T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BAŞLANGIÇTAN İLK TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU'DA PİŞİRME GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
MEHMET YILMAZ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BAŞLANGIÇTAN İLK TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU'DA PİŞİRME GELENEĞİ

Hazırlayan

Mehmet YILMAZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

Çanakkale-2012

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Başlangıçtan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme Geleneği" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
10.12.2012

Mehmet YILMAZ

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mehmet Yılmaz'a ait

Başlangıçtan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme Geleneği

adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI

(Danışman)

Üye Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU

Üye Yrd. Doç. Dr. Semiha ALTIER

Tez No : 450232

Tez Savunma Tarihi : 06.11.2012

ONAY

Yrd. Doç. Dr.

İbrahim Hakkı ÖZTÜRK

Enstitü Müdürü

10./12./2012

ÖZET

(Başlangıçtan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme Geleneği)

Anadolu'da görünmeye başlayan ateşin yakma izlerini ve buna bağlı olarak başlangıçtan itibaren yemek pişirme geleneğinin gelişimini izleyen çalışmada, Anadolu'nun pişirme geleneği olgusu anlatılmıştır. Tezin konusu ise ''Başlangıçtan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Pişirme Geleneği'' olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda Anadolu'da pişirme geleneğinin oluşması ve gelişmesi değerlendirilmiştir. Ayrıca bu doğrultuda yapılan incelemede ateş yapıları olarak gösterilen ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi yapılar da detaylı olarak araştırılmıştır. Buna bağlı olarak ateşin dünyada ki ilk izlerinin görüldüğü yerleşmeler ve ateşin gelişim tarihçesi de belirtilmiştir.

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dünyada ateşin ilk izlerinin görüldüğü yerleşmeler veya mağaralara değinilmiş ve bunun yanında hominidlerin gelişimi, ateşi kullanma süreci, ocak ve fırın yapılarını geliştirmeleri yazılmıştır. Bu konuların yanında Anadolu'da ateş yapılarının ilk izlerinin görüldüğü yerler ve ateşin kullanılmaya Paleolitik Dönem'den itibaren başlandığı da belirtilmiştir. Yazının ikinci bölümünde Anadolu'da görülmeye başlayan ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır yapılarının oluşum teknikleri, bu yapıların biçim ve özellikleri incelenmiştir. Ayrıca Anadolu üzerinde yer alan yerleşmelerde ki karakteristik ateş yapılarının da nitelikleri değerlendirilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise bu ateş yapılarının Anadolu yerleşmeleri üzerinde ki dağılımı ve bölgelere göre ayrımı haritalar üzerinde gruplandırılarak ayrılmıştır. Ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır yapılarının Anadolu yerleşmeleri üzerinde ki dağılımı gösterilmiş ve bu yapıların özellikleri, kullanım amaçları, konumlarına göre dağılımı detaylı olarak üçüncü bölümde anlatılmıştır. Bu çalışma sonucunda Anadolu'da ateşin kullanımı, ateş yapılarının ortaya çıkışı ve pişirme geleneği İlk dönemlerden İlk Tunç Çağı sonuna kadar olan süreçte gelişimi detaylı olarak değerlendirilmiştir. Çok fazla sayıda yerli ve yabancı kaynak taraması yapılarak, çalışma konusu daha detaylı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Anadolu'da ki ortaya çıkan ateş yapıları ve pişirme geleneği konuları açısından önemli veriler ve bilgiler ortaya çıkmıştır.

ABSTARCT

(The Tradition of Cooking in Anatolia from beginning to the end of the Early Bronze Age)

In this study, the cooking tradition and the burning of fire traces in Anatolia are explained. Correspondingly, from the beginning the development of the cooking tradition in Anatolia is explained. The thesis subject is “The Tradition of Cooking in Anatolia from beginning to the end of the Early Bronze Age”. The occurance of cooking traditions and its developments in Anatolia are explained in this context. In addition, the structures are researched in detail which shows the hearth, the furnace, the cupola furnace and the floor furnace as fire structures. Correspondingly, the settlements where the first traces of fire have been seen in the world and the development of history of fire are defined.

The main topics are specified in three parts in this thesis study. In the first part, the settlements where the first traces of fire were seen in the world is explained. Also the caves where the first traces of fire in the world were seen are explained. In addition to this, the developments of hominids, the duration of fire use, the progress of hearth and furnace structures created by ancient people are explained. Besides this, the settlements where the first traces of fire structures were seen and fire which was used as from in the Paleolithic Age in Anatolia are specified. In the second part of the text, the development of techniques of the hearth, the furnace, the cupola furnace and the floor furnace which were seen in Anatolia and the shape and the qualifications of this structures are studied. In addition, the qualification of characteristic fire structures which are situated in the settlements in Anatolia are evaluated. In conclusion, in the third part of the research, distribution on the settlements in Anatolia of this fire structures and its differentiation on the map are seperated as groups. The distribution of the hearths, the furnaces, the cupola furnaces and the floor furnaces on Anatolia settlements are shown and the properties and intended purposes of this structures are explained in detail in the third part. As a result of this research, the fire use, occuring this fire structures and cooking tradition in Anatolia are evaluated in detail from beginning to the end of the Early Bronze Age. A great deal of local and foreign literatures were used and the research subject is explained in more detail. At the end of the research, the important data and information emerged about the subject of the fire structures and cooking traditions which were existed in Anatolia.

ÖNSÖZ

Anadolu'nun pişirme geleneği ve buna bağlı olarak ateş yapıları bu tez çalışmasında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Pişirme geleneğinin ne zaman ve nasıl başladığı, ateşin ne zaman kullanılmaya ve nasıl kullanılmaya başlandığı da bu çalışma doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırma yöntemi olarak; ilk etapta ateşin ilk izlerinin ve kullanılmasının detaylarını öğrenmeye çalışmak için Tarihöncesi dönemleri anlatan çeşitli kitap ve kaynakların konuyla alakalı kısımları not edilerek ve bir çok yabancı kaynaktan yararlanılarak araştırılmaya çalışılmıştır. Kapsamlı ve detaylı bir araştırma yapılması ve buna bağlı olarak tüm dokümanların toplanması için böyle bir çalışma yöntemi benimsenmiştir. Daha sonara Anadolu ile alakalı yerleşmelerde ki ateş yapılarını değerlendirmek ve görmek için tüm Kazı Sonuçları Toplantısı raporları tek tek incelenerek önemli yerleşmeler belirlenmiştir. Sonra bu yerleşmeleri detaylı şekilde incelemek için çeşitli yerli ve yabancı kaynaklara bakılarak, daha sağlıklı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmeler yapıldıktan sonra bütün doküman ve notlar birleştirilerek bu araştırma yazısı gerçekleştirilmiştir. Anadolu için pişirme geleneği oluşumu açısından böylesine kapsamlı bir çalışma şuana kadar yapılmamıştır. Bu konuyla ilgili en kapsamlı çalışma ise Ahmet UHRİ (Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Arkeoloji Bölümünde öğretim üyesi) tarafından gerçekleştirilmiş olup onunda dönem olarak Hitit Mutfağı incelemesi olmuştur. Bu nedenle de Anadolu'da pişirme geleneğinin oluşumu, ocak ve fırınların kullanım amaçları ve tipolojik gelişimini incelemek için böyle bir tez çalışması oluşturulmuştur. Bu amaç ve yöntem doğrultusunda hareket edilerek pişirme geleneğinin olgusu ve gelişimi araştırılmıştır.

Gerekli kaynak araştırması yapıldıktan sonra yazma işlemine geçildiğinde öncelikli olarak konun kapsamı üç ayrı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde daha çok ateşin ilk izlerini ve kullanılmaya başlandığı yerleri göstererek ateşin başlangıcının dünyada nasıl geliştiği ve Anadolu'ya nasıl ulaştığı gösterilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ateşin yapıları olan ocak ve fırın yapılarının nasıl ve nerede başlandığı gösterilerek, teknik özellikleri ve biçimleri ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda kubbeli fırın ve tandır yapılarının oluşumları değerlendirilmiştir. Bunun yanında Anadolu'da ki önemli örnekleri belirtilerek, pişirme anlayışının Anadolu'da ki gelişimi gösterilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Anadolu üzerinde ki Neolitik Dönem'den İlk Tunç Çağı sonuna kadar olan yerleşmelerin, höyüklerin mimari ve ateş yapıları, çıkan buluntuları ve önemli örnekleri detaylı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Anadolu'da yer alan 82 yerleşmenin çıkan yapıları ve ateş buluntuları önemli özelliklerine bakılarak, bölgelerine göre ayrılmıştır. Böylece Anadolu üzerinde ki ateş

yapılarının ve pişirme geleneğinin, yaşadığı süreci özetlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda oldukça geniş bir konu olan yazımda eksiklikler ve yerleşme hakkında yanlış bilgiler yer almış olabilir. Bu yanlışları yapmamak için oldukça detaylı bir çalışma yapılmıştır ancak eksik ya da gözden kaçırılan küçük ayrıntılar olabilir. Bu durumu da öncelikli olarak belirtmek isterim.

Uzun bir çalışmanın sonunda Anadolu'nun başlangıçtan itibaren ateşin kullanımı ve ocak, fırın kapsamında gelişen pişirme geleneği konusu genel olarak değerlendirilmiştir. Böylece Anadolu üzerinde pişirme geleneği konusunda genel bir çalışma yapılmış ve ateş yapılarının genel ilerleyişi veya görüntüsü belirlenmeye çalışılmıştır. Grafikler ve haritalar çıkarılarak konun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Böylesine keyifli bir bilimsel çalışmayı oluşturarak güzel bir deneyim kazandım. Benim açımdan oldukça faydalı geçen bu tez çalışmasında, en başından en sonuna kadar bana yardımcı olan ve yoğun dönemlerinde dahi büyük destekleri olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI hocama çok teşekkür ederim. Bunun yanında konumla alakalı çalışmalar yürüten Ahmet UHRİ (Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Arkeoloji Bölümünde öğretim üyesi) hocamın bana verdiği tez ve kaynak çalışmaları içinde yine kendisine teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmasını yaptığım süre zarfında bana destek veren ve büyük yardımları olan, yazımda ve çalışmamda emek veren, sevgili yeğenim Şeyma ADIYAMAN'a ve desteği olan tüm öğrenci arkadaşlarıma da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mehmet YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..i

ABSTARCT……..ii

ÖNSÖZ……...iii

BÖLÜM I

ATEŞİN TARİHİ, PİŞİRME, OCAK ve FIRINLAR…….1

1. Ateşin İlk İzleri……...2
2. Ateşin Bulunuşu……..6
3. Besinlerin Pişirilmesi……11
4. Ocak ve Fırınların Gelişimi……..…….15
   a. Ocaklar……17
   b. Fırınlar…….……18

BÖLÜM II

ATEŞ YAPILARININ (OCAK, FIRIN, KUBBELİ FIRIN ve TANDIR)

OLUŞUM BİÇİMİ ve ÖZELLİKLERİ……21

1. Ocakların Oluşum Teknikleri, Biçim ve Özellikleri…….22
2. Fırınların Oluşum Teknikleri, Biçim ve Özellikleri……..29
   a. Kubbeli Fırınlar……..…….31
   b. Tandırlar…….…….……33

BÖLÜM III

BAŞLANGIÇTAN İLK TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU YERLEŞMELERİNDE Kİ OCAK ve FIRINLAR……...……36

1. NEOLİTİK DÖNEM…….……...38

1.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmeleri……...…..39

1.1.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

1.1.1.1. Akarçay Tepe (Şanlıurfa)…….…..…….39

1.1.1.2. Çayönü (Diyarbakır)……..……40

1.1.1.3. Hallan Çemi (Batman)……..……..41

1.1.1.4. Nevali Çori (Şanlıurfa)……..……..42

1.1.2. Doğu Anadolu Bölgesi

1.1.2.1. Cafer Höyük (Malatya)……..…….42

1.1.3. İç Anadolu Bölgesi

1.1.3.1. Aşıklı Höyük (Aksaray)……..……43

1.1.3.2. Can Hasan III (Karaman)……44

1.1.4. Akdeniz Bölgesi

1.1.4.1. Hacılar (Burdur)……..……44

1.2. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem Yerleşmeleri……...…46

1.2.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

1.2.1.1. Akarçay Tepe (Şanlıurfa)……...…….46

1.2.1.2. Hakemi Use (Diyarbakır)……...…….47

1.2.1.3. Mezraa Teleilat (Şanlıurfa)……...……..48

1.2.1.4. Salat Camii Yanı (Diyarbakır)……...…….48

1.2.2. Marmara Bölgesi

1.2.2.1. Aktopraklık Höyüğü (Bursa)……..……50

1.2.2.2. Aşağı Pınar (Kırklareli)……...……50

1.2.2.3. Hocaçeşme (Edirne)…….……...51

1.2.2.4. Ilıpınar (Bursa)……..……..52

1.2.3. İç Anadolu Bölgesi

1.2.3.1. Çatalhöyük Doğu (Konya)…….…….……52

1.2.3.2. Köşk Höyük (Niğde)……..……...…..53

1.2.4. Akdeniz Bölgesi

1.2.4.1. Badem Ağacı (Antalya)…….…….54

1.2.4.2. Kuruçay (Burdur)……...…….54

1.2.5. Ege Bölgesi

1.2.5.1. Ulucak (İzmir)…….……55

2. KALKOLİTİK DÖNEM…….…..……57

2.1. Doğu Anadolu Bölgesi

2.1.1. Arslantepe (Malatya)……..…….……58

2.1.2. Çayboyu (Elazığ)……...…….59

2.1.3. Değirmentepe (Malatya)…….……59

2.1.4. Habusu Körtepe (Elazığ)…….……60

2.1.5. Korucutepe (Elazığ)……60

2.1.6. Norşuntepe (Elazığ)……61

2.1.7. Pulur/Sakyol (Tunceli)…….……...61

2.1.8. Tülintepe (Elazığ)……...61

2.2. Akdeniz Bölgesi

2.2.1. Domuztepe (Osmaniye)……..63

2.2.2. Gözlükule (İçel)……...……...63

2.2.3. Hacılar (Burdur)…….……64

2.2.4. Kuruçay (Burdur)…….……...65

2.2.5. Tell Açana (Hatay)……..66

2.2.6. Tell Kurdu (Hatay)…….……66

2.2.7. Yumuktepe (İçel)……67

2.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

2.3.1. Fıstıklı Höyük (Şanlıurfa)…….……..68

2.3.2. Hacınebi (Şanlıurfa)…….……...68

2.3.3. Hassek Höyük (Şanlıurfa)…….……..69

2.3.4. Kenan Tepe (Diyarbakır)…….……...70

2.3.5. Kurban Höyük (Şanlıurfa)……..……70

2.3.6. Zeytinlibahçe (Şanlıurfa)……..……...71
2.4. İç Anadolu Bölgesi
2.4.1. Can Hasan I (Karaman)……..…….71
2.4.2. Çatalhöyük Batı (Konya)…….……...72
2.4.3. Güvercinkayası (Aksaray)……..…….72
2.4.4. Köşk Höyük (Niğde)……...74
2.5. Marmara Bölgesi
2.5.1. Aktopraklık Höyüğü (Bursa)…….…….76
2.5.2. Aşağı Pınar (Kırklareli)……..…….76
2.5.3. Ilıpınar (Bursa)…….……...77
2.5.4. Toptepe (Tekirdağ)…….78
2.6. Karadeniz Bölgesi
2.6.1. Alacahöyük (Çorum)…….……..79
2.6.2. İkiztepe (Samsun)……..…..……...79
2.7. Ege Bölgesi
2.7.1. Beycesultan (Denizli)……..80

3. İLK TUNÇ ÇAĞI…….82
3.1. Doğu Anadolu Bölgesi
3.1.1. Arslantepe (Malatya)…….……..83
3.1.2. Değirmentepe (Elazığ)……84
3.1.3. Gelinciktepe (Malatya)……...84
3.1.4. İmamoğlu Höyük (Malatya)……..……..85
3.1.5. Karaz (Erzurum)…….……86
3.1.6. Korucutepe (Elazığ)……86
3.1.7. Norşuntepe (Elazığ)……87
3.1.8. Pirot Höyük (Malatya)…….……...88
3.1.9. Pulur/Sakyol (Tunceli)…….……...89
3.1.10. Sos Höyük (Erzurum)…….……90
3.1.11. Tepecik/Makaraz Tepe (Elazığ)……..……91
3.2. İç Anadolu Bölgesi
3.2.1. Acemhöyük (Aksaray)……92
3.2.2. Ahlatlıbel (Ankara)…….93

3.2.3. Demircihüyük (Eskişehir)……..……..93
3.2.4. Etiyokuşu (Ankara)…….……94
3.2.5. Küllüoba (Eskişehir)…….……..95
3.2.6. Kültepe/Karahöyük (Kayseri)……..…...96
3.3. Akdeniz Bölgesi
3.3.1. Gözlükule (İçel)……...……...96
3.3.2. Karataş-Semayük (Antalya)……..……..97
3.3.3. Kinet Höyük (Hatay)……...……...99
3.3.4. Kuruçay (Burdur)……...……...100
3.3.5. Tell El Cüdeyde (Hatay)……..…….100
3.4. Karadeniz Bölgesi
3.4.1. Alacahöyük (Çorum)…….101
3.4.2. Boğazköy/Hattuşa (Çorum)……...……...102
3.4.3. İkiztepe (Samsun)……...……...……...102
3.4.4. Kocagöz Höyük (Sinop)……...…….104
3.4.5. Maşat Höyük (Tokat)……...…….104
3.5. Marmara Bölgesi
3.5.1. Beşik/Yassı Tepe (Çanakkale)……...……...105
3.5.2. Hisarlık/Troia (Çanakkale)……...105
3.5.3. Kanlıgeçit (Kırklareli)……...……113
3.5.4. Menekşe Çatağı (Tekirdağ)……...114
3.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi
3.6.1. Kenan Tepe (Diyarbakır)……...……...115
3.6.2. Lidar Höyük (Şanlıurfa)……115
3.6.3. Nevali Çori (Şanlıurfa)……...……...116
3.6.4. Zeytinlibahçe (Şanlıurfa)……...……...116
3.7. Ege Bölgesi
3.7.1. Bakla Tepe (İzmir)……...…….117
3.7.2. Beycesultan (Denizli)……..……..118
3.7.3. Kusura (Afyon)……..……...120
3.7.4. Liman Tepe (İzmir)……...……120

SONUÇ……..…….122

RESİMLER...……..……..126-226

KAYNAKÇA

İNTERNET KAYNAKÇASI

BÖLÜM I

ATEŞİN TARİHİ, PİŞİRME, OCAK VE FIRINLAR

İnsanoğlunu diğer canlı varlıklardan ayıran önemli bir faktör vardır. O da düşünme yetisidir. Bu düşünme yetisi insanı var olduğu günden beri doğaya karşı mücadelede her zaman diğer canlılardan bir adım önde tutmuştur. Düşünme yetisi sayesinde insan, doğayı gözlemleyerek kendini ve çevre koşullarını geliştirmek için bir takım edinimler çıkarmıştır. Gerçek anlamda doğayı taklit ederek kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Bu durumun avantajıyla da doğaya, düşmanlara, zor çevre şartlarına karşı mücadele etmiş çözümler üretmiştir. Yani doğaya karşı yine doğayı kullanarak ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Doğadan edinimler elde eden insanın, doğayı gözlemleyerek ilk keşfettiği olaylardan birisi ateştir. İnsanoğlunun önemli bir ihtiyacı olan ateş, insanlığın ilk zamanlarından beri her zaman var olmuştur. Bu ateşi de yine doğadan gözlemleyerek elde etmiştir. Fakata ısınma, barınma, aydınlama ve pişirme gibi hayati derecede ihtiyaçlarını karşılayan bu olağan üstü doğa olayını nasıl elde etti? İnsanoğlu ateşi ne zaman, nasıl keşfetti? Daha da önemlisi böylesine faydalı kullanmayı nasıl öğrendi? Tüm soruların cevabı bu tez çalışmasında ateşin Başlangıçtan İlk Tunç Çağı sonuna kadar gelişim süreci, besinleri pişirme ihtiyacı ve buna bağlı olarak ocak ve fırınlar bu bölümde alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

1. Ateşin İlk İzleri

Ateşin keşfedilişi ve kullanılışı insanoğlu için zor bir süreci içermektedir. Ateşi keşfetmek, onu kullanmayı öğrenmek, sönmemesi için çaba sarf edip söndükten sonra yakmak için uğraşmak ve en önemlisi onu ıslah edip, kontrol altına alabilmek için yoğun çaba harcamıştır. Bu süreç çok uzun zamanları kapsamaktadır. Ateşi evcilleştirmek insanoğlu için çok kolay bir süreç olmamıştır. Bu nedenle öncelikle ateşi kullanmak isteyen insanoğlu için süreç nasıl oluştu ve insanın ataları günümüze nasıl bir süreçle ulaştı, gelişim süreci nasıl bir yöntem izledi?

Yapılan araştırmalarda, bilim adamları ortalama 5,5 milyar yıl yaşına sahip olan dünyanın oluşumunu daha iyi irdelemek için dört farklı zamana ayırmıştır. Bu dört zaman içerisinde çok önemli değişiklikler yaşayan dünya, bugünkü şartlarına ulaşmak için çok farklı doğa olayları geçirmiştir. Ancak bu oluşum, konunun kapsamı dışında olan ve başlı başına önemli bir konu olduğu için çok fazla değerlendirilmedi. Fakat şu kadarını bilmek gerekirse, dünya dört zaman içerisinde yedi kez ısınma, yedi kez de soğuma dönemi yaşamıştır. İşte 4. Zamanın son buzul dönemi olan Würm[1] Çağının erimesi ve sona ermesiyle Pleistosen[2] sona ermiştir. Ortalama 12 bin yıl önce sone eren Pleistosen'den sonra 4. Zamanın ikinci bölümü olan Holosen[3] başlamıştır.(Resim: 1) Buda içinde bulunduğumuz zaman anlamına gelmektedir.

Bilim adamlarının yaptığı araştırmalar neticesinde, insanın evrim sürecinde farklı insan atalarının olduğu kanıtlarla gözler önüne serilmiştir. İnsanın günümüzde ki düzeyine ulaşması bazı aşamalardan yani evrim aşamalarından geçmiştir. Bu doğrultuda ilk Primatlara, Australopithecus denmiştir. Bu insan ataları günümüzden 400 milyon yıl önce yaşamış ve 2 milyon yıl önce ortadan kaybolmuştur. Birçok merkezde kalıntılarına ulaşılan bu varlıkların alet yapıp yapmadığı tartışılmaktadır. İnsanlık gelişimine hiç bir katkısı olmayan bu varlıkların, vahşi bir yaşam tarzı sürdüğü düşünülmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi ateşin ilk ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmemekle beraber, ilk insandan bu yana kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu zamana kadar bulunan bütün mağara yerleşmelerinde ateş yeri her zaman tespit edilmiştir. Bu da ateşin ilk insanlardan beri kullanıldığını

[1] Würm; 4. Zamanın ilk bölümü içinde olan ve dünyanın geçirdiği son buzul çağına verilen isimdir. (Arsebük G. 1995, s.51)
[2] Pleistosen; 4. Zamanın ilk bölümü olan(3 milyon-12 bin yılları) ve çeşitli iklimsel olayların gerçekleştiği, soğuma ve ısınma gibi, döneme verilen isimdir. (Arsebük G. 1995, s.51)
[3] Holosen; 4. Zamanın ikinci bölümünü oluşturan(12 bin-devam eden süreç) ve iklimsel olarak ısınma sürecini geçiren içinde bulunduğumuz döneme verilen isimdir. (Arsebük G. 1995, s.51)

göstermektedir. Fakat ateşi ilk kontrol altına alan atalarımız kimlerdi? Yapılan araştırmalar sonunda günümüzde Australopithecus'ların, bir zamanlar ileri sürülenin aksine (Dart, 1948), ateşi kontrol altına almadıkların da biliyoruz(Oakley, 1956).[4] Bu nedenle söyleyebiliriz ki Australopithecuslar ateşi kullandıkları kesin olarak bilinmemekle beraber kontrol altına almayı başaramamışlardır.

Australopithecusları inceledikten sonra, Homo türü insanın bilinen en eski türü olan Homo Habilis'lere bakmak faydalı olacaktır. Becerili insan olarak literatüre geçen bu varlıklar insan gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. 4 milyon ile 2 milyon yılları arasında yaşadığı gözlemlenen bu insanların, alet yapımına önemli katkıları olmuştur. Alet yapan ilk insanlar olarak da nitelersek çokta yanlış bir ifade kurmuş olmayız. Bu insanların ateşi kontrol altına aldıkları konusunda ise tartışma konusudur. Ama elde edilen son kanıtlar ışığında artık ateşti kontrol altına aldıklarını söyleyebiliriz. Fakat konu tartışmalıdır bazı araştırmacılar kanıtların yeterli olmadığı görüşündedir. Bu görüşler ışığında ortaya öyle bir kanıt çıkmıştır ki bize ateşin ilk izlerini açıkça göstermektedir. Homo Habilislerin alet yaptıklarına dair birçok buluntu ve kalıntı ele geçmiştir. En eski dönemlere ait aletlerin ele geçirildiği bir başka yer de, yine Afrika'da, Turkana Gölü'nün doğu yakasına rastlayan Çesevonya'dır(Gowlett, Harris, Walto ve Bşk., 1981). Aletlerin ele geçtiği jeolojik tabakanın oluşumunun 1.800.000 yıllarına rastladığı saptanmıştır.(Resim 2) Aletler Oldowan endüstrisine aittir. Ateş izleri vardır. Burada hayvanların parçalanıp, yenildiğine dair somut izler de mevcuttur. Aletlerle birlikte ele geçen Hominid kalıntıları Australopithecus Robustus'a[5] aittir. Ancak burada karşılaşılan alet ve Australopithecus Robustus ilişkisine dayanarak bu hominidin konu edilen aletleri oluşturduğunu söyleme imkânı yoktur. Çünkü şimdiye kadar dünyanın başka hiç bir yerinde Australopithecus Robustus'ların yontuk çakıl türü aletleri oluşturduğunu gösteren belgeye rastlanmamıştır. Ayrıca Australopithecus Robustus'ların dişlerinin incelenmesi bunların et yemediklerine işaret etmektedir. Bu koşullar altında Australopithecus Robustus'un Çesevonya'da ne aradığı sorulabilir. Aletleri yapmış olması gereken Homo Habilis, büyük bir olasılıkla Australopithecus'u da yemiş ve artıklarını da orada bırakmıştır. Burada ki ilginç bir buluntu da hayvan kemikleri ve aletlerle ilişkili olarak bulunan yanık toprak izleridir. Bu yanık toprağın olduğu kısımda bazı taşlarda bulunmuştur ve bu taşların dağılımı adeta bir ocağı andırmaktadır. Yapılan laboratuar araştırmaları, bu yanık toprağın 400-600 derecelik bir sıcaklığa tabi olmuş olduğu göstermiştir. Bu da, açık havada yakılan bir kamp ateşinin ulaştığı

[4] Arsebük G. 1995, s.53
[5] Australopithecuslar üç sınıfa ayrılmıştır, bunlardan son türüne Australopithecus Robustus denir. (Arsebük G. 1995, s.53)

sıcaklıktır. Şayet burada gerçekten kontrollü bir ateş yakılmışsa, o zaman insanın ateşi kontrol altına almasının 1.500.000 yıl öncelerine kadar indiği söylenebilir.[6] Arsebük'ün aktarmış olduğu bu kanıttan yola çıkacak olursak, Homo Habilislerin ateşi kontrol altına aldığı ve ilk izlerinin ortaya çıktığı söylenilebilir. 1.800.000 yıl öncesine kadar uzanan bu önemli kanıt bize ateşin ilk izlerini göstermektedir. Eğer bu veriler doğru ise Homo Habilislerin ateşi kontrol altına alan ilk insanlar olduğunu da ifade edebiliriz.

Homo Habilislerden sonra yaşamını sürdüren bir diğer Hominid ise Homo Erectus'lardır. İlk bilinçli avcılığı yapan bu insan türleri, 1,5 milyon-400 bin yılları arasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde sadece kendilerinin var olduğu dünyada yaşayan Homo Erectus'lar birçok ilke de imza atmışlardır. İlk bilinçli avcılığı, kesin olarak ilk kontrollü ateşi yapmalarının yanı sıra, ilk kez Afrika(Eski Dünya) kıtasının dışına çıkmışlar ve ilk standart taş aletleri üretmişlerdir. (Homo Habilisler için bu yargının kullanılmamasının nedeni, elde edilen verilerde sadece tek bir kanıtın olması ve bu sebepten dolayı literatürde, ilk kontrollü ateşin kesinleşmiş olarak Homo Erectuslar tarafından olduğu şeklinden kaynaklanır.) Bu hominidlerin en önemli özelliği kesinleşmiş olarak ilk kontrollü ateşi kullanması olmuş ve bu konuda da birçok kalıntı ele geçmiştir. Örneğin Güney Afrika'da Swartkarns Mağarasında C. K. Brain ve Andrew Sillen tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve günümüzden 1.500.000 yıl öncesine ait yanmış hayvan kemikleri, yine kontrollü ateşin örneklerini vermektedir(Resim 3).[7] Yanmış kemik izlerinin burada görülmesi bize barınma, ısınma, aydınlanmanın yanı sıra pişirme olgusunun da gerçekleşmeye başladığını gösterir ve bu dönemden itibaren pişirme eyleminin artık var olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer bir yerleşme Eski Dünyanın dışına çıkan Homo Erectusların Fransa'nın Nis kenti yakınlarında bulunan Terra Amata ile Macaristan'ın Vertesszöllös merkezinde ki bulunan ocak kalıntılarıdır. Bu iki önemli merkez 450.000-380.000 yılları arasına tarihlenmektedir. Terra Amata'da boyları 7 ile 15 m, enleri ise 4 ile 6 m arasında değişen birkaç barınak izine rastlanmıştır.(Resim 4) Bu barınakların içinde çapları 30 ile 50 cm dolayında olan ocak kalıntıları bulunmuştur. Bu ocaklar, Vertesszöllös'dekilerle birlikte, Avrupa'da saptanmış olan en eski kontrollü ateş izleridir.[8] Yine kontrollü ateş kullanımına örnek verilecek olursa Çin'in Pekin şehrinin yakınlarında Çoukutien kaya sığınağında(400 bin yıl) ele geçen kalıntılarda ocak izlerine ve Homo Erectus kemik kalıntılarına ulaşılmıştır. Pekin Adamı

[6] Arsebük G. 1995, s.60-61
[7] Uhri A. 2003, s.22
[8] Arsebük G. 1995, s.80

olarak adlandırılan iskeletin önemi bulunan bu ocak sayesinde de ortaya çıkmaktadır. Bunların yanında Pekin Adamı ile aynı dönemlere denk düşen Fransa'da Escal Mağarası ile İspanya'da Toralba ve Amrosa merkezleri Avrupa'da ki, İsrail'de Jourdes yakınlarından bulunan Basat Yakoup yerleşimi ise Ortadoğu'da ki ilk ateş izlerinin rastlandığı yerlerdir.[9] Bütün bu örnekler ışığında bakılacak olursa Homo Erectusların kesinlikle ateşi kontrol altına aldıklarını ve bu ateşlerde pişirme eylemini başlattığını söyleyebiliriz. Bu insan türünün, kuşkusuz insanlık gelişimine katkısı büyüktür.

Homo Erectuslar ile bundan sonra gelecek olan tür Homo Sapiens Sapiensler[10] arasında geçiş evresini sağlayan diğer bir tür ise Neanderthal insanlarıdır. 300 bin yılları ile 35 bin yılları arasında yaşayan ve vahim bir şekilde türüne son verilen bu insanlar, yapısal olarak günümüz insanlarından biraz farklıdır. Öyle ki araştırmacıların bir kısmı, bu türün insan evrimi içinde olmadığını kabul ederken diğer bir kısım ise aksine insan evriminin farklı bir türü olduğunu savunmaktadır. Ancak bu çalışmamızda, bu türün insan evriminin diğer bir türü olarak kabul edilmiştir. Neanderthal insanı genel olarak Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'da karşımıza çıkmaktadır. Alet yapımında önemli derecede gelişkin olan bu toplum, öyle ki çakmaktaşı ocakları çalıştırdıkları görülmüştür. Neanderthal'lerin teknolojilerinin hayli gelişkin olduğu ve bu insanların yamaçlarda çakmaktaşı ocakları açtıkları ve buralardan taze çakmaktaşı ürettikleri(Schmidt, 1969)[11] bu durumun kanıtlarındandır. Ayrıca ölü gömme adetlerinin olduğu gözlemlenen Neanderthallerin, inanç duygularının oluşmaya başladığını ve geliştiğini de bizlere göstermektedir. Neanderthal insanın ateşi kontrollü bir şekilde kullandığı bunu ele geçen mağara kalıntılarından gözlemleyebiliyoruz.

Neanderthal insanından sonra evrimin şuan ki son türü olan ve Homo Sapiens Sapiens olarak adlandırılan çağdaş insan türü gelmektedir. Bu tür yaklaşık olarak 200.000-150.000 yılları arasında başladığı görülmüştür. Ancak 38.000-35.000 yıllarına gelindiğinde Neanderthal'lerin ve Erectus'ların yok olduğunu, artık Homo Sapien Sapiens'lerin dünyada tek tür olarak kaldığını görmekteyiz. Günümüzde de yaşamını devam ettirmektedir. Evrim sürecinde artık bu türün ne kadar süreceği, gelişme gösterecek mi yoksa son türü mü olacak bunu zaman gösterecektir.(Resim 5)

[9] Uhri A. 2003, s.22
[10] Homo Sapiens Sapiens; İnsan türünü en son gelişim evresi, yani çağdaş insan olan biz günümüz insanlarını temsil etmektedir. (Arsebük G. 1995, s.88)
[11] Arsebük G. 1995, s.88

Sonuç olarak yazının bu kısmında, insanın evrim sürecinde hangi türleri geçirdiği, bu varlıkların dönemleri, insana olan katkıları kısaca anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca konun kapsamında olan ateşin kontrol altına alınma süreci, Homo Habilislerin ateşi kontrol altına aldığının belirtileri, Homo Erectusların kontrol altına alınan ateşi ısınma, barınma, aydınlatma ve pişirme gibi önemli ihtiyaçlarını karşılamakta kullandığı anlaşılmıştır. Böylece ateşin ilk izlerinin nerelerde ve hangi dönemlerde başladığı ortaya çıkmıştır. Ancak ateşi kontrol altına alan insan ataları bu doğa olayını nasıl keşfetti, ateşi nasıl elde etti, onu kullanmayı nerden öğrendi ve nasıl kullandı? Ateşi elde ettikten sonra sönmemesi için nasıl bir çaba gösterdi, sönen ateşi tekrar yakmayı nasıl başardı? Yazının bundan sonra ki kısmında ateşin ortaya çıkışı ve evcilleştirilmeye çalışılması değerlendirilmiştir.

2. Ateşin Bulunuşu

Ateşin tarihini ve ilk izlerini gördükten sonra şu durum artık kesin olarak ortaya çıkmaktadır; insanoğlu yaşam serüvenine başladığı ilk dönemlerden itibaren ateşi keşfetmiş ve onu kullanmıştır. Fakat her şeyi doğadan gözlem yaparak almaya çalışan insan, ateşi nasıl keşfetti? Çok önemli olan bu sorunun aslında tam olarak bilinmediği bir gerçektir. Üstün yetenek ve zekâya sahip olan insan, bunu tesadüfen mi keşfetti, yoksa doğadan gözlemleyerek mi elde etti, bu sorunun cevabı konusunda çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Eldeki verilerle de bu soruya kesin bir cevap vermek yanlış olacaktır. Bu konuda daha çok uzmanlar tarafından yorumlar üretilmektedir. Yorumların hepsi ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir ama öncelikle kesin olarak bilinen bir olgu vardır; oda ateşin en eski devirlerden beri, hatta insanlığın başlangıcından beri, insanoğlu tarafından bilindiği ve kullanıldığıdır. Konun uzmanlarından biri olan L. S. B. Leakey[12] bir yazısında yaptığı çalışmalar sonucunda ateşin en eski dönemlerden beri kullanıldığını işaret etmektedir. Bu yorumunu da yaptığı kurgusal bir mantık üzerinde kanıtlamaktadır. Leakey bir mağara insanın yeni bir barınma yeri ararken geçirdiği koşulları kurgular. Bir avcı erkeğin bulduğu uygun mağarayı önce keşfeder ve daha sonra herhangi bir tehlike arz etmiyorsa ailesini buraya taşır. Aile yerleştirildikten sonra eski yerleşim yerinden ateşi, ya kor parçasıyla taşımaktadır ya da odunu oduna sürterek yeniden ateş yakmaktadır. Çünkü ateş, yerleşim yerinin en hayati ihtiyaçlarındandır. Öyle ki mağarada barınma, ısınma, korunma, aydınlanma hatta belki de pişirme ihtiyacı, o ateş ile sağlanacaktır.

[12] LSB Leakey; Fiziksel antropoloji ve paleontolojiye(fosilleri inceleyen bilim dalı) katkılarıyla tanınır. Fiziksel antropoloji, insanın evrimini ve değişik insan grupları arasındaki farklılıkları araştıran ve bu konuda birçok kitap yazan, uzmanlaşan en önemli bilim adamlarındandır.

Taş Devri insanın ateşi nasıl elde ettikleri tam olarak bilinmiyorsa da, en eski devirlerden beri ateşten yararlanarak onu kullandığı bir gerçektir. Çünkü mağara ve kaya sığınaklarında ki hemen hemen bütün yerleşme katlarında ocaklar, günlük hayatın bir kısmı olarak karşımıza çıkar.[13] Bu örnekten anlaşılacağı üzere Leakey yaptığı kurgusal yorumla ve mağara, kaya sığınaklarını da kanıt göstererek, bu görüşünü kanıtlama yoluna gitmiştir. Mantık yolundan hareket ederek bu kurguyu kabul etmekteyiz.

İnsanoğlu diğer canlıların kaçtığı ateşe yaklaşarak ve onu gözlemleyerek aldı, ıslah etmesini bildi ve kendi için vazgeçilemez önemli bir güç haline getirdi. Ateşi besleyip, onu daha da güçlü hale getirerek kendini korumasını öğrenen insan, doğanın canlılara verdiği en önemli faydalardan biri olan ateşi, düşünce gücüyle kontrol altına alıp kullanmasını başarmıştır. Bu sayede önemli bir gücü eline geçirdi. Yapısal olarak doğaya karşı ve vahşi canlılara karşı çok güçsüz durumda olan insan, en önemli silahı olan zekâsıyla bu durumu dezavantaj durumundan, avantaja çevirerek şartları lehine yönlendirmesini başarabilmiştir. Eğer üstün zekâsı ve düşünme yeteneği olmasaydı, doğaya karşı yapısal olarak güçsüz durumda olan insan yok olacaktı. Buradan da anlaşılıyor ki insan doğanın ona bahşettiği ateşi alıp kullanarak yaşamını sürdürmeyi başarmıştır. Yazının başında da belirttiğim gibi insanoğlunun belki de doğadan gözlemleyerek aldığı en önemli olaylardan biri ateştir. Çünkü bu ateş sayesinde yaşamını sürdürmüş ve doğayla, vahşi canlılarla mücadele edebilmiştir. Hatta ateş sayesinde doğaya karşı en güçlü canlı konumuna geçmiştir. Gözlem ve zekâsıyla ateşi keşfeden insan, ilk gelişimini ve yeniliğini yaparak hayata başlamıştır. Günümüzde de aynı düşünce hâkim değil midir?

Kendini geliştirmeyen ve yenilemeyen insan bu vahşi doğada kaybolup gitmeye mahkûmdur. Bu ateşi nasıl elde etti, konuyla alakalı birçok örnek gösterilebilir. Ancak İlk insan ateş yakmayı öğrenmeden öncede bunu nasıl kullanacağını, ateşten nasıl yararlanacağını biliyordu. Örneğin yıldırım kof bir ağaç kütüğünü yakıyor, bunun yakınındaki bir insan da kütükten sağladığı ateşi uzun süre muhafaza ediyordu. Ya da aşağıda da değinilmiş olduğu gibi, mağara devri insanının ateş yakmayı nasıl öğrendiğine ilişkin tutarlı bir tahminde bulunabiliriz. Karanlıkta kuvvetle birbirine sürtülen taşların kıvılcımlar meydana getirdiğini, mağara adamı muhakkak fark etmişti. Fakat iki taşı birbirine sürterek ateş yakabilmek,

[13] Leakey L. S.B. 1988, s.8

fikrinin doğması ve bunun uygulanması için nice kuşakların geçmesi gerekmiştir.[14] Bunlar gibi birçok yorum yapılabilir.

Doğadan ateşi elde eden insan bunu öncelikli olarak korunmak için kullandı. Yaşamın her anında olduğu gibi bu dönemde de insanoğlu düşmanlarından korunmak için öncelikle ateşi kullandı. Daha sonra silah ve alet üretme yoluna gitmiştir. Ateşle düşmandan korunan insanın, vahşi doğal şartlardan korunması içinde barınma yerlerine ihtiyaç duymuştur. Mağara ve kaya sığınaklarından önce nerelere sığındığını şu an için bilemediğimiz insanın, bu doğal yapıya sahip olan mağara ve kaya sığınaklarını keşfetmek çokta zor ve uzun zaman almış olmamalıydı. Fakat ateşin bu sığınaklara yerleşmeden önce keşfedildiği düşünülmektedir. Çünkü Leakey'in örneğinde de verdiği gibi şu ana kadar ulaşılan bütün mağara ve kaya sığınağında ki yerleşim katmanların hepsinde ateş yeri tespit edilmiştir.(Resim 6) Bu nedenle de sığınaklara girmeden öncede insan ateşi kullanıyordu. Ancak arkeolojide unutulmaması gereken bir durum vardır: Kesin bilgi yoktur, elde edilen son bulgu ve bilgi vardır.

Korunaklı sığınaklara yerleşen insan, burayı yaşanabilir daha uygun şartlara getirmek için öncelikle soğuk dönemlerde ısıtmasını bilmelidir ya da öğrenmelidir. Fiziksel ve yapısal olarak diğer canlılardan daha aciz olan insanın sığınaklarda yaşaması için burayı ısıtmalı ve gece karanlığında, ayın aydınlatmadığı dönemlerde, sığınağı aydınlatmasını öğrenmelidir. Bunu da sağlamak için yine en önemli buluşu olan ateşten faydalanmış olmalıdır. Bütün bunları keşfeden insanın avladıkları ya da elde ettikleri besinleri pişirmeyi de öğrenmesi çok zaman almamıştır. Ateşin ilk izleri kısmında iki kalıntıda gördüğümüz(Güney Afrika'da ki Swartkans yerinde bulunan yanmış kemik izleri, tarih olarak 1.500.000 yıllarını göstermektedir) yanmış izlerin, pişirme eylemini de çok geçmeden öğrendiklerini göstermektedir. Bu derece faydalı kullanmaya başladığı ateşin, kolayca söndüğünü de artık fark etmişlerdir. Aslında insanoğlunun ateşi nasıl keşfettiği değil de, kolayca sönen bu ateşi nasıl uzun süre canlı olarak tutacağı ya da tekrar nasıl yaktığı düşünülebilecek en önemli konudur. Ayrıca yine uzmanların yorumlarına göre, insanın elde ettiği bu ateşi ilk olarak söndürmemek için çözümler ürettiğini, daha sonrada sönen bu ateşi tekrar nasıl yakacağı ve onu nasıl her yere taşıyacağı konusu üzerinde durmuş olmaları gerekmektedir. Bu durumda doğal oluşumlardan alınan ateşin sönmemesine çalışmak, onu üretmekten daha önce öğrenilmiş olmalıdır demek yanlış bir yorum olmaz.[15] Ateşi söndürmemek için çabalayan

[14] http://www.maxicep.com/kultur-sanat/ilk-yakilan-ates-atesin-icadi-atesi-kim-buldu-482547.html

[15] Uhri A. 2003, s.24

insanın, onu koruması için yaptığı çalışma da ateşi kontrol altına almayı başarmasına sebep olacaktır. Ateşi kontrol altına alan insanın uğraştığı çaba sonunda, ateşi korumak için etrafına basit, uzun ve dik taşlar dizerek bu amacına ulaşmış olabilir. İşte bu ateşi taşlarla çeviren basit yapıya ocak diyoruz.(Resim 7) Ateşin, içinde doğal koşullardan etkilenmeden ve beslendiği sürece yandığı ocaklar elbette başlangıçta günümüz ocaklarına benzemiyordu. İlk ocaklar belki de etrafı bir sıra büyücek taşla çevrili, rüzgârdan ve diğer etkilerden korunmuş, piknik ateşi gibiydi. Ancak; daha sonraları ateş üretme, kontrollü bir biçimde yakma ve onu istediği bir yere yanında götürme bilgisine sahip olunduktan sonra, geçici barınaklarında ateşe yer vermeye başladığını düşünebileceğimiz insanoğlu, bu bilgi birikimine paralel olarak değişik ocak yapma tekniklerini de geliştirmiş olmalıdır.[16] Ocak yapıları çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Sönme tehlikesi olan ateşi tekrar nasıl yakmayı başardılar? Bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. Özellikle uzman antropologlar bu durumu açıklamak için birçok veriyi toplamış ve öğrenmeye yönelik çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda antropologlar ‘’Çağdaş İlkel’’[17] yöntemini uygulayarak soruyu cevaplamaya çalışmışlardır. Bu yöntemle günlük yaşantıda yapılanlarla eski dönemler arasında bağ kurmaya çalışılmıştır. Ancak bu uygulamanın tutarlılığı ve doğruluğu yorum açık kalacaktır. Çünkü dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Bulguları yorumlarken dönemin şartları düşünülerek hareket edilmelidir. Aslında bu yöntem arkeolojide artık çokça kullanılan Etnoarkeoloji yoluyla cevaplama yöntemidir ve son derece tutarlı, doğru sonuçlar vermektedir. Ancak burada cevabını bulmaya çalıştığımız sorunun dönemi, günümüze çok uzak bir dönemdir. Bırakın dönemin yaşam koşullarını anlamayı, daha nasıl bir iklime sahip oldukları ve hatta coğrafik konumları nasıl tam olarak açıklanamamaktadır. Bu nedenle de yapılan açıklamalar yorumdan öteye geçmemektedir.

Bütün bu çalışmalar sonucunda ortaya, ateşin yeniden yakılmasıyla alakalı, iki yorum atılmıştır. Daha doğrusu ateşi yakmak için iki teknik üzerinde durulmuştur: Sürtme ve Vurma tekniğidir. Her iki teknikteki temel fiziksel çıkış noktası ise mekanik hareketin ısı enerjisine dönüştürülebilmesidir.[18] Vurma ve sürtme tekniğinde amaç ortaya çıkan ateş parçacıkları ile odun parçasını veya yanıcı maddeyi tutuşturmaktır ya da oluşan ısıyı yanıcı maddeye işleyebilmektir. İlk tekniğimiz olan vurma tekniğinde, amaç iki çakmaktaşı birbirine

[16] Uhri A. 2003, s.25
[17] Çağdaş İlkel; Günümüz teknolojik gelişmelerinden uzakta, avcı-toplayıcı bir yaşam biçimini benimsemiş ya da Neolitik Dönemden öteye gidememiş, ancak günümüz dünyasında yaşayan topluluklar söylenen bir terimdir.
[18] Uhri A. 2003, s.26

vurularak aradaki yanıcı madenin tutuşması sağlanmaktadır. Bu teknikte önemli olan bir yanıcı maddenin iki vurucu maddeyle bir araya getirilebilmesidir. Vurma işlemi sırasında çıkartılan kıvılcımlar, kav adı verilen yanıcı maddenin tutuşturulmasını sağlamaktadır.[19] Diğer bir teknik ise çokça duyulan odunu yine oduna sürtme tekniğidir. Yatay odun parçasının üstüne dikey ve sivri uçlu bir odun parçasını elleri arasında döndürerek sürtme yoluyla oluşturulan ve ortaya çıkan ısı enerjisiyle odun tutuşturulmaya çalışılır. Odunun yakılabileceği düşüncesini uyandıran ilk kıvılcımın, çakmaktaşını piritlere sürterken mi, yoksa ağaç içinde delik açmaya çalışırken mi çaktığı bilinmemektedir. Avrupa'daki Neolitik yerleşim bölgelerinde çakmaktaşı ve piritlerin yanı sıra alev delgileri de bulunmuştur.[20] Ancak odunun yanıcı madde olduğu düşüncesini büyük olasılıkla yine doğadan gözlemleyerek elde etmiş olmalıdır. Sonuç olarak ateşin yeniden yakılması bu iki teknik üzerinde yoğunlaşılarak açıklanmaktadır.(Resim 8)

İnsan hayatı için bu kadar önemli olan ateşin, bu denli önem bulması zamanla onu ve ocağı kutsallaştırmıştır. Paleolitik[21] insanı için bazı inançların var olduğu ama ocağın kutsallığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Neolitik dönemden itibaren başlayan ve günümüzde de Anadolu'da ve birçok bölgede devam eden ocağın kutsallığı, artık o dönem için ateş ve ocak kutsal sayılmıştır. Öyle ki bütün kültürlere, inançlara baktığımızda hepsinde ocak kutsal sayılmış ve bunun için mitolojik efsaneler üretilmiş, tapınaklara koyulmuş hatta adına tanrılar bile üretilmiştir. Bütün tapınım yerlerinde ocak genel olarak vardır. Bütün kültürlerde ocağa saygı duyulma inancı oluşmuştur. Bunun birçok örneği olmakla beraber Anadolu'da birçok yerleşim yerinin içinde ki tapınım yerlerinde ocak yapısı görülmüştür. Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarda da ocağın kutsal bir yer olduğu Anadolu'da bazı örneklerle açıklanabilir. Çatalhöyük[22] Neolitik ve Hacılar IIa[23] Kalkolitik yerleşimlerinden anlaşıldığı kadarıyla tapınak olarak tanımlanan yapılar içinde de ocaklar ele geçmekte, Erken Tunç Çağı için verilebilecek örnek ise Beycesultan[24] dır.[25] Bunlar gibi milyonlarca buluntu vardır ve örnekleri gösterilebilir. Bugün dahi Anadolu'da ocak ve ateş kutsal sayılmakta ve örnekleri alevi mezarlarında görülmektedir.(Resim 9) Ölen kişini mezarı üzerinde yakılan ateş

[19] Uhri A. 2003, s.26
[20] http://www.forumdas.net/icatlar-ve-buluslar/atesin-icadi-atesi-kim-icat-etti-86074/

[21] Paleolitik Dönem; Kabaca 400 bin ile 12 bin yılları arasını kapsayan, yerleşim anlayışının olmadığı, aletlerin üretildiği ama toplumsallaşmanın oluşmadığı ve avcı-toplayıcılıkla geçinen vahşi yaşam topluluklarıdır.
[22] Mellaart J. 1988, s.75-95
[23] Mellaart J. 1967, s.56-58
[24] Lloyd S., Mellaart J. 1962, 36-49
[25] Uhri A. 2003, s.28-29

ocak yeri gibi yapılan bölümde yakılır. Geleneklerine göre ölen kişinin gideceği yerde yolunun aydınlık olması için böyle bir uygulama yapılmaktadır.

Özetlenecek olursa, yazının bu kısmında ateşin bulunuşu, serüveni ve insan için ne kadar hayati bir önem taşıdığı çok daha iyi anlaşılmıştır. Ateş evcilleştirildikten sonra ocak yapısında kullanılmıştır. Sonrada faydalı bir şekilde kullanmak için barınağına yerleştirmiştir. Kutsallığa kadar yükselen ateşin, bundan sonra ki kısmında ise besinlerin pişirmenin nasıl öğrenildiği, pişirmenin besinlere faydaları, önemli bir besin olan ekmeğin oluşumu ve pişirilen besinlerin insan sağlığına faydaları kısaca değerlendirilmiştir.

3. Besinlerin Pişirilmesi

Ateşi faydalı bir şekilde kullanmasını öğrenen atalarımız, besinleri pişirme fikrini nasıl elde etmişti? İnsanoğlu doğanın zor şartların uyum sağlayarak bir nevi aleyhine olan durumu lehine çevirmişti. İhtiyaçları insanoğluna alternatif üretmiş, onları çözümlere yöneltmiştir. İşte bu çözümlerden biri besinleri pişirme fikridir. Eldeki kalıntılar ışığında şimdilik ilk pişirme olayının 1.500.000 yıllarına ait olan, Güney Afrika'da Swartkarns mağarasında bulunan yanmış kemik izlerine ait belirtiler var sayılmaktadır. Yeni kanıtlar bulunana kadar pişirme olayının en geç bu yıllarda olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durum ilerleyen yıllarda değişip daha da eskiye gidebilir. Fakat burada düşünülmesi gereken ilk ne zaman ve nerede besinin pişirildiği ve ya besinleri pişirmeyi ilk nasıl elde ettikleri değil. Bu sorulardan çok daha önemlisi neden besinleri pişirme ihtiyacı duydular?

Besinleri ilk pişirme fikri konusunda çokça yorum yapılabilir. Belki doğada ki bir canlının ateşte yanışına şahit oldular. Belki tesadüfen ısınmak için yaktığı ateşinin içine balık düştü ve ondan çıkan mis gibi koku sayesinde sevdiler ve bunu geliştirdiler, belki de çevrede yanan ateşin içinde ölen kuşun kokusuna yönelip onu tattılar. Bunlar gibi birçok yorum yapılabilir ama ne kadarı doğru bunu kestirmek, bu verilerle çok zordur. Besinleri pişirme fikrini nasıl elde ettiler, bunun cevabı tam olarak bilinmiyor ama kesin olan bir şey var ki o da besinleri pişirmek bir ihtiyaçtı, hem de çok önemli bir ihtiyaç. Daha önce değindiğimiz gibi fiziksel olarak doğa şartlarına karşı son derece zayıf özelliklere sahip olan insan, ateşi kullanarak durumunu avantaja dönüştürdüyse, besinleri pişirerek de beslenme ihtiyacını çok faydalı bir şekle dönüştürmüştür. Bu noktada insanı doğanın diğer vahşi canlıları ile kıyaslayalım. Bir insanda, hayvanlar gibi ne üstün yetenekli çiğ eti parçalayacak kadar büyük ve keskin dişlere

sahip sistemi var, ne de avını parçalayacak pençelere sahiptir. Ya da dişler, otobur sürü hayvanlarında olduğu gibi bitkisel liflerin hücre duvarlarını ezemez; mide de etoburlarda olduğu gibi büyük çiğ et parçalarını sindiremez. Oysa sebzeleri pişirmekle, hücre duvarları eritilir, şeker ve proteinin serbest kalması sağlanır. Kızartılmış etin sindirimi de çiğ etten daha kolaydır.[26] Sonuç olarak da, besinler pişirildiğinde kalori veya besin değerleri arttığından yiyecekler insanlara daha elverişli hale gelir. Ayrıca pişirmenin bu kadar faydasının yanında bir de besinleri yumuşatmada oldukça faydası vardır. Pişirmenin, kızartmanın veya haşlamanın bütün besinleri yumuşattığını kolayca dişler tarafından öğütülmesine yol açtığını da ekleyebiliriz. Bütün bu faydalarının yanında pişirilen besinlere ateşin nasıl farklı farklı tatlar verdiğini, çok leziz yemeklerin oluştuğunu da eklememiz gerekir. Çünkü bu lezzetli besinler ilerleyen zamanlarda pişirme olayını geliştirecektir. Çok farklı yemekler, mönüler oluşacak, bunları elde etmek için çeşitli pişirme tezgâhları bulunacaktır(ocak, fırın, tandır gibi platformlar). Bütün bunlar gelişerek yemek kültürlerinin oluşacağı görülecektir.

Atalarımızın bu denli bir gelişiminin oluşmaya başlaması, aslında bizlere çok önemli bir noktayı göstermektedir. Besinleri artık pişirebilen derecede bir gelişime ve değişime sahip olan insanoğlunun, o dönemlerde baskın olan hayvansal varlığından daha insansı bir varlığa doğru dönüştüğünün[27] göstergesidir. Ateşin bulunuşu, ondan çeşitli şakilerde faydalanması, besinlerin pişirilmesi gibi önemli değişim ve gelişmeler atalarımızı artık hayvani duygulardan uzaklaştırmıştır. Daha farklı daha gelişmiş daha insani duygulara yöneltmiştir. En önemlisi de medeni gelişimlere ve kültürel duygulara ulaştırmıştır. Her değişim ve gelişim, insanı bir adım daha medenileştirmiş ve insanlaştırmıştır. Paleolitik Dönemde uzun ve yavaş gelişen değişimler, Neolitik Dönemle birlikte hem dünyada hem de Anadolu'da hızlanmış ve çoğalmıştır. Tarihler 8 bin yıllarını gösterdiğinde ise Neolitik Devrim[28] diye adlandırılan toplum ve insan gelişiminin hat safhaya ulaştığını ve bu dönemden sonra dünya yeni bir gelişim ve değişim çehresine büründüğünü görmekteyiz.

Pişirmenin insan üzerinde ki değişim ve dönüm noktasından bahsettikten sonra, kısaca değinmemiz gereken bir konu ise pişirme tekniklerdir. Yine yorumlardan yararlanılarak oluşturulan genel düşünceye göre ilk pişirme tekniği muhtemelen kuru kızartma yöntemi ile

[26] Uhri A. 2003, s.23
[27] Esin U., 1984a, s.76
[28] Neolitik Devrim; İlk kez Gordon Childe tarafından kullanılan bu terim insanoğlunun değişiminin dönüm noktasıdır. Yerleşik hayat bilincinin oluştuğu buna bağlı olarak toplumsallaşmanın oluştuğu görülür. Profesyonel ve seri alet üretimlerine geçilmeye başlandığı ve artık önünü alamayacak şekilde teknolojik gelişmelerin oluşmaya başladığı bir dönemdir. Kısacası hayatın her alanından gelişme ve değişmenin başladığı Buna bağlı olarak kültürlerin, medeniyetlerin oluşmasına temel atıldığı önemli bir dönemdir. (Çevik Ö. 2005, s.11-12)

olan çıplak ateşte pişirme tekniğidir. Kızartma olarak adlandırılan bu usulde, ilk önceleri besinleri direk ateşe atarak pişiriyor olmalılardı. Daha sonra ulaşılacak yöntem ise yanan ateşten sonra odun közünde pişirme yöntemi gelmekteydi.(Resim 10) Közleme dediğimiz bu yöntemde de daha değişik bir tat elde etmiş olacaklardı. Bu yöntemlerden sonra direk ateşe mazur kalan besinlerin tadında is ve köz gibi zehirli tatlar olacağından, bekli de direk ateş yerine daha dolaylı olarak pişirme yöntemini geliştirmiş olmalıdırlar. Bu yöntemde de yanan ateşin üzerine yassı taşlar koyarak önce taşları ısıtmışlardır. Daha sonrada ısınan taşları ateşten uzaklaştırarak üstüne besinleri koyup pişirmişlerdir.(Resim 11) Bu yönteme aslına basit bir tandır ya da fırın diyebiliriz. Çünkü bu yöntemi geliştirerek, fırınları ve tandırları bulacaklardır.

Bundan sonra ulaşılacak son pişirme tekniği ise haşlama tekniğidir.(Resim 12) Haşlama tekniğini son olarak bulmalarını düşünmemize sebep olan gerekçe, aslında besinin haşlamasında, suyun ısıtılmak için konulacağı bir kaba sahip olması düşüncesidir. Suyun konulacağı bir kabın ise ancak Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemde mümkün olacağıdır. Daha önceleri kullanılan ve günümüze ulaşmayan ahşap kaplar olduğu bilinmekte ve ya kaba oyuk taşların olduğunu da görmekteyiz. Ama yine de bu haşlama yönteminin çanak üretilmeden mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Bu konuda çok önemli çalışmalar yapan Claude Levi-Strauss'da bu düşünce doğrultusunda yorumlar yapmıştır. Çalışmalarına dayanarak, sıvıyı içinde tutacak ve ısıtacak bir alet üretmelerinin gerektiğini, bu aletinde ısıya dayanıklı olması ve ısı transferi açısından da ergonomik bir yapıya sahip olması gerektiğini savunmaktadır.[29] Bu şekilde bir aletin ise ancak Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemde üretileceğini düşünmektedir. O yüzden pişirme geleneğinin de Neolitik Dönemde bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz.

Anlatılan dört pişirme tekniğinin sıralanması bu şekilde olmayabilir. Ancak elde ki veriler ışığında ve uzmanların mantık kuralları içerisinde yapılan yorumlar göz önüne alınırsa böyle bir sıralamanın doğru olacağı düşüncesindeyiz. Fakat bu durum, yeni elde edilecek kalıntılarla değişebilir. Ayrıca oluşturulan bu tekniklerin her biri pişirme teknolojisi açısından yeni bir pişirme platformu oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu teknikleri uygulamak için farklı yapılarda ki ocaklara, fırınlara hatta tandır sistemlerine ihtiyaç duyulacaktır. Bu doğrultuda insanoğlu karşılaştığı her zorluk karşısında ve her ihtiyaçta yeni bir teknoloji icat etmiştir. Bunun birçok örneklerini Mezopotamya, Anadolu ve daha birçok bölgede görüyoruz.

[29] Uhri A. 2003, s.53

Anadolu'da Hititler, pişirme konusunda birçok kez yazılarında ifadelere yer vermiştir. Örneğin bu yazıların birinde; Hitit mutfaklarında yemeklerin ve mönülerin çeşitli olduğundan, hatta eti pişirme, kızartma, haşlama, kaynatma ve ızgara yapmak gibi ifadelere yer verdiği ortaya çıkmıştır. Yine Çin'de Sarı Nehir Vadisi olarak adlandırılan bölgede ki Banpo yerleşmesinde ele geçen kalıntı(6.700 yıllık) çok ilginçtir. Burada saptanan ocakta etin kızartıldığı bir başka deyişle ızgara yapıldığı ortaya çıkmıştır.[30] (Resim 13)

Besin pişirilmesinin önemi ve çeşitleri açıklanılırken, insanlık için her dönemde çok önemli bir besin olan ekmeğe değinmemek olmaz. Ekmek ilk bulunuşundan bu yana her zaman önemli bir besin maddesi olmuştur. İlk olarak ne zaman, nasıl elde edildi, bu konu hakkında tam bir bilgi olmamasına karşın, ekmeğin çok önemli bir besin olduğu ve kutsal sayıldığı bilinmektedir. Ekmeğin oluşumunda en önemli madde buğdaydır. Buğdaydan un elde etmek içinde, toplanan yabani buğdayın başaklarında bulunan tanelerini, kabuğundan ayırmak için ısıtılarak kavrulması gerekiyor. Isıtma işlemi için ise bir fırına ya da fırının atası sayılacak yassı taşlara ihtiyaç vardır. Isıtılan buğday taneleri kabuklarından karıştırılarak ayrılır. Daha sonra taneler, öğütme taşlarında ezilerek un elde edilir.(Resim 14) Elde edilen unun su ile karıştırılmasından sonra da oluşan hamurun, ocaklarda kalıplar halinde pişirilerek ekmek elde edildiği görülmüştür.

Ekmeğin ve buna bağlı olarak tahılın İlk örneklerinin Mezopotamya ve Anadolu'da çıktığını görmekteyiz. Tahılların ilk görüldüğü coğrafya özellikle Yakındoğu'da Natuf Kültürüne ait kazı yerlerinde ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık olarak İÖ. 11.000-9.300 yılları arasında yaşayan ve bugün ki Filistin'in Akdeniz kıyıları (Nahal Oren, Hayonim vb.), Ürdün Yaylası ve Rift Vadisi etekleriyle(Ayn Mallaha), Kuzey Suriye'de ki Tell Mureybet gibi bu kültüre ait kazı yerlerinde yanık yabani iki sıralı arpa ve yabanıl kızıl buğday tohumları, meşe palamudu, mercimek, nohut, bezelye gibi yabanıl yemeklik bitkilerle birlikte öğütme taşları, ocaklar ve yiyecek depolama kuyuları da bulunmuştur.[31] Bu merkezlerin yer aldığı kısımda ayrıca tahıl kavurma yerlerinin ortaya çıkması, tahıl kavurma işleminin gerçekliğine sağlam kanıtlar oluşturmaktadır.(Resim 15) Daha sonraları ticaret yolu ile Mısır, Akdeniz kıyıları ve Avrupa'ya kadar yayıldığı gözlemlenir. Ekmek çeşitlerinin ve şekillerinin artması, gelişimine örnektir. Sac, somun, lavaş ve tandır ekmeği gibi çeşitlerinin oluşması, hatta bunların olması için mayalanması ilk başlarda toplumda sınıf farklarının oluşmasına sebep olmuştur. Bunlara

[30] (http://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g298557-d325791-Reviews-Banpo_Neolithic_Village-Xi_an_Shaanxi.html)
[31] Roaf M. 1996, s.27; Dolukhanov P. 1998, s.200-202.

bağlı olarak pasta, börek gibi unlu mamullerinin oluştuğu görülmüştür. Bir dönem sonra insanlar için ekmek ve şarap çok önemli iki besin olacaktır. Öyle ki tanrılara ibadet edilirken sunu olarak ekmek ve şarap sunulacaktır. Hitit yazısını çözen Bedrich Hrozny'nin ilk bulduğu cümle ''Şimdi sen ekmek yiyeceksin ve sonra su içeceksin'' cümlesi olmuştur.[32] Görüldüğü üzere ekmek gibi önemli bir besinin oluşması için birçok teknolojik gelişmeye ihtiyaç duyulmuştur.

Özetlenecek olursa, besinleri pişirmenin insan sağlığına fayda sağladığını, buna bağlı olarak çeşitli pişirme tekniklerini bularak yemek çeşitlerini arttırmıştır. Çeşitlerin artması ocak, fırın, tandır gibi pişirme platformlarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu besinlerin içerisinde ekmeğin önemli oluşu ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişim süreci incelendiğinde Paleolitik Dönemden, Çanak-Çömleksiz Döneme kadar olan sürede ateş; ısınma, barınma, aydınlanma ve pişirme amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Ancak Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemden sonra ateş, farklı amaçlar içinde kullanılmaya başlanmıştır. Ocağın, fırının ve tandırın gelişmesi ile birlikte bu tezgâhlarda mutfak anlayışı hızla gelişmiş, fırınlarda sadece besinler değil, çanak-çömleklerde pişirilmeye başlanmıştır. Pişmiş topraktan elde edilen bu çömlekler sayesinde, çok daha dayanıklı ve sağlam kaplar üretilmiştir. Zamanla bu ocak ve fırınlarda, metal eritilerek ve ayrıştırılarak işlenecektir. Özellikle fırın ve ocaklar insan hayatında çok daha önemli bir yer tutacaktır.

4. Ocak ve Fırınların Gelişimi

Yazının bu kısmında ocak ve fırınların gelişimi, etimolojisi, fırının ilk izleri ve gelişimi, ocakların gelişimi örnekler verilerek açıklanmıştır. Ancak ocak ve fırınların(kubbeli fırın ve tandırların) yapısı, tekniği, türleri ve kullanılan malzemeleri ayrıntılı olarak ikinci bölümde açıklanmıştır. Ayrı bir bölüm adı altında verilen ocak ve fırınların bu kısımda gelişimi kısaca anlatılmıştır. Bu doğrultuda hareket edilecek olunursa, ocağın ilk izleri ve gelişimi, Ateşin İlk İzleri başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır. O yüzden bu kısımda ocakla ilgili etimolojisi ve gelişim nedeni açıklanmıştır. Fırının ise ilk izlerini ve Anadolu'da ki gelişimi bu bölümde aktarılmıştır. Fakat ocak ve fırınları ayrı başlıklar altında incelemeden önce şu durumu anlatmakta fayda vardır. Önceleri sadece ısınma ve korunma amaçlı olarak kullanılan ateş, sonraları pişirme, çanak-çömlek yapma, ergitme, ayrıştırma, alet yapma, ölü gömme gibi çok

[32] Ünal A. 1999, s.215

amaçlı durumlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu durum nedeniyle ateş kontrol altına alınmış ve bu gibi işlevleri yapabilmek için ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi çeşitli pişirme teknolojileri ortaya çıkmıştır.(Resim 16) Evin vazgeçilmez yapılarından olan ocak ve fırınların giderek sayısının artmasına ve gelişmesine sebep olmuştur.

Böyle bir gelişimin olmasına sebep olan nedir? İşte asıl önemli olan kısmı bu noktadır. Çünkü böyle bir ihtiyacın doğmasına neden olan en önemli hususlardan biri tabi ki nüfus artışıdır. Neolitik Dönem'den sonra toplumsallaşan insanların, nüfusu hızla artmıştır. Artık üretilen tarım ve hayvancılık, nüfusun ihtiyacını karşılamamakta buna bağlı olarak küçük çapta ki ocak ve fırınların potansiyeli yetmemektedir. Ayrıca ocak ve fırınlarda pişirmenin yanı sıra çanak-çömleklerin yapılmaya başlanması, ilerleyen zamanlarda metal ergitmede ve ayrıştırmada ocak ve fırınların kullanılması, bunların gelişimini zorunlu kılmıştır. Enerji tüketimi artmış, ocak ve fırın yapılarında gelişme ve çeşitlilik boy göstermeye başlamıştır. Nüfusun ihtiyacını karşılamak için daha hızlı üreten fırın tipleri geliştirilmiş ve daha büyük fırınlara ihtiyaç duyulmuştur. Öyle ki Roma Dönemi'nde ekmek fırınları, dükkân olarak günümüzde ki gibi hizmet verecek duruma gelmiştir. Çanak-çömleğinde fırınlarda pişirilmesiyle daha gelişkin fırın tipleri bulunmuş, daha fazla enerji tüketen yapılar ortaya çıkmıştır. Böylece seri üretimler başlamıştır. Giderek mutfak kültürü oluşmuş, her evin yapısı içinde muhakkak bir ocak ve fırın yerini almıştır. Bütün bunlar birleştiğinde ise kentsel bir oluşum meydana gelmiştir. Mutfak kültürünün oluşmasının ilk örneklerini Mezopotamya'da Uruk Kenti'nde görebiliriz. Çünkü burada ele geçen ocak ve fırın yapılarının olması, ürünlerin depolanması, mutfak yapılarının ve tezgâhların olması, yerleşmede mutfak kültürünün oluştuğuna en önemli kanıttır. Yukarı Mezopotamya'da Kurban Höyük, bu duruma örnek verilecek yerleşmelerdendir. Bu yerleşmede de mutfak yapısı ve oval ocaklar, kül çukurları görülmüştür. Ayrıca Anadolu'da ilk yerleşmelerden biri sayılan Çatalhöyük yerleşmesi mutfak kültürünün olduğu önemli merkezlerden biridir. Bu merkezde yanık tahıl ürünlerinin depolarda ele geçtiği görülmüştür. Mutfak tezgâhlarının ev yapıları içerisinde yer aldığı ve artı ürünün depolandığı yapılan kazılarla gün yüzüne çıkmıştır.[33] Bunların yanında İlk Tunç Çağında Troia yerleşmesinde, Kalkolitik Çağında Norşuntepe yerleşmesinde yapılan kazılarda ocak ve fırın yapılarının olduğu ve mutfak kültürünün oluştuğu görülmektedir. Bütün bu yerleşmelerde ortaya çıkan mutfak yapıları ve ateş yapıları, çalışmanın III. Bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

[33] Mellaart J. 2003, s.5-50 ve Çevik Ö. 2005, s.13-25.

a. Ocaklar

Ocağın atası sayılabilecek ve ilk izlerinin görüldüğü yerin, Güney Afrika'da Turkana Gölü yakınlarında bulunan Çesevonya yerleşim katı olduğunu belirtmiştik. 1.800.000 yıllarına tarihlene yerleşim katında, kabaca yüksek taşlarla çevrili ateş yerini ilk ocak örneği olarak gösterebiliriz. Ocağın ilk izlerini ve gelişimini ayrıntılı olarak yukarıda değindiğimiz için de, bu kısımda sadece ocağın etimolojisi değerlendirilmiştir. Ayrıca ocağın teknik özellikleri, Anadolu'da ki gelişimi ve örnekleri de ayrıntılı olarak yine ikinci bölümde açıklanmıştır. Ev yapısı açısından çok önemli bir unsur olan ocak, ilk insanlardan beri kullanılmaktadır. İşlevi ve önemi giderek artan ocağın, ateşi kontrol altına alınan yer olarak kullanıldığı, ilk zamanlarda görülmekteydi. Ancak sonraları görülüyor ki ısınma, barınma, korunma, pişirme gibi önemli ihtiyaçları da karşılayacak bir faktör olarak önümüze çıkmaktadır. Zamanla kutsallaşmaya kadar giden ocak, evlerimizin en önemli yapılarından birisi olmaktadır. Model olarak ise genelde evlerimizin ya da tapınak yapılarının tam ortasına kurulan yuvarlak yapı olarak karşımıza çıkmıştır.(Resim 17)

Bu derece önemli olan ocak kelimesinin kökeni nereden gelmektedir. Bu kelime incelendiğinde, aslında belirttiğimiz ev modelinin, kelime anlamını karşıladığını görmekteyiz. Türk Dili Etimoloji sözlüğüne göre, ocak sözcüğünün kökeni od/ak'tır. Od sözcüğü ateş ve –ak yer bildirme ekiyle birlikte ateş yakılan yer anlamına gelmektedir.[34] Kelime kökenin bakıldığında da bu durum anlaşılmaktadır. Ayrıca od köküyle türeyen odağ/otağ sözcüklerinin de ateş yakılan yer, yani oda, çadır, ev anlamına geldiğini ve mekânla olan birebir bağlantıyı saptamak da[35] mümkündür. Böylece örnekten de anlaşılacağı üzere ocak kelimesinin kökeni ateş yerinin ev ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sadece Türkçede değil birçok dilde ocak kelimesine bakıldığında, kökeninde bu anlam ortaya çıkmaktadır. Arapça, Yunanca, Fransızca, Portekizce, Fince, Çincede ocak kelimesinin kökenine bakıldığında yine böyle anlamları karşıladığını görmekteyiz. Sözcüğün İngilizce karşılığı olan hearth ve Almanca karşılığı olan herd, aynen Türkçede olduğu gibi, içinde ateş yanan yer anlamının dışında aile, ev, merkez, odak anlamlarına da gelmektedir.[36] Görüldüğü üzere bir kelimenin kökeninde yola çıkılarak, manasının neleri etkilediğini ve onu yansıttığını bu örnekler sayesinde daha kolay anlamlandırabiliyoruz. Konun özeti sayılabilecek örnekleri göz önüne alırsak şöyle bir yorum yapılabilir: Her iki dilde de yürek sözcüğünün ocağa benzer şekilde heart ve herz

[34] Eyüboğlu İ. Z. 1988, s.235
[35] Uhri A. 2003, s.44
[36] www.m-w.com

olarak yazılması ve her iki dilde de yürek sözcüğünün açıklamaları arasında merkez, odak, ortaya ve merkeze en yakın kısım gibi bir açıklamanın sözlüklerde yer alması, belki de şu yorumun yapılmasına izin verecektir. Ocak evin kalbidir.[37]

b. Fırınlar

İlk örneklerinin Neolitik Dönemde, yerleşik yaşamın başladığı zamanlarda ortaya çıktığı görülmüştür. Ocağa göre pişirme haznesi kapalı olan fırınların, ilk zamanlarda ekmek pişirmek için değil de tahıl kavurmak için kullanıldığı gözlemlenir.(Resim 18) Yapısı gereği yerleşik yaşama geçişi ile alakalı olarak başlayan fırınların, ilk örneklerini Neolitik Dönemden itibaren görmekteyiz. Fırın olarak sayılacak ilk yapılar Mezopotamya, İran ve Anadolu'da karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunlar içinde ekmek vb. gıda maddelerini pişirmekten çok İran'ın Khuzistan bölgesinde ki Ali Kosh'ta ortaya çıkarılanlardan da anlaşıldığı kadarıyla tahıl kavurmak(Resim 19) ve pişmiş topraktan insan ve hayvan figürinleri ile Çatalhöyük'te rastlananlar gibi keramik yapımı için kullanılmaktaydı.[38] İlk kullanımlarının pişirme amacından farklı olan fırınların, Kuzey Mezopotamya'da ki Hassuna yerleşmeleriyle görülmeye başlanan dikdörtgen biçimli, tabanları taş, duvarları kerpiç fırınlarda ise sadece tahıl kavurmakla kalınmadığı saptanmakta ve bugün Kuzey Suriye olarak adlandırılan bölgede ki Halaf Kültürü[39] ile birlikte de gerçek ekmek fırınları ortaya çıkmaktadır.[40] Bu kazılardan elde edilen verilerden de anlaşılacağı gibi ilk fırın yapıları tahıl kavurma amacıyla kullanıldığı daha sonrada ekmek pişirme işlevi kazandığı anlaşılmaktadır.(Resim 20)

Burada ayrı bir parantez açılacak olursa, ilk kez Halaf yerleşmelerinde ortaya çıkan tandır yapılarıdır. Fırın yapılarının bir diğer çeşidi olarak kabul edilen tandırlar, toprağa gömülerek ya da toprak zeminin üstüne koyularak kullanılır ve ekmek pişirilen fırın çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Pişmiş topraktan oval olarak yapılan ekmek pişirme haznesi, toprağın içine gömülerek daha fazla ısı enerjisi üretir. Böylece daha hızlı ve daha çok ekmek pişirmektedir.(Resim 21) Bu tandırların, bir fırın çeşidi mi yoksa ayrı bir pişirme platformu mu olduğunu söylemek şimdilik bir tartışma konusudur. Çünkü bu konuda uzmanlar görüş

[37] Uhri A. 2003, s.45
[38] Mellaart J. 1967, s.65
[39] Halaf Kültürü; Dünyanın en gelişmiş ve şaşılacak derecede erken tarım topluluklarından biridir. VI. Binin ortaları ile V. Binin başlarına tarihlenir(Uhri A. 2003, s.46).
[40] Uhri A. 2003, s.46

olarak ikiye ayrılmış durumdalar. Aslında işlev olarak aynı görevi gören bu yapılar, mimari bakımından çok farklıdırlar. Bu çalışmada tandır ve kubbeli fırınlar diğer bölümde ayrıntılı olarak ele açıklanmıştır. Ancak şu nokta bilinmelidir ki tandırların ilk örnekleri Halaf Kültüründe görülmektedir. Halaf yerleşmelerinde, oval(tholos) mimari biçiminde olan evlerin avlularında yer almaktadır.(Resim 22) Bu kültürde Tanour kelimesiyle karşımıza çıkan tandır, yere çukur kazılarak yapılan ekmek fırını anlamına gelmektedir.[41]

Fırın yapılarına devam edilecek olursa, fırınların hangi amaçlarla kullanıldığını ve ilk örneklerinin nerelerde ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik. Şimdi fırın kelimesinin etimolojisine göz atalım. Türkçede fırın, kubbeli fırın ve tandır kelimelerini karşılayan bir sözcük bulunmamaktadır. Bunların hepsi ocak kelimesiyle anlatılmaktadır ve bu kelimeler ilk olarak 14. yy karşımıza çıkmaktadır. İthal olarak alınan bu kelimelerden fırın, Latinceden Furnus olarak dilimize geçmiştir. Tandır ise Arapça ve Farsçadan Tennur olarak dilimize geçmiştir.[42] Kelime anlamı olarak da yine ateş yakılan ve ekmek pişirilen yer olarak tanımlanır. Aslında ithal olarak alınan bu kelimelerin, Türkçemizde karşılığının olmaması çok ilginçtir. Araştırmacılar ise bu durumu göçebe yaşam tarzı süren Türklerin, yapı olarak yerleşik yerlerde görülen fırınlardan uzak kaldığı düşüncesindedirler. Bunun yerine kurulması kolay ve basit malzeme ile olan ocağı kullandıkları düşünülmektedir. Bu durumun fırınların Neolitik Dönemde görülmeye başlamasına önemli bir kanıt sayılabilir. Çünkü şuana kadar elde edilen verilere bakıldığında da fırın, kubbeli fırın ve tandırlar Neolitik Dönem'de, yerleşik yaşama geçildikten sonra kullanılmaya başlandığı görülmüştür.

Fırın yapılarıyla ev arasında nasıl bir bağlantı vardır? Evin merkezinde olan ocağın yanında, fırın yerinin ev yapısında yeri neresidir? Bu konuyu en iyi cevaplayan Troia kazılarının da hafiri olan değerli arkeolog M. Osman Korfmann'dır. Korfmann bu konuda en iyi örnek olarak Demircihöyük kazılarında ortaya çıkan ev modellerini göstermektedir.(Resim 23) ''Anadolu Tipi Yerleşim Modeli'' olarak da adlandırılan bu yerleşim modelinde, ilk kez Neolitik Dönemde ortaya çıkan kubbeli fırınları örnek göstermektedir.[43] Bu yerleşim modelinde kubbeli fırınlar, evlerin girişinde veya odanın en dibinde köşelerde ya da evin dışında avlu içerisinde yer almaktadır. Yan yana yapılmış bitişik duvarlı evlerde, megaron yapıları olarak bu ev modelleri karşımıza çıkmaktadır. Bu ev modelleri mimari açıdan Anadolu yerleşmeleri için tipik sayılmaktadır. Buna bağlı olarak megaron yapılarında, kubbeli

[41] Tuğlacı P. 1972, s.2765
[42] Eyüboğlu İ. Z. 1988, s.122
[43] Korfmann M. 1997, s.215

fırınlar veya fırınlar evin önemli bir yapısı sayılmaktadır. Evin kalbi olarak gösterilen ocağın yanında, fırının ise evin kalbine bağlı olan can damarı olduğunu söyleyebiliriz. Her evde bir ocağın olmasının yanı sıra, bir de fırının olması gerekli görülmüştür. Zamanla gelişen fırınların, ev halkı için yaşam unsurları içerisinde sayılan önemli bir mimari yapı olduğu görülmektedir. Böylesine önemli bir konuma gelen fırınların, zamanla gelişmesi, türlerinin ve modellerinin çoğalması da kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. İlerleyen dönemlerde çok daha önem kazanarak gelişme göstermiştir. Zamanla fırınların çeşitleri ortaya çıkmış ve işlevleri farklılaşmıştır.

Ateşin ilk emarelerini, başlangıçtan İlk Tunç Çağına kadar gelişim serüvenini değerlendirmeye çalıştım. Tabi ki bu bölümde elde ettiğimiz sonuçların kesin sonuçlar olduğunu ifade edemeyiz. Ancak şuana kadar elde edilen veriler ve kanıtlar ışığında bu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ama arkeoloji çalışmaları devam ettiği sürece bu veriler değişecek, yeni sonuçlara ulaşılacaktır. Yeni bulgular ortaya çıktıkça sonuçların hızla değiştiğini göreceğiz. Ama şuan ki bilgiler doğrultusunda hareket edilecek olursa, ateşin doğuşunu, gelişimini, insana faydalarını ve zararlarını özet olarak bu şekilde değerlendirebiliriz. Bu verilerden de görülüyor ki, insanoğlunun öğrendiği ilk ve en önemli buluşlarından biri ateşi evcilleştirmesi olmuştur. Ateşi kullanmakla kendini güçlü kılan insanoğlu, faydaları ile de yaşamını daha kolaylaştırmış ve hayatını daha çeşitlendirmiştir. Hayatımızı bu denli etkileyen ateşin evcilleştirilmesi ile çeşitli yapılar ortaya çıkmıştır. Fırın, ocak, kubbeli fırın ve tandır gibi pişirme işlevi olan bu yapılar, zamanla işlevini geliştirmiş ve yaşamımızın her alanına girmiştir. Ocak ve fırınlar sayesinde çanak-çömlek yapılmış, maden eritilerek ve ayrıştırılarak işlenmiş, aletler üretilmiş, ölü gömme geleneklerimize kadar etkilemiştir.

Yazının bu bölümünde tamamen ateşin gelişim serüveni anlatılmıştır. Bundan sonraki ikinci bölümünde ise çalışmanın konusu olan Anadolu’da mutfak kültürü, buna bağlı olarak ocak ve fırınların yapısı, oluşumu, nitelikleri ve çeşitleri ayrıntılı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle bu yapıların önemli örneklerinin olduğu Anadolu yerleşmeleri, ocak ve fırın karakterleri de yine ikinci bölümde değerlendirilmiştir.

BÖLÜM II

ATEŞ YAPILARININ (OCAK, FIRIN, KUBBELİ FIRIN ve TANDIR) OLUŞUM TEKNİKLERİ, BİÇİM ve ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın ikinci bölümünde ateş yapılarının oluşumu ve nitelikleri, yapıda ki konumlarına göre değerlendirilmiştir. Ocak ve fırın yapılarının oluşumunda kullanılan malzeme, yapım tekniği, şekli, yapıya göre konumu ve işlevi hakkında ayrıntılı bilgi bu bölümde verilmiştir. Bu ateş yapılarının yanında kubbeli fırın ve tandır yapılarının da nitelikleri, kullanım amacı ve gelişimi detaylı olarak anlatılmıştır. Ateş yapıları değerlendirilirken, Anadolu üzerinde yer alan yerleşmelerden de örnekler ve resimler gösterilerek konu daha açıklayıcı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yapıların teknik özelliklerini araştırdığımızda, Anadolu üzerindeki yerleşmelerin bir birinden nasıl etkilendiklerini daha iyi görüyoruz. Arkeolojik çalışmalarda ele geçen kalıntıların bizlere sunduğu veriler çoğaldıkça, birer birer yapbozun parçaları gibi oturmaya başlayacaktır. Böylece Arkeoloji Bilimini asıl amacı olan dönemi anlama çabaları, bu yapbozun parçaları birleştiğinde sağlanmış olacaktır. Bu veriler ise Arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkan çanak-çömlek, küçük buluntu ve mimari gibi kalıntılardır. Özellikle mimari kalıntılar incelendiğinde o toplumun gelişimini ve hangi toplumlarla etkileşim içerisinde olduğunu belirleyebiliyoruz.

Anadolu üzerinde ki yerleşmede çıkan verilerde şöyle bir görüntü ortaya çıkmıştır: İnsan toplumunun gelişiminin Güney Mezopotamya'da doğduğunu ve Kuzey Mezopotamya'dan yayılarak Anadolu üzerinden geçtiğini görüyoruz. Buradan ise Ege ve Trakya Bölgesinden geçiş yaparak Balkanlara yayıldığını anlıyoruz. Bütün bu dönemi anlama çabalarının aslında Arkeolojik çalışmaların sonunda mimari kalıntılara ya da çömlek buluntularına bakarak ortaya çıktığını görüyoruz. Yerleşmelerde ele geçen buluntuların, mimari kalıntıların önemini o zaman daha iyi anlıyoruz. Bu çalışmaların önemine örnek verecek olursak, Avrupa'da 1980'li yılların başında Trakya ve Balkanlarda kazı çalışmalarının az olması nedeniyle şöyle bir görüş hâkimdi: İnsanlık gelişiminin güzergâhı olan Mezopotamya, Anadolu ve Balkanlar'dan geldiğini ve bu sürecin zaman aldığından

Avrupa'da Neolitik Dönem'in başlangıcı yani insanlığın toplumsallaşmasının ancak 3. bin yılın başlarında gerçekleştiği yönündeydi. Ancak 1980 yıllarından sonra Balkanlarda ve Trakya'da(Hoca Çeşme, Aşağı Pınar, Kanlıgeçit gibi) gerçekleşen kazılar sonucunda görüldü ki Neolitik Dönem'in uzantılarının 7. bin yılın başlarına kadar gitmiştir. Bu Arkeolojik çalışmaların sonucunda elde edilen verilerde Anadolu'nun 9. bin yılının başlarında, Balkanlar ve Kıta Yunanistan'ın ise 7. bin yılın başlarında Neolitik Döneme girdiği anlaşılmıştır.(Resim 24) İlk Tunç Çağı'nın başlangıcı olan kentleşme Anadolu'da 4. bin yılın başlarında, Balkanlar ve Kıta Yunanistan'da ise 3. bin yılın başlarında gerçekleşmiştir.[44] Bütün bu çalışmaların sonucunda Arkeolojik kazılardan elde edilen veriler, döneme ışık tutmuş ve dönemin gelişimini anlamamıza yardımcı olmuştur. Arkeolojik çalışmaların sonucunda elde edilen mimari kalıntıların, bu denli büyük bir önem taşıdığını görmekteyiz. Bu doğrultuda değerlendirecek olursak, yapıların içerisinde çıkan ateş yapılarının önemini daha iyi anlamış oluruz. Bu nedenle Anadolu üzerinde çıkan yerleşmelerde ki ateş yapılarının niteliklerini ve biçimlerini açıklamaya çalışalım. Sırasıyla ocaklar, fırınlar, kubbeli fırınlar ve tandır yapılarının oluşum tekniklerini ve niteliklerini değerlendirelim.

1. Ocakların Oluşum Teknikleri, Biçim ve Özellikleri

Ateşi tanıyıp, kullanmayı becerebilen insan, bunu kontrol altında tutmak daha sonra kullanabilmek için ocak yapısını geliştirmiştir. Ocak yapısını keşfeden insan ilerleyen zamanlarda bu ocağı, yapıların içerisinde kullanarak barınma, ısınma ve aydınlanma ihtiyacını gidermiştir. Bununla yetinmeyip daha da ileri giderek ocağı geliştirip yapıların dışında da kullanarak pişirme amaçlı olarak kullanmış, hatta kült amaçlı olarak dinsel törenlerde de kullanmıştır. Yapının içerisinde kullanılan ocak, zamanla insanları öyle bir etkileyecek ki toplumsallaşmanın ve kaynaşmanın yerlerinden biri haline gelecek ve böylece kutsal bir hal kazanacaktır. Bugün günümüzde dahi evde tüten ocakların, insanları etrafına topladığı örnekleri kırsal kesim yerleşmelerimizde görülmektedir.

Böylesine büyük bir öneme sahip bu ocakların yapısı nasıl oluşmakta ve nasıl gelişmekteydi? Sabit ocakların oluşumu, yapılan çalışmalarda genel olarak şu şekilde sıralandığı görülmüştür: Tabanda kullanılan malzemelerin sırasıyla en altta bir taş temel, üzerinde ısı yalıtımını sağlamak amacıyla genellikle bir kül katmanı, onun üzerinde çakıl

[44] Özdoğan M., 1998, s.66-68

taşları sıralanmakta, çakıl taşından sonra ise keramik parçalarıyla kaplı bir zemin oluşturulup üzeri kille sıvanmaktadır. (Resim 25) Örneğin Liman Tepe, Karataş-Semayük, Troia yerleşmelerinde ki ocakların tabanları bu şekilde oluşmaktadır.[45] Ancak bu sıralama yerleşmenin konumuna ve yerine göre farklılaşmaktadır. Ocağın tabanı oluşturulduktan sonra kenarları, küllerin ve malzemenin etrafa dağılmaması için 10 ile 20 cm arasında kerpiç tuğlayla yükseltilmektedir. Bazı örneklerde ise kenarlarının keramik parçalarıyla çevrildikten sonra çamurla sıvanarak oluşturulduğu görülmüştür. Böylece oluşabilecek kazalarda önlenmiş ve ateş kontrol altına alınmış olacaktır. Bazı yerleşmelerde çıkan ocakların tabanında, kireç taşının ve çakıl taşlarının birlikte kullanıldığı görülür.(Resim 26) Bu taşların üzerine keramik parçalarını yerleştirdikten sonra üstü kalın kül tabakası ile örtülür. Bu örtünün üzerine tekrar çakıl taşları serildikten sonra keramik parçalarıyla üstü kapatılır. Kül katmanın araya yerleştirilmesinde ki amaç ocakta oluşacak ısı yalıtımını sağlamaya yöneliktir.

Bu tür ocakların ilk örneklerini Anadolu'da Öküzini mağarasında, Nevali Çori, Cafer Höyük, Çatalhöyük gibi merkezlerde görmekteyiz. Çatalhöyük yerleşmesinin en eski tabakalarında ortaya çıkarılan ocakların yuvarlak ya da kare oldukları, ancak hepsinin külleri tutmak için yükseltilmiş bir kenarla çevrili olduğu saptanmıştır.[46] (Resim 27) Önceleri daha basit şekilde oluşan ocak tabanlarında sadece çakıl taşları ve kil ya da toprak sıvanın kullanıldığını görüyoruz. Daha sonra gelişen ocaklarda ise tabanların malzemesinin farklılaştığını ve çoğaldığını anlıyoruz. Ancak ocak tabanında kullanılan bu malzemelerin seçimi gelişi güzel yapılmamıştır. Her malzeme bir deneme yanılma yöntemi sonunda insan zekâsıyla bulunmuştur.

Doğayı gözlemleyen insanoğlu yaptığı ocağın ısısından daha iyi faydalanmak için çeşitli yöntemler denemiştir. Ocağın tabanında kullanılacak malzemenin ısı geçirme oranının düşük olması gerekmektedir. Isı geçirme özelliğini ne kadar aza indirger, ısıyı ocağa hapsederse daha fazla ısıdan yaralanacaktır. Buda ocakta kullandığı köz ve ateşten daha fazla yararlanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle ocağın tabanını oluştururken kullanacağı malzeme büyük önem taşımaktadır. Tabanında kullanılan çakıl ve kireç taşları, kül katmanı, toprak, keramik parçaları tesadüfî bulunarak, kullanılmış malzemeler değildir. Yapılan araştırmalarda aynı doğal çevrede bulunan diğer maddelerle kıyasladığımızda, ocak yapımında kullanılan kireçtaşı, çakıltaşı, toprak ve keramiğin ısı transfer katsayılarının; granit,

[45] Uhri A., 2003, s.100
[46] Naumann R., 1991, s.191

kumtaşı gibi malzemelere göre daha düşük oldukları ortaya çıkmıştır.[47] Bunların yanında kullanılan kül yanmadan sonra oluşan bir malzemedir. Kül katmanı ise ısı yalıtımında çok fazla yarar sağlamaktadır. Ayrıca kerpiç, keramik, toprak gibi malzemelerin en eski tarihlerden itibaren bilindiği ve mimaride kullanıldığı için de yine bu ocak tabanlarında kullanılan malzemeler arasında olmuştur. Tüm bu yapılan uygulamalarda ki amaç ocağın ısı transferini düşürerek, ısısından daha fazla yararlanabilmek içindir.

Ocakların genel olarak temeli bu şekilde oluşmakta fakat şekillerinin bölgeye, kültüre ve etkileşime göre çeşitlilik gösterdiğini görüyoruz. Ocak şekillerini genel olarak dört gurupta değerlendirebiliriz. Oval, dairesel, at nalı ve köşeli şekillere sahip olan ocakların, Anadolu üzerinde görülen ilk örneğinde küvet biçimli ve oval şekilde olduğu görülmüştür.(Resim 28) Öküzini Mağarasında bulunan ve Epipaleolitik Dönem'e tarihlenen yerleşmede oval planlı ve küvet biçimli ocak yerleri bulunmuştur. Daha sonra ki yıllarda ise bu şekillerin geliştiğini ve çeşitlendiğini görmekteyiz. Aslında ocak planlarının ilk zamanlarda köşeli örneklerinin olduğu görülmüştür. Çatalhöyük yerleşmesinde köşeli ocaklar yer almaktadır. Ancak daha sonra ki yıllara gelindiğinde köşeli ocakların örnekleri görülse de daha çok kullanılan ve benimsenen oval ve dairesel şekillerin olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanında at nalı biçimli ocakların da yer aldığı görülse de en çok benimsenen şekil yuvarlak planlılardır. Yapılan kazı çalışmalarında yuvarlak planlı ocakların yoğun olarak bulunması, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak bu noktada düşünülmesi gereken bir durum vardır.

Neden yuvarlak planlı ocaklar daha çok benimsendi ve kullanıldı? Bu sorunun cevabını birkaç yönden düşünerek ancak cevaplayabiliriz. Öncelikle yuvarlak planlı bir ocağın yapımı, köşeli bir ocağın yapımına göre daha kolaydır. Çünkü yuvarlak planlı ocağın inşa aşamasında tek parçadan hareket ederek oluşturulduğu görülür. Köşeli ocağı ise parça parça oluşturduktan sonra parçaları birleştirerek ya da kenetleyerek yapmak zorundasın. Bu nedenle yuvarlak planlı ocağı daha kolay oluşturabilirsin. Ayrıca yuvarlak planlı ocakların yapı içerisinde kullanımı daha kolay ve pratiktir. Onu yerleştirmek ve kullanmak daha basittir. Bunun yanında önemli bir fark daha vardır. Yuvarlak planlı ocakların dayanma gücü daha fazla olmaktadır. Tek parça şeklinde oluşan yuvarlak planlı ocaklar, köşeli ocaklara oranla daha dayanıklı olmakta ve daha uzun süre kullanılmaktadır. Özellikle pişirme ve ısınma amaçlı kullanılan ocaklarda bu durum önemli bir noktadır. Kısacası teknik açıdan yuvarlak planlı ocağın kullanımı, köşeli ocağa göre daha pratik ve sağlamlılığı daha yüksektir.

[47] Uhri A., 2003, s.103

Yuvarlak planlı ocağın tercih edilmesinde ki sebeplerden biri de bu ocakların üzerinde kullanılan kaplardır. Özellikle pişirme amaçlı olarak kullanılan ocaklarda, üzerine konulan kapların yuvarlak olması bu durumu etkilemektedir. Bilindiği üzere pişmiş topraktan oluşan kapların yapımında, daha kolay olduğu için yuvarlak şekiller benimsendiği görülmektedir. Çünkü köşeli kapları yaparken zorlukla oluşturursun. Ayrıca çömlekçi çarkında oluşturulan kabın köşeli olması imkânsızdır. Aynı şekilde elde oluşturulacak kap da yuvarlaştırılarak daha kolay meydana gelmektedir. Bu nedenle yuvarlak şekilli bir kabın, yuvarlak planlı bir ocakta kullanımı daha uygun, daha pratik ve daha sağlam olacağı düşünülmektedir. Böylece yuvarlak planlı ocakların kullanımı doğal olarak daha kabul görecek ve kullanılacaktır.[48] Ocağı yuvarlak planlı olmasında çeşitli yorumlar da yapılmaktadır. Örneğin, evin merkezinde yer alan ocağın ısınma amaçlı olarak ya da kült amaçlı olarak kullanılmasından dolayı etrafına toplanan insanları, kaynaştırdığını ve birleştirdiğini yukarıda ifade etmiştik. Bu amaçla kullanılan ocağın etrafına daha çok insan eşit bir mesafede girmesinde yuvarlak planlı ocağın şekli daha uygun olacaktır. Çünkü köşeli olan ocağın şeklinden dolayı etrafına daha az sayıda insan yerleşebilecektir. Ayrıca kutsal sayılan ocağın yine kutsal sayıldığı güneşin şeklinden esinlenerek yola çıkıldığı ve yuvarlak yapıldığı savunulan başka bir yorumdur.

Ocakların şekillerinden sonra belirtilecek bir diğer nokta ise kullanım amaçları ya da işlevidir. Bilindiği üzere ocakların ortaya çıkışı ve kullanım amacı ilk olarak ateşi kontrol altına almak ve onu bir yerden bir yere tehlikesiz bir şekilde taşımasını sağlamaktır. Bu nedenle ocağın en önemli işlevi ateşi kontrol altına almak için yapıldığı söylenebilir. Ancak yapılan kazı çalışmalarında görülüyor ki farklı amaçlarda kullanılan ocakların kullanım amacı tam olarak belirlenememektedir. Bu durum yerleşmeden yerleşmeye ve konumuna göre ocakların kullanım amacının farklılaştığını göstermektedir. Daha çok çıkış noktasına dayanarak ocakların ısınma ve barınma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bunların yanında mekânın içinde ise aydınlanma, dışında ise pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Örneğin, Hakemi Use yerleşmesinin Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'ine ait tabakasında ortaya çıkan ocak yapısının ve Acemhöyük yerleşmesinin İlk Tunç Çağı tabakasına ait mutfak yapısında ortaya çıkan ocağın pişirme amaçlı olarak kullanıldığı görülmektedir.(Resim 29)

[48] Uhri A., 2003, s.104-105

Özel yapılarda tespit edilen ocakların ise yine kült amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu nedenle ocak yapılarının hangi amaçla kullanıldığı yerleşmenin konumuna, kültürüne ve etkileşimine göre farklılaştığını düşünebiliriz. Ocakların tüm bu amaçlar doğrultusunda kullanılabileceği gibi, tek bir amaç doğrultusunda da kullanıldığını özet olarak söyleyebiliriz. Bu durum ise yapılan kazı çalışmalarında yerleşmeden yerleşmeye değiştiğini göstermektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Anadolu üzerinde çıkan yerleşmeleri buluntularına bakarak konu daha detaylı açıklanmıştır.

Buraya kadar anlatılan bölüm sabit ocaklar için belirtilen noktalardı ancak sabit ocakların yanında taşınabilir ocaklar da bulunmaktadır. Taşınabilir ocakların genel olarak şekilleri küp biçiminde ve ilk örnekleri kilden oluşmaktadır.(Resim 30) Bazı örneklerinin dip kısımları kapalı, bazılarının ise açık olarak direk zemine temas ederek yapıldığı görülmüştür. Bu ocakların karşılığı günümüzde mangal olarak kullanılmaktadır. Taşınabilir ocakların ilk yapım malzemeleri pişmiş topraktan oluşurken günümüzde metal malzemeden oluşmaktadır. Aslında ilk dönemlerde bu ocakların kor taşımada kullanıldığı düşünülmektedir. Ev içerisinde ki fırın ya da büyük ocak yapısına, taşınabilir ocaklardan kor yapılarak, bu korlar o yapılara taşınmaktadır. Böyle bir uygulama ile yapı içerisinde duman oluşmasına engel olunmuştur. Ancak daha sonra anlaşılıyor ki taşınabilir ocakların ısınma, yemek pişirme ve su ısıtma gibi işlevlerde de kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Kilden yapılmış küp şeklinde ki bu kutuların örneklerine Pulur(Erzurum), Kültepe/Karahöyük(Kayseri), Boğazköy/Hattuşa(Çorum) yerleşmelerinde rastlanmaktadır.[49] Ayakları ve kulpları bulunan taşınabilir ocakların yanlarında hava delikleri yer almaktadır. Üstleri ise yuvarlak bir delik bırakılarak tencereye uygun yapılmıştır.

Taşınabilir ocak yapılarının bir benzeri olan at nalı ocakların kullanım örnekleri, daha çok Pulu/Sakyol yerleşmesinde görülmektedir. Taşınabilir şekilde kilden oluşturulan at nalı ocaklar, şekilleri itibariyle özel yapım ve farklı olduğu için kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. En iyi örneklerini ise Pulur yerleşmesinde görmekteyiz ancak Anadolu üzerinde çok farklı yerlerde de çok iyi yapım olmasa da örneklerine rastlamaktayız. Pulur yerleşmesinde ortaya çıkarılan bu antropomorfik (insan betimli) ocaklar, sanki bir heykelmişçesine yapılmakta ancak etek kısımlarında açılarak at nalı şeklini almaktadır. Etek kısmında yer alan açıklıkta ocak olarak kullanılmakta ve ocak içinde yassı bir taş ocağın tabanını oluşturmaktadır.(Resim 31) Üst tarafı heykel, altı ocak olan bu mimari yapının gövde

[49] Naumann R., 1991, s.192-193

kısmında bir insan başı ve gövdesi gözlenmekte ve de bu alanda bazı bezemelere rastlanmaktadır.[50] Bu at nalı biçimli ocakların en yakın benzeri Beycesultan yerleşmesinde XV. yapı katında ortaya çıkarılan A yapısında ki hilal biçimli taştan yapılmış ocak/sunak gösterilebilir.[51] (Resim32)

Ocaklar için son olarak değerlendirilen nokta mekânlarına göre yer aldığı konumlarıdır. Ocakların yerleri konumlarına göre ikiye ayrılmaktadır: Yapının içerisinde yer alan ve yapının dışında ya da avluda yer alan ocaklar. Yapının içerisinde ve ya dışında yer alan ocakların işlevleri de değişmektedir. Yapıların içerisinde yer alan ocaklar daha çok ısınma, aydınlanma, pişirme ve korunma amaçlı olarak kullanılır. Yapıların dışında yer alanlar ise pişirme amaçlı ve dumanın içeriye girmemesi için kor oluşturmak amaçlı olarak kullanılmıştır.

Öncelikle yapıların çerisinde yer alan ocakları değerlendirelim. Mekânın içerisinde ya merkezde, ortada ya da duvarın önünde köşelerde yer alabilir. Mekânın merkezinde yer alan ocaklara en iyi örnek Batı Anadolu'da oldukça çok fazla kullanılan megaron yapılarını örnek verebiliriz. Bilindiği üzere dikdörtgen planlı, taş temelli kerpiç duvarlı, girişinde ise iki ante çıkıntısı olan megaron yapıları MÖ. 3. binde başlayarak Troia, Demircihöyük, Beycesultan ve Karataş-Semayük gibi yerleşmelerde kullanılmıştır. O bölgeyi etkileyerek uzantılarının Kıta Yunanistan'a kadar gittiği görülmüştür. Megaron yapıları mimari açıdan bölgeyi etkileyen bir yapı örneği olmuştur. Bazı örneklerinin iki odalı bazılarının ise tek odalı olduğu görülmüştür. Yapıların merkezinde yer alan ocaklar ise mekânı ısıtma da ya da kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.(Resim 33) İki amaç doğrultusunda da kullanılmış olabilir. Bu megaron yapıları, üçüncü bölümde Anadolu üzerinde ki yerleşmeleri incelerken detaylı olarak açıklanmıştır. Yapının duvar önünde ve köşesinde yer alan ocakların ise daha çok pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.(Resim 34)

Yapı dışında özellikle avlularda ya da evlerin ortak yaşam açık alanlarında yer alan ocakların özellikle pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Çünkü yapılan araştırmalarda kesinlikle kült faaliyetli olarak kullanılmayacağı düşünülen bu ocakların çok özenli olarak yapılmadığı görülmektedir. Daha çok evin avlusunda ya da yerleşmenin merkezi durumunda olan açık ve orta alanda bu tür ocaklar bulunmaktadır. Avluların ve merkezi alanların daha çok günlük işlerin yapıldığı, işliklerin yer aldığı ve ortak yaşam alanları olarak

[50] Uhri A., 2003, s.102
[51] Koşay H. Z., 1979, s.77-80

kabul edildiği merkezi yerlerdir.(Resim 35) Bu açık alanlarda insanların faaliyetlerini sürdürdüğü için toplumsallaşmanın etkilendiği mekânlar olarak yorumlayabiliriz. Böyle bir etkilemeye sebep olan bu alanların en önemli özelliği en çok kullanılan alanlar olmasıdır. Bu nedenle bu yerlerde günlük işlerin yapıldığı düşünülmektedir. Avluların ve açık alanların hemen hemen bütün yerleşmelerde yer aldığı gözlemlenmiştir. Buralarda yapılan araştırmalarda ocakların, fırınların, işliklerin, dokuma tezgâhların, öğütme platformlarının yer aldığı ortaya çıkmıştır. Çok işlevli olarak kullanılan bu alanların içerisinde yer alan ocakların ise bu nedenle daha çok pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca yine kor oluşturmak için dışarıda bu ocakları kullandıkları düşünülmektedir. Çünkü evin içerisinde ateş yakarken oluşacak dumandan kurtulmak için öncelikle dışarıda ki bu ocakları yakarlar ve kor oluştuktan sonra içeride ki ocağa bu korlar taşınır. Böylece evin içerisinde oluşacak dumandan da kurtulmuş olacaktır. Evin dışında kullanılan ocaklara Kusura(Afyon), Beycesultan, Demircihöyük gibi yerleşmelerde rastlanmaktadır.[52] Bu ocakların ise pişirme amaçlı olarak kullanıldıkları düşünülmektedir.

Özetlenecek olursa, genel olarak çalışmanın bu kısmında ocakların yapısı, biçimleri, özellikleri ve işlevleri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yapıların örneklerini Anadolu üzerinde bulunan yerleşmelerde fazlasıyla görmekteyiz. Şimdiye kadar ele geçen ateş yapıları üçüncü bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Böylece ocağın Anadolu üzerinde ki gelişimi daha iyi anlatılmıştır. Bundan sonraki kısımda fırınların ve bunların farklı yapıları olan kubbeli fırın ve tandırların yapısı, biçimleri, özellikleri ve işlevleri değerlendirilmiştir.

[52] Uhri A., 2003, s.105-107

2. Fırınların Oluşum Teknikleri, Biçim ve Özellikleri

Ateş yapılarının içerisinde önemli bir yer tutan fırınların başlangıcının Neolitik Dönem'in başlarına kadar uzandığını daha önce belirtmiştik. Güney Mezopotamya ve Mısır gibi önemli bölgelerde ilk olarak ortaya çıkan fırınların, Anadolu üzerindeki yerleşmelerde Neolitik Dönem'de kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem tabaklarına ait Cafer Höyük, Can Hasan III, Hacılar, Akarçay Tepe ve Aşıklı Höyük gibi yerleşmelerde fırın yapılarına rastlanmıştır. Bu verilere bakarak da Anadolu'da fırınların Neolitik Dönem'in başlarından itibaren kullanıldığını söyleyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde ise fırın yapılarının Anadolu'da yaygınlaşarak tüm yerleşmelerde kullanıldığını ve Batı Anadolu'ya uzanarak oradan Balkanlara kadar gittiğini görmekteyiz. Güneydoğu Avrupa'da yapılan kazı çalışmalarında, fırın yapılarının İlk ve Orta Neolitik Dönem'den itibaren kullanıldığı anlaşılmıştır. Sadece Çek Cumhuriyeti'nin Prag kentinde bulunan Bylany[53] yerleşmesinde 30 adet fırın ortaya çıkarılmıştır.(Resim 36) Orta Neolitik Dönem'e ait olan bu fırınların içerisinde kubbeli olan örneklerine de rastlanmaktadır. Fırın ve kubbesi iki ayrı paçadan birleştirilerek oluşturulmuştur. Yani fırının kubbesi yanmış tuğla malzemesinden yapıldıktan sonra fırın yapısına monte edilmiştir. Fırının yapısı ise kırmızı yanık topraktan ve içinde küçük çakıl taşlardan oluşturularak meydana getirilmiştir.[54] Bütün yapılan bu çalışmaların sonunda Güneydoğu Avrupa'da fırın yapılarının Neolitik Dönem'den itibaren kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Ancak unutulamamalıdır ki Avrupa bölgesi Anadolu'ya göre daha sonra Neolitik Dönem'i yaşamıştır. Bu kronoloji bölümün başında da belirtilmiştir.

Fırın yapılarının tarihsel süreci kısaca açıklandıktan sonra oluşumu ve yapısı değerlendirilebilir. Fırın yapılarının taban malzemesi oluşturulurken ocak yapılarından esinlenerek oluşturulmuştur. Yani taban malzemesinde çakıl ve ya kireç taşları, kül katmanı, keramik parçaları, toprak sıva gibi çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Bu kısmında ocağa benzerliği söz konusudur. Şekil açısından ise köşeli örneklerinin olmasına karşın daha çok oval biçimli olanı tercih edilmiştir. Bunların yanında at nalı biçimli ve küvet biçimli olan fırın planlarının da olduğu görülmüştür. Ancak fırın yapılarının ortaya çıkmasında ki amaç, bu noktada ocak yapılarından ayrılmaktadır.

---

[53] http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=http://www.bylany.com/eng/bylany_historie.html&ei=zs6XT9rVK4HatAb9y4SAQ&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=3&ved=0CDIQ7gEwAg&prev=/search%3Fq%3Dbylany%2Barchaeology%26hl%3Dtr%26biw%3D1366%26bih%3D690%26prmd%3Dimvns

[54] Petrasch J., 1986, s.135-139

Fırın yapılarının ortaya çıkmasında ki amaç daha çok pişirme amaçlı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle tahıl kavurmada ve ekmek pişirmede kullanılan en önemli ateş yapısı sayılmaktadır.(Resim 37) Çünkü fırın yapılarında keramikten oluşan bir düz zemin bulunmaktadır. Pişirme platformu olarak kullanılan bu bölümde çok daha kolay ekmek ya da bitki, besin pişirilebilir. Ayrıca bu fırın örneklerini geliştirerek kubbeli fırın ve tandır gibi çeşitlerinde çok daha fazla pişirme işlevi yapılabilmektedir. Yani hem daha kolay ve sağlıklı besin pişirilecek hem de birim zamanda çok daha fazla besin pişire bilme imkânı sağlanacaktır. Ocak yapısından esinlenerek oluşturulan fırınların geliştirilerek ilerleyen dönemlerde metal ergitmede ve çömlek pişirmede kullanıldığı görülecektir. Bu denli önemli olan ateş yapısının ilk kullanım amacı pişirme amaçlıdır. Bu amacının yanında yine ısınma işlevinde de kullanılmıştır.[55]

Fırın yapılarının çeşitleri ve biçimleri açıklanacak olursa, aslında yapılan araştırmalar gösteriyor ki fırın yapılarının iki çeşidi bulunmaktadır. Fırın ya da ocak yapısının üstüne kubbe örülerek oluşturulan kubbeli fırın ve yine ocak ya da fırın yapısının tabanına çukur açılarak oluşturulan tandır yapısıdır. Ocaklardan esinlenerek oluşturulan fırın yapılarının düz bir şekilde kullanıldığı çok fazla görülmemektedir. Troia yerleşmesinde de çıkan düz fırınların aslında bir yanma odasında yer alan ve üstü kubbe gibi hafif yükseltilerek kapatılan fırın yapıları olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca yanma odasında yer almasının sebebi bu fırınların dumanının odaya açılmasından kaynaklandığı gösterilmektedir. Kubbeli fırın denilen bu tür ateş yapılarının daha sonra geliştirilerek kubbeli fırın oluşturulduğu anlaşılmıştır. Gelişim sürecinde yaşanılan sıkıntının kısa bir zaman sonra üstesinden gelindiği görülmektedir. Gelişen fırın yapılarından ya üstü örülerek bir kubbeli fırın ya da dibi çukur yapılarak bir tandır yapısı elde edilmiştir. Böylece giderek artan pişirme ihtiyacının, bu ateş yapılarıyla karşılandığı düşünülmektedir.

[55] Uhri A., 2003, s.109-115

a. Kubbeli Fırınlar

Genellikle Batı Anadolu'da örneğine rastladığımız bu fırınların en önemli ayırt edici özelliği, dairesel ya da oval planlı ocağın üzerinde kubbe şeklinde bir üst örtünün olmasıdır. Fırın gövdesinin üstünde yer alan ve kubbeli veya arı kovanı şeklinde olan bu üst örtünün ateş yapısını kapatmasıyla oluşmaktadır. Üst örtüsündeki kubbesinden dolayı da bu yapılara kubbeli fırın denilmiştir.(Resim 38) Fırının kubbesinin yapıldığı malzeme bölgesine göre farklılık gösterdiğinden dolayı fırının farklı farklı isimleri olmuştur. Ancak genel olarak kabul görmüş ismi kubbeli fırındır. Bu nedenle yazıda da kubbeli fırın olarak isimlendirilmiştir. Kubbeli fırınların taban şekli genel olarak oval veya dairsel plana sahiptir. Ancak köşeli olan bazı örnekleri de mevcuttur. Beycesultan[56] yerleşmesinde köşeli bir fırın tespit edilmiş ayrıca Troia[57] yerleşmesinde ortaya çıkan bir örnekte yine fırının bir tarafının köşeli olduğu fark edilmiştir.(Resim 39) Daha çok kullanılan ve tercih edilen ise oval planlı olan fırınlardır.

Kubbeli fırınlar pişirme amaçlı olarak kullanılmakta bunun yanında yine ısınma amaçlı olarak kullanılanları da yer almaktadır. Ancak kubbeli fırınların konumu değişse de kullanım amacı farklılık göstermemektedir. Genel olarak yapının içerisinde yer alan bu fırınların yapının dışında yer alması da kullanım amacında bir farklılık oluşturmamıştır. Yine dışarıda yer alan kubbeli fırınlar da pişirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Anadolu'da yapılan araştırmalarda bu tür fırınların daha çok yapının içerisinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Fakat dışarıda, daha doğrusu etrafı çevrili geniş alanlarda da ortaya çıkan örnekleri yer almaktadır. Daha çok yanma odası olarak kullanılan bu yapıların örneklerinin Troia yerleşmesinde görmekteyiz. Ancak fırının konumu değişse de kullanım amacının değişmediğini söyleyebiliriz. Özellikle Batı Anadolu'da yoğun şekilde karşımıza çıkan bu yapıların ilk örneklerini Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem yerleşmelerinde görmekteyiz. Aktopraklı Höyüğü, Hocaçeşme, Mezraa Teleilat gibi yerleşmelerin Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem tabakasına ait yapılarında kubbeli fırın örnekleri bulunmuştur. Ayrıca İlk Tunç Çağı'na ait Troia, Demircihüyük, Liman Tepe, Beycesultan, Karataş/Semayük yerleşmelerinin tabakalarında yine kubbeli fırın örneğine yoğun şekilde rastlanmıştır. Genellikle pişirme amaçlı olarak kullanılan bu fırınların Anadolu'nun önemli bir ateş yapısı grubunu oluşturmaktadır.[58] Yapısı ve işlevi açısından oldukça avantajlı olan kubbeli fırınların gelişim örnekleri Troia yerleşmesindeki örneklerine bakılarak daha iyi anlaşılabilir. Bu

[56] Lloyd S., Mellaart J., 1962, 29-33
[57] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.194-253
[58] Uhri A., 2003, s.110-111

kubbeli fırınlarla alakalı Anadolu üzerinde ki yerleşmelerde ortaya çıkan tüm örnekleri ve formları yine üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü genel olarak belirttiğimiz fırının özelliklerinin bölgeden bölgeye, kültürden kültüre değiştiğini ve farklı yönlerinin olduğunu yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan örneklerde görmekteyiz.

Kubbeli fırın yapılarının ortaya çıkan buluntularında, henüz kubbe yapısı ile birlikte ortaya çıkan bir fırın buluntusu ele geçmemiştir. Genel olarak yapıların içerisinde ortaya çıkan kubbeli fırınların, kubbe yapısı tahribattan dolayı yıkılmıştır. Tam olarak yapısı belirlenemese de fırının çevresinde çıkan buluntular incelendiğinde kubbe yapısı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan kazı çalışmalarına bakıldığında, kubbeli fırınların gövdelerinin genel olarak taştan ve kerpiçten yapıldığı anlaşılmıştır. Gövde yapıları oluşturulurken kullandıkları malzemenin taş ya da kerpiç olduğu gözlemlenir. Ancak bu malzeme seçimi gelişi güzel yapılmamaktadır. R. Naumann'nın bu konuda yaptığı çalışmalardan da anlaşılıyor ki fırının kubbe malzemesi değiştikçe ya da ağırlaştıkça gövde malzemesi de o doğrultuda değişmektedir. Yani üzerinde ki kubbe yapısının malzemesi ağırlaştıkça gövde yapısında kullanılan malzeme taştan yapılmakta ve çap olarak genişlemektedir. Ancak kubbe yapısında kullanılan malzeme hafiflerse, o zaman da fırının gövde yapısı kerpiçten oluşmakta ve çapı daralmaktadır.[59] Böylece fırının kubbe yapısı ile gövde yapısının oluşturulması doğru orantıda bir birinin etkilemekte ve dengelemektedir. Bu uygulamada mimari bir plan uygulamasıdır.

Fırının kubbe yapısı oluşturulurken genel olarak iki yapı malzemesi kullanılmaktadır: Kubbe yapısı çamur ve sazdan oluşan yapı modeli ve sadece keramikten(pitostan) oluşan yapı modeli olarak belirlenmiştir. Çamur ve sazdan oluşan kubbe yapısında gövde genel olarak kerpiçten oluşmaktadır. Yuvarlak planlı gövde yapısının üzerine ayrı olarak monte edilen kubbe, sazlarla örüldükten sonra ön ve arka yüzü tamamen çamur harçla sıvanmaktadır. Kubbe şeklinde örülen sazların çamur harçla sıvanmasından sonra kurutulur. Kubbe yapısı kurutulduktan sonra ise fırının gövde yapısı üzerine monte edilir ve böylece kubbeli fırın oluşturulur. Kubbe kısmı fazla ağır bir yapıda olmadığı için gövdesi kerpiçten yapılır ve çapı ise çok geniş olmaz.

Bu tip fırınların kubbe yapısının en üst kısmında bir duman kontrol deliği bulunmaktadır. Küçük bir boşluk bırakılan bu delik, fırının dumanının dışarıya aktarılması için yapılmaktadır. Bu deliği kontrol altında tutabilmek için ise kaptan ya da taştan bir tıpa deliğe yerleştirilerek kapatılır ve duman kontrol altına alınmış olur. Bu uygulamanın Troia

[59] Naumann R., 1991, s.191

yerleşmesinde ele geçen buluntularında delik boşluğu ve tıpa amacından kullanılan kapların bulunduğu görülmüştür. Kazının hafirine göre bu şekilde oluşan kubbeli fırınların aslında bir ev içerisinde değil de bir yanma odasında yer aldığını savunmaktadır.[60] Yanma odası olarak kullanılan yapının içerisinde bu delik yardımıyla fırının duman kontrolü yapılmakta ve böylece fırının ısısı kontrol edilerek daha uygun bir şekilde faydalanmaktadır. Fırın ile işi bittikten sonra ise duman deliği kapatılarak fırın söndürülmüş olur. Bu nedenle de bu şekilde oluşan yapıların yanma odası olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun en iyi örneklerini ise Troia IV ve V tabakalarında görmekteyiz.(Resim 40) Bu örneklerin yanında Karataş/Semayük, Demircihöyük, Kusura, Küllüoba gibi yerleşmelerde ortaya çıkan kubbeli fırınların da bu yapıya benzer örneklerinin çıktığını söyleyebiliriz.

Kubbesi sadece keramikten(pitostan) oluşan fırın yapıları da bulunmaktadır. Fırın gövdesinin keramikten ya da pişmiş topraktan oluşan fırınların üst yapısına bu büyü pitoslar kapatılarak kubbe yapısı oluşturulur. Daha büyük boyutlu fırınlarda kullanılan bu uygulamada kubbe yapısı sadece keramikten ve kilden oluşmaktadır. Çünkü büyük pitos parçası fırının gövdesine yerleştirildikten sonra iç yüzeyi ve ön yüzeyi kille sıvanarak pişirilecek besinlerin yanması önlenmektedir. Böylece eşit şekilde pişiren bir kubbeli fırın yapısı orta çıkmış olur.[61] Bu tür örneklere Anadolu'da çok fazla rastlanmamaktadır. En çok kullanılan ise genel olarak sazdan ve çamur harçtan oluşan kubbe modelidir. Bunun örneklerini Anadolu üzerinde ki yerleşmelerde oldukça yoğun şekilde görmekteyiz.(Resim 41)

b. Tandırlar

Ateş yapılarının önemli örneklerinden olan tandırlar, fırın yapılarının çukur şeklinde oluşan çeşidine denilmektedir. Fırın gövdesinin dip kısmına çukur kazılarak oluşturulan bu fırın çeşidinde daha çok ekmek pişirilmektedir.(Resim 42) İlk örneklerinin Mezopotamya ve Mısır'da görüldüğü bu tandır yapıları Anadolu üzerinde de çokça bulunmuş ve kullanılmıştır. Günümüzde halen daha kullanılan tandırların en eski örnekleri Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Anadolu'da ilk buluntuları Çanak-çömlekli Neolitik Dönem'de karşımıza çıkmaktadır. Köşk Höyük ve Salât Camii Yanı kazılarında Çanak-çömlekli Neolitik Dönem tabakalarına ait yapıların içerisinde tandırlar bulunmuştur.(Resim 43) Daha sonra yoğun şekilde birçok yerleşmelerde karşımıza çıkmaktadır.

[60] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.194-255
[61] Naumann R., 1991, s.191

Genel olarak ekmek pişirme amaçlı olarak kullanılan bu ateş yapısının en ayırt edici özelliği çukur tabanının olmasıdır. Tandır yapısı, genellikle yere kazılan silindirik bir çukurun iç yüzeyinin kerpiç bloklarla veya pitos kırıklarıyla döşenip bunların üzerinin kille sıvanmasıyla yapılmaktadır. Başka bir yerde yakılan ateşten alınan korların içine konulduğu ve bu sayede dumansız bir pişirmenin sağlandığı tandırlarda zaman zaman ekmek/lavaş yapımı sırasında tandırın iç yüzeyine kuyruk yağı sürülerek ekmeğin bu yüzeye yapışmadan pişirebilmesi sağlanır.[62] Çukura yerleştirilen silindirik kerpiç platformun dip kısmı boş şekilde yapılır ve yere gömüldüğünde toprağa temas eder. Ancak sıvalı silindiriğin yan kısımlarına ekmek hamuru yapıştırılarak pişirilir. Dumansız olduğu için de ekmek kerpiç bloğa yapışmadan pişerek kaldırılır. Kerpiç blok yüzeyi pitos parçalarından da oluşabilmektedir. Ancak hangi malzeme kullanılırsa kullanılsın tandırın iç blok yüzeyi kille sıvanmaktadır. Böylece ekmeğin yapışması önlenmektedir. Yere gömülen bu silindirik platform daha önceden dışarıda yapılarak da kurutulduktan sonra açılan çukura gömülebilir. Ayrıca yere açılan silindir şeklindeki çukurun etrafı kerpiç bloklarla örülerek ve kille sıvanarak da oluşturulabilir. Oluşum şekli bölgeden bölgeye ya da kültürel etkileşimden dolayı farklılık gösterilebilir. Ancak genel olarak yere gömülü olan tandırlar, bu iki teknikten meydana gelmektedir. Tandır platform yere gömülü olduğu için alt kısmında bir hava deliği bırakılarak yüzeye çıkan bu delik sayesinde hava almaktadır. Böylece uzun süre kor yanarak daha fazla ekmek pişirme imkânı doğmaktadır.

Bu tandırların yere gömülü olan şekillerinin dışında zemin yüzeyinin üstünde yer alan tandır yapıları da bulunmaktadır. Zeminden yüksekte olan silindirik tandır platformun diğerine oranla daha küçük olduğu gözlemlenmiştir. Bu tip tandırların üstündeki ağız kısmı, yere gömülü olan tandırda ki gibi dar değil aksine gövdesinden daha fazla geniştir.(Resim 44) Bu şekilde ekmeği ayakta yerleştirecek olan kişiye kolaylık sağlanmaktadır. Ancak bunların yapısı oldukça küçük olduğundan yere gömülü örneklerden çok daha az ekmek pişirmektedir.[63] Bu tandır yapıları günümüzde de kırsal kesim yerleşmelerinde kullanılmaktadır. Tandır yapılarının ilk örneklerinde daha çok zemin yüzeyinden yüksekte olan tipleri kullanılmıştır. Oldukça küçük boyutlu olan bu yapıların ağzı daha açık ve kolayca ekmek yerleştirebilmektedir. Ancak zamanla gelişen bu ateş yapısının ebatları büyümüş ve yer altına gömülerek daha kolay işlenebilen bir yapıya bürünmüştür. Çünkü zeminden

[62] Samuel D., 1999, s.133
[63] Uhri A., 2003, s.113-114

yüksekte olan tandır yapısının içine ekmek yerleştirirken ayakta olması gerekmektedir. Bu işlemde zamanla yorucu olacaktır. Ancak yere gömülü olan tiplerinde oturarak daha kolay ekmek yerleştirilebilir. Yere gömülü tiplerin iç hacmi daha büyük olduğu için de birim zamanda çok daha fazla ekmek pişirilebilir. Günümüzde de yere gömülü örnekleri daha çok kullanılmaktadır.(Resim 45) Tandır yapılarının örnekleri Anadolu üzerinde Köşk Höyük, Salât Camii Yanı, Acemhöyük, Maşat Höyük, Tell Kurdu gibi yerleşmelerde görülmektedir.[64]

Sonuç olarak çalışmanın bu bölümünde ocak ve fırın yapılarının çeşitlerini, yapılarını, oluşum tekniklerini ve özelliklerini ayrıntılı olarak değerlendirmeye çalıştım. Bu değerlendirme sonucunda ateş yapılarının özelliklerini genel olarak göstermiş olduk. Farklı teknikleri ve çeşitleri olan, her birinin farklı farklı amaçlarının olduğu çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Bunların genel olarak ortak özellikleri bu bölümde belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yapıların örnekleri ve türleri ayrıntılı olarak üçüncü bölümde yerleşmeler üzerinde gösterilmiştir. Üçüncü bölümde Anadolu üzerindeki yerleşmelerde ortaya çıkan ateş yapıları ve bunların yanında küçük buluntuları detaylı olarak anlatılmıştır. Anadolu yerleşmelerinin dönemlerine göre dağılımı ve içinde yer alan mimarisi, ateş yapıları ve küçük buluntuları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

[64] Takaoğlu T., 2008, s.1-19

BÖLÜM III

BAŞLANGIÇTAN İLK TUNÇ ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU YERLEŞMELERİNDEKİ OCAK ve FIRINLAR

Bu bölümde ateşin önemli unsurları olan ocak, fırın yapıları ve Anadolu yerleşmeleri üzerinde durulmuştur. Başlangıçtan İlk Tunç Çağı sonuna kadar geçen periyotta, Anadolu'da hüküm sürmüş yerleşmeler mutfak kültürü ve ateş yapıları bakımından, ele geçen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Yerleşmelerin hangi döneminde, nerede ve ne çeşit buluntular ele geçtiği ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Anadolu'daki yerleşmelerin verilerini incelediğimizde farklı bölgelerde, farklı yerleşmelerde ve çok farklı niteliklerde ocak ve fırın tipleri olduğunu görmekteyiz. Mutfak kültürünün ve pişirme geleneğinin dönemlere ve bölgelerine göre çok farklılaştığını, yerleşmenin kendine özgü fırın yapısının olduğunu ve mutfak kültürünün kendine has yönlerinin olduğunu anlamaktayız. Ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi ateş yapılarının dönemlere göre dağılımı, başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ateşin bulgularının ele geçtiği tüm yerleşmeler, bölgelere ve dönemlerine göre ayrılarak, alfabetik sırayla tek tek açıklanmıştır. Hangi bölgedeki yerleşmede, hangi dönemde ve ne çeşit yapı(ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır) çıktığı detaylı olarak araştırılmıştır. Daha anlaşılır ve kalıcı olması için de bu yapılar dönemlerine göre haritalar üzerinde gösterilmiştir.

Kapsamlı olarak yapılan araştırmalar sonunda Anadolu'daki yerleşmeler, ateş yapıları(ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır) bakımından dönemlerine göre gruplandırarak ayrılmıştır. Bu yapıların ele geçtiği yerleşmeleri bölgelerine ve dönemlerine göre ayrıldıktan sonra ne çeşit yapı ve bulgular olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra ise çalışmanın son bölümü oluşturulmuştur. Ancak burada belirtilmesi gereken bir durum vardır: Dönem olarak başlangıçtan İlk Tunç Çağı sonuna kadar olan bu çalışmada, başlangıç olarak bu bölümde Neolitik Dönem yapıları verilmek zorunda kalınmıştır. Çünkü yapılan çalışmalarda incelediğimiz bölge Anadolu olduğundan, burada ateş yapılarıyla alakalı ilk buluntular Neolitik(çanak-çömleksiz) Dönemde görülmektedir.

Yazının ilk bölümünde de belirtilmiş olduğu üzere, ateşle alakalı veriler Anadolu'da Paleolitik(Yarımburgaz ve Karain Mağaraları) ve Epipaleolitik(Öküzini Mağarası) Dönemde şuan için görülmemektedir. Sadece Öküzini Mağarasında(Antalya) Epipaleolitik Dönemde küvet biçimli ocak yerlerinin görüldüğü bilinmektedir.[65] (Resim 46) Bunun dışında başka bir örnek ya da kalıntıya ulaşılamamıştır. Fakat bu durum Anadolu'da Paleolitik Dönemde ateşin kullanılmadığı anlamına gelmemelidir. Anadolu üzerinde birçok mağara ve kaya sığınağı yerleşmesi tespit edilmiştir. Bu yerleşmelerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu noktada ki sorun, yapılan mağara kazısı çalışmalarının az ve yetersiz olmasıdır. Bu nedenle Anadolu'da Paleolitik Döneme ilişkin veriler çok azdır. Bunlarda gerekli bilgileri veya verileri sağlayamamaktadır. Doğal olarak da ateş yapıları ile ilgili verilerin olup olmadığını söylemek imkânsızdır. Umarım gelecekte Anadolu'da mağara kazısı çalışmaların sayısı artar ve gerekli bilgilere ulaşılır. Fakat çalışmada, bu döneme ait ateş yapısı ile ilgili her hangi bir buluntu olmadığından Neolitik Dönemden itibaren başlanmıştır. Sırasıyla Neolitik(çanak-çömleksiz, çanak-çömlekli) Dönem, Kalkolitik Dönem ve İlk Tunç Çağı dönemleri araştırılmıştır. Bu kısımda da Anadolu üzerindeki ortaya çıkan yerleşmeler ve yapılar, ateş yapıları bakımından değerlendirilmiştir. Bu yerleşmeleri sırasıyla inceleyelim:

[65] Yalçınkaya I., 1993, s.43-61 ve Karul N. (Ed.), 2011, s.53

1. NEOLİTİK DÖNEM

İnsanların göçebe yaşam tarzından, yerleşik yaşama geçtiği ve avcı-toplayıcılıktan, üretime geçtiği önemli bir dönemdir. Neolitik kelime anlamı olarak neos: yeni, lithos: taş kelimelerinden birleşerek oluşmuştur.[66] Bu nedenle bu döneme Yeni Taş Dönemi de denilmektedir. Anadolu açısından önemli olan dönem, ilk defa toplumsallaşmanın oluştuğu köylüler dönemi olarak da nitelendirilebilir. Neolitik Dönem yaklaşık olarak MÖ 11.500 tarihi ile VI. binin başları arasına tarihlenmektedir. Bu dönemin ana öğeleri, geçici doğal barınaklardan kalıcı köysel yaşama; giderek avcılık ve toplayıcılıktan da üretime yani tarım ve hayvancılığa geçiş olarak özetlenebilir.[67] İlk defa Gordon Childe tarafından kullanılan Neolitik Devrim de bu dönemle alakalı bir gelişmedir. Neolitik Devrim MÖ 8. bin yıllarında başlamıştır. Anadolu için çok önemli olan bu dönem de önemli yerleşmeler ortaya çıkmış, insanlar toplumsallaşarak gelişmiş ve köy olma yönünde hızla ilerlemiştir. Örneğin; Göbekli Tepe, Aşıklı Höyük, Çayönü, Nevali Çori, Can Hasan III, Hallan Çemi, Hacılar ve Cafer Höyük gibi önemli merkezler oluşmuştur. MÖ 7. binin başlarında ilk defa ortaya çıkmaya başlayan çanak-çömlek yapımı dönemi ikiye ayırmaktadır: Çanak-Çömleksiz Neolitik ve Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem. Bu nedenle dönemin yerleşmelerini incelerken iki alt başlık altında ayırarak inceleyeceğim. Çanak-çömlek yapımının başlamasından sonra hızla gelişen merkezlerde, VI. binde köylülerle üretici çiftçiler birleşerek yeni ve büyük merkezler oluşmuştur. Örneğin; Çatalhöyük, Aşağı Pınar, Hakemi Use, Kuruçay, Köşk Höyük, Hocaçeşme, Badem Ağacı ve Mezraa-Teleilat gibi merkezlerdir.

Bu merkezlerde çıkan ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi ateş yapılarını değerlendirelim. Fakat ikinci bölümde de belirtildiği üzere yerleşmelerde çıkan ocak yapılarının ne amaçla kullanıldığı tam olarak belirlenememektedir. Her yerleşmenin hafiri çıkan ocak yapılarını elde ettiği buluntulara göre kült amaçlı olarak kullanıldığını ya da ısınma veya pişirme amaçlı olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Ancak ocak yapılarının işlevi tam olarak belirlenemediğinden, bu ifadeler yorumdan öteye geçmemiştir. Fırın yapılarının(kubbeli fırın ve tandır) ise pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Özellikle tahıl tanelerini kavurmada, besin ve ekmek pişirmede kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat fırın yapılarında seramik pişirildiği yine tartışma konusudur. Çünkü Prehistorik Dönemde ortaya çıkan fırınlarda, seramik pişirildiğine dair sağlam ve kesin kanıt

[66] Sevin V., 2003, s.18
[67] Karul, N., 2011, s.499; Sevin V., 2003, s.18

yoktur. Bazı yerleşmelerde seramik atölyeleri çıktığını ve burada çıkan fırınların seramik pişirmede kullanıldığı söylenir. Örneğin Kalkolitik Dönemde İkiztepe Höyüğü(Samsun) ve İlk Tunç Çağında Lidar Höyükte(Şanlıurfa) çıkan veriler bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak şunu bilmek gereklidir ki; normal bir pişirme fırınında seramik asla pişirilemez, çünkü fırının dayanıklılığı açısından sorun yaratır. Bu nedenle de bir seramik pişirme fırının yapısı bu dönemde görülmemektedir. Seramik fırınları Klasik Dönemde kullanılmaya başlamıştır. Bütün bu bilgiler yerleşmeler üzerinden değerlendirildiğinde daha tutarlı ve kesin bir yorum ortaya çıkacaktır.

1.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmeleri

Yerleşik yaşama geçişi ve üretmeye başlayan bir toplumu simgeleyen bu dönem, ortalama olarak MÖ 11.500 yıllarında başlar ve 7. bin yıllarının başında, çanak-çömlek yapımının ortaya çıkmasıyla sona erer. Bu dönemde bilinen yerleşmeler; Çayönü, Göbekli Tepe, Aşıklı Höyük, Nevali Çori, Akarçaytepe, Can Hasan III, Hallan Çemi, Hacılar ve Cafer Höyük'tür. Ancak yerleşmeler arasında çok önemli bir merkez olan Göbekli Tepe yerleşmesinde herhangi bir ocak, fırın veya ateş çukuruna rastlanmamıştır. Dini bir merkez olarak kullanılan yerleşmede, ocak yapısının bulunmaması bu görüşü desteklemektedir. Bunun dışında ki diğer yerleşmelerde ocak ve fırın yapısı gözlemlenmiştir. Bu merkezleri günümüz Anadolu Siyasi Bölgelerine göre ayırarak inceleyelim.(Resim 47)

1.1.1.Güneydoğu Anadolu Bölgesi

1.1.1.1. Akarçay Tepe (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan Akarçay Tepe yerleşmesinde, 10 yapı evresi tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda yerleşmenin bu dönemde genel yapı tekniği; dörtgen, hücre planlı, taş temel üzerine kerpiç duvar örülmesiyle oluşmaktadır. Çok odalı ya da tek odalı olabiliyorlar. Günümüze en sağlam şekilde ulaşmış yapı 4. yapı katı evresidir. Burada ki yapılarda yapılan çalışmalar sonucunda; birbirleriyle ortak duvarları bulunmayan ve bir birlerinden ayrı olarak yerleştirilmiş yapılar arasında açık alanlar olduğu görülmüştür. İşlik olarak kullanılan bu açık alanlardan bazılarında ateş yerleri, kül çukurları, bölme duvarları ve

kerpiç platformlar bulunmuştur.[68] (Resim 48) Bu yerleşmenin bir çok yapısında açık alanlarda işlik yerlerinin ve ateş yerlerinin birlikte ortaya çıkması, besinlerin pişirildiğine dayanak olarak gösterilebilir. Ancak bu görüşü destekleyecek kesin bir kanıt veya buluntu elde edilememiştir.

1.1.1.2. Çayönü (Diyarbakır)

Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan merkez, dönemin önemli yerleşmelerinden biridir. Anadolu'nun ilk yerleşmelerinden bir olan höyük, özellikle mimari açıdan çok zengin buluntu vermiştir. Merkezde yapılan çalışmalarda 5 farklı yapı planı olduğu görülmüştür. Izgara planlı yapılar, Kanallı yapılar, Saltaşı Döşemeli yapılar, Hücre planlı yapılar ve Geniş Odalı Planlı yapılar gibi çeşitli yapı tekniklerinin olması, yerleşmenin yaşamsal ve ekonomik açıdan çok zengin olduğunun en önemli kanıtıdır.(Resim 49) Belirli dönemlerde bu evlere yerleşildiği görülmüştür. Ayrıca buralarda ele geçen tahıl depolarına ve yerleşmenin çevresinde ele geçen hayvan kemiklerine bakılarak, merkezde avcılık-toplayıcılığın yapıldığı ve tarımla uğraşıldığı anlaşılmıştır. Bu dönemde dahi böylesine gelişkin bir yerleşme olan Çayönü Höyüğü, dönemin de önemli potansiyel merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.[69]

Tarımın yapıldığı, üretim fazlasının depolarda muhafaza edildiği yerleşmede, besinlerin pişirilmesiyle ilgili herhangi kesin bir veri bulunmamıştır. Ancak özellikle Izgara Planlı Yapılar Evresinde avluların bulunduğu geniş alanlarda, platformların ve ocak yerlerinin olduğu görülmüştür. Avluda ocağın yer alması, yemek hazırlama işlemlerinin burada yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır.[70] Izgara Planlı yapılarda genel olarak avlular yer almıştır. Bunların yanında Hücre Planlı Yapılar Evresinde mimari; yapı teknolojisinde önemli bir adımın atıldığı, iki katlı yapıların varlığından anlaşılmaktadır. Alttaki bodrum yapısı sekizli küçük hücrelerden oluşmaktadır. Taş su basmalı yapılan ve çok kez toprak tabanla kaplı olan bu bodrum, depo görevi dışında aile fertlerinin gömülme yeri olarak da vazife görmüştür. Hücrelere girişin üstten, ikinci katın tabanından, tahta merdivenlerle olduğu sanılmaktadır. İlk defa gerçek kerpiç tuğlalar bu yapılarda kullanılmıştır. Esas yaşamın alttaki hücrelere nazaran daha büyük mekânları olan üst katta olduğu, bu kata evin doğu dış duvarı

[68] Özbaşaran M., Molist M., 2006, s.245-249
[69] Özdoğan M., Özdoğan A., Bar-Yosef D., Van Zeist W., 1994, s.116-117
[70] Özdoğan M., Özdoğan A., Bar-Yosef D., Van Zeist W., 1994, s.103-114

yanındaki taş merdivenlerle çıkıldığı saptanmıştır. Evrenin özel yapısı Terrazzo[71] taban yapısıdır.(Resim 50) Yapının kuzeydoğu köşesindeki yarımay biçimli kutsal ocak, biraz ilerisinde üzerinde insan yüzü kabartması olan sığ bir tekne, bu yapının kesinlikle tapınak olarak kullanıldığını düşündürmektedir.[72] En azından hafiri, yapıyı ve ocağı böyle yorumlamaktadır. Bunların dışında, bu dönemde herhangi bir fırın yapısına rastlanmamıştır. Ancak yinede burada ki avlularda, tespit edilen ocaklarda besinlerin pişirildiğini ve görülen işlik yerleriyle de mutfak kültürünün oluştuğunu söyleyebiliriz.

1.1.1.3. Hallan Çemi (Batman)

Batman il sınırları içerisinde yer alan höyük, yuvarlak ve ‘’U’’ biçimli yapı planlarıyla dikkat çekmektedir. Yerleşmenin genel mimarisi, yuvarlak yapı planlarında taş duvarların toprağın altına 1 metre derinlikte örülen taşlardan oluşur. Bir kısmı da toprağın üstüne örülerek çıkılan taş duvar yapısının üstüne ise dal örgülerden çatı yapılmaktadır. Bu dal örgü kulübelerin orta kısmında üç adet kumtaşı bloğunun "U" biçiminde dizilmesi ile bir ocak oluşturulmuştur.[73]

Ocak yapıları farklı ve ilginç türdendir. Çünkü taş veya kerpiç malzeme yerine kumtaşı bloklarının dizilmesiyle oluşturulmuştur. Mimari yapılarda da kerpicin kullanılmaması, henüz bu malzeme ile tanışmadıkları anlamına gelebilir.(Resim 51) Bu ocak yapılarının büyük olasılıkla insanların kulübede ısınması, aydınlanması, barınması ve besinleri pişirmesi için kullanıldığı düşünülmektedir.[74] Ancak yetersiz sayılabilecek eldeki veriler ile besinleri pişirmenin kesinlikle var olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu nedenle de ocakların hangi amaçla kullanıldığı yorumdan öteye geçmemektedir. Ama ısınma ve barınma amaçlı olarak kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

[71] Terrazzo taban; dörtgen planlı, içinde payeleri olan yapı özellikleri ile yalnızca kendi çağı için değil, günümüz için bile şaşırtıcı bir taban tekniğidir. Büyük emek verilerek yapılan yapının söndürülmüş kireç ile birleştirilmiş kırmızı renkli kırık taş ve kumdan oluşmuş tabanı özenle düzletilmiş ve parlatılarak oluşturulmuştur.(Özdoğan M., Özdoğan A., Caneva I., Davis M. K., Koyunlu A., 1991-1993, s.81-106)
[72] Özdoğan M., Özdoğan A., Bar-Yosef D., Van Zeist W., 1994, s.114-122
[73] Rosenberg M., 1995, s.9-19
[74] Rosenberg M., 1995, s.18

1.1.1.4. Nevali Çori (Şanlıurfa)

Göbeklitepe yerleşmesi ile aynı bölgede yer alan höyük, dönem itibariyle de bu yerleşme ile aynı döneme denk gelmektedir. Ancak Göbeklitepe yerleşmesi daha ileri tarihlere uzanmaktadır. İki merkezde Anadolu'nun ilk yerleşmelerindendir. Bu açıdan önemli olan iki merkezde de ateş yapılarıyla alakalı mimariler bulunmamaktadır. Sadece Nevali Çori yerleşmesinde, II yapı katında bazı yapıların dış kısmında ateş çukurları(ocak yeri olabilir) tespit edilmiştir. Fakat ateş çukurlarının ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Yerleşmenin genel mimarisi; kullanılan yapı malzemesi temelde kireç taşı ile harç olarak kullanılan çamurdan oluşmaktadır. Yapı tipi taban altlarında kanalları olan, birbirlerinden ayrı duran, düzenli iç bölmelere sahip, dörtgen planlı yapılar şeklinde özetlenebilir. Tespit edilen I-V. yapı katlarında görülen bu özelliklere sahip yapılar, Çayönü başlangıç evresiyle ilişkilendirilmektedir. II. yapı katında ortaya çıkarılan, Nevali Çori yerleşmesinin yapı tipini oluşturan kanallı yapılarda, izlenen yapım süreci şöyle özetlenebilir: En alta temel olarak iri, dikdörtgen taş bloklar, aralarında boşluk bırakılarak bir platform oluşturacak biçimde yerleştirilmiş, sonradan bu boşluklar taban altında kanal oluşturacak şekilde taş levhalarla kapatılmıştır. Dış duvarlar ve odalar, bu temelin üstüne yapılmıştır. Taban ise önce küçük taşçık tabakayla döşenmiş sonradan duvarlarla birlikte çamurla sıvanmıştır. Kanal açıklıkları, hava akımı sağlaması ya da yapıyı serin tutması amacıyla sıvanmadan bırakılmıştır. Yapıların içi sekiyle çevrilmiş, damı desteklemesi için konan dikmeler ise uzun kenarlara yerleştirilmiştir.[75] (Resim 52) Yoğun tahribata uğrayan höyük, 8 yıllık bir kazı sürecinden sonra baraj suları altında kalmıştır. Çok fazla bir çalışma yapılmadan yok edilen, bu önemli merkez için elde edilen veriler de çok kısıtlıdır.

1.1.2.Doğu Anadolu Bölgesi

1.1.2.1. Cafer Höyük (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde yer alan höyük, Anadolu'nun en erken dönemli yerleşmelerinden biridir. Aslında Anadolu'da en erken kurulan yerleşme Göbekli Tepe yerleşmesidir. Ancak burada herhangi bir ocak veya fırın yapısına rastlanmadığı için, bu yerleşme çalışmaya dâhil edilmemiştir. Fakat Nevali Çori, Çayönü ve Cafer Höyük

[75] Hauptmann H., 1988, s.99-110

yerleşmeleri, Anadolu'nun diğer erken dönemli yerleşmeleridir ve bu merkezler bölgelerine göre alfabetik sırasıyla değerlendirilmiştir. Anadolu'nun ilk yerleşmelerinde biri olması nedeniyle önemli olan bu merkezde ocak ve fırın yapılarına rastlanmıştır. Bu açıdan değerlendirirsek Cafer Höyükte çıkan ateş yapıları, Anadolu'nun en erken dönemli ateş yapıları olması sebebiyle önemlidir.

Yerleşme incelendiğinde bu döneme ait 10 yapı katı tespit edilmiştir. Mimari yapı genel olarak; Izgara planlı yapıların tabanları taş döşeli olup, taş döşeli olmayan örnekleri de bulunmaktadır. Uzun, dikdörtgen planlı yapıların içinde veya dışında ocak ve fırın yapısı görülmektedir. Eskiden günümüze doğru inceleyecek olursak; X. Tabaka, Çayönü(Diyarbakır) yerleşmesi ile çağdaştır. XI. Tabakada bir adet küvet biçimli bir ocak bulunmuştur. XII. tabakada duvarları kerpiç yerine çift sıra taştan yapılmış bir yapı ile karşılaşılması şaşırtıcı olmuştur. İki odasının köşelerinde, burada oturanların ısınma ve yemek pişirme ihtiyaçlarını karşılayan at nalı biçimli bir ocak ile bir fırın gün ışığına çıkarılmıştır.(Resim 53) Diğer tabakalarda fırın ve ocaklar ev dışında olmasına karşılık, bu tabakada ev içindedir. VI. ve V. Tabakada yine evin dışında yer alan küvet biçimli ocaklar bulunmuştur.[76] (Resim 54) Ayrıca yine pişirme amaçlı kullanıldığı anlaşılan, bir tane yere gömülmüş dikdörtgen fırın tespit edilmiştir. Genel olarak yerleşmeye baktığımızda Anadolu'da pişirmenin en erken dönemde görüldüğü yerleşmelerden biridir. Özellikle fırınları pişirme amaçlı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu açıdan önemli olan merkezde, küvet biçimli ocakların görülmesi, bu yerleşmeye özgü bir ocak yapısıdır. Yerleşeme dışında olması nedeniyle bu ocak yapılarının da pişirme amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir.

1.1.3.İç Anadolu Bölgesi

1.1.3.1. Aşıklı Höyük (Aksaray)

Aksaray il sınırları içerisinde yer alan Aşıklı Höyük yerleşmesi, bu dönemde taş temelsiz yapılarıyla dikkat çekmektedir. Konut yapıları taş temelsiz, tümüyle kerpiçten, dörtgen planlı, tek, iki ya da üç odalıdır. Seyrek olmakla birlikte bir kenarı yuvarlatılmış, bir kenarı dörtgen yamuk yapılara da rastlanır. Yapılarda dışa açılan kapı geçidi yoktur ancak iki ya da üç odalı yapılarda odalar arasında bağlantıyı sağlayan kapı aralıkları vardır. Dışa açılan

[76] Cauvin J., Aurenche O., 1985, s. 39-46

kapı olmaması, evlere girişlerin damdan olduğunu düşündürmektedir. Ev tabanları ve duvarları sıvalıdır, ev içlerinde en sık rastlanan yapı öğesi ocaklardır.(Resim 55) Çok sık olmamakla birlikte sekiler, ince, alçak bir kerpiç duvarla ayrılmış işlik alanları, kerpiçle çevrili yuvarlak bölmeler, direk çukurları, evlerde rastlanan içyapı öğeleridir. (Resim 56) Burada ele geçen ocakların kült amaçlı kullanıldığını söyleyebiliriz. Ocakların yanında bulunan dini ritüellerin, hafirini bu şekilde bir yoruma götürmüştür.[77] Yinede ocakların kullanım amaçları tam olarak belirlenememiştir. Bu bölgenin güneyinde tek odalı bir yapıda bulunan anıtsal fırın yapısı ise yerleşmede besinlerin pişirildiğine dayanak niteliğinde olabilir.

1.1.3.2. Can Hasan III (Karaman)

Karaman il sınırları içerisinde bulunan yerleşme, iki ayrı merkez halindedir. Yoğun tahribata uğramış höyüğün bazı dönemleri günümüze ulaşabilmiştir. Bu dönem ile ilgili yapılan araştırmalarda genel mimari yapısı; taş temelsiz, tabanı sıkıştırılmış kilden yapılmış, kerpiç duvarlı yapılardır. Evler merkezi avlular ile birbirine bağlantılı olup, geçişler burada ki ara sokaklardan sağlanmaktadır.(Resim 57) Genellikle iki odalı yapıların bazılarında kapı geçitlerine rastlanmaktadır. İçyapı öğeleri olarak bazı evlerde sekiler, ocaklar ve bazıları duvar içine gömülü olarak yapılmış fırınlar görülür.[78] Duvar içine gömülü olan fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı, ocakların ise ısınma ve barınma amaçlı olarak kullanıldığı yorumlanmaktadır. Bu nedenle yerleşmede besinleri pişirme olgusunun var olduğunu söyleyebiliriz. Kilden pişirilerek yapılmış figürinlerin yer aldığı görülmüştür ve bunlarında fırınlarda pişirildiği düşünülmektedir.

1.1.4.Akdeniz Bölgesi

1.1.4.1. Hacılar (Burdur)

Burdur il sınırları içerisinde yer alan yerleşme, mutfak yapıları ile dikkat çeken ve konumuz için önemli olan bir merkezdir. Bu dönem mimari yapıları yoğun şekilde tahribata uğramasına rağmen, özellikle mutfak yapılarına ulaşılması dönemin mutfak kültürü ile alakalı

[77] Esin U., 1992, s.131-146
[78] French D. H., 1972, s.181-190

önemli bilgiler vermektedir. Oval fırınları, ocakları ve dörtgen planlı mutfak yerlerinin ortaya çıkışı merkezin önemini ortaya koymaktadır. Yedi yapı katı ile temsil edilen dönemin genel mimarisi; küçük, dörtgen planlı yapılar, taş temel üzerine kalın kerpiç duvarlardan oluşur. Bütün bölümleri sıvalı olan odalara kapı geçişlerinin olmaması, girişlerin damlardan sağlandığını akla getirmektedir. Ancak yapıların geneli tahrip olduğu için kesin bir yorum yapılamamaktadır. Sırasıyla tabakaları incelecek olursak; V. tabakanın kerpiç tuğladan yapılmış yapıları dörtgen planlı, küçük odalardan oluşur. İçerisinde oval fırınlar, dörtgen ocaklar ve silolar ele geçen yapı öğeleridir.(Resim 58) IV. tabakada taş temel üstüne kerpiç duvarlar ile ocak ve fırınlar tespit edilmiştir. Burada ilginç olan, bazı odaların duvarlarının kırmızı aşı boyası ile boyalı olduğudur. II. tabakanın bir odasında doğu duvarına yakın yerde, dörtgen bir ocak ortaya çıkarılmıştır. Bunarlın dışında çok fazla bir yapıya ulaşılamamıştır. Bu dönemle ilgili ele geçen mimari kalıntıların yoğunluğu genel olarak bu şekildedir. Ancak bu dönemin üstünde tespit edilen ve bir kısmı da ana kayanın üzerine kurulu olan, Çanak-çömlekli döneme geçiş evresinde ki yapı katı büyük önem taşımaktadır. 7 tabaka tespit edilen bu dönemde çok büyük yapılar ele geçmemiştir. Fakat VI. yapı katı günümüze kadar korunagelmiş kalıntılarıyla yerleşeme hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Burada ele geçen yapılar, büyük dörtgen planlı, taş temel üstüne kerpiçten yapılmış, birbirine yakın, bazen de bitişik olarak yerleştirilmiş yapılardır ve birimler bir birlerinden avlularla ayrılmıştır. Sokaklar ve geçitler yok, ev planları birbiriyle aynı değildir. Bununla birlikte genelde iki odalı ve L biçimli oldukları söylenebilir. Hepsinde ortalama 40-45 metrekarelik bir alanı kaplayan, dörtgen planlı bir ana oda bulunmaktadır. (Resim 59) Büyük odanın yanında mutfak ya da evle ilgili işlerin görüldüğü yan odalar, bu odaların içlerinde ise; ocaklar, fırınlar, öğütme işi için kullanıldığı düşünülen platformlar, tahıl depolama yerleri(petekler), kenarları yükseltilmiş masa biçimli platformlar, sekiler ve gömme dolaplar gibi çeşitli yapı öğeleri bulunmaktadır.[79] (Resim 60)

Anadolu için dönemin mutfak yapısı açısından en fazla bilgi veren yerleşmesidir. Bu yapı katında görülen yapıda ana odanın etrafında yer alan ve yan oda vazifesi gören bu odalar, bizlere mutfak mimarisi açısından çok sağlam ve kesin bilgiler vermektedir. Odaların bazıları depolama yerleri bazıları da mutfak ve işlik yerleri olarak kullanıldığı kesin olarak görülmektedir. Ayrıca buralarda ele geçen mutfak yapılarına bakılarak, pişirmenin çok ileri bir düzeyde olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Özellikle tezgâhların yanında yer alan fırınların pişirme amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buralarda görülen tezgâhların, sekilerin,

[79] Mellaart J., 1970, s.18-164

işliklerin, tahıl peteklerinin ve öğütme platformlarının yer alması, düşüncelerimizin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Bu yerleşme ve dönem için pişirmenin ve mutfak kültürünün var olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Hacılar yerleşmesi, Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemde gördüğümüz son yerleşmedir.

1.2. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem Yerleşmeleri

Çanak-çömlek yapımının görülmeye başlaması ile ayrılan dönem, bakır madenin işlenmesine kadar devam edecektir. Tarih olarak ortalama 7. bin yıllarının başları ile 6. binin ortalarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Ayrıca oluşmaya başlayan köy topluluklarında, ilkel üretiminde başladığı gözlemlenmiştir. Çanak-çömlek yapımı da insanlar arasında yayılarak ilerleyen dönemlerde tüm toplumların vazgeçilmezi olacaktır. Toplumsallaşmanın önem kazandığı dönemde, yeni ve gelişkin merkezler ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun bir çok bölgesinde ortaya çıkan yerleşmelerin sayısı çoğalarak nüfusun artmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda gelişen mimari yapılarda çoğalmış ve gelişmiştir. Dönemin yerleşmeleri incelendiğinde çeşitli ocak ve fırın yapılarının arttığını, geliştiğini görmekteyiz. Anadolu'da ortaya çıkan merkezlerin yapılarına bakıldığında ocak ve fırınların yanında tandır ve kubbeli fırınların da ortaya çıktığı görülmektedir.(Resim 61) Bu merkezlerden bazıları; Aşağı Pınar, Badem Ağacı, Çatalhöyük(Doğu), Hakemi Use, Hocaçeşme, Köşk Höyük, Kuruçay, Mezraa Teleilat ve Ulucak Höyük'tür. Şimdi bu yerleşmelerde ortaya çıkan ateş yapılarını bölgelerine göre ayırarak inceleyelim.

1.2.1.Güneydoğu Anadolu Bölgesi

1.2.1.1. Akarçay Tepe (Şanlıurfa)

Çanak-çömleksiz döneme kadar uzanan yerleşmenin bu evresinde, bir geçiş dönemi evresi bir de çanak-çömlekli evre bulunmaktadır. Özellikle geçiş evresinde ortaya çıkarılan ateş yapıları önemlidir. Yerleşmenin dönem mimarisinin planı tam olarak bilinmemektedir. Ancak taş temel üzerine örülen kerpiç duvarlarının olduğu ve çatıyı destekleyen direk deliklerinin varlığı bizlere mimarisi hakkında fikir vermektedir. Yapıların açık alanlarında günlük faaliyetleri yansıtan işlik yerleri ortaya çıkartılmıştır. Fırınlar, fırın tabanları, çukurlar,

taş döşemeler ve direk yerleri gibi yapısal öğeleri barındıran bu alanlarda ele geçen az sayıdaki çanak çömlek, bölgenin en eski çanak çömleklerini oluşturur.[80] (Resim 62) Burada ki çıkan yapı öğelerine bakılacak olursa özellikle fırınlarda besinlerin pişirildiği ve işlik yerlerinde ki unsurlar dikkate alınınca, mutfak kültürünün oluştuğunu söyleyebiliriz. Ayrıca çanak-çömlekli evrede bir adet ocak ve küçük bir kül çukuru tespit edilmiştir. Ancak ocağın hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir.

1.2.1.2. Hakemi Use (Diyarbakır)

Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan merkez, ateş yapıları ile ilgili ele geçen buluntular açısından önemli bir merkezdir. Bu dönemle alakalı bulunan ocak yapılarının, yemek pişirmede kullanıldığı yönünde sağlam kanıtlar elde edilmiştir. Öncelikle yerleşmenin genel mimarisine bakacak olursak, özensiz kerpiç duvarların olduğunu ve duvarlara ait taş temellerin bulunmadığını görmekteyiz. Kapı geçitleri olan dikdörtgen planlı yapılar, birkaç odadan oluşmaktadır.(Resim 63) Bu evlerin içinde belirli bir düzene sahip çoğunluğu yuvarlak, bazılarıysa at nalı biçiminde olan ocaklar bulunmuştur. Ocakların tümünün tabanları birkaç santimetre büyüklüğünde yassı dere taşlarıyla döşenmiş ve üzerleri sıkıştırılmış toprakla kaplanmıştır. Ocaklardan birinin tabanında hayvan kemiğine rastlanması nedeniyle bu ocağın yemek pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yapının güneyinde açmanın doğu profili içine devam eden bir ocağın yarısı gün ışığına çıkarılmıştır. Yaklaşık bir metre çapındaki yuvarlak ocağın çevresinde yoğun kül katmanı bulunmaktadır. Yiyecek pişirme amaçlı kullanıldığı düşünülen bu ocakların yanında yoğun tahıl ve hayvan kemiğine rastlanmıştır.[81] Yerleşmenin yapılarının hemen hemen tümünde ocak yapısı bulunmuş ve bu ocakların bazıları yapı dışında bazıları ise yapı içinde yer almaktadır.(Resim 64) Taş döşeli yuvarlak ocakların birçoğunda pişirme amaçlı kullanıldığını gösteren belirtilere rastlanmıştır. Tabanında ve çevresinde yanmış hayvan kemiklerinin olması, yanmış tahılların bulunması, bu ocakların kesinlikle pişirme amaçlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Hakemi Use yerleşmesinin yapılarında ele geçen ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını gösteren bulguların olması, yerleşmeyi konumuz açısından önemli kılmaktadır. Çünkü genel olarak ocakların kullanım amacı tam olarak belirlenememiştir. Çok işlevi olan ocakların ısınma, barınma, aydınlanma gibi kullanım amaçları olabilir. Burada ki yapılarda fırınların

[80] Özbaşaran M., Molist M., 2006, s.245-249
[81] Tekin H., 2007, s.357-364

olmamamsı ve yapının dışında da ocakların çıkması bu ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı görüşünü desteklemektedir. Ayrıca yapının dışında yer alan ocakların yanında ve çevresinde yanmış kemik ve tahılların bulunması da görüşü kanıtlar niteliktedir. Ocak yapılarının pişirme amaçlı olarak kullanıldığı gibi bir yargıyı ilk defa bu kadar kesin olarak bu yerleşmede ifade etmekteyiz. Bu nedenle Hakemi Use yerleşmesi ocak yapıları açısından önemli bilgiler vermektedir.

1.2.1.3. Mezraa Teleilat (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde bulunan höyük, kubbeli fırınların görüldüğü yerleşmelerden biridir. Dönemin mimarisi, yüksek taş temelli ve dörtgen planlı olup kerpiç duvarlı, düzenli yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılardan hücre planlı bir yapıda dış duvar taşlarının dizilişinde ahşap hatılların kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Diğer bir yapı mimarisi ise yerleşmenin güney tarafında çıkan, birbirine bitişik dikdörtgen biçimli ince uzun odalar ve kare planlı daha küçük odalardan oluşan bir yapı düzenin ortaya çıkarılmasıdır(Resim 65). Yapının kuzeyine doğru hafif söbemsi planlı, bir kubbeli fırın bulunmaktadır(Resim 66). Buna benzer birkaç yapı daha sonradan ortaya çıkarılmıştır. Geçiş Evresinde ise ahşap direklerle desteklenmiş ince duvarlı yapıların bazıları söbemsi küçük dörtgen mekânlar ortaya çıkmıştır. Bu yapılarda fırın, işlik ve özenle sıvanmış çukurlar bulunmuştur. Çukurların içi ve üzerleri tamamen dere taşlarıyla doldurulmuştur ve ısı ile ilgili bir işlevleri olduğu düşünülmektedir.(Resim 67) Çukurların etrafında yassı taşlardan yapılmış platformlar bulunmaktadır.[82] Buluntulardan da anlaşılacağı üzere dönemin bütün evrelerinde kubbeli fırın kullanılmıştır. Bu kubbeli fırınların, kesin olmamakla beraber, pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca fırınların yanında düz fırınların ve ocaklarında olduğu ve bu ateş yapılarında da besinleri pişirmede kullanıldığı söylenebilir.(Resim 68)

1.2.1.4. Salât Camii Yanı (Diyarbakır)

Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan höyükte yapılan çalışmalarda yoğun şekilde ocak ve tandır çıkmıştır. Höyüğün hemen hemen bütün yapılarında ocak ve derin ateş çukurları bulunmaktadır. Mimari yapısı hakkında çok fazla bilgi vermemekle birlikte

[82] Karul N., Ayhan A., Özdoğan M., 2002, s.159-170

dikdörtgen planlı yapıların tabanları küçük çakıltaşlarıyla döşenmiştir. I. Evrede tespit edilen tabakalarda sırasıyla; 1. tabakada çok sayıda tandırla birlikte bozulmuş şekilde bir ocak tespit edilmiştir. 2. tabakada dikdörtgen planlı yapı ve altı tane üst üste yapılmış ocak tespit edilmiştir. 3. tabakada tam olarak kazılmamasına rağmen dikdörtgen planlı bir yapı ve ocağın bulunduğu anlaşılmıştır.[83] Bu evrede görüldüğü üzere yapıların içinde üst üste ocak yerleri tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki yapılar defalarca yenilenip kullanılmış ve yerleşmede bir süreklilik olmuştur. II. Evrede ise nispeten iyi korunmuş yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bunlar dikdörtgen planlı pise duvarlı yapı[84] oval biçimli ocak ve toprak içine kazılarak yapılan tandırlardır.(Resim 69) Hemen hemen aynı yere üst üste yapılmış ocaklar, tabakalar arasında mekân kullanımı açısından bir devamlılık olduğunu göstermektedir. II. Evrenin üst tabakalarında toprağın içine kazılarak yapılan çok sayıda tandır tespit edilmiştir. Tandır ya da ateş çukuru olarak nitelendirilebilecek bu kalıntılar, değişik boyutlarda dikdörtgen ya da oval biçimli olmaktadır. Bu tandırların uzunlukları 50 cm ile 130 cm arasında değişmektedir. İçi genellikle kül ve kömürleşmiş bitki kalıntılarıyla doludur ve kenarlarında belirgin biçimde yanma izleri görülmektedir. Bazılarında çukurun içinde yanmış taşlar in-situ bulunmuştur.(Resim 70) Ocakların yapım teknikleri ise şöyledir: İlk önce sığ bir çukur kazılır sonra bu çukur içine iri taşlar konur daha sonra kilden ocağı çeviren duvar yapılır ve en son olarak ince çakıl taşı karışımlı kille tabanı sıvanır.[85] (Resim 71) Konumuz için çok önemli olan yerleşmede görüldüğü üzere çok farklı yapıda ve teknikte ocaklar ve tandırlar çıkmıştır. Ocakların üst üste olması ve yapısı tamamen buraya özgündür. Tandırların yapısı da normallerinden çok farklıdır ve sadece 2006 yılında yapılan çalışmada 60 adet tandır yapısı ortaya çıkmıştır. Yere kazılan çukurların dipleri ince çakıl taşlarıyla döşenmiştir ve ateş çukurları olarak da adlandırılmışlardır. Bunların kullanım amaçları hakkında kesin bir fikir söylenememesine karşın özellikle tandırların pişirme(ekmek pişirme) amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bazı tandır yapıların diplerinde yanmış bitkilerin bulunması bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca yerleşmede ki buluntular farklılık ve özgünlük açısından önemlidir.(Resim 72)

[83] Miyake Y., 2006, s.283-294
[84] Pisé duvarlı yapı; taş temelsiz direk yer üstüne inşa edilmiş ve genellikle bölme duvarlarıyla küçük odalara bölünmüş yapı türüdür. (Miyake Y., 2008, s.213)
[85] Miyake Y., 2007, s.211-222

1.2.2.Marmara Bölgesi

1.2.2.1. Aktopraklık Höyüğü (Bursa)

Bursa il sınırları içerisinde yer alan höyük, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Necmi Karul başkanlığında 2004 yılında kurtarma kazısı olarak başlamıştır. Yerleşme buluntuları açısından merkezde Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerinin kalıntılarına ulaşılmıştır. Bazı açmalarda önemli sayılabilecek ateş yapıları tespit edilmiştir. 16H açmasının kuzeydoğu köşesinde dikdörtgen planlı, 5x9 m boyutlarında bir yapı kalıntısı bulunmuş ve dal örgü ya da yığma tekniği ile yapılmış duvar izleri görülmüştür. Yapının kuzeydoğu kenarında, tabandan yükseltilmiş 1,3 m çapında yuvarlak planlı kubbeli bir fırın kalıntısı otaya çıkartılmıştır.[86] Kubbeli fırınların ilk örneklerinden sayılan bu kalıntılar ışığında kesin olamamakla beraber, yerleşmede ekmek veya besin pişirildiğini söyleyebiliriz.(Resim 73) Kalkolitik Dönemde bu kubbeli fırınların daha iyi örnekleri ortaya çıkmıştır.

1.2.2.2. Aşağı Pınar (Kırklareli)

Kırklareli Höyüğü olarak geçen merkezde, Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit adı altında iki ayrı yerleşim yeri kazılmaktadır. İki kazıda bölge için arkeolojik açıdan önemli çalışmalardır. Aşağı Pınar yerleşmesi ateş yapıları hakkında çok yoğun bulgular vermiştir. Konumuz için de önemli olan yerleşmeni hemen hemen her tabakasında yoğun şekilde ocak ve fırın çıkmıştır. Çanak-Çömlekli Neolitik Döneme ait 6. ve 7. Yapı katı olmak üzere iki ayrı tabaka tespit edilmiştir. Büyük bir yangın geçiren 6. tabakada yapılan çalışmalarda oldukça büyük bir yapı ele geçmiştir. Yapı yaklaşık 16x8 m boyutlarında, dış duvarlarında büyük ahşap dikmeler kullanılmış, dikmelerin arası ince dallarla sepet gibi örülmüş daha sonra kerpiç ile doldurulmuştur. Yapı üç odalıdır ve iç bölme duvarları aynı teknikte ancak daha ince yapılmıştır.(Resim 74) Ele geçen bu yapı yerleşme mimarisi için model olmuştur. Çünkü bulunan bütün küçük yapıların planı bu eve uymaktadır. Yapının yanında ki odalarda yuvarlak ambar yerleri tespit edilmiş ve bu ambarların içerisinden yanmış tahıl örnekleri çıkmıştır.(Resim 75) Ambarların yanında büyük platform, ocak ve fırınlar, işlik yerleri, sekiler ve silolar bulunmuştur. Yerleşmenin ortaya çıkan tüm yapılarında ocak ve fırın yeri

[86] Karul, N., 2008, s.65-71

görülmüştür. 7. tabaka mimari kalıntılardan çok yerleşimin etrafını çevrelediği düşünülen bir hendek ile temsil edilmektedir. 6. tabaka ise şimdiye kadar açılmış alanlarla birlikte en az 13 odadan oluşmuş olup dairesel bir plan sergilemektedir. Bu yapı, mimari öğeler bakımından oldukça zengindir. Hemen hemen her odanın içinde bir fırın bulunmaktadır. Bazı odalarda sayısı onun üzerinde olan ve belirli alanlara kümelenmiş silolar bulunurken, bazı odalarda bir ya da yalnızca birkaç adet siloya rastlanmıştır.[87] Her yapıda en az bir adet fırının çıkması, yoğun ocak yapılarının olması, işlik yerlerinin ve platformların görülmesi yerleşmede mutfak kültürünün varlığına yeterli sayılabilecek kanıtlardır. Ayrıca silolarda çıkan yanmış tahılların bu ocak veya fırınlarda kavrulduğu söylenebilir.

1.2.2.3. Hocaçeşme (Edirne)

Edirne il sınırları içerisinde yer alan merkezin, en dikkat çekici özelliği bu dönemde Hocaçeşme köyünün çevresi duvar ya da sur ile çevrilmiş olmasıdır. Höyüğün bir bölümünde saptanan duvarın son derece özensiz olarak örüldüğü görülmüştür. İçindeki yapıların planı genel olarak yuvarlak planlı olup, içerisinde dikmelerin olduğu direk yerleri tespit edilmiştir. Kulübe biçimli barınaklara benzeyen özensiz yapılar son derece ilkel bir görüntü çizmiştir. Yapıların içerisinde yer yer küçük çukurlar ve ocak kalıntıları göze çarpmaktadır. Yerleşmenin II. Evre mimarisinde: Güneydoğu Avrupa kültür özelliklerinin de izlendiği bir yerleşme yapısı ile karşılaşılmıştır.[88] Dal örgü ve kerpiç yapı tekniğinin beraber kullanıldığı, iç yüzeyi sıvalı duvarlar, dörtgen planlı evler bulunmuştur. Yapıların dışında bir platform üzerinde yükseltilmiş kubbeli fırınlar, kil sıvalı depolama yerleri ele geçmiştir.[89] (Resim 76) Güneydoğu Avrupa kültürünü yansıtan evrenin, bu döneminde çevresinde ki yerleşmeler ile etkileşim içinde olduğunu düşünebiliriz. Yapıların dışında kubbeli fırınların kullanılması da yerleşmede ortaya çıkan kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Farklı kültürlerin etkileşim içerisinde olduğu ve ateş yapılarının da buna paralel olarak geliştiğini, hatta farklı kültürlerin bir birilerinden mutfak kültürü açısından da etkilendiğini söyleyebiliriz. Ancak bu yargıyı kesin olarak söyleyebilmemiz için bu bölgelerde daha çok kazı yapılması ve daha açıklayıcı sonuçların alınması gereklidir.

[87] Özdoğan E., Schwarzberg H., Özdoğan M., Parzinger H., Güldoğan E., 2007, s.39-58
[88] Özdoğan M., 1998, s.68-72
[89] Özdoğan M., 1993, s.456-464

1.2.2.4. Ilıpınar (Bursa)

Bursa il sınırları içerisinde bulunan merkezde, bu dönemle alakalı oval biçimli ocaklar göze çarpmaktadır. Yapıların genelinde çıkan ocaklar, odanın içerisinde hemen hemen merkeze yakın bir yerde bulunur, kilden yapılmış aşağı yukarı oval biçime sahiptirler. Bazı yapıların içerisinde bu ocakların yanında, kaba kilden yapılmış saklama dolabı ile öğütme taşı bulunmuştur.[90] (Resim 77) Büyük olasılıkla da evin merkezinde olan bu ocakların, ısınma ve pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Öğütme taşlarının ve saklama dolaplarının ocağın yanında yer alması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu nedenle de Ilıpınar yerleşmesinde fırın yapısı bulunmamasına karşın ortaya çıkan ocaklarda halkın besinleri pişirme ihtiyacını karşıladığını söyleyebiliriz.

1.2.3.İç Anadolu Bölgesi

1.2.3.1. Çatalhöyük Doğu (Konya)

Konya il sınırları içerisinde yer alan höyük, doğu ve batı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Yerleşmenin doğu kısmında bu dönemle ilgili ateş yapıları bulunmuştur. Dönemin genel mimarisi; kerpiç tuğlalardan taş temelsiz olarak yapılmış evler, dörtgen planlıdır. Depo odaları ve yan odalar, ana odaların yanlarında yer alır. Evlerin tabanları, duvarları, tavanları ve içerisindeki tüm yapı öğeleri sıvalıdır. Evlerin damları; saz ve kamış kümelerinin üstlerinin kalın bir çamur sıvanmasıyla oluşturulmuş, iki büyük ve çok sayıda küçük boyutta dikmeler taşıyıcı işlev görmüştür. Yapılara girişler damdan bırakılan bir açıklıktan, büyük olasılıkla da ahşap merdivenler yardımıyla girilmekteydi. Buna karşın dışa açılan kapı olmamasına rağmen odalar arasında kare, dörtgen ya da oval biçimli kapı aralıkları mevcuttur. Yapı içerisinde olan ocak ve fırınlar genellikle evlerin güney duvarı boyunca yer alır. Fırınlar oval biçimlidir, üstleri düz olarak kapatılmıştır. Ocaklar ise çok çeşitlidir ancak tüm kenarları yükseltilmiş ince bir duvarla çevrilidir.(Resim 78) Her evde en az bir tane platform mevcuttur ve çoğu evde bir depo odası ve tahıl çukuru bulunmaktadır.[91] (Resim 79) Yerleşmenin mimarisine bakıldığında pişirmenin varlığı ve mutfak kültürünün çok ileri bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Höyüğü'nde çıkan bir dizi yapıda yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu

[90] Roodenberg J., 1993, s.171-176
[91] Mellaart J., 1966, s.165-191

yapıların her birinde, güneyde fırın ve ocak, doğuda merkezi bir platform ile bunun güney kenarında bir seki ve kuzeydoğuda merkezi platformlar yer almaktadır. Güneydoğuda küçük bir odası ve batıda bir yiyecek hazırlama ve depolama biriminin olduğu görülmüştür.[92] Elde edilen buluntular ışığında tahıl çukurlarının yanında bulunan düz fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca bu fırınlarda tahıl kavurma işlemi de yapılmış olabilir. Ancak ocakların kullanım amacı tam olarak belirlenememiştir. Fakat yapı içerisinde yer aldığı için ısınma veya barınma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Sonuç olarak Çatalhöyük yerleşmesinde pişirme geleneği oluşmuş ve buna bağlı olarak mutfak yapıları yer almıştır.

1.2.3.2. Köşk Höyük (Niğde)

Niğde il sınırları içerisinde yer alan höyükte, yoğun bir şekilde ocak, fırın ve tandır yapısı çıkmıştır. Bu açıdan önemli olan merkezin en yoğun buluntu dönemi ise Kalkolitik Dönem'dedir. Ancak bu dönemde de öncü yapıları bulunmuştur. Dönemin mimarisi genel olarak taş temelli, kerpiç duvarlı, dörtgen planlı yapılar olarak inşa edilmiştir. Yapıların duvarları ve tabanları sıvalıdır ve taban üzerinde düzgün sıvalı, kapı boşlukları ve eşikler vardır. Fırın, tandır, ocak gibi yapı öğeleri ile taş ve pişmiş toprak kaplar, odaların içinde taban üstünde in-situ durumda ele geçmiştir. Odalarda ortaya çıkan bu buluntular ışığında, yapılarda mutfak odalarının olduğunu söyleyebiliriz.(Resim 80) Hatta yerleşmede çıkan iki odalı bir yapıda; odalardan birinde bir fırın yeri ve söve taşı diğerinde başka fırın ve bir seki ortaya çıkmıştır. Kapıyla geçilen odanın içinde erzak küplerinin bulunduğu ambar ortaya çıkarılmıştır.[93] Ortaya çıkan buluntular ışığında belki de tandırlarda ekmek pişirilmiş, fırınlarda tahıl kavrulmuş, ocaklarda ise yemek pişirilmiş olabilir. Besinler erzak küplerine konularak ambarlarda muhafaza edilmiştir. Böylece oluşan mutfak kültürü sayesinde, halk besinlerinin süresini uzatarak ve pişirerek daha lezzetli yiyecekler tüketmiştir. Ancak bu görüşler için kesin kanıt bulunmamıştır. Fakat özellikle tandır ve fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

[92] Hodder I., 1996, s.17-22
[93] Silistreli U., 1986, s.173-179

1.2.4.Akdeniz Bölgesi

1.2.4.1. Badem Ağacı (Antalya)

Antalya il sınırları içerisinde yer alan höyükte, genel mimari planı biraz farklı gelişmiştir. Yerleşmede çıkarılan yapıların hepsinde duvar köşeleri 90 derecelik açıyla kesmemiştir. Duvar köşelerinin birleşme noktaları yuvarlatılmış şekildedir. Dörtgen planlı evlerin köşeleri yuvarlatılmıştır. Taş temelsiz yapıların içerisinde kapı, fırın gibi yapı öğeleri bulunmaktadır. Elips, yarım elips ve dörtgen planlı fırınların tepelerinin düz olduğu anlaşılmaktadır.(Resim 81) Ateş yakma yerlerinin küçük çakıltaşı ile karışmış kumlu bir dolgu üzerine çok sert, kireçli bir karışımla sıvandığı gözlemlenmiştir.[94] Yapılarda ki fırınların planları da tıpkı evleri gibi köşeleri yuvarlatılmıştır. Ancak yine de yerleşmede tespit edilen bir evin, planı yamuk dörtgen planlı olduğu ve yapının girişinde, karşısındaki duvarın önünde dörtgen planlı bir fırın olduğu görülmüştür. Fırının iki yanındaki delikler ağaç dikmelere işaret etmektedir. Yerleşmede çıkan elips fırınların, besinleri pişirme amaçlı olarak kullandığını söyleyebiliriz.

1.2.4.2. Kuruçay (Burdur)

Burdur il sınırları içerisinde yer alan merkez, bu dönem için fazla yapı unsurları vermemiştir. Ancak Eski Evrede 12. tabakada sağlam taş temelli, kerpiç duvarlı dörtgen planlı iki ev ortaya çıkarılmıştır. Evlerden biri büyük dikdörtgen planlı, diğeri daha küçük olup iki ev birbirlerine bir kapı geçidiyle bağlanmaktadır. İkinci evin ortasında at nalı biçimli kenarları düzensiz taşlarla çevrili bir ocak yeri veya ateş yakma yeri bulunmuştur.[95] (Resim 82) Burada ki ocak dışında bu dönemle alakalı başka bir yapı ele geçmemiştir. Dönemin büyük bir kısmı tahrip olduğundan çok fazla buluntuya da ulaşılamamıştır. Ancak yapıda çıkan ocak buluntusu bizlere fikir vermektedir. En azından ocakların yapının içerisinde yer aldığını anlıyoruz ama hangi amaçla kullanıldığı hakkında bir fikir yoktur. Yerleşmenin diğer dönemlerinde buluntular çok daha fazladır ve bu buluntular daha fazla bilgi verecektir.

[94] Duru R., 1996, s.43-48
[95] Duru R., 1989, s.81-90

1.2.5.Ege Bölgesi

1.2.5.1. Ulucak (İzmir)

İzmir il sınırları içerisinde yer alan merkezde, numaralandırılmış birçok yapı çıkarılmıştır. Bu yapıların planı genel olarak dikdörtgen planlı olup, duvarların içerisinde ahşap dikmelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Mekânların içerisinde ocak ve fırınlar yer almaktadır. Bu mekânların birinin içerisinde depolama amacıyla kullanılmış beş adet silo ortaya çıkarılmıştır. Siloların ikisi kuzey duvarına, biri doğu duvarına dayandırılmıştır. Kuzey duvarına dayandırılmış ve büyük ölçüde tahribata uğramış bir fırın bulunmuştur. Fırının doğu tarafında küllük kısmı yer almaktadır. Fırının hemen güneybatı tarafında da oldukça tahribata uğramış, üç adet seki ya da oturma platformu olarak adlandırılabilecek mimari mobilyalar bulunmuştur.[96] (Resim 83) Buluntulara dayanarak yapılarda çıkan fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Yalnız kazının hafiri ocakların kült amaçlı olarak kullanıldığını düşünmektedir. Bunu da yerleşmede bazı yapıların duvarlarının boyalı ve daha düzenli olduğunu ve bu mekânların dinsel amaçlı olarak kullanıldığını söylemektedir. Burada bulunan ocakların da kült amaçlı olarak kullanıldığını savunmaktadır. Ancak elde kesin kanıt ya da buluntu olmadığından sadece yorum olarak kalmıştır.

Ulucak Höyük, Neolitik Dönemde değerlendirilmesi yapılan son yerleşmedir. Bu dönemdeki yerleşmelerde çıkan bütün ateş yapıları sırasıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Görüldüğü kadarıyla yerleşmelerin çoğunluğu Güneydoğu, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde bulunmaktadır. Yerleşmeler, çıkan buluntularına göre dağılımı daha iyi anlaşılması için harita üzerinde de gösterilmiştir. Ancak yoğunluğun bu bölgelerde olmasının iki nedeni vardır: Birincisi yerleşmelerin yoğun olduğu güzergâh, Anadolu'nun bu dönemde iklim şartlarının ve yaşam koşullarının en uygun olduğu güzergâhı göstermektedir. Çünkü iklim şartlarının ve yaşam koşullarının Buzul Çağı'ndan sonra ilk olarak Güney Mezopotamya'da uygun olmaya başladığını görüyoruz. Daha sonrada Kuzey Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Marmara Bölgesi olarak devam ettiğini görmekteyiz. Buda Anadolu'da ortaya çıkan yerleşmelerin güzergâhını açıklamaktadır.

[96] Çilingiroğlu A., Dedeoğlu F., 2006, s.137-146

İkinci neden olarak da; Anadolu’nun bir çok bölgesinde henüz yeterli kazı çalışmaları yapılmamaktadır. Bu bölgelerdeki kazı sayısı çok azdır ve bu nedenle de buralardaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu nedenlerden dolayı yerleşmelerin böyle bir güzergâh göstermesi doğal olmaktadır. Ayrıca bu çalışma açısından sadece ateş yapılarının bulunduğu yerleşmeler ele alındığı için de bu şekilde bir güzergâh göstermiştir.

Bundan sonraki kısımda Kalkolitik Dönem yerleşmeleri araştırılmıştır. Kalkolitik Dönem’de yerleşme sayısının arttığı görülmektedir. Çünkü artık Anadolu’nun nüfusu artmakta buna bağlı olarak da toplumların ve yerleşmelerin sayısı çoğalmaktadır. Nüfusun artması yapılarda ve ateş yapılarında da gelişme ve değişmeye neden olmuştur. Daha büyük ve daha dayanıklı fırınlar ortaya çıkmıştır, tandırlar hızlı pişirmek için yapısı değişip, gelişmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Salât Camii Yanı yerleşmesinde çıkan tandır örneklerinin çok küçük olduğunu, yaklaşık olarak 50-60 cm arası yapılar olduğunu görmüştük. Bu tandır yapılarının Kalkolitik Dönem’de geliştiği, farklılaştığı hatta zemin üstünde duran türleri görülmüştür. Kısacası gelişen Anadolu yerleşmeleri, kalıntıları ve buluntuları ışığında değerlendirilmiştir.

2. KALKOLİTİK DÖNEM

Gelişkin köy topluluklarının ve ileri düzeyde üretici insanların olduğu dönem olarak yorumlanabilir. Fakat en önemli ayırt edici özelliği bakır madeninin eritilip işlenebilmesidir. Döneme verilen isimde bu özelliğini yansıtmaktadır. Khalkos: bakır ve lithos: taş sözcüklerinden türetilerek Kalkolitik yani ‘’Bakır-taş Çağı’’ denilmiştir.[97] Köy topluluklarının gelişmeye ve büyümeye başladığı bu dönem, kabaca VI. bin yılının ilk yarısı ile IV. bin yılın sonları arasına tarihlenir.[98] Neolitik Dönem’in büyük bir yangınla son bulmasının ardından başlayan Kalkolitik Dönem, Anadolu’nun gelişimi açısından önemli bir süreçtir. Bu dönemin kendine özgü ayırt edici özellikleri olmuştur. Bunların başında bakır madeninin eritilip işlenmesiyle birlikte, taş aletlerin yerini bakırdan yapılan aletler almıştır. Bunun yanında başka ayırıcı özelliklerde vardır. Örnek olarak; büyümüş ve gelişmiş köy toplulukları, ileri düzeyde üretici gruplar ve boyalı çanak-çömlekler gösterilebilir. Ancak dönemlerin yapısı biraz incelendiğinde görülecek ki iki dönem arasında çok büyük farklılıklar yoktur. Daha doğrusu iki dönemin birbirinden ayrı olmadığı, tam aksine birbirinin tamamlayıcısı veya devamı olduğu anlaşılacaktır. En azından bu dönemler arasında bir kopukluk veya kesinti görülmemektedir. Ayrıca Anadolu’da yapılan tüm kazı çalışmalarına bakıldığında, yerleşmelerde dönemler arasında geçiş Aşağı Pınar’da farklı, Hacılar’da farklı, Çayönü’nde farklı tarihleri göstermektedir. Yani dönemler arsında geçiş tüm Anadolu’da bir gecede olmamıştır. Bunun bir geçiş süreci vardır ve bölgeler arasında geçen bu süreç farklı tarihlerde, uzun sürelerde gerçekleşmiştir. Bu nedenle dönemleri ayırırken kesin tarihler arasına koymak yanlış olacaktır. Neolitik ve Kalkolitik dönemi de bir birinden ayrı ve bağımsız olarak algılamamalıyız. Dönemler bir gelişim sürecidir ve bir birinin tamamlayıcısıdır.

Kalkolitik Dönem daha iyi anlaşılması ve ayırt edilebilmesi için, Erken ve Geç Kalkolitik Dönem olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak buradaki çalışmada ateş yapıları incelediği için yerleşmeler sadece bölgelerine göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Çünkü Anadolu’da höyük kazısının sayısı istenen düzeyde değil ve höyüklerde tahribatın çok fazla olması nedeniyle buluntuların oranı oldukça azdır. Bu nedenle de ateş yapıları ile alakalı buluntu oldukça sınırlıdır. Bu sebepten dolayı dönemi kendi içinde ayırmadan bir bütün olarak incelemeyi uygun gördüm. Ayrıca bu yerleşmeleri ve çıkan buluntularını dönemlerine göre haritalarda göstererek daha anlaşılır hale getirmeye çalıştım.

[97] Sevin V., 2003, s.78
[98] Karul, N., 2011, s.499

Çalışmayı değerlendirirken yerleşme sayısında artışların olduğunu ve Anadolu'nun tüm bölgelerinde yerleşmelerin görülmeye başlandığını daha önce belirtmiştim. Ancak bu dönemde nüfusun artmasıyla büyüyen bu yerleşmelerin kendi içinde oluğu gibi çevresiyle de iletişime ve etkileşime geçtiğini hatta konumuna göre yakın olan Balkanlar, Avrupa, Kuzey Mezopotamya, Kıta Yunanistan'la da iletişim ve etkileşim içinde olduğu anlaşılmıştır. Ele geçen buluntuları incelerken kültürler arasındaki etkileşimin arttığı ve gelişimin hızlandığı bu dönemde daha da fazla görülmüştür. Dönemin başlıca yerleşmeleri arasında; Alacahöyük, Arslantepe, Aşağı Pınar, Beycesultan, Çatalhöyük, Domuztepe, Gözlü Kule, Hacılar, Kuruçay, Pulur/Sakyol, Tülintepe ve Yumuktepe yerleşmeleri gösterilebilir. (Resim 84) Bu yerleşmeleri, yapılarında çıkan ateş yapılarına göre inceleyelim:

2.1. Doğu Anadolu Bölgesi

2.1.1. Arslantepe (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde yer alan höyüğün, bu döneme ait en eski kalıntıları Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Bu dönemde ele geçen kalıntılar, toprak sıvalı döşemesiyle bir avlu ya da küçük bir meydan olarak yorumlanabilecek açık bir alan etrafında yer alan beş mekânla temsil edilir. Mekânlardan batıdakiler erozyon nedeniyle, güneydeki iki mekân ise yangınla tahrip olmuştur. Yangın geçirmiş mekânlardan birinin yıkılmış bir kapı buluntusunun dışında boş olduğu görülmüştür. Buna karşılık doğudaki mekânlar, ekmek yapımında kullanıldığı düşünülen ateş yapılarıyla ve buluntularıyla dolu olarak ortaya çıkartılmıştır. Bir büyük, iki küçük fırın yapısının çevresinde ve tabanlarında bol miktarda kömürleşmiş tahıllar ve öğütme taşları ele geçmiştir.[99] (Resim 85) Buluntulara dayanarak kazının hafirleri yapılarda ekmek pişirildiğini, kanıt olarak da fırınların yanında bulunan yanmış tahılları ve öğütme taşlarını göstermektedir. Fakat bu fırınlarda tahılların kavrulması işlemi de yapılabileceğini unutmamak gerekir. İki amaç doğrultusunda da kullanılmış olabileceği düşünülen fırınların, sonuçta pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir.

[99] Palmieri A., Frangipane M., 1989, s.191-196

2.1.2. Çayboyu (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde bulunan yerleşme, 1970-71 yıllarında Keban Baraj sularından dolayı kurtarma kazısı olarak yapılmıştır. İki ana tabaka tespit edilen höyüğün kazısı D. French tarafından yürütülmüştür. Yerleşmenin mimarisi hakkında çok fazla buluntu ele geçmemiştir. I. Evre'de elde edilen buluntular; iki adet yarım metre yükseklikte taş duvar ve çanak-çömlek parçalarıyla dizili taban saptanmıştır. I. evreden yanık tahıl dolgusuyla ayrılan II. Evre'nin buluntuları; bir ocak, bunun üstünde bir döşeme ve üç tuğla yüksekliğinde küçük bir kerpiç duvar kalıntısı ele geçen mimari kalıntılardır.[100] Kısa süreli bir kazı çalışması olduğu için çok fazla buluntu elde edilememiştir. Bu nedenle de yerleşme hakkında yorum yapmak yanlış olur. Ancak burada ocak yapısına ulaşılmıştır.

2.1.3. Değirmentepe (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde yer alan höyüğün kazı çalışmaları 1978-86 yılları arasında U. Esin tarafından yapılmıştır. Karakaya Baraj suları altında kalan yerleşmenin, kurtarma kazısı sadece 8 yıl sürmüştür. Yerleşmenin genel olarak mimarisi; ortada dörtgen biçimli büyük mekân ile çoğunlukla iki tarafında, bazen üç tarafındaki yan kanatlarda yer alan küçük mekânlardan oluşmaktadır. Yapıları planlayanlar mümkün olduğu kadar mekânların simetrik bir şekilde oturtulmasına dikkat etmişlerdir. Buda yerleşme için önemli bir ayırt edici özellik sağlamıştır. Gerektiğinde eklemelerin de yapıldığı izlenmektedir. Bazı yapıların ailenin kalabalık veya toplum içerisinde farklı statüde oluşundan dolayı daha büyük yapıldığı sanılmaktadır. Bu büyük mekânların bazılarının duvarlarının boyalı olması düşüncenin doğruluğunu desteklemektedir. Ortadaki büyük mekânların içinde kısa duvarda bir fırın ile ortada bir ocak yerinin yer aldığı görülmüştür.[101] (Resim 86) Fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı, ocakların ise ısınma ve kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu doğrultuda herhangi bir bulguya ya da kanıta ulaşılmamıştır.

[100] http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=645&html=ages_detail_t.html&layout=web
[101] Esin U., Harmankaya S., 1987, s.79-125

2.1.4. Habusu Körtepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan merkez, Keban Barajı Projesinden dolayı kurtarma kazısı olarak yapılmıştır ve sadece iki yıl sürmüştür. H. Hauptmann tarafından 1972 yılında kazısı yapılan yerleşmede ocak yapılarına rastlanmıştır. Yerleşmenin I. tabakasında kerpiç duvar kalıntısı ile yuvarlak bir ocak yeri bulunmuştur. İç 1,70 cm, dış 1,95 cm çapındaki ocağın tabanı çanak çömlek parçalarıyla kaplıdır, bunun üstü ise kil ile sıvalıdır. Altındaki II. tabakada ortaya çıkarılan kerpiç tuğla duvarların, iki odalı bir evin güney köşesini oluşturdukları saptanmıştır. III. tabakada ise dikdörtgen bir ocak ile bir döşeme kalıntısı ortaya çıkmıştır.[102] Kısa süren kazı döneminde dolayı yerleşmenin mimarisi belirlenememiştir. Fakat ocak yapılarının varlığı ve kullanıldığı görülmekte ancak hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir.

2.1.5. Korucutepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan merkez, farklı renklerde sıvalı ocakları ile ilgi çekmektedir. Dönemin ilk evrelerinde(21-29. tabakaları) ele geçen buluntular; sarı renkte sıvalı bir ocak, gri platformu olan ocak, kerpiç ev yapısı, dal örgülü çatı sistemine sahip yapılardır. Son evresi ise 30-36. tabakaları kapsamaktadır. Alanın kuzeybatı eteklerinde iki odalı yanmış bir ev ortaya çıkarılmıştır. Büyük oda 3 x 6 m boyutlarında, dar bir kapısı ve yuvarlak, merkezi bir ocağı vardır. Hemen yanındaki 2 m x 1,5 cm boyutlarındaki odada da sıvalı bir ocak yer alır. Son tabakanın 1,5 cm kalınlığındaki dolguları içinde de yapı kalıntıları ele geçmiş; bunlardan iki odalı, kerpiç duvarlı bir yapının içinde ve dışında tabanları çakıltaşları ve çanak çömlek parçalarıyla döşeli ocaklar olduğu ortaya çıkarılmıştır.[103] Ancak duvar örgüsü ile ilgili herhangi bir buluntu elde edilememiştir. Bu nedenle de duvar örgüsü belirlenememektedir. Yerleşmenin yapılarında, ocağın genel olarak yapının merkezinde yer aldığı görülmüştür. Isınma ve aydınlanma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen, bu ocakların sıvaları farklı renklerden meydana gelmektedir. Bu renkli ocaklar ise yerleşme için ayırt edici bir özellik taşımaktadır.

[102] http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1176&html=ages_detail_t.html&layout=web
[103] Van Loon M. N., 1978, s.7-60

2.1.6. Norşuntepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan merkez, Keban Projesi kapsamında kazısı yapılmış yerleşmelerden biridir. Yerleşmenin bu döneminde çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Ancak Norşuntepe yerleşmesinin en dikkat çekici özelliği bu dönemde ortaya çıkan duvar bezemeleridir. Köy halkı duvarlarına kırmızı, kahverengi ve siyah tonlarda boya yaparak, çeşitli hayvan ve geometrik desenler çizmişlerdir. Bu döneme ilişkin diğer buluntular 8. tabakada ortaya çıkmıştır. 8. Tabakada; bir avlu çevresinde yer alan tek mekânlı küçük konutlarla birlikte dikdörtgen planlı büyük bir oda görülmektedir. Bu odanın güney kısmında ise 3 m genişliğinde bir sokak yer almaktadır. Odalarda fırın ve yuvarlak biçimli ocaklar vardır.[104] Tek odalı olan bu yapılarda ki fırınlar, pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu görüşü destekleyecek kesin bir kanıt veya buluntu tespit edilememiştir.(Resim 87)

2.1.7. Pulur/Sakyol (Tunceli)

Tunceli il sınırları içerisinde yer alan Pulur yerleşmesi, Keban Projesi kapsamında kazısı yapılmıştır. İki yapı katı ile temsil edilen bu dönem çalışmalarında çok fazla buluntu elde edilmemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan buluntular; XII. yapı katına ait bir duvar parçası ile XIII. yapı katına ait bir ocak yapısıdır. Ocak yapısının hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir.[105] Pulur yerleşmesinde bulunan tanrı betimli ocaklar, Anadolu'nu ve yerleşmenin en ilgi çekici ateş yapısıdır. İlk Tunç Çağı'nda yoğun olarak ortaya çıkan tanrı betimli ocakları ayrıntısı ile değerlendireceğim.

2.1.8. Tülintepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan merkez, Keban Projesi kapsamında kazısı yapılan höyüklerden biridir. Höyüğün kuzey ve batı yamaçlarında yapılan kazı çalışmalarında yoğun mimari yapılara ulaşılmıştır. Genel olarak mimari plan, bir ana sokağın çevresine yerleşmiş dörtgen planlı ve çok odalı yapılardan oluşmaktadır. Sokakların arasında evlerin önünde geniş ve yarı açık avlular yer almaktadır. Kazılan alanın doğusunda; ocak, fırın, kerpiç platform, saz

[104] Hauptmann H., 1979, s.45-60
[105] Koşay H. Z., 1976, s.16-115

/kamış döşeli tabanlar ve bunu sınırlayan taş dizileri ve depolama yerleri bulunmaktadır. Bunun hemen batısında; dört ayrı eve ait olduğu düşünülen taş temelsiz, kerpiç duvarlı, dörtgen planlı yapılar yer almaktadır. Her yapı biriminde yarı kapalı bir avlu ve çevresine sıralanmış mekânlar yer alır. Yapı birimleri genellikle ortak duvarlı mekânlardan, duvarların birleşme yerlerinde girinti çıkıntı yapacak şekilde örülmesiyle oluşur. Bu yerleşmede iki yerleşim katı saptanmıştır. Ancak yerleşmeler arasında bir farklılık ve kopukluk görülmemektedir. Öyle ki yapılar arasında aynı duvarların ve tabanların yeniden onarılarak kullanıldığı görülmüştür.

İlk evrede; tüm planıyla ortaya çıkan büyük bir yapı dikkat çekmektedir. Dönemin mimarisini özetleyen büyük yapı, üç ayrı bölümden oluşmaktadır: Yapının birimleri giriş odası, yaşam odası olarak kullanılan büyük mekân ve depo odası ile fırın odalarından oluşmaktadır. Tülintepe mimarisinde vazgeçilmez yapı öğesi olan ocak ve fırınlar ev içinde, ev dışında kendine özgü ayrı bir mekân içinde ya da açık alanlarda yer almaktadır. Yuvarlak ve dörtgen planlı olup, tek ya da çift, önlüklü önlüksüz olmak üzere çok çeşitli biçimlerde ve olağandışı sıklıkta görülmektedir. Bu kendine özgü olan fırın odaları, yerleşmede mutfak kültürünün varlığına en önemli kanıt sayılabilir.[106]

Sonraki evrede; benzer yerleşme düzeni ve aynı yapısal özellikler gösteren yapı birimlerinin devam ettiği görülmektedir. Yeni evre yapıları inşa edilirken kimi duvarların ve fırınların tekrardan kullanıldığı görülmüştür. Açık alanlar ve sokak etrafında kümeleşen çok odalı, dörtgen planlı birimlerin kendi içinde eklemeleri ve iptalleri tespit edilmiştir. Yerleşme düzeninde doğuda ve batıda çukur taban, fırın ve ocakların yer aldığı açık avlular mevcuttur. Çevresinde ise avlularla bağlantılı olduğu sokak, bu sokağı dik kesen bir başka sokak yer almaktadır. Kesişen bu sokakların dört yanına yerleştirilmiş yapı birimleri bulunmaktadır. Yapı içlerinde in situ durumda ortaya çıkarılan buluntular; yaşam odası, işlik ya da mutfak işlevine sahip yapılar olarak ayrılmaktadır. Fırınlı ve ocaklı yapılar genellikle sıkıştırılmış topraktan oluşan tabanlarıyla büyük yaşam odalarının yanında yer alır. Ocak ve fırınlar; çeşitliliklerini ve yoğunluklarını korumakla birlikte tümünün tabanı çanak-çömlek parçaları ya da küçük taşlarla döşelidir. Bazı mekânlara kerpiç bölmeler, sekiler, nişler, peteklerin(saklama kutuları) yanında küçük depo odaları yapılmıştır. Yapı birimleri içinde odalar arasında geçişleri sağlayan kapılar mevcuttur.[107]

[106] Esin U., 1979, s.117
[107] Esin U., 1979, s.115-119

Tülintepe yerleşmesi mutfak kültürünün ön planda olduğu önemli merkezlerden biridir. Bu yerleşmede besinleri pişirildiği ve mutfak yapısının varlığı, yapıların içerisinde yer alan kendine özgü fırın odalarından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Özellikle düz fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı ve bu ateş yapılarının mutfak odası içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Bu nedenle yoğun şekilde çeşitli ocak ve fırın yapıları çıkaran yerleşme, konumuz açısından önemli bir merkez olmaktadır.

2.2. Akdeniz Bölgesi

2.2.1. Domuztepe (Osmaniye)

Osmaniye il sınırları içerisinde yer alan yerleşmede Kalkolitik Dönem ile ilgili çok fazla yapıya ulaşılmamıştır. Konumuz için önemli olan kısım ise 1984 yılında ki çalışmada, 26 m uzunluğunda açılan ikinci uzun açmada, küçük taşlardan yapılma duvarları olan iki mekân ortaya çıkartılmıştır. Bu mekânların ortasında, önü tablalı at nalı biçiminde ocak bulunmuştur.[108] (Resim 88) Farklı bir görünümü olan ocağın çevresinde ise ezilmiş çömlek parçaları olduğu tespit edilmiştir. Bu çömlek parçaları ya ocağın döşeli tabanı olarak kullanılıyordu ya da ocakta besin pişirmek için kullanılan kabın kırılmış parçaları olmalıydı. Pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen ocağın, önünde yer alan tabla şeklinde ki hazne ise büyük olasılıkla küllük olarak kullanılmaktaydı. Elde edilen verilerin sonucunda yinede ocağın tam olarak ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Bunun dışında herhangi bir ateş yapısına da ulaşılmamıştır.

2.2.2. Gözlükule (İçel)

İçel il sınırları içerisinde tespit edilen yerleşmenin ilk kazıları 1934-39 yılları arasında H. Goldman tarafından yapılmıştır. Daha sonra ara verilen çalışmalara 1947-48 yıllarında yeniden başlanmış ve üç yılın sonunda 1949 yılında bitirilmiştir. Bu son periyotta ki kazı çalışmalarına M. J. Mellink, T. Goell ve A Cenani katılmıştır. Yerleşmede yapılan çalışmalarda Neolitik ve Kalkolitik Dönem tabakalarının zemin suyu altında kalması nedeniyle yoğun şekilde tahrip olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle de Kalkolitik Dönem'in

[108] Çambel H., 1985, s.271-285

mimarisi ve kalıntıları yok denecek kadar azdır. En fazla mimari kalıntı ve buluntu ise İlk Tunç Çağı'nda ortaya çıkarılmıştır. Kalkolitik Dönem'de ortaya çıkan buluntular 30 m ile 28,8 cm arasında değişen sarı renkli kilden tabanlar, kül izleri ve ocak parçalarından oluşmaktadır. Tabanların üstlerinde ise çanak-çömlek parçaları ve dörtgen planlı ocaklar bulunmuştur.[109] Yerleşmede ele geçen dörtgen planlı ocakların, eldeki verilerin azlığı nedeniyle, kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir.

2.2.3. Hacılar (Burdur)

Neolitik Dönem tabakasında da önemli buluntular veren yerleşme, bu dönem itibariyle 2.000 metrekarelik bir alanı kapsamaktadır. Yerleşmenin çevresi taş temelsiz bir duvar yapısıyla çevrilerek merkezin savunma gücü arttırılmıştır. Bu duvar yapısının aralarına taş temelli kuleler yerleştirilmiş ve içeriye giriş büyük boyutlu kapılardan sağlanmıştır. Yerleşmenin içerisinde yapıların farklı bölümlere ayrıldığı alanlar bulunmaktadır. Batıdaki konut yapılarının yer aldığı bölüm, merkezde iki yanı avlulu çömlekçi işliklerinin yer aldığı bölüm, doğuda ise günlük işlerin yürütüldüğü bölüm olmak üzere belirli alanlara ayrılmıştır. Batı bölümünde yer alan evler; arkaları çevre duvarına dayanmakta ve avludan girilecek şekilde yerleştirilmiştir. Evlerin bir ana odası ve bir giriş odası vardır. Ana odada taban üstünde dörtgen bir ocak ve dikme yerleri bulunur. Bazı evlerde seki, kil petekler(saklama kabı) gibi içyapı öğeleri bulunmuştur. Yerleşmenin kuzeybatısında, tabanında yoğun olarak bulunan tahıllar, tahıl çukurları ve tabanda çukurluklarıyla tahıl deposu olarak adlandırılan yapı ile evleri; güneyindeki yapılardan güney avlu ile ayrılmaktadır. Burada yer alan üç yapıdan biri kutsal mekân, biri büyük bir ev diğeri ise daha doğuda bunlardan daha ayrı yapılmış olan oturma yapısıdır. Kutsal mekân bir ana oda, giriş odası, hemen batısında küçük bir mekân, dışta bir küçük avlu ile çakıl taşlarıyla döşeli bir mekândan oluşur. Giriş odasında bir ocak ile ekmek fırını, mekânın batı bölümünden alçak bir duvarla ayrılır. Bu bölümde ortaya çıkartılan buluntular ve çanak çömlekler, yapının kutsal amaçla kullanıldığını göstermektedir. Ana odada ocak, fırın, niş ve ikinci katı destekleyen direk yerleri bulunmuştur.

[109] Goldman H., 1937, s.262-286

Son olarak yerleşmenin merkezi ise çömlekçi atölyelerinin yer aldığı kısımdır. Ocak, payanda, direk yerleri ve bölme duvarları gibi yapı öğelerinin yanı sıra öğütme taşları, boya kapları, paletler, modelleme aletleri ve kullanılmamış çok sayıda kap bulunmuştur. Ekmek yapımında kullanıldığı düşünülen bir fırın dışında çömlekçi fırınlarının bulunmaması, bunların yerleşme dışında yer aldığı şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.[110] Burada ilgi çeken bir durum kazının hafiri tarafından yorumlanmıştır. Çömlekçi atölyelerinde fırınların çıkmaması, bu yazımda da belirttiğim gibi çömleklerin fırınlarda pişirilmesi bu dönemlerde gerçekleşmediğini kanıtlar niteliktedir. Nitekim çömlek atölyelerinin olduğu bu yerleşmede, ekmek fırınlarına rastlanmış ancak çömlek atölyelerinde fırınlara ulaşılmamıştır. Bu nedenle de bu konu üzerine ve çömlekçi fırınları konusu üzerine çok farklı yorumlar yapılmıştır. Yerleşmenin hemen hemen her yapısında mutfak yapıları ortaya çıkmıştır. Mutfak yapılarının içerisinde ocaklar, fırınlar, sekiler, direk yerleri, payandalar, raf ya da dolap gibi kullanıldığı düşünülen yatay ağaçlar yer almaktadır. Mutfakların yanında kiler ve depo odaları bulunmaktadır. Bütün bu yapılar ve kalıntılar düşünüldüğünde Hacılar yerleşmesinde yapılar içerisinde çıkan mutfak yapıları önemli bir yer tutmaktadır. Elde edilen bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere yerleşmede mutfak kültürünün, pişirme geleneğinin önemli bir yerde ve ileri bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.(Resim 89)

2.2.4. Kuruçay (Burdur)

Neolitik Dönem tabakasına oranla yerleşmenin bu dönemine ait daha fazla kalıntı ele geçmiştir. Özellikle 5. ve 6. yapı katlarında bulunan kalıntılar ateş yapıları hakkında çok daha fazla bilgi vermektedir. Dönemin tabakalarını inceleyecek olursak 4. yapı katı kalıntıları oldukça tahrip olmuş durumdadır. Buna karşılık yerleşmenin çevresinin kalın ve bağımsız bir duvarla çevrelendiği, içeride ise ince duvarlı yapıların yer aldığı görülmektedir. 5. yapı katı tahrip olmuş kalıntılarıyla höyüğün güneydoğusunda yoğunlaşmıştır. Ortada ise tek odalı, ocaklı ve fırınlı tek bir yapı yer almaktadır. Burada ki yapıların genel planın bu yapıya benzediği düşünülmekte, buna karşılık çoklu oda yapısı da yerleşmede bulunmaktadır. Dönemin en yoğun buluntusu 6. yapı katında ele geçmiştir. 10 adet yapı tespit edilmiştir. Taş temelli, dikdörtgen planlı olan yapıların çoğu eski evrelerden devam eden yapılardır. Evreler arasında bir sürerlilik görülmekte, burada ortaya çıkan yapıların bazılarının yeni yapıldığı, bazılarının ise eski dönemden değiştirilerek veya onarılarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

[110] Mellaart J., 1970, s.23-87

Birkaç yapıya yerleşmenin karakteristik buluntusu olan yalaklı fırın ve ocak eklenerek yeniden kullanıldığı görülmüştür.(Resim 90) Birkaç yapının ise onarılarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bütün bunların yanında yerleşmede Tapınak yapısı olarak adlandırılan farklı bir yapı daha çıkmıştır. Bu tapınak yapısı içinde iki dikme, ortada yuvarlak yalaklı kerpiç stelli bir ocak/sunak, arkada yalaklı bir fırın ve bir ocak, topraktan dörtgen bir masa ve çukur gibi yapıya özgü buluntular çıkarılmıştır.[111] Bu tapınak yapısının daha sonraki evresinde kapısına duvar örülerek kapatılmış ve depo olarak kullanılmıştır. Yapıda çıkan yuvarlak yalaklı ocak ise kerpiç steli ile birlikte büyük olasılıkla kült amaçlı olarak kullanılmıştır. Diğer ocak ve düz fırınların ise pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

2.2.5. Tell Açana (Hatay)

Hatay il sınırları içerisinde yer alan yerleşmenin kazıları periyodik olarak dönem dönem yapılmıştır. İlk kazı çalışması 1937, 1939 ve 1949 tarihlerinde L. Woolley tarafından yürütülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise J. Matthers ve A. Yener kazı çalışmalarını devam ettirmiştir. Yerleşmenin genel mimarisi; dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlar, iki odalı yapılar olarak gözlemlenmiştir. Bu dönem için en sağlam kalıntı XVI. tabakada ortaya çıkmıştır. XVI. Tabakada; iki oda ile bir odanın yarısı bulunmuş ve yarısı kazılan mekânın içinde oval biçimli bir fırın tespit edilmiştir. Tabanları kil sıvalı olan yapının, kerpiçten yapılmış duvarlarının 60 cm yüksekliğe kadar korunduğu görülmektedir.[112] (Resim 91) Yerleşmede tespit edilen fırının pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak kesin kanıt veya kalıntı bulunamamıştır.

2.2.6. Tell Kurdu (Hatay)

Hatay il sınırları içerisinde bulunan diğer bir yerleşmede en dikkat çeken buluntu, in-situ yemek hazırlama mekânın ortaya çıkmasıdır. Gelişmiş bir mutfak kültürünün varlığını ortaya koyan yemek hazırlama mekânı dönem için önemli bir buluntudur. Yerleşme incelendiğinde bir sokağın çevresinde bulunan yapıların oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu yapıların içerisinde genelinde tandır yapısı bulunmaktadır. Bazı evlerde ise ocak yerleri vardır. Ancak tandır yapısı sayısına bakılacak olursa oldukça fazla kullanıldığı

[111] Duru R., 1986, s.75-80
[112] http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2840&html=ages_detail_t.html&layout=web

anlaşılmaktadır. Çoklu odalara sahip yapılarda sekiler, ambarlar ve geniş avlular yer almaktadır. Bu yapıların bir tanesinde iki ayrı odada tandır çıkarılmıştır. Odanın içinde ise tabanında üç adet öğütme taşı, bir küp, bir küp kapağı, bir ağırşak ve bir kaç hesap taşı ve sapan taşı bulunan in-situ bir yemek hazırlama mekânı tespit edilmiştir.[113] (Resim 92) Bir platform üzerinde çıkan bu malzemelerden anlaşılacağı üzere, yemek hazırlamanın ve ya mutfak tezgâhının varlığından söz edilmektedir. Konumuz için son derece önemli olan in-sutu yemek hazırlama kalıntısı, bu dönem için Anadolu'da mutfak kültürünün varlığını kanıtlayan en önemli kalıntılardan biridir. Yapıların içerisinde yer alan tandırlar ise besinleri pişirmenin varlığına kanıt olarak gösterilebilir. Bütün çalışmalar birleştirildiğinde ise bu dönemde Tell Kurdu köyünde mutfak kültürünün oluştuğunu ve pişirmenin kesin olarak var olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle de Tell Kurdu yerleşmesi konumuz açısından önemli bir merkezdir.

2.2.7. Yumuktepe (İçel)

İçel il sınırları içerisinde yer alan merkezin en ayırt edici özelliği, yerleşmenin yapılarının çevresi bir savunma duvarı ile çevrilmiş olmasıdır. Kalın sur yapısı ile çevrili yerleşmeye küçük kapılardan girilmektedir. Duvarları 1,5 metreye kadar korunmuş olan surun, belirli mesafelerinde taş kuleler yer almaktadır. Surun içerisinde ise paralel ve sıralı şekilde küçük küçük odalar bulunmaktadır. Merkezde Komutanın Evi olarak adlandırılan yapının içinde büyük bir fırın ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar sonunda Yumuktepe yerleşmesinin her dönemde de sur yapısı ile korunduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde Halaf kültürüne ait tabakalar da ilk kez açığa çıkarılmıştır. İki odalı kerpiç bir yapı ve dışında kerpiç bir fırın yapısı bulunmuştur. Kare biçimli fırın, yapının batı tarafındadır ve duvardan dar bir koridorla ayrılmıştır.[114] (Resim 93) Üst evreden dolayı yoğun şekilde tahribata maruz kalmış bu dönem tabakasında çok fazla bir buluntuya ulaşılamamıştır. Ancak yerleşmede kare biçimli fırınların ve ocakların kullanıldığı görülmektedir. Pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen bu fırınların, yapısı ve işlevi hakkında çok fazla bilgi yoktur.

[113] Özbal R., Gerritsen F., Yener K. A., 2002, s.501-512
[114] Caneva I., Köroğlu G., Köroğlu K., Özaydın T., 2004, s.203-214

2.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

2.3.1. Fıstıklı Höyük (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan höyükte, Halaf Dönemi'ne ait çan biçimli set duvarları tespit edilmiştir. Dönemin önemli buluntuları arasında yer alan set duvarları, yerleşmeyi su taşkınlarından koruma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yerleşmenin buluntularını inceleyecek olursak; H ve I açmalarında çapları 80 cm ile 1,20 cm arasında değişen sert tabanlı ve kubbeli, yuvarlak planlı çok sayıda fırın bulunmuştur.(Resim 94) Bu fırınların çevresinde çöplük ya da işlik alanları olabilecekleri düşünülen açık alanlar tespit edilmiştir. I açmasında fazla mimari kalıntı olmamakla beraber yuvarlak planlı mimari kalıntılar, eğimli anıtsal bir toprak yapı ve hücre planlı bir yapı bulunmuştur. L açmasında ise iç çapı yaklaşık 4 m olan yuvarlak yapının yarısına ulaşılmıştır. Tabanı kil ile kaplı olan yapının içinde iki ocak ve bir bölme duvarı bulunmuştur. Bu yapıya bitişik taş temel üzerine kerpiç duvarlı, hücre planlı bir yapı ele geçmiştir.[115] Yuvarlak yapıların ön plana çıktığı yerleşmede, her yapının içerisinde ocak bulunmaktadır. Ayrıca oldukça büyük sayılabilecek kubbeli fırınların varlığı, yerleşmede besinlerin pişirildiğine dair önemli bulgu olarak gösterilmektedir. Bu düşünceye dayanak olarak da kubbeli fırınların çevresinde görülen işlik alanları gösterilebilir. Fıstıklı Höyük kubbeli fırınların olduğu önemli yerleşmelerden biridir.

2.3.2. Hacınebi (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan yerleşmenin bu dönemi üç evre ile temsil edilir. A, B, C Evreleri olarak ifade edilen bu tabakalarda çeşitli ocak ve fırın yapısına ulaşılmıştır. Yerleşmenin A Evresi; üç yapı katına ayrılan bu dönemin mimari kalıntıları taş temelli kerpiç duvara sahip iki odalı yapı, sıkıştırılmış taban, ocak, niş, kapı söveleri gibi unsurlardan oluşmaktadır. Yapıların bazılarının iki katlı olduğu ve alt katında kilerlerin yer aldığı görülmüştür. Özellikle Güney yapısı; taş temelli, iki odalı, iç ve dış duvarları ve tabanı ise sıvalıdır. Yangın geçirdiği anlaşılan yapının içinde bir niş, yuvarlak bir ocak ve kapı söveleri olarak kare kesitli kerpiç sütunlar bulunmuştur. Orta Yapı ise taş temellidir ve ortadaki avlu

[115] Bernbeck R., Pollock S., Bucak E., 2001, s.143-150

olabilecek üç paralel mekândan oluşmaktadır. İçinde büyük depolama kapları, bir ocak ve madencilikle ilgili in-situ buluntular olan yapının iki kapısı batıdaki avluya açılmaktadır. B Evresinde; iki adet küçük, kare planlı, basit yapı ile bir çevre duvarı tespit edilmiştir. Çevre duvarı, temel çukuru kazılmadan kerpiç tuğlalarla yapılmıştır ve iç yüzünde nişler ve payandalar bulunmaktadır. Duvarın dışındaki alanda bulunan platformlar, bakır ergitilen çukurlar ve negatif mimari izlerinden anlaşıldığı kadarıyla işlik olarak kullanılmıştır. Maden eritmenin yapıldığı anlaşılan platform, yerleşmenin en önemli buluntusu olarak gösterilmektedir. Yoğun tahribe maruz kalan C Evresinde ise kerpiç duvarlar, kilerli ev yapıları, ocaklar ve taş döşeli avlular görülmüştür.[116] (Resim 95) Maden işlenmesinin ön plana çıktığı yerleşmede, ocaklarında yer aldığı görülmüştür. Ancak bu ocakların kullanım amaçları tam olarak belirlenememiştir.

2.3.3. Hassek Höyük (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan merkezin dikkat çekici buluntuları, yağmur sularının biriktirildiği ağzı açık depo yapısı ve yerleşmenin etrafını çevreleyen savunma duvarı olarak gösterilebilir. Yerleşmenin İlk Tunç Çağı kalıntılarının üzerine kurulması sebebiyle bu dönemi tahrip olmuştur. Ancak mimarisi için ızgara planlı yapıların yer aldığı ve taş temelli, taş temelsiz kerpiç duvarlı yapıların birkaç odadan oluştuğu söylenebilir. Bunların dışında yerleşeme için söylenecek önemli bir durum ise bazı yapıların Uruk mimarisi özelliği göstermesidir. Ev 1 olarak isimlendirilen yapının kuzeyindeki 2 ve 3 no'lu taş temelsiz kerpiç duvarlı yapıda Uruk mimarisinin tipik özellikleri görülmektedir. 3 no'lu ev 15 m x7,5 cm boyutlarında bir toplantı yapısı şeklindedir. Nişli ve ocaklı olan yapının, nişlerin tam karşısında yer alan kapıların, işliklerin, mutfak bölümlerinin, depoların yer aldığı yapılar yangın nedeniyle tahrip olmuştur.[117](Resim 96) Toplumlar arasında etkileşimin göstergelerinden biri olan yapıların içerisinde ki ocaklar ve mutfakların yer alması, yerleşmede oluşan mutfak kültürünün önemli bir göstergesidir. Mutfak kültürünün ve yapıların mimari özelliklerinin etkileşim içerisinde geliştiğinin örneklerini bu yerleşmede görmekteyiz. Bu nedenle de dönemin önemli yerleşmeleri arasında gösterebiliriz.

[116] Stein Gil J., 1998, s.183-203
[117] Behm-Blancke M. R., 1987, s.71-77

2.3.4. Kenan Tepe (Diyarbakır)

Diyarbakır il sınırları içerisinde bulunan yerleşmenin, 2000 yılından itibaren B. J. Parker tarafından kazısı yürütülmektedir. Yerleşmenin ele geçen önemli buluntuları Ubeyd Dönem'ine(5. binin ilk yarısına) tarihlenmektedir. Bu nedenle Kazının hafiri burada tespit ettikleri yapıları Ubeyd yapısı olarak isimlendirmiştir. Bu dönemin yapılarından olan Ubeyd Dönemi yapısı; iki odayı birbirinden ayıran ve bu odaları bir fırın ya da ocağa bitişik olarak yapılan iyi korunmuş bir açık işlikle sınırlayan kerpiç duvarlardan oluşmaktadır.(Resim 97) Odalardan bir tanesinin tabanı toprak sıvalıdır. Ubeyd 5 yapısı altındaki dolgularda açık hava alanları, büyük bir fırın ve içerisi kumaş veya kamış keçeyle kaplı bebek gömüsü bulunmuştur. Yapılan araştırmalarda Ubeyd Döneminin sonlarından itibaren et ve diğer besinlerin işlemden geçirilmesi ve tüketilmesinin yanı sıra, taş aletlerin ev işleri faaliyetlerinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Daha sonraki evrelerde ise nehir yumuşakçaların da tüketildikleri daha karışık beslenme şekilleri görülmüştür.[118] Ortay çıkan çalışmalardan da anlaşılacağı üzere dönemin sonlarına doğru yemek kültüründe gelişmelerin olduğu, et gibi besinlerin pişirilerek tüketildiği gözlemlenmiştir. Daha sonra ise nehir balıklarının da yiyeceklerde yer aldığı ve yemek kültürünün geliştiği, mönünün genişlediği anlaşılmıştır. Tüm bu işlemlerin ise fırınlar yardımıyla yapıldığı büyük bir olasılıktır.

2.3.5. Kurban Höyük (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde bulunan merkezin, bu dönem kalıntıları oldukça azdır. İlk Kalkolitik ve Halaf Dönem'leri sonrası yerleşme terk edildikten sonra Son Kalkolitik Dönem'de tekrar yerleşildiğinden dolayı eski evreler yıkılmıştır. Bu nedenle günümüze çok fazla buluntu ulaşamamıştır. Son dönemi ise VI. tabaka ile temsil edilmektedir. Bu tabakada taş temelsiz yerleşim planları görülmüştür. Yapıların içerisinde ise kül dolu ocaklar yer almaktadır. Ocağın tabanının çanak-çömlek ve çakıltaşlarıyla döşeli olduğu tespit edilmiştir. Dönemin son evresinde, L biçimli bir yapı ve önünde işlik vazifesi gören bir açık alan bulunmuştur. Bu alanın içerisinde ise oval biçimli, içi kül dolu bir ocak tespit edilmiştir.[119] Ocağın açık alanda yer almasından dolayı pişirme amaçlı olarak kullanıldığı yorumlanmaktadır. Ancak içi kül dolu ocaktan herhangi bir yanmış kalıntı çıkmamıştır. Bundan dolayı da ocağın kullanım amacı kesin olarak belirlenememektedir.

[118] Parker B. J., Dodd L. S., 2003, s.471-482
[119] Algaze G., Evins M., Ingraham L., Marfoe L., Yener K. A., 1990, s.23-34

2.3.6. Zeytinlibahçe (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde bulunan yerleşmenin kazısı, Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında yapılmıştır. Yerleşmenin bu dönemine ait iki tabaka tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda iki odalı bir yapı planı bulunmuştur. Tabanın iyi sıvanmış olan yapının içinde dairesel bir ocak vardır. Diğer odada ise küçük at nalı biçiminde bir ocak veya fırın ele geçmiştir. Kuzey kazı duvarının bitişiğinde de diğer bir küçük fırın veya tekne parçasına rastlanmıştır.(Resim 98) Ana kaya üzerine oturmuş tabakada ayrıca geniş bir alan ve sokak ortaya çıkarılmıştır.[120] Son Kalkolitik Döneme ait yapı yerlerinde büyük bir fırın kalıntısı çıkan buluntular arasındadır. Yerleşmede fırın ve ocak yapısına rastlanmış ancak işlevi hakkında herhangi bir kalıntıya ulaşılamamıştır.

2.4. İç Anadolu Bölgesi

2.4.1. Can Hasan I (Karaman)

Karaman il sınırları içerisinde bulunan, Can Hasan III yerleşmesinden farklı olan, yerleşmenin yapıları da oldukça farklı gelişmiştir. Dönemin Son Kalkolitik Çağı'nı oluşturan bu tabaka yapıları; duvarlar ince, kerpiçleri küçüktür ve taş temel ya da ahşap kullanımı yoktur. Yapılar kendi içinde süreklilik göstermekle beraber hemen hemen hepsinde yenilemeler ve duvar eklemeleri görülmektedir. Bu yenilemeler bazen eski duvarların üstüne yapılmış, bazen de hemen yanında aynı doğrultuda yeni duvarların önünde yapıldığı görülmüştür. Bu tabaka öncekilere oranla arazi üzerinde daha dağınık şekilde yer almıştır ve belli bir düzen göstermemektedir. Yapı aralarında avlular ve açık alanlar vardır, açık alanlarda ise ocaklar, etrafı çevrili küçük alanlar ve petekler(saklama kapları) yer almaktadır.[121] Yerleşmede görüldüğü üzere yapılar farklı şekilde gelişmektedir. Yapıların içerisinde ise ocak yapıları yer almakta ancak planları ve kullanım amaçları tam olarak belirlenememektedir.

[120] Frangipane, M., Bucak, E., 2001, s.65-132
[121] F'rench D. H., 1968a, s.45-89

2.4.2. Çatalhöyük Batı (Konya)

Yerleşmede yapılan çalışmalar iki periyotta gerçeklemiştir. İlk kazı çalışmalar 1961 yılında başlamış daha sonra ikinci dönem çalışmaları 1993 yılında başlamıştır. İlk Kalkolitik dönemi oluşturan bu dönemin çalışmaları 1961 yılındaki sondajda ortaya çıkarılan yapı ile ilgi çekmektedir. Yapı kerpiç duvarlı, dörtgen planlı olup doğu duvarının iç kısmında iki payanda mevcuttur. Payandalar arasında oturma sekileri yer almaktadır. Yapının güney duvarında bırakılan boşluk, kapı açıklığı olabilir ayrıca yapının duvarları yeşilimsi sarı sıvalıdır. Kil taban üzerinde birbirinin üstüne yapılmış iki ocak yeri bulunmuştur. Bu ocağın yanlarında üstü kazı bezekli kap altlıkları ele geçmiştir. Güneybatı köşede dörtgen planlı, petek ya da depo yeri olarak kullanıldığı düşünülen bir yapı öğesi yer alır, ancak içi boştur.[122](Resim 99) Böyle bir yapının benzeri 1 No'lu yapıda yine görülmüştür. Ocak ve yanında kap altlıkları tespit edilmiş yapının sadece bir kısmına ulaşılmış, büyük bir kısmı ise tahrip olmuştur.(Resim 100) Yapıların içerisinde çıkan ocak ve kap altlıklarının tam olarak ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Ama pişirme amaçlı olarak kullanıldığı ve kaplarında üzerinde besinlerin pişirildiği ya da kavrulduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır. Ayrıca bunların yanında depo işlevi gören dörtgen planlı peteklerin yer alması yorumu desteklemektedir. En azından bu yapıda mutfak araç gereçlerinin ya da mutfak yapısı olgusunun var olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan değerlendirecek olursak da yerleşmede mutfak kültürünün varlığına ait izler ve belirtiler yer almaktadır.

2.4.3. Güvercinkayası (Aksaray)

Aksaray il sınırları içerisinde yer alan Güvercinkayası kazısı, konumuz açısından dönemin en önemli yerleşmelerindendir. Höyükte yapılan çalışmaların büyük bir bölümü bu dönemi kapsamaktadır. Ancak yerleşmede dönemle ilgili o kadar çok yapı kalıntısı ele geçmiştir ki neredeyse dönemin yapılarının tüm planı çizilmekte hatta bir evin deneysel arkeoloji kapsamında yeniden canlandırılması dahi yapılmıştır. (Resim 101) Yerleşmede ele geçen yapılar incelendiğinde her yapıda çıkan ocak, fırın veya kubbeli fırınların tüm detayları görülmekte ve ne amaçla kullanıldığı net olarak anlaşılan önemli bir yerleşmedir. Dönemin yapılarını, planlarını ve buluntularını değerlendirecek olursak: Dikdörtgen planlı yapılar, taş temel üzerine kerpiç duvarların örülmesiyle oluşturulmuştur. Yapı içinde yangından dolayı

[122] Mellaart J., 1966, s.165-191

günümüze ulaşan ahşap dikmelerin olduğu görülmüştür. İçerisinde odaların yer aldığı tüm duvarlar sıvalıdır. Yapıların genel planına bakıldığında bir büyük odanın yanında ince uzun fırın odası, onun yanında da bir başka uzun dar odanın yer aldığı anlaşılmaktadır. Kalın pervaz duvarlı fırınlar ile yuvarlak planlı ocaklar, mutfak işlerinin nerede yapıldığını göstermektedir. Fırın ve ocakların yakın çevresinde mutlaka bir veya birkaç öğütme taşı yer almaktadır. Ortaya çıkan başka bir yapının odası içinde sürdürülen çalışmalarda, batı duvarı önünde yassı taştan yapılmış kenarları duvarın içine kadar giren, in-situ alt taşıyla dikdörtgen bir öğütme sekisi bulunmuştur. Yanıklı alanda ise iki büyük fırın ve boğa başı biçimli, çift gözlü öğütme sekisinin bulunduğu bir ana mekân ortaya çıkarılmış ve hemen yanından buraya geçilen bir kiler odası bulunmuştur. Bazı silo kalıntılarının altından yan yana sıralanmış 22 adet depo kabı(petek) bulunmuştur. Yine yanıklı alanın güneydoğu bölümünde; kiler ve ana mekândan oluşan bir yapının güney duvarı köşesinde bulunan fırının yangından eriyerek sertleşmiş, kubbesinin üzerinde daha üst bir evreyi işaret eden bazı taban ve çanak çömlek parçaları ele geçen diğer buluntulardır.[123] (Resim102)

7-8H açmasında ana mekândaki kiler hücresini, ana odadan ayıran bölme duvarının hemen önünde, üzeri ve kenarları özenle sıvanmış genişçe bir platform açığa çıkmıştır. Platform; büyük olasılıkla gövdesi ve at nalı közlüğü ana odanın içinde kalmış, büyük bir fırınla birlikte kullanılmış olmalıdır. Bu odada bir duvarın yanında rastlanan üç öğütme tabanının, birbirinin üzerine yerleştirilmesi daha önce bulunan fırınlarda olduğu gibi taban seviyesinin her yükselişinde yeniden yapıldıklarına işaret etmektedir. Bu buluntular evin uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir.(Resim 103) M1 ve M2 mekânları olarak tanımlanan odaları birbirinden ayıran bölme duvarı, yangından kaynaklanan yüksek ısı sonucu düzleminden kayarak eğilip bükülmüştür. Yapının alt evre bulgularına erişmek için bu duvar kaldırılırken duvar içinde çapları 20 cm'yi bulan kömürleşmiş iki ahşap dikmenin olduğu görülmüştür.[124] Yine yerleşmenin en eski evresi olan M11 odasında köşede büyükçe bir tahıl silosu, silonun içinde ise depo kabı ve öğütme taşı bulunmuştur. Yapının içerisinde ise yuvarlak bir fırın ve ocak yer almaktadır.[125] (Resim 104) Burada ki örnekler gibi daha birçok yapıda kalıntılar ve buluntulara rastlamak mümkündür. Kiler yapısının yanında büyük boyutlu fırınlar, kubbeli fırınlar, yuvarlak ocaklar, öğütme sekileri, yüksekçe platformlar, tahıl siloları gibi birçok yapı bu yerleşmede ele geçmiştir. Bu nedenle konumuzun en önemli yerleşmelerinden biridir. Bütün bu yapılar incelendiğinde, yerleşmede bir mutfak kültürünün

[123] Gülçur S., Kiper Y., 2006, s.111-124
[124] Gülçur S., Kiper Y., 2007, s.243-260
[125] Gülçur S., Çaylı P., 2008, s.267-284

olduğu açıkça ortadadır. Ayrıca yapılarda ortaya çıkan fırın veya kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı kesindir. Ana mekânın yan odası olarak kullanılan mutfak ve depo yapılardan anlaşılacağı üzere, mekânlarda besinlerin saklandığı ve pişirildiği yan odalar mevcuttur. Bu yan odalarda bulunan fırın ve kubbeli fırınlar ise pişirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Ocakların ise kazının hafirine göre ana mekânda ki ocakların olmasa da yan oda olan, mutfak yapılarında ki ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşüncesindedir. Bu görüşüne destek olarak da ocakların mutfak yapısında olmalarını göstermektedir.

2.4.4. Köşk Höyük (Niğde)

Konumuz açısından önemli yerleşmeler arasında yer alan Köşk Höyük'te dönemin en yoğun buluntusu ortaya çıkarılmıştır. Bu dönem iki yapı katına ayrılmasına karşın ateş yapıları açısından oldukça zengin bir buluntu topluluğu vermiştir. Yerleşmenin ateş yapıları arasında ocaklar, fırınlar, kubbeli fırınlar, tandırlar gibi tüm yapı öğeleri yer almaktadır. Bu zenginliğinden dolayı yerleşme büyük önem taşımaktadır. Dönemin mimarisi genel olarak; yapıların özenle örülmüş, keskin köşeler yapan oldukça yüksek taş temelli, kerpiç duvarlı, dörtgen planlı ve bölme duvarlı oldukları görülür. Tabanlar ve duvarlar içten ve dıştan özenle sıvalıdır. Tabanlar üzerinde fırın, ocak, tandır, söve, öğütme taşı, kap kacak gibi yapı öğeleri ve buluntular in-situ durumda ele geçmiştir. Dönem I. ve II. Yapı katı olarak adlandırılmış ve bu tabakalar alt evrelere ayrılmıştır. Yerleşmenin yapıları ve kalıntıları: I. yapı katına ait kutsal bir yer (mabed olarak yorumlanan bir alan) ortaya çıkartılmıştır. Bu alanda kuzey-güney yönünde ve aynı aks üzerinde yer alan fırınlar, önlerindeki sıvalı ateşlik yerleri ve yanındaki dar, dikdörtgen biçimli, sıvalı kerpiçten işlik yerleriyle birlikte bulunmuştur. Fırınların yanında ayrıca yuvarlak ambar yerleri mevcuttur. Ortaya çıkarılan dikme yerleri söz konusu alanın üstünün ağaç dikmelere dayanan bir üst yapıyla kapandığına işaret etmektedir. Aynı alanda erzak küpleri, öğütme taşları, taş kaplar ve çanak-çömlekler ele geçmiştir. İki tanrıça heykelciği ile stilize boğa boynuzu şeklindeki iki nesne bu alanın kutsal bir mekân olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Ancak fırınların, ocakların ve işliklerin bulunduğu bölüm olasılıkla mutfak yapısı olarak kullanılmaktaydı.(Resim 105) Bu yapının altında II. yapı katına ait ince ve özenle sıvanmış duvarları ve tabanıyla bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Mekânın bir bölümünün kiler olarak kullanıldığını gösteren in-situ buluntular ele geçmiştir. Besinlerin depolandığı bu odada ilginç bir yapı öğesi ise kerpiçten yapılmış sıvalı bir bacanın

ortaya çıkmasıdır.[126](Resim 106) Sıvalı bacanın büyük olasılıkla mekânın ısıtma sisteminde kullanıldığı düşünülmektedir.

Yerleşmenin I. Yapı katına ait üç alt evre(Ia-c) bulunmaktadır. Bu evrelerin en eskisi olan Ic evresi dönemi tahribata uğradığı için çok az bir kısmı saptanabilmiştir. Ancak diğer evreleri çok önemli buluntular vermiştir. Ia evresinde; ele geçen duvarın önünde bir fırın 0,3x0,5 cm ölçülerindedir. Altı seramik parçaları ile döşenmiş tabanı düzgünce sıvanmıştır. Bu kata ait bir kenarı tek sıralı iri, diğer kenarı iki sıra taş ve arkası kerpiçle belirlenen ocak, fırının hemen doğusunda yer almaktadır. İçi kalın gri-beyaz kül tabakası ile kaplı olan Ocak 0,40-0,35 cm ölçülerindedir. Bu evreyi kuzeyde fırın ve ocak sınırlamaktadır. Burada ki fırın pişirme amaçlı kullanılmıştır. Ib evresinde tespit edilen VI. Ev, yerleşiminin güneybatı köşesinde yer almaktadır. Evin daha önce açığa çıkarılan doğu ve kuzey duvarı yanındaki bazı donanımları arasında 0,80 cm yüksekliğe kadar korunmuş 2,30 x 1,80 cm ölçülerinde bir fırın bulunmaktadır. Kapı ile fırın arasındaki boşlukta kille yapılmış bir kap koyma yeri, doğu duvarı ortasında 0,80 cm çapında bir ocak ile odanın ortasında 0,65 cm çapında bir ısınma ocağı tespit edilmiştir. Oldukça büyük boyutlara ulaşan fırının yine pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. VI. evin batı cephesi boyunca yan yana dizilmiş fırın ve ocaklar bulunmaktadır. Bazı ocakların birçok kez üst üste yapılmış ve onarılmış olması, bu ocakların uzun süreler kullanıldığını göstermektedir. Bu yapının yer aldığı sokağın sonunda, evin kuzeybatı köşesine 1 m uzaklıkta bulunan büyük fırın 1,92 cm çapındadır. Kubbe şeklindeki fırının batı kıyısı tahribata uğramıştır. Fırının içinde ağız kısmına yakın yerde gabro, breş, hematit[127] ve çakıldan oluşan 24 parça vuraç benzeri kayaç toplu halde bulunmuştur. Büyük fırının güneyinde, VI. evin batı duvarının dış cephesi boyunca dizili ocaklar yer almaktadır. Büyük fırının hemen güneyinde yer alan ocak yeri ana kayaya kazılarak oluşturulmuştur. Güneyinde bulunan iki sıra halindeki en az sekiz ocak yeri değişik formlarda, büyüklükte ve derinliktedir.[128](Resim 107) Yerleşmenin daha birçok yapısında küçük, büyük boyutlu fırın ve ocak yapılarına ulaşılmıştır. Hemen hemen her yapının içerisinde bulunan fırınların pişirme amaçlı olarak, ocakların ise yine pişirmenin yanı sıra aydınlanma ve ısınma amaçlı olarak kullanıldığı yorumlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda yapıların içerisinde bolca buluntu ele geçmiştir. Özellikle ateş yapıları konumuz açısından önemli örnekler göstermiş ve dönemin daha iyi anlaşılması açısından fayda sağlamıştır.

---

[126] Silistreli U., 1990, s.95-104

[127] Gabro, breş ve hematit: Farklı ebatlarda ve türlerde olan çeşitli kayaç taşlarıdır. Kolayca işlenebilen bu taşlar Günümüzde de inşaatlarda kullanılmaktadır.

[128] Öztan A., Açıkgöz F., Özkan S., Erek M. C., Arbucle B. S., 2006, s.529-548

2.5. Marmara Bölgesi

2.5.1. Aktopraklık Höyüğü (Bursa)

Neolitik Dönem'den itibaren devam eden yerleşmenin, bu döneminde de kubbeli fırın ve ocak gibi yapıların çıktığını görüyoruz. Ancak Neolitik Dönem'de çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Bu dönemde ise daha fazla buluntuya ve yapıya sahip olunduğu için yerleşmenin mimarisi hakkında fikir edinebiliyoruz. Yerleşmenin mimarisi; dikdörtgen planlı, taş temel üzerine kerpiç tuğlalar örülerek inşa edilen duvarlardan oluşmaktadır. Ancak yapıların duvarlarının yarım metreden yükseklikten sonra tuğlaları hafif dışa çıkmış şekilde örülmüştür. Duvarların arasına hatıllar konulmuş ve üst yapı payandalarla desteklenmiştir. Yapıların içerisinde odalar yer almaktadır. Yapılardan birinin kuzeybatı köşesinde, payandaların sınırladığı alan içerisinde, yuvarlak planlı bir fırın bulunmuştur. Zeminden 30 cm kadar yüksekte duran ve olasılıkla kubbeli olan fırının yüzeyi sıvalıdır.[129](Resim 108) Höyüğün tepesinde ki alanda yürütülen çalışmalarda, bazı yapıların tamamının taş duvardan örüldüğü görülmüştür. Burada çıkan yapıların da içinde kubbeli fırınlar çıkmıştır. Özellikle kubbeli fırınların sayısı çok daha fazladır ve bunlar pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yerleşmede ocak ve fırın yapıları da bulunmuştur.

2.5.2. Aşağı Pınar (Kırklareli)

Yerleşmenin Neolitik Dönem'ine ait 2 tabaka tespit edilmiş, bu dönemi ise 5 yapı katı ile temsil edilmektedir. Yerleşmenin tabakalarında ki yapılarda yine yoğun şekilde ocak ve fırın çıkmıştır. Bu tabakalarda ki yapıları ve buluntuları sırasıyla değerlendirelim 1. Yapı katında herhangi bir mimari saptanmamıştır. 2. Yapı katında iki mekândan ibaret olan yapılar; Dal-örgü tekniğinde olup bu yapılar ahşap direklerle desteklenmiştir. Tabanları ahşap olan mekânlar içinde ocak ve fırınlar bulunmaktadır. Mekân içlerinde kil levhalarla yapılmış depolama ambarları görülmektedir.(Resim 109) 3. Yapı katında da aynı teknikte yapılmış yapılar ile karşılaşılmıştır. 4. Yapı katında ise ev tabanlarının ahşap yerine kilden yapıldığı görülmektedir. Yine ahşap direklerle taşıyıcılığı kuvvetlendirilmiş büyük mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânların birinde, 13M açması içinde yuvarlak bir ocak ile oldukça

[129] Karul, N., 2008, s.65-71

ilginç bir fırın ortaya çıkmıştır.[130] Genişliği yaklaşık 4 m kadar olan fırının tabanı yaklaşık 30 derecelik açı ile konik bir biçimde çukurlaşarak ana toprağın içine kadar alttaki tabakaları da keserek girmiştir. Fırının çok uzun bir süre kullanıldığı, en az yirmi yenileme tabanının varlığından anlaşılmaktadır ve her bir yenilemede zemin, eğime göre doldurularak yükseltilmiş ve tabanı killi toprak ile özenle sıvanmıştır. İlginç olan taban eğiminin en eski evrelere doğru daha da dikleşerek, yaklaşık 60 derecelik bir açı oluşturmuş olmasıdır. Tabanı bu denli iyi korunmuş olmasına karşılık fırının ne kenarı, ne üst yapısı ne de hangi amaçla kullanıldığını gösteren herhangi bir ize rastlanmamıştır. Fırının ilk kullanım tabanında çürümüş durumda büyük ağaç izleri görülmüştür.[131](Resim 110) 5. Yapı katında diğer tabakalardan farklı olarak ambar yapısı da ortaya çıkmıştır. Dönemin dört tabakasının hemen hemen bütün yapılarında ocak ve fırın yapısı yer alırken, etrafında işlik, platform veya ambar yapısının çıkmaması çok ilginç ve farklı bir durumu göstermekteydi. Ancak bu tabakada, büyük bir yapının yan odasında büyük bir ambar ile çukur tabanlı bir fırının bulunması, yerleşmenin yapı karakteristiğini tekrar yakaladığını göstermiştir. Yerleşmede yoğun şekilde ocak ve fırın yapısının çıkması konumuz açısından önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Fakat kazının hafiri ocak ve fırınların kullanım amaçlarını gösteren hiçbir kanıta ulaşamadıklarını ve dolayısıyla hangi amaçla kullanıldığının bilinmediğini düşünmektedir. Bu yazımda da belirttiğim gibi özellikle ocak yapılarının kullanım amacı hakkında kesin bir kanıt veya buluntu ele geçmemiştir. Fırın yapıları için ise pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu yerleşmede de fırın yapılarının yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz.

2.5.3. Ilıpınar (Bursa)

Yerleşmenin bu döneminde ortaya çıkan en ilginç buluntu, sınır yapı sisteminin görülmesidir. Sınır yapı sistemi, yerleşmenin çevresi birbirine bitişik sıralı evlerin yerleştirilmesiyle bir savunma hattı oluşturularak yapılır. Bu sistemi yapmakta ki amaç ise yerleşmenin merkezini koruma altına almaktır. Dönem hakkında önemli kalıntı veren VI. tabaka zemin üzerinde yer alan yaklaşık 1,5 m kalınlığındaki tabakadır. Burada, üzerinde kamış izleri bulunan yanmış çamur bloklar, tahta ve direk izleri taşıyan sıvalı taban parçaları ve çanak çömlekler ele geçmiştir. İnce direk ve tahtalardan oluşan tavan, boylamına

[130] Özdoğan M., 1998, s.75-76
[131] Özdoğan M., Parzinger H., Karul N., 1998, s.123-130

yerleştirilmiş uçları kerpiç duvarlar içinde sonlanan daha iri üç ya da dört direkle desteklenmiştir. Bunun üzerinde ise kalın bir çamur sıva tabakası yer almaktadır. Zeminin kuzeybatı köşesinde genellikle büyük bir kare fırın, paralel biçimli kerpiç silolar, sıva izli sepetler ve kap parçaları görülmektedir. Taban ve ana zemin arasında, besin stoklarını ve evde yaşayanları nemden korumak amacıyla bir boşluk bırakılmıştır. Binalara girişin dış duvardaki bir çeşit sundurmadan sağlandığı düşünülmektedir.[132](Resim 111) Neolitik Dönem'de yerleşmede fırın yapısı bulunmamaktaydı. Ancak bu dönemde yerleşmede ocakların yanında, kare biçimli fırınların da yer aldığı görülmüştür. Yapıların içerisinde ele geçen bu fırınların, pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca kare fırınların bu dönemden itibaren kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle de Ilıpınar yerleşmesinde fırınların kullanımı Kalkolitik Dönem'den itibaren başlamış ve buna bağlı olarak da pişirme geleneği bu dönemden itibaren başlamıştır diye düşünebiliriz.

2.5.4. Toptepe (Tekirdağ)

Tekirdağ il sınırları içerisinde yer alan merkezin, en önemli buluntusu kurtarma kazısında ortaya çıkan insan biçimli büyük kaptır. Pişirilmemiş kerpiç çamurundan yapılmış insan betimi olan dört ayaklı oldukça büyük bir kaptır. Yerleşmenin genel mimarisi ise dikdörtgen planlı, kerpiç duvarları ve çok odalı yapılardan oluşmaktadır. Ancak yerleşmenin eski evrelerinde daha ilkel yapı tekniği örnekleri görülmektedir. Tabanı çukur olan ahşap dikmeli yapının duvarları kerpiç çamuru topağından oluşmaktadır. Yerleşmenin büyük yapısının batı kısmında kubbeli bir fırın, bunun önünde bir kül çukuru, kuzey duvarın önünde ise bir platform bulunmuştur. Yapının içerisi duvar bölmeleriyle odalara ayrılmıştır.[133] (Resim 112) Çok fazla buluntu elde edilemeyen yerleşmede, çıkan kubbeli fırın önemlidir. O dönemde fırın yapısının ne amaçla kullanıldığı bilinmese de yapının var olduğu ve kullanıldığı anlaşılmıştır. Kubbeli fırının büyük olasılıkla da pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Çünkü fırın yapılarının, evin içerisinde mutfak yapısı olarak kullanılabilecek ya da günlük işlerin yapıldığı odada yer aldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle de kubbeli fırınların pişirme odasında yer aldığı ve pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

[132] Roodenberg J., 1989, s.99-101
[133] Özdoğan M., 1990, s.345-375

2.6. Karadeniz Bölgesi

2.6.1. Alacahöyük (Çorum)

Çorum il sınırları içerisinde yer alan merkezde, bu döneme ait mimari kalıntı veya buluntu günümüze pek fazla ulaşmamıştır. Öyle ki mimari palanını çizecek kadar tam bir plan dahi vermemektedir. Ancak yine de ele geçen kalıntılar ışığında, birbirine yapışık dörtgen odaların ince kerpiç duvarlarla örüldüğü görülmüştür. Duvarları sıvalı olan yapıların içinde odalar yer almaktadır. Bu odaların içerisinde de en az bir adet yuvarlak planlı ocak buluntusuna rastlanmıştır.[134] Ancak ortaya çıkan bu ocakların kullanımı hakkında herhangi bir buluntuya ya da bilgiye ulaşılmamıştır. Sadece bu dönemde yuvarlak planlı ocakların kullanıldıklarını görüyoruz. İlk Tunç Çağı tabakasında ise daha fazla bilgiye ulaşılmaktadır.

2.6.2. İkiztepe (Samsun)

Samsun il sınırları içerisinde bulunan yerleşmenin bu dönemine ait kalıntıları, günümüze pek fazla ulaşmamıştır. Yerleşmenin en çok kalıntı verdiği dönem ise İlk Tunç Çağı olmuştur. Kalkolitik Dönem'in mimarisi hakkında önemli bir kalıntı ve ya yapı ele geçmemiştir. Çünkü yerleşmenin coğrafik konumundan dolayı yağmur yağışlarına çok fazla maruz kaldığı için genel yapı malzemesi olasılıkla ahşaptan oluşmaktaydı. Bu malzemenin de günümüze kadar ulaşması neredeyse imkânsızdır. Yangından ya da çürümeden dolayı doğada erken kaybolan bir yapı malzemesidir. Bu olumsuzluklara karşın yine de yerleşmede yapı planının kare planlı, dal örgü tekniğinde oluşan kasnak duvarları olduğu görülmüştür. Yapıların tabanı ise toprak zeminden biraz daha yüksekte, ahşap iskele üzerine kurularak oluşturulmuştur. Buda rutubeti önlemek için yapılan bir uygulamadır. Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenen III. tabakanın birinci yapı katında olasılıkla dörtgen planlı büyük bir yapıya tanıklık eden kalıntılarla karşılaşılmıştır. Yanık tabanlar ve ateş yakma yeri olarak ocaklar, işlik yerleri, çöp çukurları, birkaç tane ahşap dikme izi ve bunlara ait yoğun yanık lekeleri, iri küpler gibi bulguların saptanmasına karşın, duvar kalıntılarına ulaşılamamıştır. Ayrıca III. tabakanın 5. ve 6. Yapı katlarında bir yapıya ait alan içinde, birbiri üzerinde üç ocak-sunak

[134] Koşay H. Z., Akok M., 1973, s.12-14

ortaya çıkartılmıştır. Pise tekniğinde yapılan bu ocak-sunaklar yuvarlak biçimli olup çevreleri bir oyukla belirlenmiştir. Tam ortasında 20 cm çapında bir çukur yer almaktadır. Ocak-sunakların çevresinde küçük, adak hayvan heykelcikleri ele geçmiştir.[135](Resim 113) Kazının hafirine göre bu ocaklar kült amaçlı olarak kullanılmıştır. Görüşüne dayanak olarak ise çevresinde bulunan adak hayvan heykelciklerini göstermektedir. Kesin olmamakla beraber bu amaç doğrultusunda kullanıldığını söylenebilir fakat kesin kanıt ve ya buluntu elde edilememiştir.

2.7. Ege Bölgesi

2.7.1. Beycesultan (Denizli)

Denizli il sınırları içerisinde yer alan merkezin, bu dönem ele geçen tabakası çok sınırlı bir alanda olduğundan yerleşmenin bu dönem mimarisi hakkında çok fazla bir bilgi edinilememiştir. Yapılan çalışmaların bazı tabakalarında sıvalı kerpiç duvarlara, ocak kalıntılarına, sekilere ve dörtgen planlı bir odaya rastlanmıştır. Ancak dönemin 24. Yapı katında ortaya çıkan bir yapı büyük bir önem taşımaktadır. Tabakada planı açısından "megaron" tipi yapıların öncüsü olarak kabul edilen bir ev ortaya çıkmıştır. Bu yapıya bir ön avludan girilmekte ve içerisi iki odadan oluşmaktadır. Avludan kapı ile geçilen ön odanın duvarı boyunca bir sekinin varlığı izlenir. Arka odanın içinde iki duvarın önündeki çıkıntıların ise üzerine örtü serilerek yatma yeri olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.[136] Yapı Anadolu megaron tipi planları için büyük önem taşımaktadır ve Anadolu için öncü sayılabilecek megaron örneklerden biridir. Bu yapının dışında yerleşmenin 31. Yapı katında dikdörtgen planlı ortasında ocak/sunak yapısı olan bir yapıyı da ulaşılmıştır. Dönemin ateş yapıları ile ilgili sadece ocak kalıntıları ortaya çıkmıştır ve hangi amaçla kullanıldığı saptanamamıştır.(Resim 114) Ancak İlk Tunç Çağı'na ait tabakada ateş yapılarının çoğaldığını ve çok çeşitli örneklerini görmekteyiz. Beycesultan yerleşmesi Kalkolitik Dönem'de değerlendirilen son yerleşmedir.

[135] Önder B., 2000, s.315-326
[136] Lloyd S., Mellaart J., 1962, s.36-49

Önemli merkezlerini değerlendirdiğimiz Kalkolitik Dönem'de yerleşme sayısının arttığı ve buna bağlı olarak yerleşmelerdeki nüfus sayısının da arttığı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bakacak olursak, ateş yapılarının sayısında artış olduğunu görmekteyiz. Hacılar, Güvercinkayası, Köşk Höyük, Tülintepe gibi yerleşmelerde yoğun şekilde ocak ve fırın yapısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazı yerleşmelerde kendine özgü fırın yapılarının(büyük boyutlu ve farklı tekniklerde yapılan fırın yapılarının) olduğunu, bazı yerleşmelerin ise tandır ve fırın yapısını farklı kültürlerden görüp etkilenerek kullanmaya başladığını görmekteyiz. Bütün bu gelişmelerin yaşanmasına sebep olan en büyük etken nüfus artışıdır. Buna bağlı olarak toplusallaşmanın hızlanması ve kültürlerin bir birbirinden artık haberdar olmaya başlaması, tüm bu sonuçları ortaya çıkaran etkenlerdir. İlerleyen zamanlarda nüfus ve toplum sayısı arttıkça, yerleşmelerde tüketiciye ürün yetiştirebilmek için ekmek fırını dükkânları, çömlekçi dükkânları gibi ticarethane yapıları ortaya çıkmıştır. İnsanların tüketimi artınca, üretme ihtiyacı çoğalmış ve besinler toplanmaya, depolanmaya başlamıştır. Bu besinleri pişirmek içinde büyük ve hızlı fırın yapıları icat edilmiştir.

İşte bu gelişmelerin Anadolu'da ki başlangıcını Kalkolitik Dönem'de çıkan yerleşmelerde görmekteyiz. Bunun örneklerini; Arslantepe, Gözlükule, Hacılar, Hassek Höyük, Korucutepe, Köşk Höyük, Kuruçay, Norşuntepe, Güvercinkayası, Tülintepe gibi yerleşmeleri incelediğimizde görüyoruz. Kalkolitik Dönem'den sonra Anadolu'da yaşanan gelişme ve değişme süreci İlk Tunç Çağı yerleşmelerinde incelenmiştir. İlk Tunç Çağı yerleşeme sayısında daha da fazla artış olan bir dönem özelliği göstermektedir. Bu dönemde yerleşmelerde daha hızlı bir gelişim ve değişim söz konusudur. Buna bağlı olarak da merkezlerde ele geçen yapı ve buluntu sayısı çok daha fazla olmaktadır. Sırasıyla bu yerleşmeler ve yerleşmedeki çıkan ateş yapıları buluntularına göre değerlendirilmiştir.

3. İLK TUNÇ ÇAĞI

Dönem adını, bakır ve kalay alaşımından meydana gelen tunç maddesinden esinlenerek almıştır. Üç bölüme ayrılan bu dönem; İlk, Orta ve Son Tunç Çağı olarak isimlendirilir. Bu dönemin en ayırt edici özelliği olan tunç alaşımı, oluşturularak alet yapımında kullanılmaya başlanılmıştır. İlk Tunç Çağı, çalışmanın son dönemini kapsadığı için bu dönemki Anadolu yerleşmeleri değerlendirilip konu tamamlanmıştır. Bu nedenle çalışmada Orta ve Son Tunç Çağı yerleşmelerine yer verilmemiştir. Anadolu'da IV. bin yılın sonları ve III. bin yılın başlarıyla birlikte ortaya çıkan bu dönem önceki kültürlerden ani bir kopuş ve yepyeni bir çıkış sayılmamalıdır. Aksine Geç Kalkolitik Çağ'ın bir gelişimi söz konusudur.[137] Bu nedenle İlk Tunç Çağı'nı ayrı bir dönem olarak görmemeli, Kalkolitik Dönem'in devamı ve gelişimi olarak algılamalıyız.

Giderek uygun hale gelmeye başlayan iklim koşulları Anadolu'da nüfus sayısını attırmış ve buna bağlı olarak da yerleşme sayısını çoğaltmıştır. İnsanların çoğalmasıyla birlikte besin tüketimi artmaya başlamış ve doğal olarak üretme ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bunların ilk örneklerini Kalkolitik Dönem'de görmeye başlamıştık. Ancak üretimin artması ve gelişmesi için madenin oluşturulması ve işlenebilmesi gerekmektedir. Maden gücünden yararlanmadan üretim arttırılamaz. Bu noktada büyüyen yerleşmelerin bir birinden alışveriş yaparak kendi kendilerine yetebilmeleri gerekmektedir. Bunu başarmak içinde tunç gibi alaşımları oluşturmakta kullanılan bakır kalay gibi madenler uzak bölgelerden getirilmelidir. Uzak diyarlardan yapılmış her alışveriş bölgesel, içine kapanık yapıyı değiştirmiş ve örgütlenebilen toplum yapısını doğurmuştur. İlk Tunç Çağı'nı örgütlenen toplumların başlangıcı olarak özetleyebiliriz.

Sümer, Elam, Mısır gibi devletler, örgütlenen toplum yapısına uygun olarak gelişen kültürlerdir. Anadolu, İlk Tunç Çağı döneminde bu devletlere oranla daha bölgesel ve küçük çapta toplum yapısına sahipti. Ancak burada da sosyal sınıf farkları ortaya çıkmaya başlamış ve yöneticiler zenginleşerek, büyümeye başlamışlardı. Çünkü artık bu yeni dönemde, dayanıklı bir malzeme olan tunç alaşımı alet yapımında kullanılıyordu. Yazının henüz kullanılmaya başlanmadığı Anadolu'nun bu döneminde, köy yerleşmeleri yerini kasaba ya da kent sayılabilecek yerleşim yapısına bırakmıştır. Yöresel kimliğini koruyan yerleşmeler, daha çok alüvyal ovaların olduğu verimli topraklara yerleşmişlerdir. Bu yerleşmelerin çevresini doğal sınırlar belirlemekteydi. Batı ve Orta Anadolu daha dağınık yerleşim modeline

[137] Karul, N., 2011, s.499; Sevin V., 2003, s.117

sahipken, Doğu Anadolu'da coğrafik koşulların getirdiği zorunluluk nedeniyle daha toplu yerleşim yapısına sahipti. Anadolu'nun İlk Tunç Çağı yerleşmeleri arasında Doğu Anadolu'da; Arslantepe, Değirmentepe, İmamoğlu, Karaz, Lidar Höyük, Nevali Çori, Pulur, Sos Höyük Orta Anadolu'da; Acemhöyük, Alacahöyük, Boğazköy, Gözlükule, İkiztepe, Küllüoba, Maşat Höyük, Tell El Cüdeyde ve Batı Anadolu'da; Bakla Tepe, Beşik/Yassı Tepe, Beycesultan, Hisarlık/Troia, Kanlıgeçit, Karataş-Semayük, Kuruçay, Kusura, Liman Tepe gibi merkezler yer almaktaydı. Bu yerleşmelerin yapılarında ateş yakma yerleriyle bağlantılı buluntular ele geçmiştir.(Resim115) Bu merkezlerde çıkan mimari yapıları, yapıların içerisinde yer alan ateş yapılarını ve ateş yapılarıyla alakalı buluntuları inceleyelim:

3.1. Doğu Anadolu Bölgesi

3.1.1. Arslantepe (Malatya)

Arslantepe yerleşmesinin İlk Tunç Çağı tabakası, ilk evrelerinde kullanılan küçük ovalimsi ve çukur tabanlı evlerle tanınmaktadır. Yuvarlağa yakın plana sahip bu evlerin tabanı 1 metre derinlikte olan çukur şeklindedir. Bu yerlere korkulukları olan çamurdan basamaklarla inilmektedir. Ayrıca tabanı ve sekileri sıvalı durumdadır. İçerisinde ocak da dâhil olmak üzere herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Daha eski evrelerden sonra yeni dönem evrenin yapılarında çok ileri düzeyde bir gelişme görülür. Yapı katlarında ortaya çıkarılan kalıntılardan teraslar üzerinde, birbirlerinden sokaklarla ayrılmış çok mekânlı büyük yapıların var olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşim artık kent düzeyine ulaşmıştır ve o kalitede, sağlamlıkta evler mevcuttur.(Resim 116) Teraslarda toplanan yağmur suları, levha taşlarla örülü kanal sistemi ile yerleşim dışına atılmaktadır. Çok mekânlı geniş evler, at nalı ocaklar ve sekilerle donatılmıştır.[138] Yerleşmenin bir bölümünde yürütülen kazı çalışmaları nedeniyle yönetici sınıfına ait bir yapı bulunmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda diğer bölümlerde de kazı yapıldıkça çok daha farklı yapılara ulaşılacaktır. Şunu söyleyebiliriz ki yerleşmenin eski evresi ile yeni evresi arasında çok büyük farklar bulunmaktadır ve çok fazla gelişme göstermiştir. Son dönemlerde belki de yerleşme farklı kültürlerle iletişim ve etkileşim içinde olduğu aklımıza gelebilir. Çünkü yerleşmenin eski evrelerinde yuvarlak planlı evlerin olduğu

[138] Frangipane M., 1991, s.177-195

ve bunların içerisinde herhangi bir buluntu olmadığı görülmüştür. Ancak yeni evrelerde ya da dönemin sonlarına doğru ev mimarilerinde gelişme görülmekte ve yapıların içerisinde ocak, seki gibi buluntular yer almaktadır. Buda yerleşmenin kısa zamanda gelişim gösterdiğini ve ateş yapılarını kullanmaya başladığını göstermektedir.(Resim 117)

3.1.2. Değirmentepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan höyüğün kazısını, R. Duru sadece bir kazı mevsiminde (1973 yılında) yapmıştır. Yerleşme günümüzde Keban Barajı suları altında kalmıştır. Araştırılması fazla ayrıntılı olmayan yerleşmenin genel mimarisi; kalın taş temelli, kerpiçle örülü duvarlara ve dörtgen plana sahip yapılardır. Tabanı ise sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. Yerleşmenin IIIa yapı katında tespit edilen yapı diğerlerinden farklı olarak yamuk, dörtgen biçimli ancak köşeleri dik değil yuvarlaktır. Duvarları 15 cm kalınlığında fakat kesinlikle taş temel kullanılmamış sadece kerpiçten oluşmaktadır. Yapının kuzey odasının ortasında ocak yapısı bulunmuştur. II. yapı katı ise tek evreli olup burada iki yapı ortaya çıkarılmıştır. Kare biçimli odalardan birinin duvarları düzgün kesimli kerpiç tuğlalarından yapılmıştır. Kuzey duvarındaki toprak platformlar arasında yuvarlak planlı ocak, güneybatı köşede küllüklü bir fırın bulunmuştur.[139] Yerleşmede ortaya çıkan ocak ve fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca yapıların bazılarında, hem taşınır hem taşınmaz ocaklar tespit edilmiştir.

3.1.3. Gelinciktepe (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde bulunan yerleşmenin kazısını S. M. Puglisi, Aslantepe kazısıyla birlikte 1965-66 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Yerleşmenin en önemli buluntusu taş halkalardan oluşan megalitik anıtlar gösterilmektedir. Yerleşmenin genel mimarisinde; taş temelli, dörtgen duvarların kerpiç parçalarında dal izleri görülmüştür. Tabanlar, çukurlar ve ocak yerleri yapıların içerisinde ele geçen diğer buluntulardır.[140] Kayaların içine oyulmuş olarak yapılan bu çukurların depo vazifesi gördüğü anlaşılmıştır. Kazı çalışmalarının sınırlı olması ve buluntu sayısının az olması nedeniyle ocakların kullanım amacı belirlenememiştir.

[139] Duru R., 1979, s.10-48
[140] http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1041&html=ages_detail_t.html&layout=web

3.1.4. İmamoğlu Höyük (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde ortaya çıkan yerleşmenin en önemli buluntuları arasında Merdivenli yapı ve Konak yerleşmesi gösterilmektedir. Mimari yapı olarak da Arslantepe yerleşmesine benzemektedir. Genel olarak mimari küçük ovalimsi, 3-4 m çapında ve çukur tabanlı evlerden oluşmaktadır.(Resim 118) Yuvarlağa yakın plana sahip bu evlerin tabanı derine doğru oyularak yapılmış çukurlardan meydana gelir. Bu evlere merdivenler sayesinde inilmektedir. Kille sıvalı olan evlerin içerisinde oturma sekileri, ocaklar, fırınlar ve kubbeli fırınlar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda İlk Tunç Çağı V. yapı katına ait olan ve Konağın bir bölümünü oluşturan, iki yanında da mutfak yapısı yer alan büyük bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıdan mutfağa giriş yedi basamaklı bir merdivenden sağlandığı için Merdivenli yapı olarak isimlendirilmiştir. 8x10 m ölçülere sahip yapının, mutfağı ise 5x5 m ölçülerindedir. Bu mutfağa ise 4 m uzunlukta ve 1,25 cm genişliğinde olan yedi basamaklı bir merdiven yapısı ile ulaşılmaktadır. Mutfak yapısının içerisinde kuzey duvarı boyunca bir oturma sekisi, batı duvarının önünde öğütme sekisi, onun hemen yanında petek (depolama kabı), biraz ilerisinde üçgen küllüklü kubbeli fırın ve çevresi oluklu bir meydan ocağı bulunmaktadır.[141](Resim 119)

Konağın bir bölümünü oluşturan bu yapının içerisinde yer alan mutfak, yerleşmede oluşan yemek kültürünü ortaya koymaktadır. Bu açıdan önemli sayılabilecek yerleşme, bizlere dönemin ve bölgenin mutfak yapısı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Kazının hafirine göre konak yapısı burayı idare eden yöneticinin evi olarak kullanılmış olmalıydı. Ayrıca tüm konağın ortaya çıkarılması için yapılmış kazılarda Merdivenli yapının önünde yuvarlak küllüklü at nalı biçiminde bir ocak ortaya çıkarılmıştır.(Resim 120) İki ön ucu üçgen şeklinde şematik bir insan yüzünü hatırlatmakta olan bu ocağın bir benzerinin Köşkerbaba yerleşmesinde görmekteyiz.[142] Ancak bu ocakların hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Ocakların kullanım amacı belirlenemese de yapıların içerisinde yer alan kubbeli fırınların, pişirme amaçlı olarak kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü kubbeli fırınların mutfak yapısı içerisinde yer alması bu görüşü kesin olarak doğrulamaktadır. Bu nedenle de yerleşmede pişirme geleneğinin ve mutfak kültürünün yer aldığını ifade edebiliriz.

[141] Uzunoğlu E., 1987, s.205-228
[142] Uzunoğlu E., 1988, s.71-93

3.1.5. Karaz (Erzurum)

Erzurum il sınırları içerisinde yer alan merkezde, 1942 ve 1944 yıllarında H. Z. Koşay ve K. Turfan başkanlığında kısa süren bir kazı yapılmıştır. Kazı çalışmaları kısıtlı olan yerleşmenin tabakalanması daha belirlenemeden çalışmalar sona ermiştir. Daha sonra ise Karasu nehrinin getirdiği alüvyonlardan höyükte çalışma yapılamaz hale gelmiştir. Karaz kültürü olarak da geçen merkez, Kihirbet Kerak(Filistin) kültürünün Anadolu uzantısı olan önemli bir yerleşmedir. Yerleşmede yapılan çalışmalarda mimari tam olarak tespit edilememiştir. Ancak yapıların taş temelli, kerpiç duvarlı olduğu ve duvarların köşeli şekilde olduğu söylenebilir. Bunun dışında çok fazla buluntu elde edilmeyen yerleşmenin en önemli buluntusu ise çok özenle oluşturulmuş, olasılıkla kutsal amaçla yapılmış, boynuz çıkıntılı ocaklardır.(Resim 121) Altar (kutsal ocak) olarak nitelendirilen bu ocakların çıkıntıları hayvan başını hatırlatan biçimde şekillendirilmiştir. Özenle yapılan ve geniş bir bölgeye yayılan Karaz kültürünün bu hayvan tasvirli ocakları, büyük olasılıkla günlük işler için kullanılmıyordu. Bu nedenle kazının hafiri tarafından ve bu konuda çalışma yapan W. Lamb tarafından kutsal amaçlı olarak dini ayinlerde kullanıldığı söylenmektedir.[143] Boynuz çıkıntılı ocakların benzerleri Norşuntepe(Elazığ) yerleşmesinde de görülmektedir. İlk Tunç Çağı'nda Karaz Kültürünün etkili olduğu bölgelerde halkın her açıdan bir birilerinden etkilendiğini, ortaya çıkan buluntulardan anlayabiliyoruz. Bu ocakların yanında günlük işlerde kullan, at nalı biçimli seyyar ocaklar da çıkmıştır. Seyyar ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

3.1.6. Korucutepe (Elazığ)

Yerleşmenin bu döneminde de yoğun şekilde boyalı(kırmızı renkli) ocak çeşitleri ortaya çıkmıştır. Kalkolitik Dönem'de gördüğümüz farklı renklerde ki ocakların burada da devam ettiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönem yerleşmesinde yapıların duvarlarının, taş temelli olduğu ve üst kısmının kırmızı renkli çamurdan oluşan kerpiç tuğlalardan örüldüğü anlaşılmıştır. Yerleşmenin E evresinde, 6 x 9 m boyutlarında beyaz boyalı bir hol ya da koridor tespit edilmiştir. Bu holün içinde, 1 m yüksekliğinde ki bir kaidenin yanında daire şekilli alçak bir yükseltinin üstünde üç adet, at nal biçimli, birbirinin içine geçmiş bir şekilde duran ocak topluluğu bulunmuştur. En dıştaki ocağın çapı 3 m olup bunun kolları arasındaki

[143] http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1690&html=ages_detail_t.html&layout=web ve Lamb W., 1954, s.23-24

ocak daha küçük ve en içerdeki ise ondan daha da küçük yapılmıştır.[144] Holün dış duvarı boyunca bir dizi ve çeşitli biçimlerde var olan ocaklar ve holün içindeki bulgular, buranın kutsal amaçlı bir yapı olduğu izlenimini vermektedir. Burada ortaya çıkan ocakların da kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak hol ya da koridorlu bir yapı şeklinin kutsal amaçlı olarak kullanıldığını düşünmek yanlış olabilir. Bu nedenle ocakların kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir.

3.1.7. Norşuntepe (Elazığ)

Anadolu'nun en önemli merkezlerinden biri olan Norşuntepe Höyüğü, bu dönemde ortaya çıkan buluntuları ile hem bölgeye daha iyi ışık tutmuş hem de dönemi daha iyi anlayarak birçok soruya açıklık getirebilmiştir. Yoğun bir buluntu elde edilen yerleşmenin bu dönemi üç yapı evresiyle temsil edilmektedir. Bu evreler ise alt yapı katlarına ayrılmaktadır. Yerleşmenin mimarisi genel olarak evreler içerisinde değişim göstermektedir. Ancak yine de genel mimari kare planlı, taş temelli kerpiç yapılardan oluşmaktadır. Sadece kerpiç yapılarının olduğu ya da oval planlı evlerin olduğu da söylenebilir. Yapıların içerisinde ise pişirme odaları ve mutfak kalıntıları bulunan diğer unsurlardır. Yerleşmenin I. Evresinde ortaya çıkan buluntular; 3-4 m kalınlığında bir sur yapısı ile çevrili yerleşmeden oluşmaktadır. Yapı tekniği olarak taş temel üzerine kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tek odalı evlerin içinde kerpiç sekiler ve yuvarlak biçimli merkezi ocaklar vardır. Bu ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenmektedir. Dönemin II. Evresinde; 24. Yapı katında ortasında direk deliği olan ve tavanı destekleyen yuvarlak planlı bir yapı çıkarılmıştır. Planıyla farklı olan bu evin yanında diğer yapı katlarında yoğun olarak kare planlı, tek odalı, aralarında avlu yer alan, kerpiç yapılara ulaşılmıştır. Kalın kerpiç duvarlı yapıların tabanları sıkıştırılmış kilden oluşmaktadır. Yapıların içerisinde bulunan küllüklü ocaklar, insanların ısınma ve pişirme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca evlerin içerisinde oturma sekileri ve işlikler de çıkan diğer buluntular arasındadır. Evrenin 16. yapı katında ortaya çıkan boynuz çıkıntılı bir ocak, Karaz kültürünün değişik öğelerinden birini yansıttığı için yerleşmenin en önemli buluntuları arasında yerini almıştır. Boynuz çıkıntılı ocak, hatırlanacağı üzere Anadolu'nun Karaz(Erzurum) yerleşmesinde ortaya çıkan bir örnektir. Bu ocak örneği Karaz(Kihirbet Kerak) Kültürü'nde ortaya çıkan önemli bir buluntudur. Norşuntepe Höyüğünde ortaya çıkan boynuz çıkıntılı

[144] Van Loon M. N., 1978, s.7-60

ocak, bu kültürün etkili olduğu toplum ve bölgeler ile etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle önemli bir buluntudur.(Resim 122)

Yerleşmenin III. Evresinde ise oldukça yoğun bir buluntu topluluğuna ulaşılmıştır. Tepenin tamamını saran teraslı kerpiç evler ve bunların oluşturduğu sokakların, geçitlerin yanında mahallelerin oluştuğu anlaşılmıştır. Giderek kent olma özelliğine ulaşan yerleşmenin nüfusu da buna bağlı olarak artmış olmalıydı. Bütün bu gelişmelerin yanında büyük yapıların varlığı da artık gözlenmektedir. 7. yapı katında inşa edilen saray, iç bölümde 4x7 m ölçülerinde olup erzak deposunda da 21 adet tahıl veya sıvı depolama küpü bulunmaktadır. Bu küpler bulundukları mekânın içinde ağızlarına kadar gömülmüşlerdir. Burada ki yapıların içerisinde oturma sekisi, ocak ve fırın kalıntıları yer almaktadır.(Resim 123) Yine odalardan birinde ortaya çıkan üçlü atnalı biçimli ocak(Troia V tabakasında üçlü fırın bulunmuştu)[145] bu yerin bir kült yeri olduğunu düşündürmektedir. Evrenin diğer yapı katlarında böylesine büyük sarayların sayısının giderek arttığı görülmüştür. Birçok saray yapısının avlusunda devasa büyüklükte saklama küpleri(pitoslar) ortaya çıkarılmıştır. Erzak deposu olarak kullanılan bu saklama küplerinin yanında dört köşeli ocaklar, irili ufaklı fırınlar ve işliklerin yer aldığı anlaşılmıştır.[146] Günlük işler ile alakalı eşyaların da avlularda bulunması, bu yerlerin mutfak olarak kullanıldığını göstermektedir. Norşuntepe yerleşmesinde nüfusta giderek çok büyük bir artış olmuştur ve bu nüfusun barındığı büyük yapılarda, mutfak yapısının yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yerleşmede bu dönem insanı besinlerini saklama küplerinde depolayarak uzun süre korumuş ve bu besinleri mutfaklarında pişirerek tükettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Buda bize yerleşmede fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını ve buna bağlı olarak yemek kültürünün varlığını göstermektedir.

3.1.8. Pirot Höyük (Malatya)

Malatya il sınırları içerisinde bulunan höyük, yoğun tahribata uğradığı için çok fazla buluntu elde edilememiştir. Yerleşmenin bu dönemine ait tabakalarında ortaya çıkan buluntular bakıldığında, taş temelli yapıların üstü kerpiç tuğlalardan örülerek yapılmıştır. Genel olarak buluntular; XI. yapı katında, doğu-batı yönünde uzanan taş temel üzerine kerpiçten bir duvar ile buna dik, kamış dikmelerle destekli ve killi çamurdan yapılmış duvar tespit edilmiştir. Aynı alanda bir ocak ile bir fırın yapı öğesi ortaya çıkarılmıştır. Ocağın şev

[145] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.266-267
[146] Hauptmann H., 1979, s.45-60

nedeniyle yarısı tahrip olmuş, fırın ise tek sıra küçük taşlardan ve çamur harçtan yapıldığı anlaşılmıştır. VII. yapı katında sıkıştırılmış toprak taban ile iki ocak bulunmuştur. Ocakların tabanı, önce kum zemin üzerine çanak çömlek parçalarının dizilmesi onun da üstüne ince arıtılmış kil sıvanması tekniği ile yapıldığı gözlenmektedir.[147] Ocakların ve fırınların kullanım amaçları belirlenememiştir. Bunun için gerekli kanıt ve buluntu elde edilemediği için kullanım amacı hakkında yorum yapılması da yanlış olacaktır.

3.1.9. Pulur/Sakyol (Tunceli)

İlk Tunç Çağı'nın en önemli yerleşmelerinden biri olan Pulur Höyüğü, yoğun şekilde buluntunun ve yapı kalıntısının elde edildiği zengin bir merkez olmuştur. Ayrıca höyük, tanrı yüzü betimli kutsal ocakların çıktığı önemli bir yerleşmedir. Bu dönem XI-I yapı katlarından oluşan, toplam 11 yapı katı ile temsil edilmektedir. Zengin bir buluntuya sahip olan yerleşmede, yoğun olarak ev yapısı, ateş yapıları ve günlük işlerde kullanılan eşyalar ortaya çıkmıştır. Yerleşmenin genel olarak yerleşim düzeni, birbirine yapışık iki sıralı yapılar bir avluyu çevreleyen daire şeklinde, bir merkezden çıkmış gibi, yerleştirilmiştir. Yerleşmede merkeze dönük plana uyulması için mekânlar düzensiz dörtgen, kare ve daha çok yamuk biçiminde oluşmaktadır. Ortadaki avlu, işlik yeri olma özelliği dışında ahır (hayvan yetiştirilen yer) vazifesi de görmektedir. Zeminin engebesine göre inşa edildiği anlaşılan evlerin yanında içi sıvalı ekin depolama kuyusu da bulunmuştur. Evlerin duvarları bitişik olan noktalarda ortak kullanılmış ve kerpiç duvarların kalınlığı ortalama 50 cm'yi bulmaktadır. Odaların içerisinde merkezde kül oluklu ana ocak, duvar önlerinde ise fırın ve at nalı biçimli ocaklar yer almaktadır. Evlerin üst yapısı, günümüzde Anadolu'nun kırsal kesimlerinde de kullanılan damlarla kapatıldığı anlaşılmıştır. Yapıların içerisi incelendiğinde; her odada bir ana ocak bunun yanında at nalı biçimli küçük bir ocak ve etrafında dibek taşı, öğütme taşı gibi nesnelerin olduğu görülmektedir. İri ahşap kütükler, büyük ocaklarda yakılmakta, kor haline gelen parçaların küçük seyyar ocaklara konulup, yemeklerin bu seyyar ocaklar üzerinde pişirildiği ortaya çıkmaktadır. Burada ki buluntulardan ve elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere yerleşmede mutfak kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Besinlerin pişirilmesi için oluşturulan fırınlar ve ocaklar her evin içerisinde yer almakta ve yapıların bazıları besin depoları bazıları ise mutfak yapısı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

[147] Karaca Ö., 1981, s.109-114

Yerleşmenin X. Yapı katında ortaya çıkan tanrı yüzü betimli kutsal ocaklar dönemin yaşantısına da ışık tutmaktadır. Bazı odalarda eteklerini yaymış durumda tasvir edilmiş kutsal ana tanrıça/tanrı heykel ocaklarının bulunması ve tapınak eşyalarının da aynı mekânlarda yer alması dinsel öğelerin ağır bastığı bir toplum yaşantısını göstermektedir. Bu kutsal sayılan ocaklarda tanrı yüzleri üçgen biçimle tasvir edilmiştir. Gözleri ve ağzı kabartma halkalarla, burun ise yine kabartma çizgi ile belirtilmiştir. Heykellerin kollarının ucunda resmedilmiş diğer yüzler bize tanrılar panteonu ile karşı karşıya kaldığımızı göstermektedir. Ocaklar yaklaşık olarak 60 cm genişliğinde, 100 cm uzunluğunda, 50 cm yüksekliğindedir. Arkalarında taştan bir çıkıntı yer almaktadır. Yine uçlarında tanrı betimlemeleri olan seyyar ocakların bir sopa yardımı ile arkadaki bu çıkıntının üstüne konulduğu yorumlanmaktadır. Kutsal ocağın arka tarafındaki sekinin üstündeki kanalcıklar, belki de bir hayvan kanı akıtılmak için yapılmıştır.[148](Resim 124) Yerleşmenin bazı yapılarında yer alan bu kutsal ocakların olduğu yapılar büyük olasılıkla tapınak olarak kullanılıyordu. Bu yapıların içerisinde çok sayıda kutsal amaçlı olarak kullanılan buluntular da ele geçmiştir. Yerleşmenin geneli incelendiğinde ortaya şöyle bir yorum çıkmaktadır: Pulur Höyüğünün bu döneminde yoğun olarak ortaya çıkan yapıların farklı farklı işlevlere sahip olduğu ve ele geçen malzemelerden anlaşılıyor ki evlerin, tapınak yapılarının, depoların(kiler), mutfakların yer aldığı tam bir Anadolu yerleşmesi görünümündedir. Ayrıca dikkat edilecek bir nokta ise bu yerleşmede ortaya çıkan ocak ve fırınların kullanım amaçlarına göre yapısının ve tekniğinin değiştiği gözlenmektedir. Kutsal işlevde kullanılan ocakların çeşitli betimlemeler ve teknikler ile farklı bir yapı ve görünüme kavuşturulduğu, pişirme amaçlı olarak kullanılan ocakların ise at nalı biçiminde ve özensiz olarak yapıldığı görülmektedir. Bu kutsal ocaklar da yerleşmenin en önemli buluntusu olarak önemini korumaktadır.

3.1.10 Sos Höyük (Erzurum)

Erzurum il sınırları içersinde bulunan yerleşeme, çıkıntılı yuvarlak ocaklarıyla dikkat çekmektedir. Yerleşmenin bu dönem çalışmalarında çok fazla bir kalıntı elde edilememiştir. İlk Tunç Çağı yerleşmede I, II, III yapı katlarıyla temsil edilmektedir. Yerleşmenin I. evresinde, sıkıştırılmış kilden yapılmış üç farklı taban tespit edilmiştir. Bu tabaların bir tanesinin yüzeyinde çıkıntılı ve yuvarlak bir ocak ortaya çıkmıştır. Ocağın tabanı arıtılmış kilden özenle yapılmış ve tabanların dışında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

[148] Koşay H. Z., 1976, s.16-115

Yerleşmenin II. evresinde, birkaç yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Taş temelli olan bu küçük oda yapısının duvarları kerpiç tuğlalardan örülerek oluşturulmuştur.(Resim 125) Yapının içerisinde iç içe geçen yuvarlak kabartma bezeme ile süslenmiş yüksek çıkıntılı ve kenarlı yuvarlak ocak ile uzun bir seki ve kilden depo yeri bulunmaktadır. Mekânın günlük yaşam için kullanıldığı düşünülmektedir. Ortadaki direk deliği mekân tavanının ahşap direk ile desteklendiğini göstermektedir.[149] Yerleşmede ortaya çıkan, çıkıntılı ocakların hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak yanında depo yapısının yer alması ve günlük işlerde kullanılan bir görünümünün olması, ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı gösterebilir. Ayrıca bu ocaklar yapılışları ve görünümleriyle tamamen farklı olmakta ve dikkat çekmektedir.

3.1.11 Tepecik/Makaraz Tepe (Elazığ)

Elazığ il sınırları içerisinde yer alan merkez, Keban Projesi kapsamında 1968-74 yılları arasında U. Esin tarafından bir ekiple kazılmıştır. 7 yıl süren kurtarma kazısı çalışmaları sonunda yerleşme baraj suları altında kalmıştır.(Resim 126) Bu nedenle çok fazla araştırılamayan höyükte bu döneme ait üç yapı katı tespit edilmiştir. Yerleşmenin genel mimarisi kare planlı, taş temel üzerine kerpiç duvarlardan oluşmaktadır. İlk Tunç Çağı II evresinde, mahalle yerleşimi düzenini görüldüğü, dörtgen planlı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Tüm yapıların içerisinde ocak ve sekiler bulunmaktadır.

İlk Tunç Çağı III evresinde ise doğu-batı, kuzey-güney yönlerinde birbirini kesen sokakların ayırdığı düzenli mahalleler görülmekte ve tüm yapılar bu sisteme uygun olarak bitişik düzende oluşturulmuştur. Çoğunlukla iki odalı olan bu kerpiç evlerin tabanları sıkıştırılmış kilden meydana gelmektedir. Mekânların içerisinde, duvar diplerinde oturma sekileri, ortada dörtgen planlı kubbeli fırınlar, yuvarlak ve at nalı biçimli ocaklar, öğütme taşları, işlik yerleri ve hasır izleri bulunmuştur.[150] Yerleşmede ele geçen buluntulardan da anlaşılacağı üzere yapıların içerisinde günlük işlerin yapıldığı ve fırınlarda yemeklerin pişirildiği mutfak yerleri bulunmaktadır. İşliklerin yanında yer alan fırınların çevresinde çıkan buluntularda bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak yerleşmede ortaya çıkan seyyar ocakların ısınma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

[149] Sagona A., Sagona C., 2001, s.265-268
[150] Esin U., 1982, s.61-93

3.2. İç Anadolu Bölgesi

3.2.1. Acemhöyük (Aksaray)

Aksaray il sınırları içerisinde bulunan yerleşmenin, bu döneme ait en önemli buluntuları, Tandır Evi ve Mutfak yapısı olarak adlandırılan, yapılardır. Sağlam şekilde ele geçen buluntulardan bu yapıda bir mutfağın yer aldığını görmekteyiz. Öncelikle yerleşmenin genel mimarisi, taş temel üzerine kerpiç duvarlardan oluşan dikdörtgen planlı yapılardır. Yapıların içerisi en az iki odalı olup bazı yapılarda dört odaya kadar çıktığı görülmüştür. Yapıların önünde taş duvarla örülü geniş, daire biçimli avlular bulunur. Avluların içerisinde genel olarak ocak ve fırın yapıları olup, günlük işlerin yapıldığı bu avlular geçişlerle sokaklara bağlanmaktadır.(Resim 127)

Yerleşmede II. yapı katında ele geçen üç adet yapı önemlidir. Üç evin toplam oda sayısı sekizdir. 1. Evde; iki odalı olan yerleşmenin yarım daire şeklindeki avlusunda çıkan tandır yeri nedeniyle bu eve Tandır Evi denilmiştir.(Resim 128) 3. Evde; sadece yapının taş temelli, kerpiç duvarları ayakta kalabilmiştir. Önemli olan ise 2. Evde; ortaya çıkan mutfak yapısıdır. Dikdörtgen planlı, dört odadan oluşan yapının ikinci odası, mutfak yapısının yer aldığı oda olmaktadır.(Resim 129) Ayrıca mutfak karakterli olan 2. odada yuvarlak bir platforma oturtulan at nalı biçimli ocağın ağzı Kaniş Karum'undakiler gibi batıya dönüktür. Yumruk büyüklüğünde taşların dizilmesi ile yapılan platform çamurla düzgünce sıvanmıştır. Ağzın iki yanı ve arkada orta kısmı yükseltilmiş, üstleri düzeltilmiştir. Ocağın bir başka özelliği de yükseltilmiş uçların hemen altında, iç kısımda 6-8 cm çapında birer düğme bulunmasıdır. Yuvarlatılmış çanak kırıklarından hazırlanan parçaların buralara tutturulup üstünün çamurla sıvanması ile yapılmışlardır. Bu düğmeler hem kapların ocak içine kaymasını önlemekte hem de daha küçük boyutlu kapların kullanımına olanak sağlamaktadır.[151](Resim 130) Bu düğmeler bir bakıma ocağın ızgarası işlevini görmektedir. Kendine özgü bir şekli olan ocağın mutfak odasında yer alması pişirme amaçlı olarak kullanıldığını gösterir.

Acemhöyük yerleşmesinde mutfak yapısı olarak kullanılan 2. odada çıkan ocak yapısı büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu yerleşmede ortaya çıkan ocağın pişirme amaçlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Buda çok işlevli olan ocakların pişirme amaçlı olarak da

[151] Öztan A., 2006, s.549-560

kullanıldığı gösteren yerleşmelerden biri olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle yerleşmede ortaya çıkan ocak önemli bir yer tutmaktadır. Bunun dışında yerleşmenin II. yapı katında bir fırın yapısı çıkmıştır. Bu fırının arka kısmında havalandırma delikleri yer almaktadır.(Resim 131)

3.2.2. Ahlatlıbel (Ankara)

Ankara il sınırları içerisinde yer alan merkez, 1933 yılında Atatürk'ün izniyle H. Z. Koşay tarafından kazılan ilk Türk kazısı olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Yerleşme karelaj sistemiyle değil, alanın tümünde kazı çalışması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Yerleşmenin genel planı, geniş bir avlu etrafına kurulan küçük yapılardan oluşmaktadır. Bu yapıların yanında çok sayıda depo odaları ortaya çıkarılmıştır. Depo odalarında değirmen taşları ve tahıl kalıntıları tespit edilmiştir. Avlusunda çıkan ateş yerlerinin yanında küçük depo yapıları da yer almaktadır. Avluya giriş batıdaki küçük aralıktan gerçekleşmektedir. Bazı odaların hem işlik yeri hem de oturma yeri olarak kullanıldığı özenle yapılmış tabanlarının varlığından anlaşılmaktadır.[152] Yerleşmenin avlusunda çıkan ateş yerlerinden yola çıkılarak, toplanan tahılların bu ateş yerlerinde ortak olarak kavrulmakta ya da pişirilmekte olduğu düşünülmektedir. Ancak ele geçen verilerde bu amaç doğrultusunda kullanıldığını gösteren herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu nedenle sadece yorum yapılmaktadır. Fakat yerleşmede tahıl depolarının yanlarında ateş yerleri bulunmuştur ve bunların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Yerleşmenin çevresinde çıkan sur yapısı, yerleşmeyi koruma ve savunma amaçlı olarak yapılmıştır. Böylece merkez düşman saldırılarına karşı koruma altına alınmıştır.

3.2.3. Demircihüyük (Eskişehir)

Eskişehir il sınırları içerisinde yer alan höyük, bu dönemde daire planlı yerleşim düzeniyle ilgi çekmektedir. Yapılan çalışmalarda Anadolu Yerleşim Şeması olarak isimlendirilen bu daire planlı yerleşim düzeninde ki yapıların büyük bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Höyükte ilk kazı çalışmaları 1937 yılında K. Bittel tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1975-78 yılları arasında M. O. Korfmann geniş çaplı bir kazı çalışması yürütmüş ve 80

[152] http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=60&html=ages_detail_t.html&layout=web

m çapında bir alanı kazarak açığa çıkarmıştır. Höyüğün nekropolünde ise 1990-91 yıllarında J. Sheeher kazı faaliyetlerinde bulunmuştur. Yerleşmede İlk Tunç Çağı'na ait, 7 m kalınlığına sahip tabakada, 17 yapı katı tespit edilmiştir. İki adet taş döşeli yolun ortaya çıkarıldığı yerleşmede, köyün daire şeklinde oluşturulması evlerin ana planlarının trapez biçiminde olmasına neden olmuştur.(Resim 132)

Genel olarak mimari taş temelli, kerpiç duvarlardan oluşmaktadır. İki odalı olan yapılar, ortalama 50 metrekarelik alana sahiptir. Üstü kapalı girişleri olan evlerin içerisinde bir ön ve arka odanın yer aldığı görülmüştür. Ön odada kerpiç platformdan oluşan oturma sekileri bulunmaktadır. Arka odada ise yapıların sol köşesine yerleştirilmiş kubbeli fırınlar ve yanlarında kül çukurları yer almaktadır. Bu odaların ortasında genelde üstü açık yuvarlak bir ocak yeri bulunur. Arka odanın köşesinde yer alan kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir.(Resim 133) Yerleşmenin merkezinde bulunan yuvarlak alan ise halkın günlük işlerinin yapıldığı bölüm olmuştur. Bu alanda herhangi bir fırın veya ocak kalıntısı bulunamamıştır. Ancak yerleşmenin büyümesiyle bu alan, günümüzdeki bazı Anadolu köylerinde de olduğu gibi, besinlerin kurutulduğu yer olarak işlev görmüştür. Bu meydanın bazı noktalarında silolar da ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün İlk Tunç Çağı tabakaları, Troia yerleşmesinin Denizsel Troia Kültürü(Troia I, II III) olarak adlandırılan dönemleriyle çağdaş olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Demircihüyük yerleşmesi Troia, Beycesultan ve Semayük-Karataş yerleşmeleriyle kültürel ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.[153] Fakat yerleşme incelendiğinde kendi içerisinde ayrı bir kültür farklılığına sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu kültür gelişimi içerisinde ise mutfak kültürünün varlığını elde edilen veriler sonucunda görmekteyiz. Bu nedenle de Demircihüyük yerleşmesinde pişirme anlayışının ve buna bağlı olarak mutfak kültürünün var olduğunu söyleyebiliriz. Mimari yapısıyla da Anadolu'nun karakteristik kimliğini yansıtan önemli bir merkezdir.

3.2.4. Etiyokuşu (Anakara)

Ankara il sınırları içerisinde yer alan höyükte, kum çekme işleminden dolayı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı için, 1937 yılında bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Ş. A. Kansu başkanlığında yürütülen kazı çalışması, K. Kökten, M. Atasayan ve R.O. Arık katılımıyla oluşan bir ekip tarafından kazılmıştır. Kısa zamanda yapılan kazıda çok fazla

[153] Korfmann M. O., 1983, s.206-209

buluntu elde edilememiştir. Genel olarak mimari buluntular; I. tabakada iki odalı dörtgen bir evin yalnız taş temelleri ortaya çıkarılmıştır. Yapının büyük odasında bir ocak yapısı ele geçmiştir. II. tabakada çok küçük ölçülere sahip(kulübe tarzında) daire şeklinde, taş temelli yapılar tespit edilmiştir. Bu yapıların işlevi tam olarak bilinmemektedir. III. tabakada da yine sadece dörtgen planlı bir evin taş temellerine ulaşılmıştır.[154] Yerleşmede çıkarılan buluntuların yanı sıra bazı bölümlerde buğday saklama çukurlarına rastlanmıştır. Ağzı küçük taşlarla kapalı olan bu çukurlarda buğday gibi besinlerin saklanıldığı anlaşılmıştır. Besin üretiminin ve depolamanın var olduğu yerleşmede, bu besinleri tüketmek için ocaklarda pişirildiği söylenebilir. Ancak bu konuda herhangi bir kalıntı ya da veri bulunamamıştır.

3.2.5. Küllüoba (Eskişehir)

Eskişehir il sınırları içerisinde yer alan merkez, önemli mimari yapılarıyla ilgi çekmektedir. Yerleşmede yapılan çalışmalarda birçok megaronumsu yapı gün ışığına çıkarılmıştır. Mimari açıdan oldukça zengin buluntu veren yerleşmede en önemli buluntu, ortada merkezi durumda duran ve anteli girişi olan megaron yapısının etrafında çeşitli odalar yer alarak oluşturulan Megaron Kompleksi gösterilmektedir. Bu kompleksin ortasında 27 m uzunluğunda avlu vazifesi gören ve anteli girişleri olan megaron yapısı yer alır. Yapının yanlarında ise simetrik olarak yerleştirilen odalar yer almaktadır. Bu odalara geçiş megaronun olduğu bölümden sağlanmaktadır.(Resim 134) Anadolu Yerleşim Planı olarak isimlendirilen bu yapıların Troia II, Demircihüyük ve Pulur/Sakyol yerleşmelerinde ki yapılara benzediği görülmektedir. Höyüğün birçok yerinde bu tip megaron yapılarının çıktığı görülmüştür. Ancak içlerinde en büyük ve kompleks şeklinde duran yapı burasıdır. Bu yapıların içinde dikine yerleştirilmiş kerpiç tuğlalardan yapılma bir platform, etrafında ahşap dikmelerin var olduğu gözlenen bir ocak yer almaktadır. Bütün yapıların duvarları birbirinden bağımsız olarak yapılmıştır.[155] Yapıların duvarları kil sıvalı ve beyaz badanalı olduğu görülür. Megaron Kompleksi, kazının hafirine göre merkezi bir konumda bulunduğu için büyük olasılıkla burayı yöneten idarecinin yapısı olarak kullanıldığını söylemektedir. Yapıların içerisinde yer alan ocakların kullanım amacı bilinmemekle beraber, yerleşmenin III. yapı katında bir adet de fırın tabanı tespit edilmiştir. Fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

[154] http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=961&html=ages_detail_t.html&layout=web
[155] Efe T., 2006, s.71-90

3.2.6. Kültepe/Karahöyük (Kayseri)

Kayseri il sınırları içerisinde bulunan Kültepe yerleşmesi, yanında ki köyün adı olan Karahöyük ismiyle de anılmaktadır. Yerleşmede yapılan çalışmalarda çok fazla bölgesel olmayan, ithal buluntuların(çift kulplu kaplar) yer alması, tam bir ticaret şehri olduğunu göstermektedir. Genel olarak ele geçen mimari kalıntılar yoğun şekilde tahrip olmuştur. Ancak yapılan çalışmalarda mimarinin, taş temel üzerine kalın duvarlı kerpiç tuğlalar örülerek oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Kare planlı yapıların ortasında büyük bir ana mekân ve onun etrafında küçük odalar yer almaktadır. Yapıların içerisinde ise sıvalı olan odalarda oturma sekileri, işlikler, pencereler ve kapı aralıkları bulunmaktadır. İlk Tunç Çağı III evresine ait olan 11. yapı katında, bu yapıya benzer büyük bir mekân açığa çıkartılmıştır. Uzunluğu 17 m ve genişliği 10,5 cm olan yapının ortasında 4,5 cm çapa sahip yuvarlak bir ocak yeri tespit edilmiştir. Devasa büyüklüğe sahip olan bu ocağın, kazının hafirine göre kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[156](Resim 135) Yalnız yapılan çalışmalarda bu yapıların ve ocakların işlevi tam olarak belirlenememiştir. Yapıların büyük bir yangınla son bulduğu anlaşılmış ancak yapıların içerisinde çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Büyük olasılıkla yapı yangından önce boşaltılarak terk edilmişti. Bu nedenle küçük buluntulara hiç ulaşılmadığı için işlevleri tam olarak saptanamamıştır. Fakat özellikle bu büyük yapının bir saray ya da tapınak yapısı olduğu düşünülmektedir.

3.3. Akdeniz Bölgesi

3.3.1. Gözlükule (İçel)

Gözlükule yerleşmesinin bu dönemine ait yapıları ve buluntuları daha çok İlk Tunç Çağı III. yapı evresine tarihlenmektedir. Yoğun şekilde mimari yapılara rastlanan yerleşmede genel mimari yapısı pek fazla değişiklik göstermez. Genel olarak mimari yapılar taş temelli, kalın kerpiç duvarlı, dikdörtgen planlı, duvarları ve tabanı kalın kille sıvalı yapılardan oluşmaktadır.(Resim 136) Yapıların şekline ve biçimine bakıldığında megaron yapı şeklini andırmaktadır. Genelde yapılar bir ön giriş odasından ve bir arka geniş odadan oluşmaktadır. Ana mekân olarak kullanılan arka odanın içerisinde, at nalı biçimli ocaklara ve fırın yapılarına

[156] Özgüç T., 1986, s.231 ve
http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2111&html=ages_detail_t.html&layout=web

rastlanmaktadır. Bu at nalı ocakların yanında genel olarak öğütme taşlarına rastlandığı için pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[157](Resim 137) Bu taş temelli yapıların duvar kalınlıkları 1,10 cm ölçülerini bulmaktadır. Kalın duvarlı yapıların içerisinde yer alan ocakların kenarları sert pişmiş kil tuğlalardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Bazı örneklerinin de özellikle büyük boyutlu ocaklarda, kenarları taş malzemelerle çevrildiği görülür. Ocakların tabanı ise çakıl taşlarından, keramik parçalarından ve kalın kil sıvadan yapılmıştır. Böylece ocağın ısısında yoğun şekilde faydalanılmıştır. Ayrıca ocağın yapısına bakılarak da pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Oldukça kalın bir kil sıvaya sahip olan bu ocakların önlerinde kül çukurlarına rastlanmıştır. İlk Tunç Çağı III. evresine ait olan tabakada ve alanın kuzeyinde yer alan bölümde yapılan kazılarda, megaron yapılarının dışında bir birine bitişik ve küçük dörtgen, sıralı yapılara da ulaşılmıştır. Bir cadde üzerinde yer aldığı anlaşılan yapıların 9 âdeti kazılmış ve ortaya çıkarılmıştır.(Resim 138) Dörtgen biçimli olan bu yapıların megaron şeklinden çok Anadolu yapı modeline benzediği söylenebilir. Çoğu yapının onarılarak faklı dönemlerde yeniden kullanıldığı anlaşılmıştır. Taş temelsiz olan bu yapıların duvarları, kerpiç malzemeden oluşmakta ve oldukça basit, kötü yapıldığı görülmüştür. Bu yapıların içerisinde üç adet yuvarlak planlı ocağa rastlanmıştır. Kenarları kerpiç malzemeden oluşan ocakların tabanları keramik parçaları ile döşelidir ve iç yüzeyi tamamen kalın kil sıva ile kaplanmıştır.[158] Yine bu ocakların da pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

3.3.2. Karataş-Semayük (Antalya)

Antalya il sınırları içerisinde yer alan merkez, mezarlık buluntularıyla ve Troia megaron yapılarına benzeyen mimari kalıntılarıyla ön plana çıkmış bir yerleşmedir. Yapılan çalışmalarda yerleşmede İlk Tunç Çağı tabakaları, I-VI yapı katlarıyla temsil edilmektedir. Bu doğrultuda yerleşmenin mimarisi I – III. yapı katlarında planların oval bir görüntüye sahip olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra gelişen merkezde III. yapı katında, girişinde antelerin yer aldığı, iki odadan oluşan ve arkası apsidal bir görünüme sahip evlerin yapıldığı görülmüştür. Bu evlerin devamında ise dikdörtgen planlı, taş temelli, üstü kerpiç tuğlalarla örülü ve basit yapılı megaronların kullanılmaya başlandığı ortaya çıkmıştır. Taş duvarların kalınlığı yaklaşık olarak 40 cm ve genel olarak üst kısmı kerpiç tuğlalarla örülmüştür. Duvarların bazılarının sıvalı olduğu ancak genelde evlerin çok özenli olmadığı anlaşılır. Bu megaron yapılarının

[157] Goldman H., 1937, s.270
[158] Goldman H., 1937, s.275-286

içinde ana oda ve arka oda olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Ana oda içerisinde yapının tam merkezinde ocak yer almaktadır. Arka oda da ise bazı yapıların boş olduğu, bazılarında ise depo amaçlı olarak kullanılan ve zemine gömülü olarak yerleştirilen, büyük depo kapları(Pitoslar) çıkarılmıştır. Bu edenle arka odanın büyük olasılıkla depo amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ana odada yer alan ocağın kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca bu odanın içerisinde tabana gömülü çocuk mezarları ve kırık çömlek parçaları bulunmuştur. Karataş-Semayük yerleşmesinde IV. yapı katından itibaren kullanılmaya başlanan bu megaronların, en iyi örneklerini ve en çok benzeyenlerini Troia I ve II yapı katlarında görüyoruz. Megaronların Ege ve Anadolu megaronlarının devamı niteliğinde olduğunu ve bunlar hakkında en önemli bilgileri Troia yerleşmesinde görmemiz; Troia yerleşmesinin mimari açıdan bu bölgeleri etkilediğini ve iletişim içerisinde olduğunu gösteren önemli kanıtlardan biridir. Bu mimari etkileşimin uzantıları Ege Adalarına ve Kıta Yunanistan'a kadar uzadığını görmekteyiz.[159]

Önemli bir mimari plan olan megaronlar bölgede oldukça yoğun şekilde kullanılmıştır. Karataş-Semayük yerleşmesinde yapılan çalışmalarda bu döneme ait dört megaron yapısı oldukça sağlam şekilde çıkarılmıştır. Bu megaronlar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inşa edilmiş ve genel olarak iki odadan oluşmaktadır. Megaron 1 yapısında, taş temeller sağlam durmakla beraber kuzey kısmı tamamen yok olmuştur. Ante kısmı tahrip olan yapının içerisinde herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Megaron 2 yapısında, ana odanın yer aldığı ve ortasında ocağın bulunduğu yapının duvar kalınlığı 30 cm civarındadır. Duvarları taş temelli olan yapının içi sıvalı olduğu anlaşılmıştır. Megaron 3 yapısı, yine ana oda ve arka oda olmak üzere iki odadan oluşmaktadır. Taş temelli olan yapının duvar kalınlığı 50 cm'yi bulmaktadır. Yalnız yapının arka odası ve ana odasının duvarları birleşik olmadığı anlaşılmıştır. Sanki iki ayrı bölüm gibi görünmektedir. Arka odada 60 cm çapında, büyük bir kırılmış pitos yere gömülü olarak bulunmuştur. Bu odanın depo odası veya kiler olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ana odanın dış duvarının yanında ise yuvarlak bir taş platform bulunmuştur. Megaron 4 yapısı, diğer megaronlara oranla taş temelli yapısı çok fazla zarar görmemiştir. Dikdörtgen planlı yapının anteleri ve taş temelleri sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Böylece yapının planı daha net bir şekilde belirlemiştir. Bu yapının ana odasında yuvarlak bir ocak yeri tespit edilmiştir. Taş duvarlı ocağın çapı 1,50 cm ölçülerinde ve sağlam bir şekilde çıkmıştır. Bu ocağın arkasında kırılmış ancak tümlenebilen bir kavanoz

[159] Mellink M. J., 1969, s.319-331

bulunmuştur.[160] Ocakların ne amaçla kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak yerleşmede çıkan megaron yapılarının günlük yaşamda kullanılan evler olduğu için ocakların ısınma, barınma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca ocakların yanında tespit edilen kavanoz ve kaplardan yola çıkarak, ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı da söylenebilir. Ama kesin bir kanıt bulunamamıştır. Fakat yerleşeme bu dönem buluntularıyla oldukça zengin olduğu için mimari açıdan çok önemli bilgiler elde edilmiştir. Özellikle yerleşmede çıkan megaron yapılarıyla Anadolu'nun yerleşim modeline ışık tutmuştur. Bu nedenle Karataş-Semayük yerleşmesi buluntularıyla önemli merkezlerden biri olmuştur.

3.3.3. Kinet Höyük (Hatay)

Hatay il sınırları içerisinde yer alan höyüğün, bu döneme ait en ilgi çekici buluntusu devasa büyüklükte olan saklama kapları ve ya depolama çukurlarıdır. Yerleşmede yapılan çalışmalarda bu depo çukurları yapıların dışında, avluda yer almaktadır. Yerleşmenin mimarisi genel olarak, taş temelli, dikdörtgen planlı, iki bölmeli ve bir kenarında ocak olan yapılardan oluşmaktadır. Bazı yapıların ana odasına basamaklarla çıkılırken, yapıların geneli ince sıvalıdır. Bu yapıların önünde, avlu sayılabilecek mekânlarda tabanların yüzeyi sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Avluların içerisinde toprak yüzeyde ocak tabanları, ocaklar, sekiler ve ağzı düz bir taş ile kapatılmış gömük bir çömlek açığa çıkartılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise bu gömülü kapların çok büyük boyutluları çıkarılmıştır. Depo çukurları olarak kullanılan kapların içinde herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.[161](Resim 139) Avlularda çıkan buluntular değerlendirildiğinde, ocakların yanında büyük saklama kaplarının çıkması ve işliklerin yer alması, buranın mekân dışında kullanılan bir mutfak modeli olduğunu gösterebilir. Zaten taban topraklarının sıkışmış olması, buranın günlük işlerde çok kullanılan bir alan olduğunu göstermektedir. Evlerin içerisinde çıkan ocakların ise kullanım amacı tam olarak bilinmemekle beraber ısınma ve barınma amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak yapıların dışında yer alan büyük ocaklar olasılıkla pişirme amaçlı olarak kullanılıyordu. Bu ocakların etrafı taş duvarlardan oluşmakta ve genel olarak yanında işlik ve depo kapları yer almaktadır. Avluda yer alan mutfakların, üst örtüsünün kapalı olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Fakat yerleşmede bir mutfak kültürünün var olduğunu söyleyebiliriz.

[160] Mellink M. J., 1967, s.251-267
[161] Gates M. H., 2006, s.685-700

3.3.4. Kuruçay (Burdur)

Yaptığım çalışmada Kuruçay Höyüğü şuanda, üç dönemde de(Neolitik, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı) ocak buluntusu veren tek yerleşme durumundadır. Bu açıdan değerlendirecek olursak, uzun soluklu bir yerleşme süren höyüğün, bu üç dönemde buluntu vermesi önemlidir. Ancak höyükte yapılan çalışmalarda bu dönem hakkında çok fazla buluntu kalmamıştır. Yoğun şekilde tahribata maruz kalan yerleşmenin İlk Tunç Çağı tabakaları, 1. ve 2. yapı katları olarak temsil edilmektedir. Bu yapı katlarında bozuk duvar parçaları, çöp çukuru, ocak kalıntıları ve yoğun miktarda kırık çanak-çömlek parçaları çıkmıştır.[162] Bunların dışında herhangi bir mimari kalıntı ele geçmemiştir. Bu nedenle dönemin mimarisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca buluntular arasında ele geçen ocak kalıntıları hakkında da herhangi bir bilgi edinilememiştir. Ancak yerleşmenin bu döneminde çıkan ocak kalıntılarına bakılarak, ocağın varlığı ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yerleşmenin bu tabakasına ait bölümde tahribattan dolayı oldukça az buluntu elde edilmiştir. Fakat uzun süre yerleşilen höyüğün bu döneminde, fakirleşerek genel bir küçülme yaşaması gibi sorun da buluntuların azlığına etken olmuş olabilir. Çünkü höyüğün Kalkolitik Çağ'da oldukça iyi bir durumda olduğu buluntuların zenginliğinden anlaşılmaktadır.

3.3.5. Tell El Cüdeyde (Hatay)

Hatay il sınırları içerisinde bulunan höyük, ilk defa 1935 yılında R. J. Braidwood tarafından oluşturulan bir ekiple kazılmıştır. Daha sonra 1995 yılında A. Yener tarafından bir ekiple kurtarma ve verileri değerlendirme çalışması yapılmıştır. Yerleşmenin en ilgi çekici buluntuları insan yüzü betimli kutsal ocakları olarak gösterilebilir. Bu dönem tabakası üç yapı evresiyle temsil edilmektedir. Mimari genel olarak kare planlı, taş temelli olup kerpiç duvarlardan oluşmaktadır. İlk Tunç Çağı I. evresinde, bu yapıların yanında duvarları kerpiç çamur topaklarından oluşan ve ağıl (hayvan barınağı) olarak kullanıldığı düşünülen, yuvarlak planlı bir yapı daha bulunmuştur. İlk Tunç Çağı II. evresinde, birkaç yapının dışında silolar ele geçmiştir. Bu yapıların içerisinde ortaya çıkan tek ve çift fırınlar bu evrenin ilgi çekici öğelerindendir. Kutsal sayılan bu at nalı biçimli, seyyar ocakların orta ve uç betimleri insan yüzü şeklinde yapılmıştır. Yüzün ayrıntıları ise çizilerek oluşturulmuştur. İlk Tunç Çağı III.

[162] Duru R., 1985, s.23-27

evresinde ise sadece sıkıştırılmış kil tabanlar ve kerpiç parçaları çıkarılmıştır.[163] Tüm buluntuların dışında çok fazla bir buluntu ele geçmemiştir. Yerleşmede çıkan insan yüzü betimli ocakların bu bölgede süren kazılarda da (Tell Dahap ve Tell Tayinat kazılarında) ortaya çıktığı görülmüştür. Yapılışı ve farklı görünümü nedeniyle kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu görüşü destekleyen kesin bir kanıt ya da buluntu ele geçmemiştir.

3.4. Karadeniz Bölgesi

3.4.1. Alacahöyük (Çorum)

Alacahöyük yerleşmenin bu dönemi üç yapı katı ile temsil edilir. Ancak burada ele geçen buluntulardan, yerleşmenin mimari planıyla alakalı fazla bilgi elde edilememiştir. Yapı katlarının birinde maden ergitme fırını ortaya çıkarılmıştır ve en önemli buluntusu olarak gösterilmektedir. Yerleşmenin yapı katlarında çıkarılan buluntular sırasıyla; 1. yapı katında yapının duvar kalıntılarının çok küçük bir kısmı korunabilmiş ancak herhangi bir mimari bütünlük sağlanamamıştır. 2. yapı katında ele geçirilen mimari buluntular iki odadan oluşan bir yapı grubunu göstermektedir. 3. yapı katında açığa çıkarılan fırının çapı 120 cm olup taş döşeli tabanın üzeri ise kalın bir sıvayla kaplıdır. Fırının hemen yanında yanmamış iri kalas odun kalıntıları bulunmuştur. Fırının tabanı kuzeyden güneye eğimlidir.[164](Resim 140) Kazının hafiri bu fırının maden ergitmede kullanıldığını savunmaktadır. Kanıt olarak da iri kalas kalıntılarını ve fırının büyüklüğünü göstermektedir. Ancak bu düşüncenin doğruluğunu destekleyen daha belirleyici kanıtların olması gerekmektedir. Maden ergitmede kullanılan fırınların genelde önünde akıtacağı olan döküm platformu yer almaktadır. Burada ki örnekte ise buna benzer herhangi bir kalıntıya ulaşılamamıştır.

[163] http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2856&html=ages_detail_t.html&layout=web
[164] Çınaroğlu A., Çelik D., 2008, s.91-104

3.4.2. Boğazköy/Hattuşa (Çorum)

Çorum il sınırları içerisinde yer alan merkez, Hitit İmparatorluğunun baş merkezi olarak görülen Anadolu'da Demir Çağı'nın en önemli kentlerinden biridir. Demir Çağı'na damgasını vuran yerleşmenin, İlk Tunç Çağı'na ait çok fazla bir kalıntısı bulunmamıştır. Bu dönem tabakası üst evreleri tarafından tahrip edilerek yok edilmiştir. Şuan J. Seeher yönetiminde devam eden kazılarda, bu döneme ait kalıntıların Büyükkaya kazlarında izleri görülmekteyse de geneli yok edilmiş durumdadır. Ancak K. Bittel zamanında yapılan kazılarda İlk Tunç Çağı I dönemine ait Vc yapı katı olarak tanımlanan tabakada, Büyükkale'de ortaya çıkan sekiz odalı bir ev yapısı ortaya çıkarılmıştır. Büyükkale'nin batı-güneybatı kesiminde, kayalığın eğimine uygun bir şekilde inşa edilen bu yapıda merdivenler, fırın ve ocak kalıntıları görülmektedir.(Resim 141) Odalar oldukça küçük olup yapının işlevi ise tam olarak anlaşılamamıştır.[165] Bu nedenle yapının içerisinde çıkan ocak ve fırının da kullanım amacı bilinmemektedir. Ancak Orta ve Son Tunç Çağları da dâhil olmak üzere Demir Çağı'nda çıkan ocak ve fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını, yapılan çalışmalardan görmekteyiz. Hitit mutfak kültürünün ön planda olduğunu ve besinleri pişirmenin önemli bir yere sahip olduğunu, kendi yazılı kaynaklarından anlamaktayız. Buradan yola çıkarak bu dönem ocak ve fırınların da pişirme amacı doğrultusunda kullanıldığını söyleyebiliriz.

3.4.3. İkiztepe (Samsun)

İkiztepe yerleşmesinde yapılan çalışmalarda bu dönem hakkında daha fazla bilgi elde edilmiştir. Mimarisi ve buluntuları açısından önemli buluntular ortaya çıkarılmıştır. İkiztepe yerleşmesi Karadeniz Bölgesinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Çünkü bu bölgede yapılan çalışmalarda elde edilen veriler, yine bu bölgenin geçmişine kültürel ve mimari farklılığına ışık tutmuştur. İklim şartlarında ki değişikliğin büyük rol oynadığı bu farklılık özellikle mimaride göze çarpmaktadır. Bu dönemin genel mimarisi, yağışlı iklim koşullarına uygun olan ahşap malzemeden oluşmaktadır. Özellikle İlk Tunç Çağı III. Evrede ortaya çıkan kalıntılar bu dönemin inşaat teknikleri ve yerleşme planı saptanabilmesine çok yardımcı olmuştur. Ahşap evler, gruplar halinde ama su kaynakları açısından sıkıntı yaşanmadığı için birbirinden ayrı düzende köy içine serpiştirilmiştir. Günümüzde de kırsal bölgelerde böyle bir

[165] Bittel K., 1970, s.5-174(Şekil: 6) ve
http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=458&html=ages_detail_t.html&layout=web

yerleşim düzeni uygulanmaktadır. Bu yapıların işlenmemiş kalın tomrukların Çantı tekniğinde (birbirinin üstüne bindirerek geçme tekniği) birleştirilmesi ile dörtgen planda, yaklaşık 25 ile 70 metrekare arasında değişen büyüklükte meydana getirildiği, tabanlarının ise sıkıştırılmış killi toprakla kaplandığı anlaşılmıştır. Kil tabanların yan kenarlarında görülen kavisli hatıl boşluklarının varlığından bu yapıların kesinlikle taş temel üzerine oturtulmadığı anlaşılmaktadır.(Resim 142) En alt sırada yer alan tomrukların kolayca çürümemesi için, İlk Tunç Çağı'nın yapı ustaları en alt tomruğun altına gelişigüzel yassı taşlar koymuşlardır. Çatının ise yine ahşaptan yapıldığı, ters ya da düz çatallı ahşap kafesin üstüne de su geçirmemesi için kurutulmuş saz ve ot döşendiği tahmin edilmektedir. Tomrukların araları soğuk geçirmemesi için dışarıdan sıvanmış ve ahşap kapıların rahat açılabilmesi içinde girişlere taş ya da kil söveler yerleştirilmiştir.[166]

Yürütülen çalışmalarda evlerin içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak evlerin önünde çitlerle çevrili olduğu sanılan büyük avluların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu avluların içerisinde oldukça büyük boyutlarda anıtsal kubbeli fırınların ve ocak yerlerinin var olduğu anlaşılmıştır.(Resim 143) Anıtsal fırınların yanında ise kilden yapılmış işlikler yer almaktadır. Elde edilen buluntulara bakılacak olursa günlük yaşamın işleri, evlerden daha çok avlularda geçtiğini gösteriyor. Bu anıtsal fırınların işlevinden önce uygulanan farklı yapım tekniğini anlatalım. Oldukça büyük boyutlara varan bu fırınların kubbeleri oluşturulurken, önce yaşken kıvrılmış ağaç dalları ile kafes şeklinde kubbe yapılmıştır. Bu kafesin altı üstü killi çamur ile kalınca sıvanmış ve kurutularak kubbe meydana getirilmiştir. Ocakların ve fırınların kullanım amacına gelecek olursak, bu ateş yapılarının çok çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanıldığını söyleyebiliriz. Ortak alan olarak kullanılan avlularda fırınların çevresinde, işliklerin yer aldığı görülmüştür. Bazı fırınların çevresinde çok sayıda pişmiş topraktan yapılmış idoller ortaya çıkmıştır. Bazı fırınların önünde ise akıtacağı olan platformların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu platformlarda maden dökümünün yapıldığı düşünülmektedir. Yine bazı avlularda çömlek yapıldığı ve bu fırınlarda pişirildiği ise katkı maddeleri katıldıktan sonra dinlendirilmesi için bırakılmış kil dolu çukurların varlığından anlaşılmaktadır.[167](Resim 144) İşte yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere bu avlular belki birden çok ailenin ortak kullandığı çömlek, idol ürettiği, maden döktüğü, yemek pişirdiği ve dinsel törenlerin yapıldığı alanlar olarak kullanıldığı söylenebilir.

[166] Önder B., 2007, s.273-278
[167] Önder B., 2008, s.327-336

3.4.4. Kocagöz Höyük (Sinop)

Sinop il sınırları içerisinde bulunan yerleşmede kazı çalışmaları, ilk olarak 1953 yılında A. Erzen ve L. Budde başkanlığında yapılmıştır. Kısa süren kazı döneminden sonra 1990'lı yılların başında M. A. Işın tarafından tekrardan kazı çalışmaları yapılmış ancak çok fazla uzun sürmemiştir. Kocagöz Höyük, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Yerleşmede yapılan kısa süreli çalışmalardan dolayı pek fazla buluntu ele geçmemiştir. Bu dönem tabakası üç yapı katı ile temsil edilmekte ve üç tabakada da sıkıştırılmış kilden tabanlara ve ocaklara rastlanmıştır. 1 ve 2. tabakalarda yapılar oval görünümlü planlara sahip, büyük olasılıkla ahşap malzemeden oluşmaktaydı. Bu yapıların içerisinde oval biçimli ocaklar bulunmuştur. 3. tabakada ise yapıların duvarları birbirlerine çamur harçla birleştirilen küçük taşlardan yapılmıştır. Ancak burada ele geçen ocakların oval şeklinde değişim söz konusu olup, bazı ocakların köşelerinin olduğu görülmüştür.[168] Kare biçime dönüşen ocakların ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Çok fazla araştırma yapılmadığı için kullanım amacı ile alakalı herhangi bir kanıta da ulaşılmamıştır. Fakat bu ocakların ısınma ve barınma amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir.

3.4.5. Maşat Höyük (Tokat)

Tokat il sınırları içerisinde yer alan merkez, Hitit Dönemi'ne ait çıkan tablet buluntularıyla tanınmaktadır. İlk kazıları 1945 yılında E. Akurgal, T. ve N. Özgüç tarafından yapılmış, daha sonra 1973-80 yılları arasında T. Özgüç höyüğün kazılarını devam ettirmiştir. Burada yapılan kazılar daha çok Hitit Dönemi'ni aydınlatmaya yönelik çalışmalardır. Yerleşmenin genel olarak mimarisi, işlenmemiş iri kireç taşı bloklarından ve küçük taşlardan yapılmış temellerin, üstünde kerpiç duvarlar ile yükselen kare ve dörtgen biçimli odalardan oluşmaktadır. Kerpiç duvarlarının kalın şekilde sıvandığı odalar, ortalama olarak 3x3 m boyutlara sahiptir. Bu döneme ait tabakada bir grup ev ortaya çıkarılmıştır. Kerpiç duvarlı, toprak sıvalı, tabanları ise kil sıvalı olan evlerin odalarında fırın tabanları ve tandır tabanları bulunmuştur.[169] Ancak fırınların ve tandırların ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Büyük olasılıkla pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir.

[168] http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1919&html=ages_detail_t.html&layout=web
[169] Emre K., 1979, s.1-20

3.5. Marmara Bölgesi

3.5.1. Beşik/Yassı Tepe (Çanakkale)

Çanakkale il sınırları içerisinde bulunan merkez, M. O. Korfmann tarafından 1982-86 yılları arasında bir ekiple kazısını yürütmüştür. M. O. Korfmann'ın Troia kazılarını üstlenmesiyle burada ki kazı sona ermiştir. Yerleşmede Troya I dönemine ait 7 yapı katı ortaya çıkartılmıştır. Yapıların genel mimarisi, megaron tipindedir ve yaklaşık 5-6 m genişliğinde olup 14 m uzunluğundadır. En alttaki yapıların duvarları dal örgü tekniğiyle yapılmıştır. Bunları izleyen 4-7 arası yapı katlarındaki yapılarında taş temel kullanılmıştır. Yapıların içinde kilden veya taştan platformlar vardır. Sadece bir yapının ortasında yuvarlak bir ocak bulunmuştur.[170] Bunun dışında yerleşmede herhangi bir ocak veya fırın yapısına ulaşılamamıştır. Bu ocağın kullanım amacı belirlenememekle beraber kült amaçlı olarak kullanıldığı yorumu yapılmaktadır. Yerleşmede bir adet ocağın dışında başka bir ateş yapısının bulunmaması veya başka ocağın çıkmaması, yerleşmede kazı işlemlerinin tam olarak yapılmaması ve bitirilmemiş olmasına bağlanabilir. Megaron tipi yerleşmenin içinde yer aldığı için bu ocağın kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmüştür.(Resim 145) Ancak bu görüşü destekleyecek herhangi bir kanıt ve ya buluntu elde edilememiştir. Bu nedenle sadece yorumdan ve kıyaslamadan öteye geçmemektedir.

3.5.2. Hisarlık/Troia (Çanakkale)

Çanakkale il sınırları içerisinde yer alan höyük, il merkezinin Hisarlık tepesinde bulunur. Dünyanın ve Türkiye'nin en önemli arkeolojik yerleşmelerinden birisi sayılmaktadır. Troas bölgesinde bulunan bu yerleşme, sit alanı olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Tunç Çağı'nın en önemli yerleşmelerinde biri olan Troia, oluşturduğu kültür yapısıyla da Batı Anadolu'yu, Trakya bölgesini ve Ege adalarını kültürel yönden etkilemiştir. Yerleşme ticari açıdan, liman ticaretiyle tüm bölgeyi etkisi altına almış ve bu döneme damgasını vurmuştur. Mimari açıdan ise özellikle megaronlarıyla yine tüm bölgeyi etkilediğini görmekteyiz. Liman ticaretiyle önemli bir potansiyele sahip olan yerleşmede, 10 kültür tabakası tespit edilmiştir. Kültür tabakaları kendi arasında da alt evrelere ayrılmaktadır. Uzun soluklu bir yerleşme olan Troia, zaman zaman liman ticaret sayesinde potansiyeli artmış

[170] Korfmann M., 1985, s.229-238

bazı dönemlerde ise(özellikle kıyı kesiminin alüvyonlarla dolmasıyla kıyıdan uzaklaşması) potansiyeli ve etkisi düşmüştür. Ayrıca bu yerleşmenin büyük bir ün kazanmasına ve H. Schliemann tarafından aranmasına sebep olan Homeros'un İlyada eseri, tarihin en önemli ve en eski belgelerinden biri olarak yerleşmeye daha fazla önem kazandırmıştır.

Troia yerleşmesi için daha söylenecek birçok söz vardır ve binlerce kitap yazılmıştır. Her yönüyle ve her konusuyla incelenecek bir yerleşmedir. Ancak yazımın konusu açısından sadece bu yerleşmenin mimarisinde çıkan ateş yapılarını inceleyeceğim. Troia yerleşmesi İlk Tunç Çağı'nda Troia I, II, III, IV ve V kültür tabakalarıyla ve bunların alt evreleriyle temsil edilmektedir. Yazımda da bu tabakalarda ki mimariyi ve içinde ki çıkan ateş buluntularını sırasıyla değerlendireceğim. Bu doğrultuda hareket edecek olursak, Troia yerleşmesinde genel olarak mimari yapı; taş temelli, dikdörtgen planlı ve megaron tipi yapılarla karakteristik özellik kazanmıştır. Megaron; dikdörtgen biçimli ince uzun bir yapı planıdır. Uzun duvarlarının öne doğru uzatılması ile ante adı verilen üstü kapalı, önü açık bir giriş mekânı oluşturulur. Giriş daima bu bölümden sağlanmaktadır. Taş temelli olan evlerin duvarının üst kısmı kerpiçten ya da çamurla sıvanmış ağaç dallarından yapılmıştır. Megaron yapılarının büyük çoğunluğunda ortada ateş yakılan büyük bir ocak yer almaktadır.[171](Resim 146)

Yerleşmenin iç kalesi olarak bilinen ana merkezin çevresi kalın sur yapılarıyla çevrilmiş ve koruma altına alınmıştır. Megaron yapılarının içerisinde ise birçok buluntunun yanında ocaklar, fırın ve kubbeli fırın yapılarının yer aldığı görülmüştür. Troia I, II ve III. yapı katlarında ocakların; IV ve V. yapı katlarında hem ocakların hem de fırın yapılarının kullanıldığı anlaşılmıştır. Megaronların içerisinde yer alan ocakların kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir. Megaron gibi kutsal sayılabilecek bir yapının içerisinde yer aldığı için kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak düşünceyi destekleyecek kesin bir belge veya kanıt bulunmamıştır. Megaronların ev yapısı olarak kullanıldığı göz önüne alınırsa, ocakların ısınma, barınma veya pişirme amaçlı olarak da kullanılmış olabilir. Bu nedenle ocakların kullanım amacı tam olarak belirlenememektedir. Ancak IV. yapı katından itibaren görülmeye başlanan fırın ve kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü fırınlar ilk kez pişirme amaçlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Pişirme ve yakmanın yanında daha sonra ki süreçlerde maden ergitme işlevinde de kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır. Isınma amaçlı olarak ise genelde kullanılmaz. Bu işlev için ocaklar daha uygun görülmüştür.

[171] Blegen C. W., 1966, s.39-58

Şimdi sırasıyla bu dönem tabaklarında çıkan ateş yapılarını inceleyelim: Yerleşmenin If evresinde 112 no'lu oda olarak isimlendirilen yapıda bir ocak çıkarılmıştır. Yapının kuzey ve güney taş duvarları sağlam olarak durmakta fakat geri kalan kısmı tahrip olmuştur. Dikdörtgen şeklinde ki yapının içerisinde çıkan Ocak, 1,30 cm ölçüsüne sahip ve tabanı çömlek parçalarıyla döşelidir. Çevresi ise küçük taşlarla çevrilidir.(Resim 147) Yine Troia Ib evresinde de küçük bir ocak yeri tespit edilmiştir.[172] Troia II tabakasında, a-h olmak üzere sekiz yapı evresi tespit edilmiştir. Yerleşmenin genel olarak iyi korunduğu görülmektedir. Bu yapı katında kalın surlar şehri koruma altına almıştır. Surlarda belli aralıklarla kulelerin yer aldığı görülmüştür. En önemli yapısı ise rampalı olan FM giriş kapısıdır. Megaronların yer aldığı yerleşmede dar sokakların olduğu anlaşılmıştır. Yerleşmede çıkarılan tahıl çukurları da diğer buluntular arasındadır. IIg evresinde çokça megaronlu yapı çıkarılmıştır. Bunlardan 202 no'lu odada kırık çanak-çömlek parçalarının yanında bir ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 148) Duvarlarının sıvalı olduğu anlaşılan yapının oldukça iyi ve düzenli olduğu anlaşılmıştır.[173] Ancak yapı çıkan büyük bir yangınla son bulmuş olduğundan, kalıntıların ayrıntıları tam olarak anlaşılmamaktadır.

Troia III tabakası a-d olmak üzere dört yapı katı ile temsil edilir. Mimari açıdan ise oldukça gelişmiş yapılar ortaya çıkmıştır. Megaron yapılarının birden, üç odaya kadar yükseltilen örnekleri görülmüştür. Yapıların duvarları taştan oluşmakta ve ortak olarak kullanılmıştır. Bu tabakanın sur yapısı M. O. Korfmann tarafından yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır.[174] Bu yapı katında en önemli buluntular 300 no'lu evde ele geçmiştir. Dört yapı evresinde de kullanım gösterilen evde ocak odaları yer almaktadır. Bu yapının IIIa evresinde iki adet ocak ortaya çıkarılmıştır.(Resim 149) Dairesel şeklinde olan ocakların çapları 65 cm olarak ölçülmüştür. Tabanları ise yine seramik parçalarıyla döşenmiştir. Ayrıca ocağın önünde tümlenebilen bir kap bulunmuştur. IIIb evresine gelindiğinde, yapının kuzeybatısında bir dairesel biçimli ocak yapısı karşımıza çıkmaktadır.(Resim 150) 60cm çapa sahip olan ocağın tabanı sıvalı olduğu ve yanında odunluk bölmesinin de olduğu görülmüştür. Yapının genelinde büyük bir yangınla son bulduğu görülmekte olup alanın bazı bölümlerinde yoğun kül katmanı ele geçmiştir. Tabakanın son evresi olan IIId evresinde yine iki adet dairesel ocak yeri tespit edilmiştir. Ancak 300 no'lu evin içerisinde bulunan ocak büyük önem taşımaktadır.(Resim 151) Ocağın kenarlarında yükselen ve yer yer 15 cm kadar çıkan kenar kavislerinin olduğu gözlemlenmiştir. Kıvrılarak yukarı doğru yükselen bu kavis, ocağın

[172] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., Sperling J., 1950, s.140-141
[173] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., Sperling J., 1950, s.332
[174] Korfmann M., 2000, s.279-282

kubbesi olacağı düşüncesini akla getirmektedir. Bu nedenle de ocağın, kubbeli fırınların öncüsü olacağı şeklinde yorumlanmıştır.[175] Bilindiği üzere ocak yapısının üstü asla kapalı olmaz ki olursa bu yapının fırın olduğunu gösterir. Ancak bu ocağın kenarında yükselen kavisin, ocağı tamamıyla örtmediği veya çok az bir boşluk bırakılabileceği düşünülmektedir. Bütün bu düşüncelerin doğrultusunda hareket edecek olursak da işte bir yerleşmede kubbeli fırının gelişimine tanıklık etmiş oluyoruz. Çünkü ocağın böyle bir süreçten sonra fırına veya kubbeli fırına dönüşebileceği gayet mantıklı bir açıklama olarak görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Troia yerleşmesinde fırın ve kubbeli fırınlar IV. tabakadan itibaren görülmüştür. IIId evresinde böyle bir ocak yapısının ortaya çıkması, kubbeli fırınların öncüsü olacağı ve bu yapının geliştirilerek kubbeli fırınların ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Troia IV tabakası, a-e olmak üzere beş yapı evresine ayrılmaktadır. Bu dönem yerleşmesi tam bir kale görünümünde olan büyük bir kenti andırır. Megaron yapılarının yönlerinde değişim görülür ve yapılar kalın taş temel üzerine kerpiç tuğlaların örülmesiyle oluşmaktadır. Çok odalı yapıların sokaklara açıldığı binalardan oluşan bir yerleşim dokusu vardır. Bu dönem megaron yapılarının içinde yoğun şekilde ocak ve fırın yapıları çıkarılmıştır. Ayrıca bu ocakların evreler arsında yenilenerek kullanıldığı görülmüştür. IVa yapı katının; 450 no'lu odanın köşesinde dairesel biçimli bir ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 152) Ocağın tabanı çömlek parçalarıyla döşeli ve etrafı pişmiş topraktan çevriliydi. 452 no'lu odada yine bu ocağa benzer şekilde bir yarım ocak çıkartılmıştır.(Resim 153) Evin köşesinde, kapının yanında yer alan ocağın bir bölümü tahrip olmuştur. 455 no'lu odada yapının güneydoğu duvarının altında bir kubbeli fırın yeri tespit edilmiştir.(Resim 154) At nalı biçiminde ki fırının içerisinde yanık katman ve tümlenebilir kaplar çıkarılmıştır. Etrafı pişmiş topraktan çevrili olan fırının üst yapısının kubbe bölümü tamamen tahrip olmuştur. Z fırını olarak isimlendirilen bu kubbeli fırının, kubbe kısmında dumanı kontrol altına almak için bir açılıp-kapanabilir boşluk bırakılmaktaydı. Çalışmanın ikinci bölümünde de belirtildiği gibi böyle kubbeli fırınların olduğu mekânlarda kubbe deliğinin odaya açılmasından ve dumanın odaya yayılmasından dolayı bu odaların sadece pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yanma odaları olarak isimlendirilen bu odalarda sadece pişirme işlemi görülmekte ve fırının kubbesinden çıkan duman kap veya pitosla kapanarak kontrol altına alınabiliyordu. Karataş-Semayük'te de görülen bu tip odaların varlığı şimdilik kesinlik kazanmamıştır. Ama dumanının odaya verildiği bir mekânda yaşam sürülemeyeceği kesindir.

[175] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.64-68

Kubbeli fırınların içeride olduğu gibi dışarıda, avluda da yer alan örnekleri de bulunmaktadır. Yoğun yangına maruz kaldığı düşünülen 455 no'lu yapının aniden çıkan bir yangınla terk edildiği düşünülmektedir. Yine 456 no'lu odanın ortasında küçük taşlarla döşeli bir ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 155) Yaklaşık olarak 1 m çapa sahip olan bu ocak, IVa evresinde göreceğimiz son ateş yapısıdır.[176] IVb evresinde 455 no'lu uzun bir oda yapısı bulunmuştur. 5 m uzunluğunda 3,5 cm genişliğinde olan odanın ortasında bir ocak yeri çıkarılmıştır.(Resim 156) Küçük bir ocak olan buluntunun zemini sıvalı şekildedir. Bu ocağın hemen yanında ise bir fırın yeri tespit edilmiştir. Fırın R olarak adlandırılan yapının kenarları pişmiş toraktan yapılmıştır. Etrafında yoğun şekilde kırık çanak-çömlek parçaları bulunan fırının kubbeli olduğu düşünülmektedir. Ancak fırının üst kısmı yok olmuştur. Yapının içerisinde yanmış tahıl taneleri de bulunmuştur.[177] IVc evresinde 403 no'lu alanda güney duvarının önünde büyük bir kubbeli fırın bulunmuştur. 403 no'lu alanın oda gibi bir görünümü olsa da büyük bir avluyu andırmaktadır. Bu alanda 1,70 cm çapında olan kubbeli fırının üst kısmı yine tahrip olmuştur. Ama tabanında kil sıva ve çömlek döşeme görülmektedir. Bu evrenin 456 no'lu evinde, ortasında yarım şekilde çıkan bir ocak yeri bulunmuştur.(Resim 157) 1,10 cm çapa sahip ocağın tabanı beyaz kille sıvanmış ve önünde kül çukuru tespit edilmiştir.[178]

Tabakanın IVd evresinde 401 no'lu oda yapısında küçük bir fırın yeri çıkarılmıştır. Yuvarlak bir yapıya benzemektedir ancak kuzeybatısı köşe vermektedir. İçerisinde ise çömlek parçalarıyla döşeli bir taban ve kenarları pişmiş topraktan yapılarak, malzemesi de çömlek parçalarıyla güçlendirilmiştir. 455 no'lu evin içerisinde ise iki adet ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 158) Güneydoğu duvarının yanında yer alan ocağın tabanı kil sıva ile kaplı, sağa doğru eğimli şekilde yapılmıştır. Bu ocağın yenilenerek iki dönem kullanıldığı anlaşılmıştır. Diğer ocak ise kapı girişinin yanında duvarın köşesinde yer almaktadır. Ocakların planları oval şeklinde olup, etrafı pişmiş topraktan oluşmaktadır. Tabanları ise küçük çömlek parçalarıyla döşenmiştir. Evin içerisinde, bunların yanında bir adet 25 cm derinlikte çukur yeri bulunmuştur. İçerisinde herhangi bir buluntu ele geçmemiş ve kül çukuru olmadığı da anlaşılmaktadır. Çünkü çukurun içinde yanık izlerine ait hiç bir belirti yok aksine beyaz kille sıvalı durumdadır.[179] IVe evresinin 455 no'lu alanında bir ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 159) Oval görünümlü ocağın çapı 1,30 cm civarında olup, etrafı yanmış

[176] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.148-158
[177] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.172-174
[178] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.180-189
[179] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.194-202

tuğlalarla çevrilidir. Tabanı ise yanmış çömlek parçalarıyla döşenmiştir. Zeminden yüksek durumda olan ocağın yanında 30 cm derinlikte bir çukur çıkarılmıştır. Bu çukurun içerisinde ise yanmış tahıl taneleri ve deniz kabukları bulunmuştur. IV. tabakanın son olarak belirttiğimiz bu yapısında çıkan çukurların(Bothros) ne amaçla kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.[180] IVd evresinde görülen çukurların içerisinde herhangi bir buluntu çıkmadığını belirtmiştik. Ancak burada ki örnekte yanmış tahılların çıkması, kül çukuru olduğu yönünde yorumlara yer vermiştir. Özellikle yanma odalarında, bu çukurların kullanıldığı ve ocağın artıklarının doldurulduğu çöp çukurları ya da kül çukurları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Alanın birçok yerinde bu çukurlara rastlanmıştır. Genel olarak 30 cm derinliğe sahip bu çukurların içerisinde yanmış tahıllar, yanmış keramik parçaları, midye kabukları ve kül birikintileri çıkmaktadır.(Resim 160)

Troia yerleşmesinin V. tabakası 4 yapı evresi içermektedir ve bir yangınla son bulmuştur. Troia V tabakasında ki genel mimari diğer tabakalardaki mimarı yapıya benzemektedir. Fakat duvarlar daha özenli biçimde yapılmıştır ve önceki tabakaya göre mekânlar daha geniş tutulmuştur. Bu tabakada ilginç olan ise bir sur yapısının çıkmamasıdır. Yerleşmenin tüm dönemlerinde çıkan sur yapısının bu tabakada olmaması çok farklı bir durumdur. Ancak yapılan çalışmalarda bu dönemde de bir sur yapısının yer aldığı fakat tahrip olduğundan günümüze ulaşılamadığı yorumu üzerinde durmaktadır. Troia V tabakası; a, b, c ile V^1-V^2 evrelerinden oluşan toplam dört yapı evresi ile temsil edilmektir. Yerleşmenin Va evresinde 501 no'lu ev olarak adlandırılan, 10 m x 3,90 cm ölçülerinde oldukça büyük ve uzun dikdörtgen şeklinde bir yapı çıkmıştır. Taş temelli evin doğu duvarının yanında iki adet ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 161) Birinci ocak oval görünümde olan 1,10 cm çapında ve tabanı kalın kil tabakasıyla sıvanmıştır. Çömlek parçalarıyla döşeli tabanında ki kilin kalınlığı 10 cm'yi bulmaktadır. Hemen bu ocağın önünde yer alan ikinci ocak ise daha küçük boyutlarda olan, 80 cm çapa sahip oval görünümdedir. Yine bu ocağında tabanı çömlek parçalarıyla döşeli ve kil sıvalıdır. Bu ocakların önünde ise taşlarla dizili, pişirme ile alakalı bir platform bulunmuştur. Platformun üstünde yanmış hayvan kemikleri ve seramik parçaları görülmüştür.[181] Ortaya çıkarılan buluntulara bakıldığında bu yapı bir mutfak yapısını andırmakta ve mutfak kültürünün varlığını ortaya koymaktadır.

[180] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.210-211
[181] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.252-253

Troia Vb evresine gelindiğinde 501 no'lu ev yapısı dikkat çekmektedir. Genişliği 2,75 cm olan uzunluğu ise tahribattan dolayı belirlenemeyen evin iki ayrı odası bulunmaktadır. Güneyde kalan arka odaya geçiş 70 cm aralıklı bir kapı geçidi ile sağlanmakta ancak arka odada herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Ana odada ise kapının yanında 30 cm yükseklikte kilden bir oturma yeri(bank veya koltuk) ve ortada bir ocak çıkarılmıştır. Evin tüm bölgeleri sıvalı olup zemin üzerinde de beyaz boya olduğu anlaşılmıştır. Evin ortasında yer alan ocak ise 10 cm yükseklikte, taş ve tuğla parçalarının üzerinde yer alan bir platform veya tezgâh üzerinde yer almaktadır.(Resim 162) Bu platformun üzerinde küçük bir ocak yeri ve yanında kilden yapılmış iki adet stant bulunmaktadır. Tahmin edildiği üzere ocağın yanında yer alan bu stantların yemek hazırlamada kapların üzerine konulduğu bir masa işlevi gördüğü düşünülmektedir. Hilal şeklinde olan bu ocağın mutfak yapısı içerisinde yer aldığını ve bu stantlarında yemek hazırlamada kullanılan yardımcı unsurlar olduğunu söyleyebiliriz. Altında yer alan daire biçimli platformun çapı 67 cm olarak ölçülmüştür. Bu mutfak tezgâhı birkaç dönem kullanıldığından oldukça sert bir yapıya dönmüştür. Bu nedenle de tezgâh tümüyle birlikte kaldırılırken dağılmamış ve böylece koruma altına alınmıştır.[182] Yapının içerisinde yoğun şekilde tümlenebilir kavanoz ve kap parçası çıkarılmıştır. Ayrıca beyaz bir boya ile badanalanmış yapının içerisinin son derece düzenli bir görünümü vardır. İçerisinde ki çıkan buluntulara bakıldığında bu yapının bir mutfak odası olduğu ve hizmetlilerin çalışma odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yani soylu bir ailenin evinin içerisinde yer alan ve hizmetlilerin çalıştığı bir mutfak yapısı olarak kullanılmış olmalıdır. Bu nedenle 501 no'lu ev Troia yerleşmesi için büyük önem taşımaktadır.

Troia Vc evresinde 501 no'lu evin iki odalı yapısı dikkat çekicidir. İki odalı olan evin içerisinde yaklaşık olarak 1 m yüksekliğe kadar çıkan dört ayrı yuvarlak platform tespit edilmiştir. Tezgâh işlevinde kullanılan yapıların kronolojik sırasıyla farklı dönemlere denk gelmektedir. Bu nedenle bu yapının yenilenerek çok defa kullanıldığı anlaşılmıştır. Dört yuvarlak platformun önünde bir ocak yeri tespit edilmiştir.(Resim 162) Etrafı pişmiş toprakla çevrilen ocağın içerisinde ki derinlik 20 cm'ye kadar inmektedir. Bu ocağın hemen yanında ise içerisinde çömlek parçalarının yer aldığı çöp çukuru ya da kül çukuru çıkmıştır.[183] Bu yapının da mutfak yapısı işlevinde kullanıldığı düşünülmektedir. Yapının içerisinde, tabanın altında küçük bir çocuğa ait iskelet bulunmuştur. Troia V¹ evresinin 553 no'lu odasında, batı duvarının yanında, yoğun şekilde tahrip olmuş bir kubbeli fırın çıkmıştır.(Resim 163)

[182] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.257-259
[183] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.271-273

Kubbesinin üstünde bir duman kontrol deliği olduğu düşünülen fırının kubbesi tamamen yok olmuştur. Yanma odası olarak kullanıldığı düşünülen yapı, 1m uzunluğa, 25 cm genişliğe sahip dikdörtgen şeklinde olan ve etrafı ise bir çift sıra tuğla duvarı ile ayakta kalabilmiş bir odadır. Fırın yapısının önünde bir kül çukurunun olduğu düşünülen fırının, tabanı ham tuğla parçalarıyla döşelidir. Bu kubbeli fırınların şekli tıpkı çamurdan yapılmış bir arı kovanına benzemekte ve ön kısmı açıkta kalarak pişirme ve ateş yakma eylemini gerçekleştirmektedir. Buna benzer fırınların günümüzde de köylerde kullanıldığı gözlemlenir. Bu evrenin 554 no'lu odasında bu fırına benzer ancak daha küçük olan 3 adet kubbeli fırın yan yana bulunmuştur.(Resim 164) Bütün özellikleri diğer fırına benzeyen bu fırınlar çok tahrip olduğundan üst kısmı yok olmuştur.[184]

554 no'lu odada çıkan üç adet fırının üst yapısının olmaması bir sorunun cevabını bulmasını engellemiştir. Burada tartışılan nokta, bu fırınların dönem olarak farklı olduğu mu yoksa üçünün de tek bir kubbe altında kullanıldığı mıdır? Bu sorunun cevabı tartışma konusudur. Ancak yapılan çalışmalarda fırınların farklı dönemlerde kesinlikle kullanılmadığı anlaşılmıştır. Aynı dönemin fırınları olan bu yapının bir yanma odası olarak kullanıldığı da düşünülmektedir. Yapının içerisinde yine çok fazla çömlek parçası toplanmış ayrıca oval biçimli, kırık bir çakmaktaşı bıçak bulunmuştur. Son yapı olarak Troia V² evresinde çıkan ve 550 no'lu oda olarak adlandırılan yapıyı göreceğiz. 550 no'lu oda yaklaşık olarak kare biçimine sahip ve kapısı caddeye açılan bir mekândır. Evin güneybatı köşesinde ise bir kubbeli fırın yapısı ortaya çıkarılmıştır.(Resim 165) Uzunluğu 2,20 cm ve genişliği 1,65 cm olan, elips şeklinde oldukça büyük bir fırındır. Ham tuğla kalınlığı 15 cm olan fırının, kubbe kısmında yer yer 30 cm ile 65 cm'ye kadar ayakta kalan tuğla sırası bulunmaktadır. Pembemsi bir renge sahip olan fırının tüm yüzeyi kille sıvanmıştır. Fırının batı kenarı sağlam şekilde ayakta durmakta ve üzerinde ise düzenli delik yerleri bulunmaktadır.[185] Duman deliğinin kubbenin üst tarafında olduğu düşünülen bu fırının yan duvarında bulunan deliklerin işlevi hakkında çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Önceleri bu deliklerden dumanın çıktığı düşünülüyordu. Ancak yapılan çalışmalarda deliklerin baca işlevi görmediği anlaşılmıştır. Çok alçakta olan bu deliklerin içerisinden duman geçtiğine dair izler bulunamamıştır. Daha sonra ise bu deliklerin yapının duvarlarını destekleyen direk yerleri olduğu düşünülmüştür. Ancak bu konuda da tartışmalar devam etmekte ve deliklerin işlevi tam olarak bilinmemektedir. Sadece çeşitli yorumlar yapılmaktadır.

[184] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.262-268
[185] Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, s.277-280

Troia yerleşmesinin, İlk Tunç Çağı'nın 5 kültür tabakasını alt evreleriyle birlikte yapılarında çıkan ateş buluntularını değerlendirdim. Mekânlarda çıkan ateş yapılarının önemli ve öncülerinin birçoğunu ayrıntısıyla inceledim. Troia yerleşmesinin bu dönem tabakalarında yaklaşık olarak 21 adet aynı nitelikte ocak ve 11 adet fırın veya kubbeli fırın yapısını önemli özellikleriyle yazımda belirttim. Bütün bu değerlendirmenin sonunda ocak yapılarının özelliklerini ve fırın yapılarının ise gelişimini görmüş olduk. Fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığını ve Troia halkında mutfak kültürünün yavaş yavaş oluştuğunu ve geliştiğini göstermeye çalıştım. Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Troia yerleşmesi, yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan buluntular ışığında ne kadar önemli bir merkez olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca M. O. Korfmann'ın kazı çalışmaları döneminde daha çok araştırma yapılan aşağı şehir hakkında da önemli bilgiler elde dilmiştir. Denizsel Troya Kültürü'ne(I. II. III. tabakalar) ait aşağı şehrin anıtsal bir ahşap savunma sistemine sahip olduğu Troia II. evre kalıntılarından anlaşılmıştır.[186] Ahşap sur yapısındaki kapıda yukarı şehre giden bir yol saptanmıştır. Bütün bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan veriler dönemi daha iyi anlamamıza ve bölgede ki bazı soruların cevaplarını bulmamıza yardımcı olmuştur. Özellikle megaron yapılarının bölgeyi önemli ölçüde etkilediğini, buna bağlı olarak kültür alışverişinin arttığını ve toplumları etkilediğini anlamaktayız. Ticaretin büyük toplumları oluşturduğunu ve büyük kentlerin oluşmasına katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Tüm bu zincir halkalarının arasında ocakların ve fırınların geliştirdiği mutfak kültürü de gelişimin önemli bir ayağı olmuştur. İnsanlar besinlerini daha sağlıklı ve korumalı olarak tüketmiş, pişirme eylemini gerçekleştirerek de besin maddelerinin lezzetine ulaşmayı başarmışlardır. Bugün Anadolu'da önemli bir yere sahip yemek kültürünün temelleri, Troia yerleşmesi gibi Anadolu'da ki tüm yerleşmelerin katkısıyla o dönemlerde atılmıştır. Günümüzde geniş, çeşitli ve farklı bir mutfak kültürü ortaya çıkmıştır.

3.5.3. Kanlıgeçit (Kırklareli)

Kırklareli il sınırları içerisinde bulunan Kanlıgeçit, Kırklareli höyüğü kazısında Aşağı Pınar kazısı ile birlikte yürütülen diğer yerleşmeden biridir. Yerleşmede yapılan çalışmalarda çıkan yapıların, Anadolu'nun mimari plan karakteristiği olan megaron tipi yapılar olduğu gözlemlenmiştir. İlk Tunç Çağı III yapı katına ait üç adet megaron yapısı ortaya çıkmıştır.[187]

[186] Korfmann M., 2000, s.285
[187] Özdoğan M., 1998, s.78

Biri yarım şekilde çıkan megaronların ortalama büyüklüğü 6,5 cm x 15 m ölçülerindedir. Oldukça büyük olan bu yapıların taş temelli, kerpiç tuğlalı duvarları da 1 m kadar kalınlığa ulaşmaktadır. İki megaronun içerisinde, odaların ortasında çukur tabanlı ve yapıların eninin tamamını kaplayacak kadar büyük bir ateş yeri bulunmuştur. Güney megaronun ateş yerinin içinde, birbirinden bağımsız küçük ocak ya da sunaklar bulunmuştur. Her iki megaronun da içinde hiç bir buluntuya rastlanmamış olması, oda içini hemen hemen tümü ile kaplayan ateş yerinin varlığı, bu yapıların dinsel ya da törensel işlevi olduğunu düşündürmektedir.[188](Resim 166) Ayrıca daha sonra ki yıllarda yapılan kazılarda, megaron planlı yapıların tabanları altında büyük depo küplerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı yapıların ön kısmında çitle çevrili olduğu düşünülen avluların yer aldığı anlaşılmıştır. Bu avluların içerisinde ise günlük işlerin yapıldığı işlikler ve kubbeli fırınların kalıntılarına ulaşılmıştır. Yerleşmede bulunan bu ocakların dinsel amaçlı olarak kullanıldığı düşünülse de kesin bir bilgi değildir. Ancak kubbeli fırının kalıntılarından varlığını bildiğimiz ateş yapıları, pişirme amaçlı olarak kullanılmış olmalıydı. Bu nedenle de yerleşmede pişirme kültürünün var olduğunu söyleyebiliriz.

3.5.4. Menekşe Çatağı (Tekirdağ)

Tekirdağ il sınırları içerisinde bulunan yerleşme, Troia yerleşmesi ile ticari ilişkileri olduğu anlaşılan önemli bir merkezdir. Burada yapılan çalışmalarda elde edilen malzemelere bakılarak Troia kenti ile ticaret yaptığı saptanmıştır. Höyükte daha çok Demir Çağı dönemine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu nedenle de yerleşmede İlk Tunç Çağı'na ait kalıntılar oldukça sınırlıdır. Bu dönemin mimarisi genel olarak ahşap dikme dizilerinin çevresinin bol kumlu killi toprak ile sıvanması şeklinde oluşturulmuş, çukur tabanlı yapılar oluşturmaktadır. Yapıların daralan kesimlerine bazen alçak kubbeli bir fırın yerleştirilmiştir. Yapılardan bazılarının içinde ahşap dikmelerle yapılmış bölmeler vardır. Doğu Çatak çalışmasında ise ocak ve kerpiç duvar izlerine rastlanmıştır. Özellikle ana toprağın içine açılmış yarı çukur barınaklar ve oldukça iyi işçilik gösteren büyük fırın ve ocaklar önemli kalıntılar arasında yer almaktadır.[189] Yerleşmede ortaya çıkan fırınların ve alçak kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Ancak ele geçen ocakların kullanımı hakkında bir fikir ya da yorum yapılmamaktadır.

[188] Özdoğan M., Parzinger H., Karul N., 1998, s.130-135
[189] Özdoğan A. E., Işın M. A., 2002, s.377-388

3.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

3.6.1. Kenan Tepe (Diyarbakır)

Kenan Tepe yerleşmesinin Kalkolitik Dönem'e oranla bu dönem tabakasında çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Bu döneme ait mimari kalıntılar çakıltaşı yüzeyler ve bazı duvar kalıntılarıyla temsil edilmektedir. Bazı yüzeylerin daha sıkıştırılmış olması nedeniyle buraların daha işlek alanlar oldukları için çiğnendikleri, olasılıkla işlik alanından çok geçit olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Geçit alanlarının olduğu bölgelerde fırın yapıları ortaya çıkmıştır. İlk Tunç Çağı tabakasında ortaya çıkan buluntular çakıltaşı döşeli tabanlar, ezilmiş toprak yüzeyleri, üç fırın yapısı, taş döşeme, bir taş duvar temeli ve daha az korunmuş taş yapılara ya da döşemlere ait parçalardan oluştuğu söylenebilir.[190] Yerleşmede çıkan buluntuların azlığından dolayı, fırınların kullanım amacı tam olarak belirlenememektedir. Ancak Kalkolitik Dönem'de ki benzerliğinden yola çıkarak pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

3.6.2. Lidar Höyük (Şanlıurfa)

Şanlıurfa il sınırları içerisinde yer alan merkez, Aşağı Fırat Havzası Projesi kapsamında 1979-87 yılları arasında, H. Hauptmann tarafından kazısı yapılmıştır. Yerleşme bu tarihten sonra sular altında kalmıştır. Bu nedenle höyüğün sadece üst tabakaları açığa çıkarılabilmiştir. İlk Tunç Çağı I evresine ait olan tabakada 2 m kalınlığında, en fazla 8 m yüksekliğinde, kerpiç tuğladan oluşan bir sur yapısı tespit edilmiştir. Sur yapısının iç kısmında yer alan ve bu duvara yapışık şekilde duran yuvarlak, disk biçimli, ocaklı ve kerpiç duvarlı tek odalı evler bulunmaktadır. Taş temelli duvarları olan evlerin 4 x 4 m ölçülerine sahip, kare planlı oldukları anlaşılmıştır. Bunların dışında pek fazla buluntu elde edilmemiştir. Ancak yerleşmenin güneybatısında ve yerleşme dışında kalan bir alanda çömlekçi atölyeleri ele geçmiştir. Bu alanda beş tabaka ile çömlekçi atölyeleri ortaya çıkarılmıştır. 5 m x 2,5 cm boyutlu at nalı biçimli fırınlardan 2,6 x 3,4 cm boyutlu iki katlı gelişkin çanak çömlek pişirme fırınlarına kadar 19 adet fırın açığa çıkarılmıştır.(Resim 167) İki katlı fırınlarda ateşhane ile çömleklerin piştiği yer, ızgaralı (delikli) bir taban ile ayrılmaktadır. 2,60 x 3,40 cm boyutlu bu fırınların kubbeli olduğu sanılmaktadır. Fırınların çevresinde henüz pişirilmemiş ham kaplar

[190] Parker B. J., Dodd L. S., 2003, s.471-482

da bulunmuştur.[191] Bu döneme tarihlendiği belirtilen çömlekçi fırınlarının yer alması ilginçtir. Çünkü çömlekçi fırınları İlk Tunç Çağı dönemlerinde kullanılmadığı, bu tür fırınların Klasik Dönem'den itibaren ortaya çıktığını biliyoruz. Fakat yerleşmenin dışında kalan bu alan için, elde edilen verilerin tam olarak bu dönemi gösterdiğini söyleyemeyiz. Sular altında kalan yerleşmede tam anlamıyla detaylı bir çalışma yürütülememiştir. Ayrıca höyük İlk Tunç Çağı III döneminden, Roma Dönemi'ne kadar yerleşim sürmüştür. Bu nedenle ortaya çıkan çömlekçi fırınlarının bu döneme tarihlendiği tartışma konusudur.

3.6.3. Nevali Çori (Şanlıurfa)

Nevali Çori yerleşmesinin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'ine ait yapılarında ateş yapılarının olduğunu belirtmiştik. Ancak höyüğün H/J açmalarında yapılan çalışmalarda, MÖ 3. bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen tabakasında, İlk Tunç Çağı'nın I. evresine ait yapı katları tespit edilmiştir. İki yapı katı tespit edilen tabakada yapı kalıntılarına ulaşılmıştır. Biri büyük diğeri ise ondan küçük olan iki oda yapısı, dönemin en sağlam kalıntıları olarak ele geçmiştir. Bu odaların duvarları düzeltilmiş kireç taşlarında oluşmaktadır. Dörtgen biçimli olan odaların, büyük olanı 4,3 cm, küçük olanı ise 1,5 cm uzunluğundadır. Büyük odada bir petek (pişmemiş topraktan yapılma depolama kabı), küçük odada ise bir sanduka mezar ele geçmiştir. Büyük odanın batı kısımda kilden bir seki, ocak yeri ve yuvarlak biçimli bir ateş yeri de ele geçirilen diğer buluntular arasındadır.[192] Ocak yapılarının kullanım amacı hakkında herhangi bir fikir yürütülmemektedir.

3.6.4. Zeytinlibahçe (Şanlıurfa)

Yerleşmenin bu dönemine ait İlk Tunç Çağı I evresinde 12 adet yapı katı tespit edilmiştir. Bu yapı katlarında çıkan mimari yapılar incelendiğinde iki odalı, taş temelli ve kerpiç duvarlı yapılara rastlandığı anlaşılmıştır. Kare plana sahip olan bu odaların kerpiç duvar kalınlığı 1,30 cm'yi bulmaktadır. Böylesine kalın duvarlı yapıların olduğu yerleşmede, evlerin oldukça büyük olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yerleşmenin zeminine bu evler kurulurken engebeye göre bazı bölgeleri teraslanarak yapıların inşa edildiği ortaya çıkmıştır.

[191] Hauptmann H., 1981, s.197-198 ve http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2132&html=ages_detail_t.html&layout=web
[192] Hauptmann H., 1988, s.99-110

Yapılan çalışmalarda bu döneme ait iki odalı ve dar koridoru olan beyaz sıvalı bir ev ortaya çıkarılmıştır. Bir odanın merkezinde tabana gömülü yuvarlak bir ocak, bu ocakla ilişkili iki küçük ve alçak çukur (kül çukuru olabilir) tespit edilmiştir.(Resim 168) Yine bu tabakaya ait çıkarılan yapıda yuvarlak bir fırın, oturma sekisi ve küçük havuza benzeyen mutfak platformu çıkarılan diğer buluntular arasındadır.[193] Havuzlu yapısıyla ilginç bir görüntüsü olan tezgâhın, çevresinde ve içinde mutfak işlerinde kullanılan küçük buluntular(tabaklar, kupalar, öğütme taşı) çıktığı için bu yapının mutfak yapısı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle yerleşmede bulunan fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca bir kısmı odanın tabanına gömülü şekilde bulunan ocak, farklı yapım tekniğiyle dikkat çekmektedir. Özellikle bu gömülü ocağın pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

3.7. Ege Bölgesi

3.7.1. Bakla Tepe (İzmir)

İzmir il sınırları içerisinde yer alan Bakla Tepe höyüğünün en önemli buluntuları, sanduka mezarları ve Batı Anadolu Yerleşim Modelini oluşturan ev mimarisidir. Yerleşmede küplerin, sandukaların içerisine koyulmuş birçok iskelet çıkarılmıştır. Ölü gömme gelenekleri bu şekilde olan yerleşmede yoğun şekilde mezar çıkmıştır. Bakla Tepe höyüğünde mimari açıdan da zengin bir buluntu örneği olan ev yapıları yoğun şekilde bulunmaktadır. Bu dönemin yerleşim modeli, ev planı incelendiğinde önemli bir çıkarım elde edilmiştir. Dönemin karakteristik yerleşim modelinde, taş döşeli sokaklara açılan uzun evlerden oluşan bir yerleşim şekli söz konusudur.(Resim 169) Yan yana inşa edilen evler aynı yan duvarları kullanmakta, dolayısıyla bloklar halinde inşa edilmiştir. Bu bloklar müşterek tek bir düz çatıya sahiptir. Uzunlukları 20 metreye yaklaşan, 5 metre genişliğinde ki bu uzun evlerin içleri bazen ara duvarlarla bölünerek ana mekân dışında daha başka mekânlar da elde edilmiştir. Evlerin içlerinde ayrıca ambar, ocak tabanı gibi mimari özellikler bulunmaktadır. Tabanların ise taş kaplı olduğu gözlemlenmiştir. Evlerin tümünün duvarları belli bir yüksekliğe kadar taşla örülmüştür. Üst kısımları kerpiçle örüldüğü düşünülmekte ancak herhangi bir kerpiç kalıntısına ulaşılmamıştır. Oluşturulan bu yerleşim modeli Batı Anadolu'da ve Ege Adalarında bazı yerleşim yerlerinde görülmektedir.

[193] Frangipane, M., Bucak, E., 2001, s.65-132

Batı Anadolu'da; Aphrodisias, Beycesultan ve Demircihüyük gibi yerleşmelerde bu yerleşim modeli görülmüştür. Ege Adalarında ise; Lesbos(Midilli) Thermi'de, Chios(Sakız) Emporio'da ve Samos(Sisam) Heraion'da yine bu yerleşim modeli kullanıldığı anlaşılmıştır.[194] Kıta Yunanistan'ın bazı merkezlerinde de bu yerleşim modelinin örneklerine rastlanmıştır. Birbirine benzer yapı modeli görünen bu merkezlerin bir biriyle bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle Bakla Tepe höyüğünün bu dönem mimarisi büyük önem taşımaktadır. Yapıların içerisinde ele geçen ocak tabanlarının ise oval bir şekle sahip olduğu gözlemlenmiştir. Gayet büyük boyutlu olan bu ocakların ebatlarının 1.80 cm ye kadar çıktığı görülmektedir. Ocakların tabanı büyük taşlarla döşeli, üstüne çömlek parçaları dizili ve onun üstüne de çamur harçla sıva yapılarak oluşturulmuştur.[195] Böyle bir uygulama ısıyı daha fazla tutmakta ve eşit oranda pişirmek için yapılmaktadır. Bu uygulamadan da anlaşılacağı üzere yerleşmede çıkan ocakların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

3.7.2. Beycesultan (Denizli)

Kalkolitik Dönem'de en önemli buluntusu olarak gösterilen megaron yapısı bu dönemde yoğun şekilde ortaya çıkmıştır. Kalkolitik Dönem'de ortaya çıkan yapı, Anadolu'da megaronun öncüsü olarak gösterilmiştir. Bu dönemde de iyi şekilde korunmuş megaron yapılarının çıkmasıyla bu düşünceyi doğrulamaktadır. Megaron tipi yapıların Beycesultan yerleşmesinde görülmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü megaronların Batı Anadolu'da, Ege adalarında ve Kıta Yunanistan'da kullanılan bir yapı modeli olması, bu bölgeler arasında bir bağın olduğunun en önemli kanıtlarındandır. Ayrıca Bakla Tepe yerleşmesinde çıkan ev yapı modelinin de bu bölgelerde ve Beycesultan yerleşmesinde görülmesi yine güçlü bir bağın kanıtları arasında gösterilir. Yapılan çalışmalarda, mimari yapının incelenmesiyle bölge hakkında önemli veriler elde ederek, dönemi daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur.

Beycesultan yerleşmesinin bu dönemi XIX-VIII yapı katlarıyla temsil edilmektedir. Yapı katlarında megaron örnekleri yapı modelini oluşturmaktadır. XVII. Yapı katında tam bir yapı ele geçirilmiştir.(Resim 170) Yapı anteli bir girişi olan ön odaya sahip ve arka arkaya sıralanan kuzey-güney doğrultusunda iki küçük odadan ibarettir. Megaron planına sahip bu yapı hafirlere göre İTÇ II evresi tapınaklarının öncü bir yapısıdır. İlk odada bir oturma sekisi ile kerpiç duvarlı bir ambar yer almaktadır. Arkadaki oda ise belki tapınağı yöneten rahibin

[194] Özkan T., Erkanal H., 1999, s.25-26
[195] Erkanal H., Özkan T., 1998, s.337-355

mekânı olarak kullanılmaktadır. Yapıda bulunan çocuk gömütleri, buranın kutsallığını desteklemektedir. İTÇ II. evresi tapınaklarının da aynı alanda, aynı yönde inşa edildiği düşünülürse bu yorum yanlış olmayacaktır. Bu yapılarda ortak özellikler; dörtgen odalara sahip, fırınlı (kubbeli fırın), ocaklı, seki ve ambarlı olan taş temelli, kerpiçten yapılmış, duvarları özenle sıvanmış yapılardır.

Kazının hafirlerine göre bu yapılar kutsak mekân veya tapınak yerleri olarak görülmektedir. Anteli girişin ana mekâna açılması ve ana mekânda ocak, fırın ve sunağın yer alması tapınağı andıran unsurlar olarak kabul edilir. Ayrıca arka odanın ise tapınağı yöneten rahibin odası olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle buralarda çıkan kubbeli fırın ve ocakların kült amaçlı olarak kullanıldığını savunmaktadır. Halkın ana mekâna gelerek rahibin huzurunda adaklar adadıktan sonra hediyeleri rahibe teslim etmektedir. Böylece ibadetini yerine getirmiş ve tanrıya saygısını sunmuş olacaktı. Ocağın ise rahip tarafından sürekli olarak yaktığı düşünülmektedir. Ancak yerleşmenin sadece bir bölümünde kazı yapılması ve diğer yapıların tamamının ortaya çıkarılmadan, yapılar hakkında fikir yürütülmesi yanlış yoruma yöneltebilir. Bu yapıların bir saray yapısı mı, tapınak yapısı mı veya normal bir ev yapısı mı olduğunu söylemek kısıtlı bilgilerle zordur. Ayrıca Troia yapılarında ki gibi bu yapıların da içinde kült amaçlı kullanılan herhangi bir buluntu görülmemiştir.

İTÇ III. evresine ait yapılar eski tabakalara oranla daha düzenlidir. Yine taş temel üzerine kerpiç yapılar bulunmaktadır. Tahta hatıllarla duvarların güçlendirildiği izlenmektedir. İçlerinde A yapısı olarak isimlendirilen mekânda ortada hilal biçimli bir ocak ve bir fırın, köşelerde seki ve oturma yerleri kullanılmıştır. Yapının içinde hiçbir buluntu olmayışı tören gibi toplumsal olaylar için yapılmış yapı olarak yorumlanmasına sebep olmuştur. B yapısında ise ortada daire biçimli bir ocak vardır.[196](Resim 171) Yapılarda çıkan ocakların kült amaçlı olarak kullanıldığı düşünülse de bu durumu doğrulayacak kesin bir buluntu ya da kanıt bulunamamıştır. Daha sağlıklı bir yorum yapılabilmesi için tüm yapıların ortaya çıkarılması ve yapılar arasında ki ilişkinin belirlenmesi gerekir. Bu nedenle de kesin bir fikirde bulunmak, yapılan yorumları yanlışa yöneltecektir.

[196] Lloyd S., Mellaart J., 1962, s.36-49

3.7.3. Kusura (Afyon)

Afyon il sınırları içerisinde yer alan höyüğün kazısı, 1935-37 yılları arasında Cambridge Üniversitesi adına W Lamb tarafından bir ekiple yapılmıştır. Arkeolojik sit alanı olarak tescillenen yerleşmede, yapılan kazı çalışmalarında üç tabaka(A, B, C tabakları) tespit edilmiştir. A ve C tabakasında oluşan tahribattan dolayı herhangi bir mimari buluntu ele geçmemiştir. B tabakasında ise mimari kalıntıların yer aldığı 7 yapı katı ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntılardan yola çıkarak yerleşmenin bu dönem mimarisi genel olarak dikdörtgen planlı, taş temelli, kerpiç duvarlı yapılardan oluşmaktadır. Tek katlı ve tabanları sıkıştırılmış topraktan oluşan evlerin duvarlarının, beyaz badanalı olduğu görülmüştür. B tabakasında çıkan buluntulara bakacak olursak 3. yapı katında yer alan yerleşmenin, kazılan kısmında evlerin bir sokak etrafında sıralandıkları görülmektedir. Sokak olarak nitelendirilen dar uzun geçit de duvar kalıntıları, ocak ve çeşitli tabanlar bulunmuştur. 7 no'lu odanın batı köşesinde oldukça küçük bir minik fırın ortaya çıkmıştır. 4-6. yapı katlarında yapı düzeninin değişmediği hatta bazı mekânların aynı planda inşa edildiği anlaşılmıştır. Yapıların içerisinde çeyrek daire biçimli minik fırın ve ocak kalıntıları yer almaktadır ve zeminler yine sıkıştırılmış topraktan oluşmuştur.[197] Yapıların içerisinde ve dışında ocak kalıntılarına rastlanmıştır. Fırınların ise yapıların içerisinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Ancak yapılan çalışmaların yetersiz oluğundan ve yerleşmenin önemli bir kısmı tahrip olduğundan dolayı çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Bu nedenle yerleşmede çıkan ocak yapılarının hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Fakat fırın yapılarının pişirme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

3.7.4. Liman Tepe (İzmir)

İzmir il sınırları içerisinde bulunan yerleşme, Koridorlu Evleriyle bu döneme ışık tutmaktadır. Mimari açıdan höyüğün en önemli buluntuları arasında yer alan Koridorlu Ev yapısı, İlk Tunç Çağı'nın temsil ettiği I, II, III tabakalarının tümünde de kullanılmıştır. İlk Tunç Çağı'nın I. evresinde, bazı yapı kalıntıları ve kubbeli fırınlar bulunmuştur. Kubbeli fırınların tabanları önce yassı taşlarla ve üstü de çömlek parçalarıyla döşelidir. İlk Tunç Çağı'nın II. evresinde, yerleşmenin en önemli mimari buluntusu olan Koridorlu Ev yapısı ortaya çıkmıştır. 2 m kadar kalınlığa ulaşan kalın duvarlara sahip olan yapı olasılıkla iki

[197] Lamb W., 1937, s.217-273

katlıdır.(Resim 172) Duvarların örülmesinde genel olarak yüz veren taşlar duvarın dış kısmına, şekilsiz taşlar ise duvarların iç kısmına yerleştirilmiştir. Altta depo mekânlarının var olduğu tahmin edilmektedir. Koridor mekânı bir dönem mutfak, bir dönem ara duvarlara bölünerek depo mekânları olarak işlev görmüştür. Mutfak olarak kullanıldığı evrede, içinde büyük bir fırın yer almaktadır. İlk Tunç Çağı'nın III. evresinde ise yine yapı kalıntıları ve bir fırın tabanı tespit edilmiştir.[198] Mutfak yapısının da yer aldığı yerleşmede fırınların ve kubbeli fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu nedenle de yerleşmede mutfak kültürünün var olduğu anlaşılmaktadır.(Resim 173) Liman Tepe Höyüğü, İlk Tunç Çağı'nda ve çalışma kapsamında değerlendirilen son yerleşmedir.

Neolitik Dönem'den İlk Tunç Çağı'na kadar olan dönemde, Anadolu üzerinde yerleşmiş olan ve içerisinde ateş yapılarını barındıran 82 yerleşme ve bu yerleşmenin tabakaları, bu bölümde gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece yerleşmelerde çıkan ateş yapılarının gelişim süreci örnekler üzerinden gösterilerek Anadolu'daki tablosu çıkarılmıştır. Özellikle İlk Tunç Çağı'nda oluşmaya başlayan büyük kentlerin (Troia, Norşuntepe, Demircihüyük, Beycesultan gibi) ateş yapılarını kullanmakla kalmayıp farklı işlevlerde de kullanmaya başladıklarını görmekteyiz. Ocakları ısınma, barınma, aydınlanma, pişirme ve kült amaçlı olarak çok işlevli kullanıldıkları ve daha da geliştirildikleri anlaşılmıştır. Fırınların pişirme amaçlı olarak kullanıldıkları ve daha sonra geliştirilerek maden ergitme gibi farklı işlevlerde kullanıldıkları yine bu örneklere bakınca ortaya çıkmaktadır. Bu ateş yapılarını çok amaçlı olarak kullanmakla beraber, bir birilerinden etkilenerek ve ya kendine özgü fırınlar geliştirerek yeni ve çok büyük boyutlu fırınların yapıldığını görmekteyiz. Fırınların gelişiminden esinlenerek kubbeli fırın ve tandır gibi farklı işlevleri olan ama sadece pişirme ihtiyacını karşılayan önemli ateş yapılarını icat ettiklerini görüyoruz. Bütün bu gelişmeler Anadolu'da mutfak kültürünü ve buna bağlı olarak pişirme geleneğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca doğrudan olmasa da dolaylı olarak yerleşmelerin kent olmasına ve ya gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle ateşin gelişimi ve Anadolu üzerindeki faydası görülmektedir. Bütün bu gelişmelerde ateş yapılarının yaşamımıza kattıkları ve sağladığı faydalarıyla ne kadar önemli olduğunu çok daha iyi anlamaktayız.

[198] Erkanal H., Günel S., 1996, s.231-260

SONUÇ

Ateşin keşfiyle başlayan insanoğlunun gelişim süreci çeşitli aşamalardan geçerek günümüz toplum yapısına ulaşması kısaca anlatılmıştır. İnsanoğlunun bu gelişim sürecinde ve toplumsallaşmasında ateşin ve ateş yapılarının etkisi bir kez daha açıkça ortaya çıkmıştır. Pişirme geleneğinin insan üzerinde oluşturduğu değişimler bu çalışmada ortaya konmuştur. İnsanoğlunun ilk karaya ayak bastıktan sonra doğayı gözlemlemesi ve doğadan faydalar edinmesi bu değişimin ve gelişimin başlangıcı olmuştur. Bu doğrultuda insan denilen varlık türleri doğayı gözlemleyerek taklit etme yolunu denemiştir. Ancak taklit etmekle yetinmeyen insanoğlu yeryüzündeki tüm canlılarda olmayan en güçlü silahını, düşünme yetisini, kullanarak vahşi doğadaki şartlardan kurtulmasını bilmiş ve yaşamasını öğrenmiştir. İnsan türlerinin fiziki şartları göz önüne alınırsa, vahşi doğaya karşı çok güçsüz bir durumdaydılar. Her canlının bir korunma veya savunma gücü varken insan türünün en önemli ve güçlü savunma silahı düşünme yetisi, doğal zekâsı olmuştur. Bu doğal zekâsı sayesinde doğada ki zararlı hayvanlara ve kendisi gibi düşman ırklarına karşı kendini savunmuş ve doğada ayakta kalmaya çalışmıştır. Çünkü tarihöncesi dönemlerde sadece vahşi hayvan ve zor doğa şartlarıyla mücadele etmemiş, bunların yanında insanın farklı olan türleriyle de mücadelesini sürdürmek zorunda kalmıştır. Australopithecus, Homo Habilis, Homo Erectus, Neanderthal gibi değişik özelliklerde olan insan türleri kendi aralarında yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bu nedenle insanoğlu doğadaki yaşamını sürdürmek için kendisini geliştirmek ve güçlü kılmak zorunda kalmıştır. İnsanoğlunun doğadaki bu yaşamla mücadelesi böyle başlamıştır. Bugün günümüzde halen daha bu yaşam mücadelesi verilmiyor mu? Yaşam mücadelesi için insan hep kendini yenilemek ve geliştirmek zorundadır, mücadele etmek zorundadır.

Karaya ayak basan hominidler bu mücadeleyi sürdürmek için yaptıkları doğa keşifleri ve gözlemleri sonucunda ateşi keşfettiler. Önceleri her canlı gibi ateşten korkan hominidler daha sonra doğal zekâsıyla ateşi faydalı bir şekilde kullanmasını bilmiştir. Savunma amaçlı olarak kullanmaya başlayan insanoğlu daha sonra ısınma, aydınlanma ve pişirme amaçlı olarak kullanmayı başarmıştır. İlk dönemlerde ateşi yakmaktan çok söndürmemek için çeşitli yöntemler deneyen insan, daha sonara nasıl daha çok ateş enerjisinden faydalanılır bunun yollarını aramıştır. Böylece yaptığı çalışmalar ve kazandığı deneyimler sonucunda ateşi ıslah etmek ve kontrol altına almak için ocak yapısını icat etmiştir. Böylece hem ısınmasını hem de pişirmesini daha da kolaylaştırmıştır. Bununla yetinmeyen insanoğlu toplumsallaşmanın

başladığı Neolitik Dönem'de nüfus arttıkça daha farklı işlevde ateş yapıları geliştirmiştir. Fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi yapıları icat ederek özellikle pişirme anlamında daha gelişkin yapılar oluşturmuştur. Bu doğrultuda insanoğlu ateşi karaya ayak bastıktan sonra tanımış ve kullanmasını ilk dönemlerden itibaren başarmıştır. Toplumsallaşmaya başladıktan sonra hızlı bir gelişim süreci geçiren insanoğlu çevresini de etkilemiş ve değişim yaşamaya başlamıştır. Buna paralel olarak yemek pişirme eylemini bulmuş, değiştirmiş ve geliştirmiştir. Pişirme eylemini oluşturmak için çeşitli ateş yapıları geliştirerek birim zamanda daha hızlı ve daha çok pişirme anlayışını başarmıştır. Ateşi kontrol etmek için ocak yapısını geliştiren insan, bununla yetinmeyip fırın ve tandır gibi ateş yapılarını icat ederek birim zamanda daha çok ekmek pişirmiş ve çoğalan nüfusa ekmek ve pişirilmiş besin temin etmiştir. İlk zamanlardan itibaren besin pişirme işleminden faydalanmasını bilen insanoğlu, bu ateş yapılarında başka işlemler yaparak faklı ihtiyaçlardan da faydalanmasını öğrenmiştir. Önceleri maden ergitme işlevini fırın yapılarında kullanan insan, daha sonra Klasik Dönem'den itibaren çömlek pişirme işlemini de yine fırınlarda yapmayı bulmuştur. Zamanla çoğalan nüfusa ekmek yetiştirmek için ticari amaçlı yapılan ekmek pişirme fırınları ve çömlek yetiştirmek içinde çömlekçi fırınlarını geliştirmiştir. Bu sayede ticari amaç doğrultusunda ekonomik kazanç elden insan ayrıca yemeklerini pişirerek daha lezzetli ve daha faydalı besin tüketmesini sağlamıştır.

Genel olarak bu çerçevede yaptığımız çalışma sonucunda ilk ateş izlerinin 1.800.000 yıl öncesinde Güney Afrika'da kullanıldığını ve karaya ayak basan ilk hominidlerden itibaren kullanıldığını söyleyebiliriz. Basit ocak yapısının da ilk zamanlardan itibaren kullanıldığını düşünebiliriz. Ancak toplumsallaşmanın başladığı dönemde, Neolitik Dönem, insanların etkileşim içerisine girdiğini ve birbirilerini etkilediklerini görüyoruz. Etkileşimin başladığı insanlar arasında ateş yapılarının da etkileşim yoluyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz. İlk ateş yapılarının örneklerinin görüldüğü Mezopotamya'dan etkilene insan, zamanla göç ve ticaret etkileşimiyle birlikte fırın yapısını üretmiş ve Mısır, Anadolu, Avrupa gibi gelişen bölgelere ulaştırmayı başarmıştır. İlk fırın ve tandır yapılarının görüldüğü yerler Mezopotamya ve Mısır bölgeleri olmuştur. Buradan Anadolu'ya yayılarak pişirme geleneği oluşmuştur. Anadolu'da pişirme örneklerinin ve çeşitli yemek türlerinin geliştiği en önemli yerlerden birisi Hititler olmuştur. Ancak onun öncesinde Cafer Höyük, Çatalhöyük gibi yerleşmeler yemek pişirme anlayışının Anadolu'da öncüleri olmuştur. Beycesultan, Troia gibi yerleşmeler ise bu pişirme anlayışını sürdürerek Balkanlara ve oradan da Avrupa'ya ulaştırdığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda bakıldığında ilk pişirme ile ilgili verilerin Anadolu'da Hacılar, Çatalhöyük, Köşk

Höyük, Salat Camii Yanı ve Aşağı Pınar yerleşmelerinde çıktığını görüyoruz. Bu yerleşmelerde ortaya çıkan mutfak yapılarının içerisindeki ateş yapıları pişirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Ocak, fırın ve kubbeli fırın gibi yapılarının bilindiği üzere kullanım amaçları yerleşmelere göre değişmektedir. Özellikle ocakların kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu merkezlerde ortaya çıkan mutfak yapılarından dolayı bu ateş yapılarının sayılan merkezlerde pişirme amaçlı olarak kullanıldığı kesinleşmiştir.

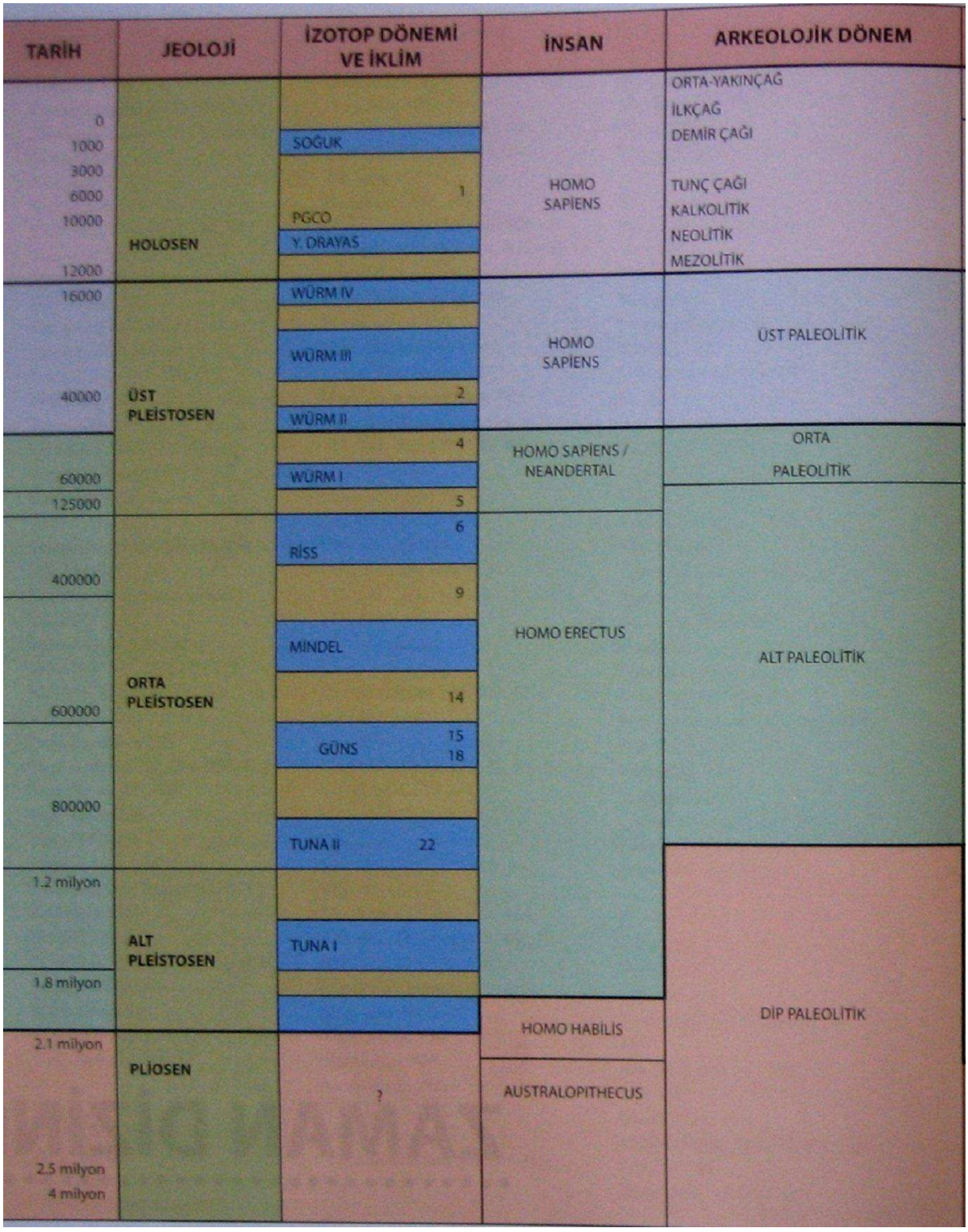
Anadolu'da ilk mutfak yapısı Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de Hacılar yerleşmesinde görülmektedir. Burada ortaya çıkan mutfak yapısı içerisindeki dörtgen ocak ve oval fırın pişirme amaçlı kullanılmıştır. Genel olarak mutfak yapıları ve yanma odaları görülen merkezlerin yapıları içerisinde ocak ve fırın, öğütme taşı, işlik, oturma sekisi, niş, gömme dolaplar ya da saklama petekleri, besin depolama yerleri, pişirme için kullanılan kap kacaklar, masa ve pişirme tezgâhı gibi unsurlar yer almaktadır. Çoğu mutfak yapısında yanmış besin kalıntıları çıkmaktadır. Bütün bu veriler ışığında da özellikle mutfak yapısında çıkan ateş yapılarının kesin olarak pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Hacılar yerleşmesinin dışında Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'de Çatalhöyük, Aşağı Pınar, Köşk Höyük ve Salat Camii Yanı yerleşmelerinde çıkan ateş yapıların pişirme amaçlı olarak kullanıldığı görülmüştür. Çatalhöyük yerleşmesindeki ocak ve fırınlar depo odalarının yanında yer alan ve pişirme amaçlı kullanılan yapılardır. Kalkolitik Dönem'de birçok ateş yapısı çıkmış ve bunların bir kısmı mutfak yapılarının içerisinde çıkmıştır. Mutfak yapısı ve yanma odası olarak kullanılan bu yapılardaki ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır yapıları pişirme amaçlı kullanılmıştır. Arslantepe, Tülintepe, Hacılar, Tell Kurdu, Hassek Höyük, Çatalhöyük, Güvercinkayası, Köşk Höyük, gibi yerleşmelerde mutfak yapısı veya yanma odaları çıkmıştır. İlk Tunç Çağı'nda ise İmamoğlu, Norşuntepe, Acemhöyük, Demircihöyük, Gözlükule, Troia ve Limantepe gibi yerleşmelerde mutfak veya yanma odası yer almaktadır. Bu merkezlerde yoğun şekilde ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandır gibi ateş yapıları çıkmıştır. Ve bütün bu ateş yapıları pişirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Mutfak yapılarının içerisinde bu ateş yapılarının yanında yer alan işlik, öğütme taşı, pişirme tezgâhı, kap kacak ve yanmış besinlerin çıkması, ateş yapılarının pişirme amaçlı olarak kıllanıldığını gösteren önemli verilerdir.

Anadolu'da çıkan ateş yapılarına bakıldığında özellikle ocakların hangi amaçla kullanıldığı tam olarak belirlenememektedir. Ocakların işlevi daha çok yerleşmedeki oluşan durumuna göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmadaki yerleşmelere bakıldığında pişirme amaçlı olarak kullanılan ilk ocak yapısının Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem olan Çatalhöyük

yerleşmesinde ortaya çıktığı görülmüştür. Şuana kadar yapılan kazı çalışmalarında çıkan buluntular incelendiğinde, ilk pişirme amaçlı olarak kullanılan ocak yapısı yuvarlak şekilde ve Çatalhöyük yerleşmesinin depo veya yanma odaları olarak değerlendirilen bölümünde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu merkezde çıkan yuvarlak ocağın pişirme amaçlı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunun dışında pişirme amaçlı olarak kullanılan ocak yapılarının yer aldığı diğer yerleşmeler şunlardır: Tülintepe(yuvarlak ocak), Hassek Höyük(yuvarlak ocak), Güvercinkayası(yuvarlak ocak), Köşk Höyük(yuvarlak ocak), İmamoğlu(at nalı ocağı), Acemhöyük(at nalı ocağı), Gözlükule(at nalı ocağı) yerleşmeleridir. Buradaki ocakların çoğunun çevresinde yanmış besin maddeleri tespit edilmiş ve çoğu mutfak yapılarının içerisinde yer almıştır. Acemhöyük yerleşmesindeki düğmeli, oval ocağın içerisinde yer alan düğmelerin ızgara vazifesi için kullanıldığı ve buda kabın ocağın üzerine konulduğu çalışmada belirtilmiştir. Bu nedenle bu ocakta pişirme işlemi yapıldığı kesin olarak kanıtlanmıştır. Taşınabilir ocakların görüldüğü Karaz, Pulur/Sakyol, Tell El Cüdeyde gibi yerleşmelerde ise bu ocakların kor taşımada veya közün konularak dumansız yemek pişirmede kullanıldığı söylenebilir. Fırın ve kubbeli fırınlar çalışmada yer alan bir çok yerleşmede pişirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Mutfak yapısı içerindeki yer alan tüm fırın çeşitleri ekmek ve besin pişirme için kullanıldığı görülmüştür. Özellikle çevresinde çıkan öğütme taşlarının yer aldığı tüm fırınların ekmek pişirmek ve buğday kavurmak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Çatalhöyük, Hacılar, Arslantepe, Tell Kurdu, Güvercinkayası, Köşk Höyük ve Norşuntepe yerleşmelerindeki fırın ve kubbeli fırınların bu amaçla kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca tandır yapılarının ekmek pişirmede kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'da bir çok yerleşmede önemli tandır yapıları çıkmış ve pişirme amaçlı olarak kullanıldığı kanıtlanmıştır. İlk tandır örneği Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'de Salât Camii Yanı kazsında ortaya çıkmıştır. Köşk Höyük, Tell Kurdu, Acemhöyük gibi merkezler tandır yapılarının görüldüğü diğer yerleşmelerdir.

Sonuç olarak insanoğlu en başından beri ateşi kullanmasını bilmiş ve ondan fazlaca yararlanmasını sağlamıştır. Böylece hem kendini geliştirmiş hem de toplumsallaşmanın oluştuğu yerde yerleşmelerin kent olma özelliğine kavuşmasında oldukça yardımcı olmuştur. Anadolu'da ki yerleşmelerde çıkan verilere bakıldığında ateş ve ateş yapıları önemli bir unsur olmuştur. Yemek pişirme ise başlı başına bir anlayış olmuş ve bunun için yapılar oluşturularak, mutfaklar icat edilmiştir. Bununla da yetinmeyip günümüze kadar ulaşan enfes yemek çeşitleri geliştirilmiş ve mönüler oluşturulmuştur. Bu yemekleri oluşturmak içinde ocak, fırın, kubbeli fırın ve tandırlardan yararlanılmış ve halen daha yararlanılmaktadır.

RESİMLER

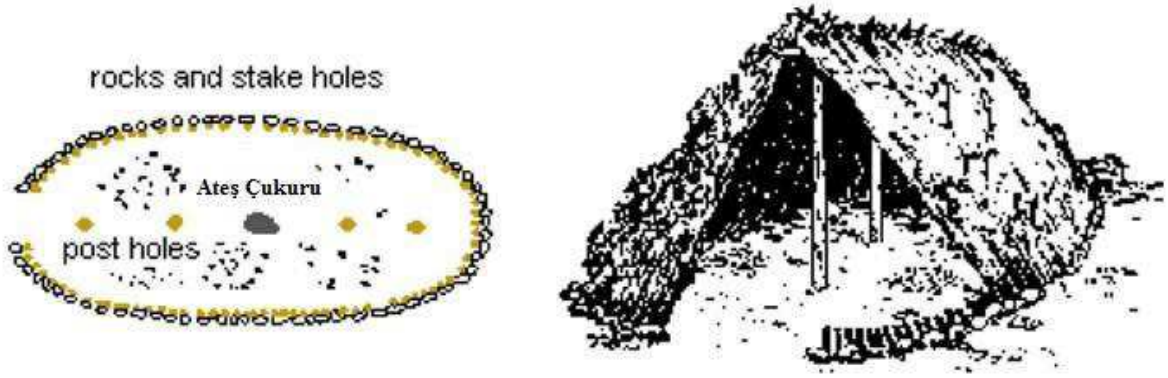
Resim 1. Dünya insanlık tarihi zaman dizini (Karul, N. 2011, s.498)

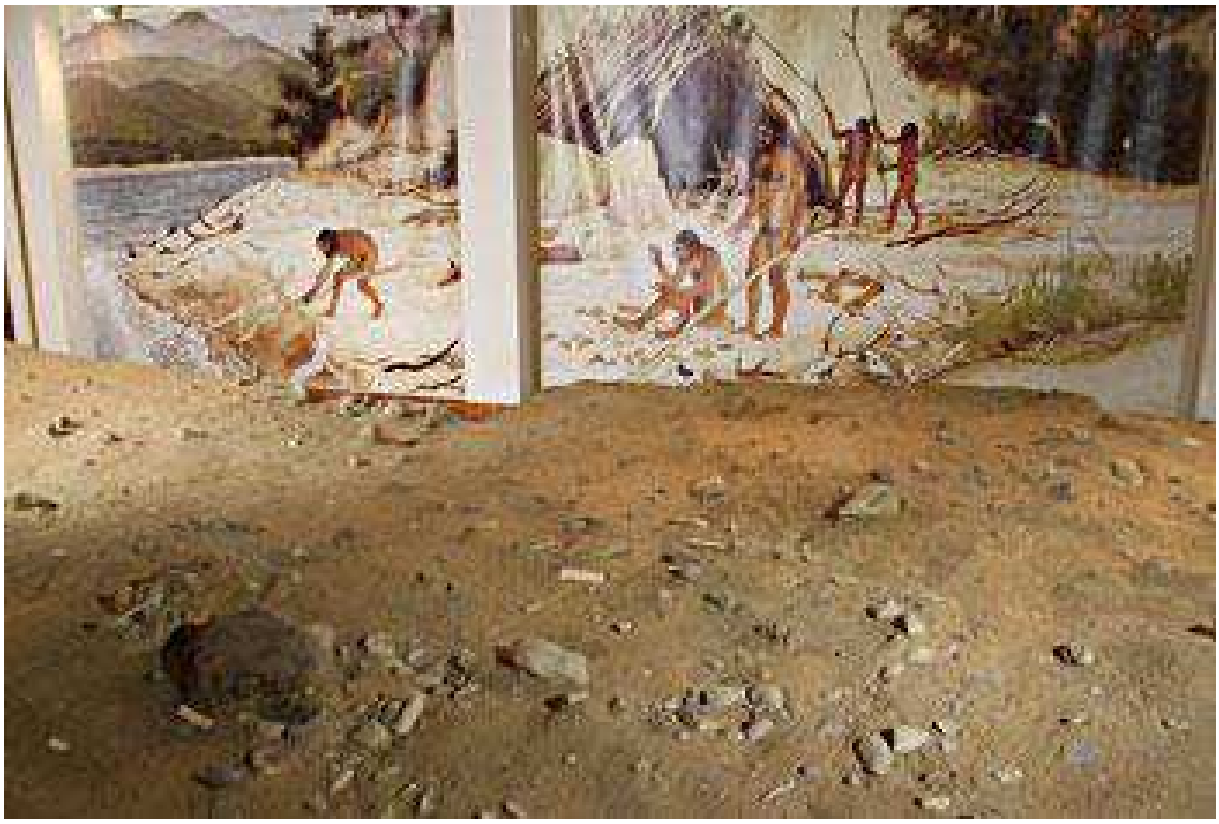
Resim 2. Afrika'da 1.800.000 yıllarına ait taş aletlerin ve yanmış kemik izlerinin bulunduğu jeolojik tabaka(Çesevonya, Kenya) (http://pcwww.liv.ac.uk/~gowlett/html/chesowanja.html)

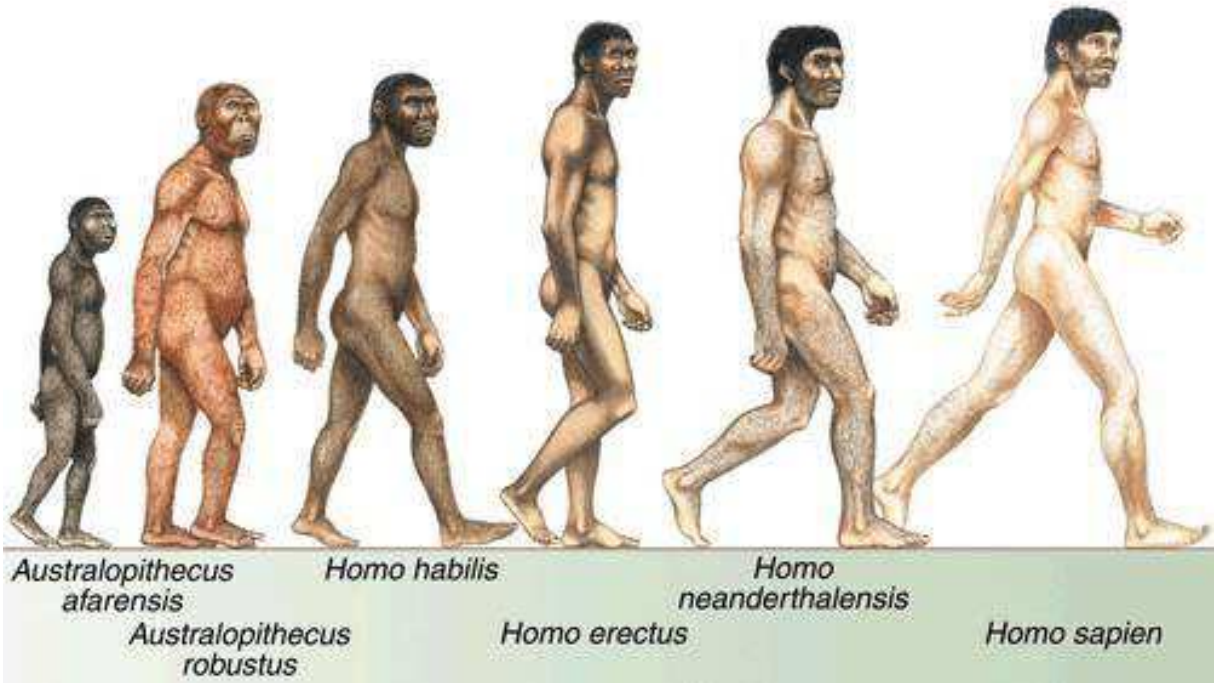
Resim 3. Swartkarns Mağarasında ortaya çıkarılan ve günümüzden 1.500.000 yıl öncesine ait yanmış hayvan kemiklerinin bulunduğu tabaka(Güney Afrika) (http://www.swartkrans.org/history-of-swartkrans/)

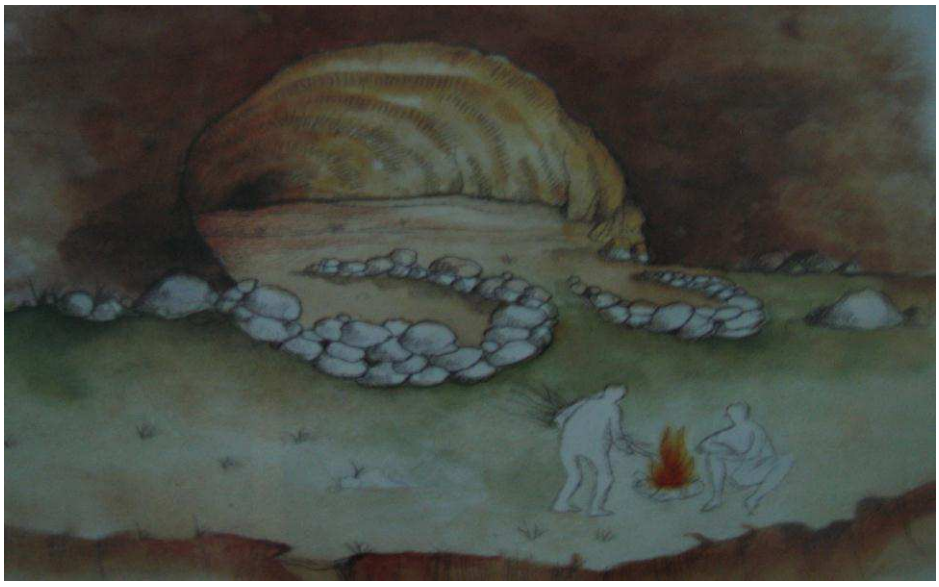
Terra Amata Ev Planı

Resim 4. Terra Amata arkeolojik sit alanından 450.000-380.000 yıllarına tarihlenen ev planı ve ocak yeri izleri (Nis, Fransa) (http://www.hominides.com/html/references/terra-amata-cnrs-editions-lumley-0259.php)

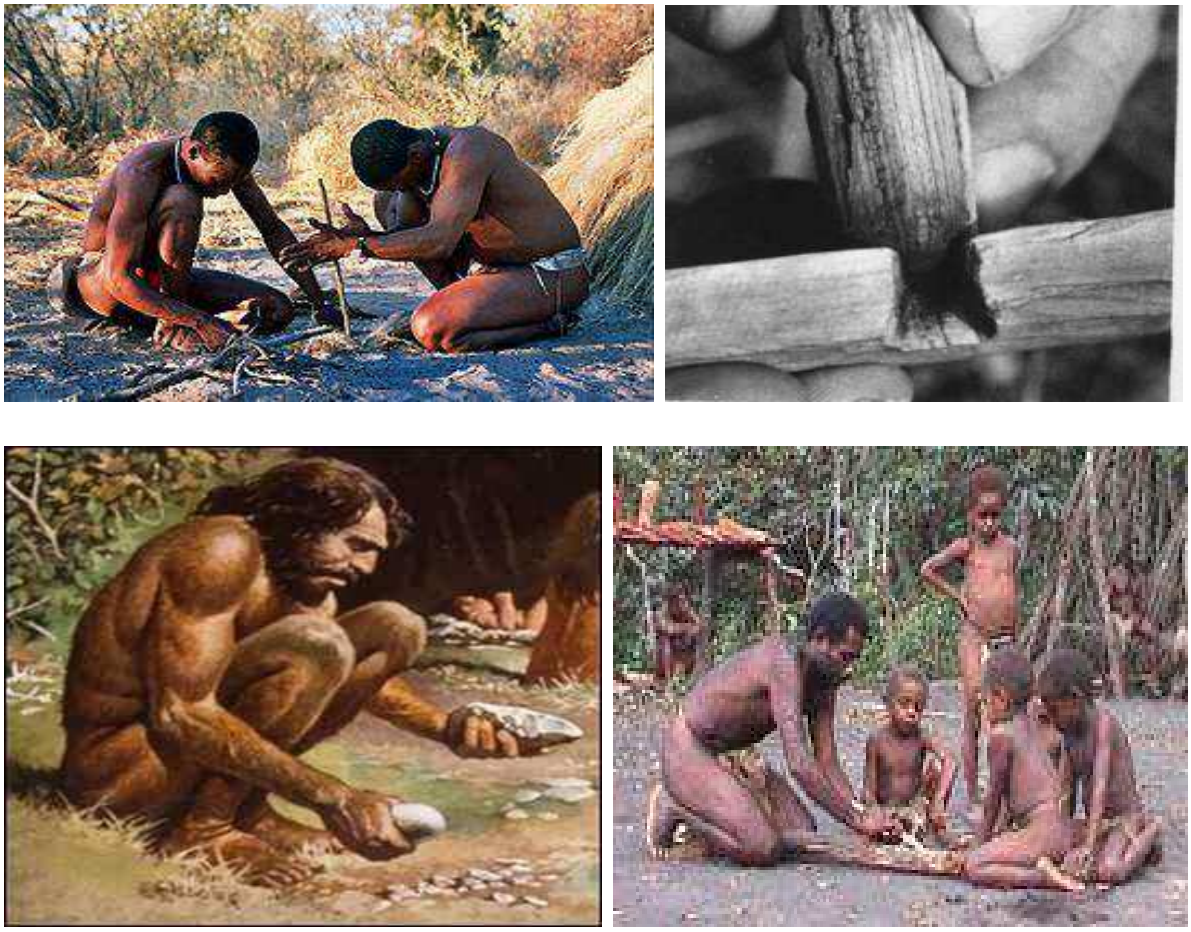
Resim 5. İnsan evriminin gelişim tablosu (http://www.google.com.tr/imgres?q=insan+evriminin+a%C5%9Famalar%C4%)

Resim 6. Mağara yerleşmesinde ki yaşam koşulları ve ocak yeri çizimi (Karul, N. 2011, s.34)

Resim 7. Basit ocak örnekleri. (http://www.avlak.com/dogada-yasam-av-yaban-doga/33-hayatta-kalma-ates-yakma-yerinin-duzenlenmesi.html)

Resim 8. Sürtme ve Vurma Tekniğinde yakılan ateş örnekleri (http://kozmopolitaydinlar.wordpress.com/2012/04/16/insan-atesi-boyle-yakti-atesin-tarihcesi/)

Resim 9. Maraş'ta bir Alevi Cenazesi. (http://www.aleviforum.com/showthread.php?t=18325)

Resim 10. Direk ateşte közlenen veya kızartılan besin örnekleri (http://www.avlak.com/dogada-yasam-av-yaban-doga/33-hayatta-kalma-ates-yakma-yerinin-duzenlenmesi.html)

Resim 11. Taş üzerinde pişirilen ekmek ve balık örnekleri (http://www.rizecity.net/rizedeki-ozel-mekanlar/62-pileki-magarasi.html) (http://birkadinfenomeni.com/yemek-pisirme-yontemleri.html)

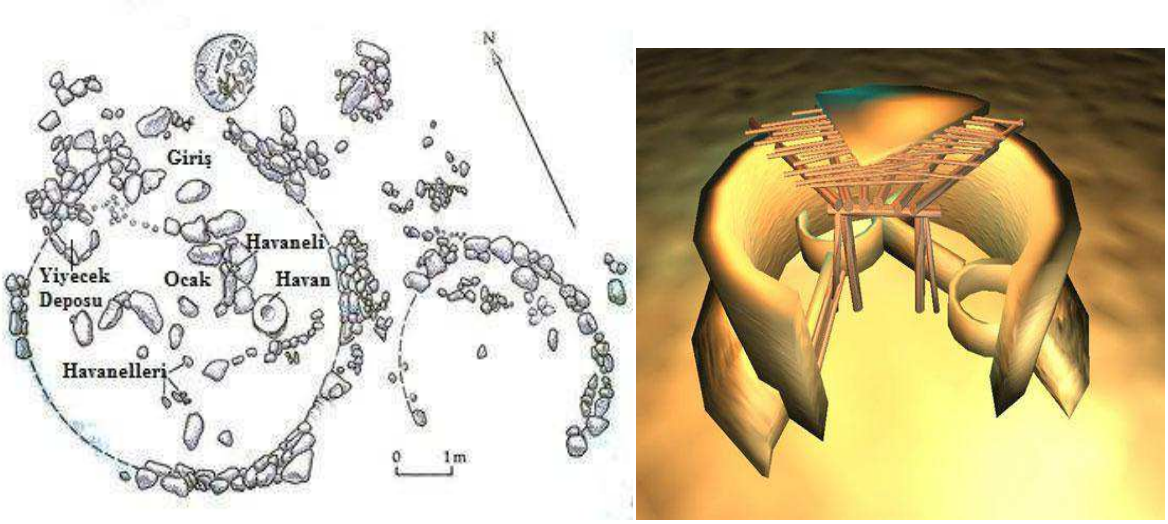
Resim 12. Büyük kazanlarda haşlanan buğday örneği (http://fenerciler.wordpress.com/2010/01/19/kis-hazirligi-malatya/)

Resim 13. Banpo bölgesinde çıkan ocak yapısı ve pişirme görüntüleri (Sarı Irmak, Çin) (http://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g298557-d325791-Reviews-Banpo_Neolithic_Village-Xi_an_Shaanxi.html)

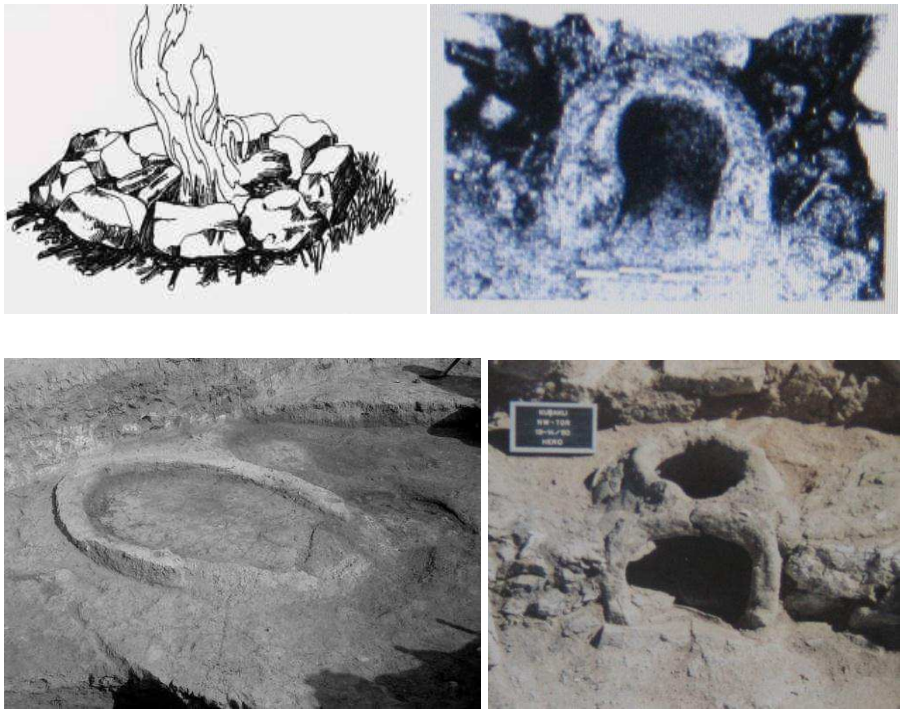
Resim 14. Kavrulmuş buğday ve un öğütme taşı örnekleri (http://www.uzulmez.info/muslum/makale/meslekler.htm)

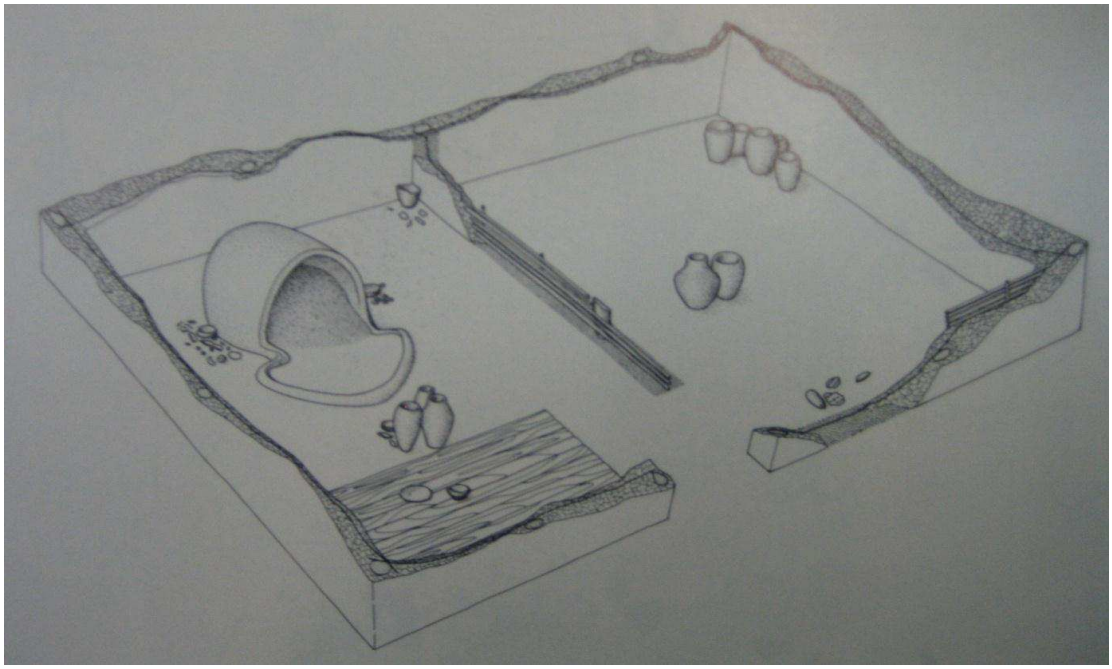
Resim 15. Natuf Kültürüne ait ev yapısı ve mekânın içerisinde yer alan yiyecek hazırlama işlevinde kullanılan buluntular (Ayn Mallaha, İsrail; Tell Mureybet, Suriye) (http://www.wku.edu/~darlene.applegate/oldworld/webnotes/3neareast/early.html) (http://images.recitus.qc.ca/main.php?g2_itemId=5251)

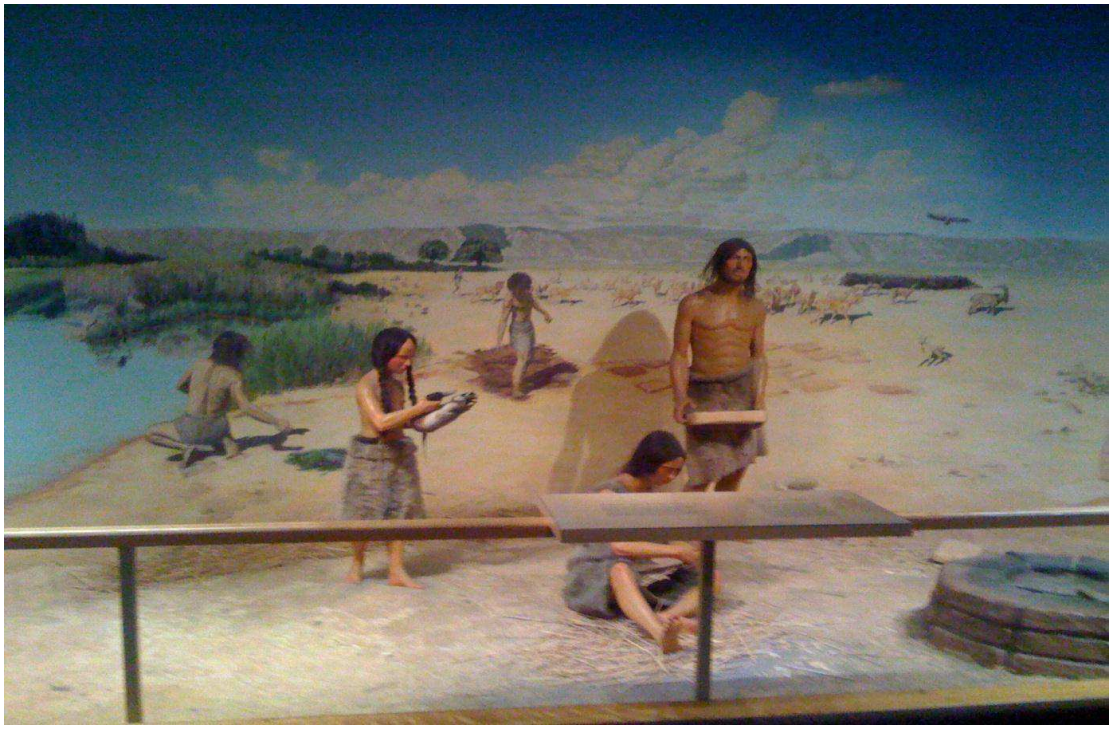
Resim 16. Ocak, Fırın, Kubbeli Fırın ve Tandır örnekleri (http://ozanadolutandir.com/)

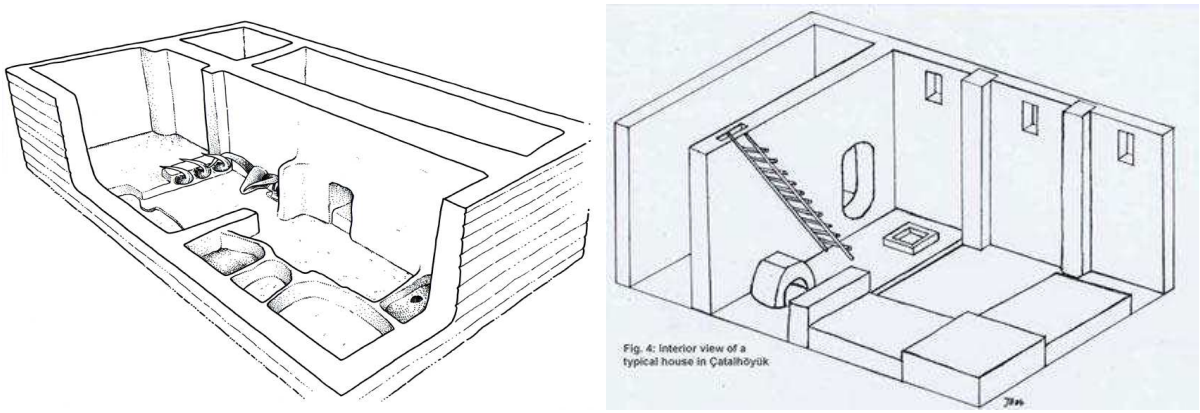
Resim 17. Çeşitli ocak örnekleri (Karul, N. 2011, s.268)

Resim 18. Evin ortasında olan, üstü kapalı bir fırın örneği (Petrasch, J., 1986, s.56)

Resim 19. Khuzistan Bölgesinde ki tarımcı köy topluluğu örneği (Ali Kosh, İran) (http://terpconnect.umd.edu/~daltman/ftp3da.html)

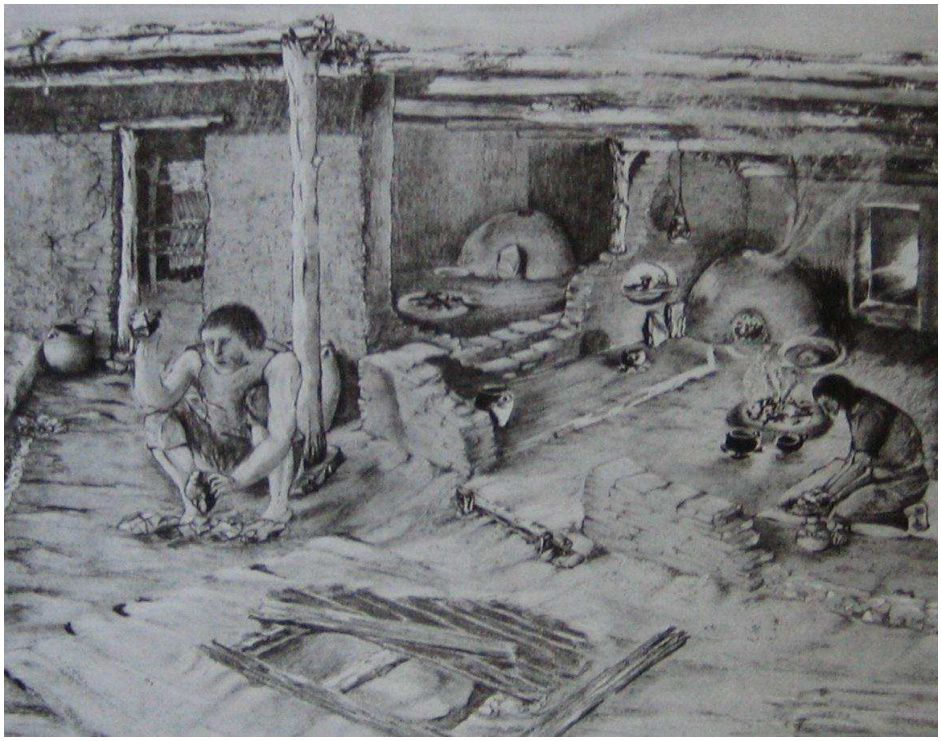
Resim 20. Çatalhöyük yerleşmesinde ortaya çıkan tahıl depoları, buğday pişirme fırınları ve ev planı örnekleri (http://www.mesaschumacher.com/science-art-and-illustration/archaeological-illustration/?album=4&gallery=5)

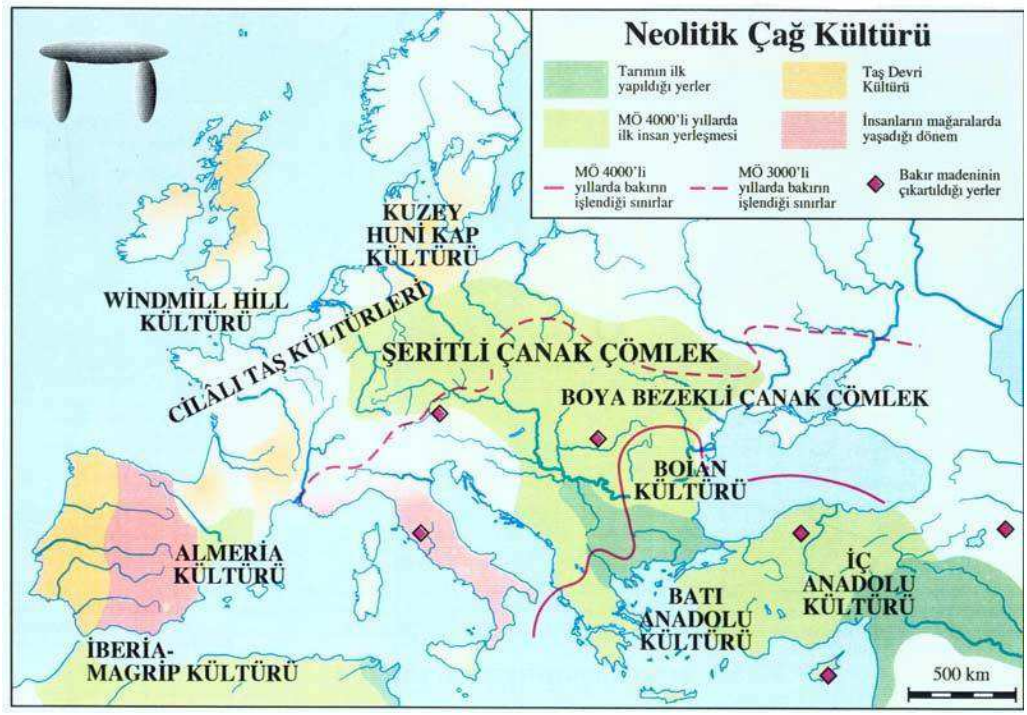
Resim 21. Tandır fırınında pişirilen ekmek, günümüz örneklerinden (http://ozanadolutandir.com/)

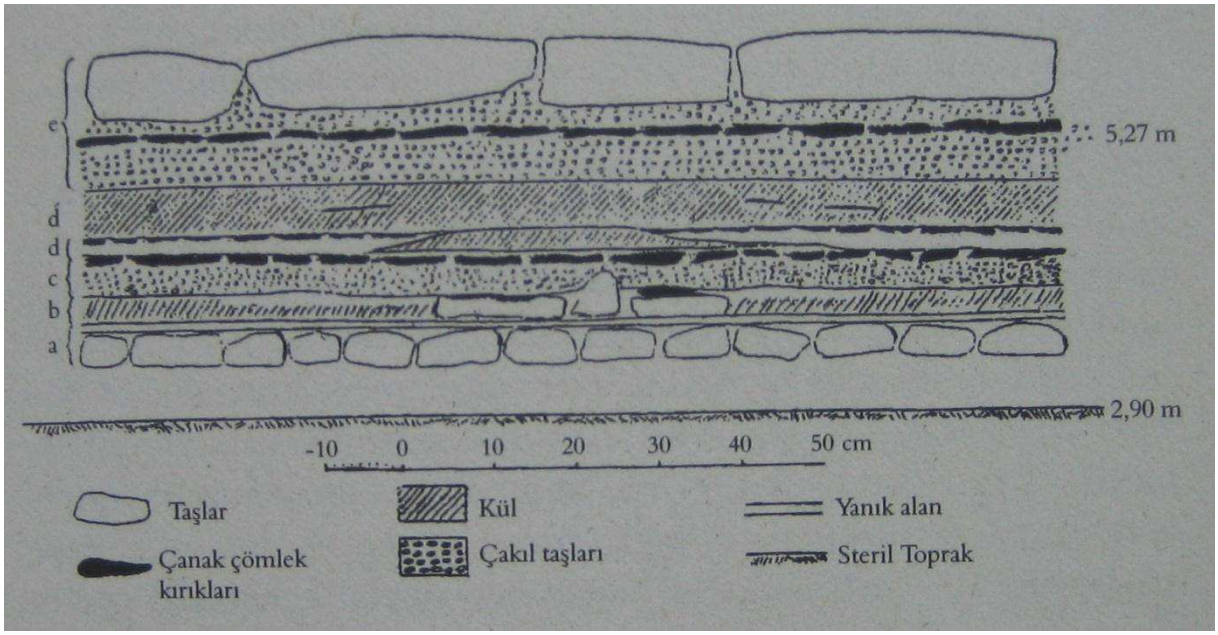
Resim 22. Halaf Kültürüne ait tholos(yuvarlak) planlı ev modeli (http://www.kesfetmekicinbak.com/sekiz-bin-yil-once-mardin/2093n.aspx)

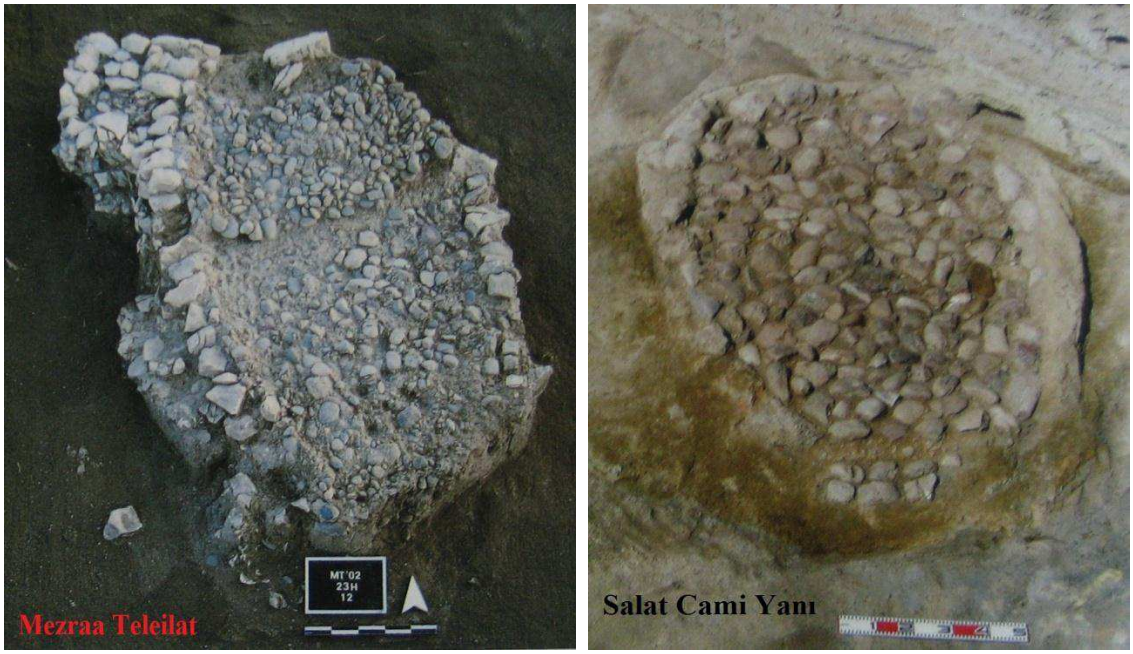
Resim 23. Demircihöyük yerleşmesinin ev modeli içinde ki fırın yapıları örnekleri (Karul, N. 2011, s.214)

Resim 24. Anadolu, Balkanlar ve Avrupa tarihinin Neolitik Çağ Kültür haritası (http://www.tarihharitasi.com/uygarlik-oncesi-ileri-kulturler-haritalari/112-neolitik-cag-kulturu-haritasi.html)

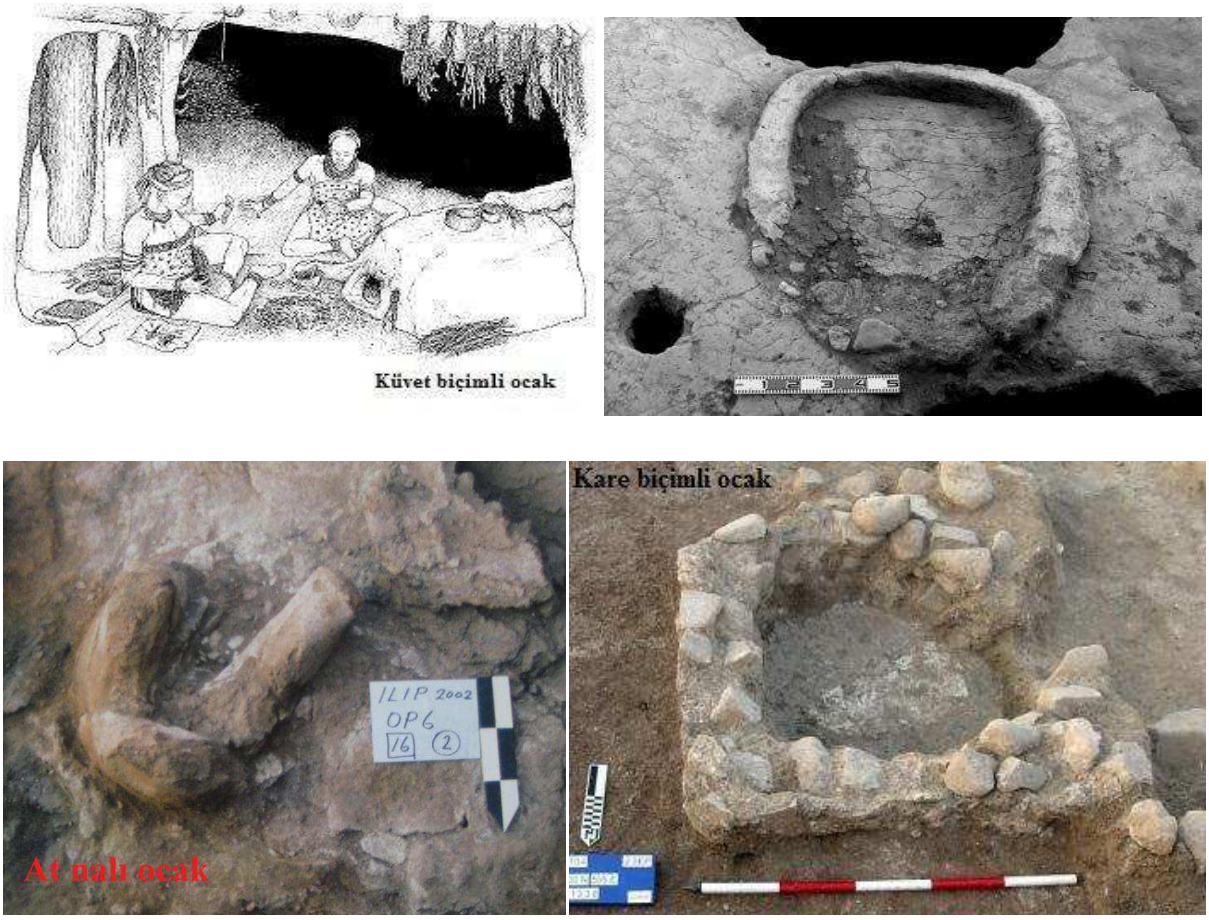
Resim 25. Ocak ve fırın yapılarının taban yapısı (Uhri, A., 2003, s.100)

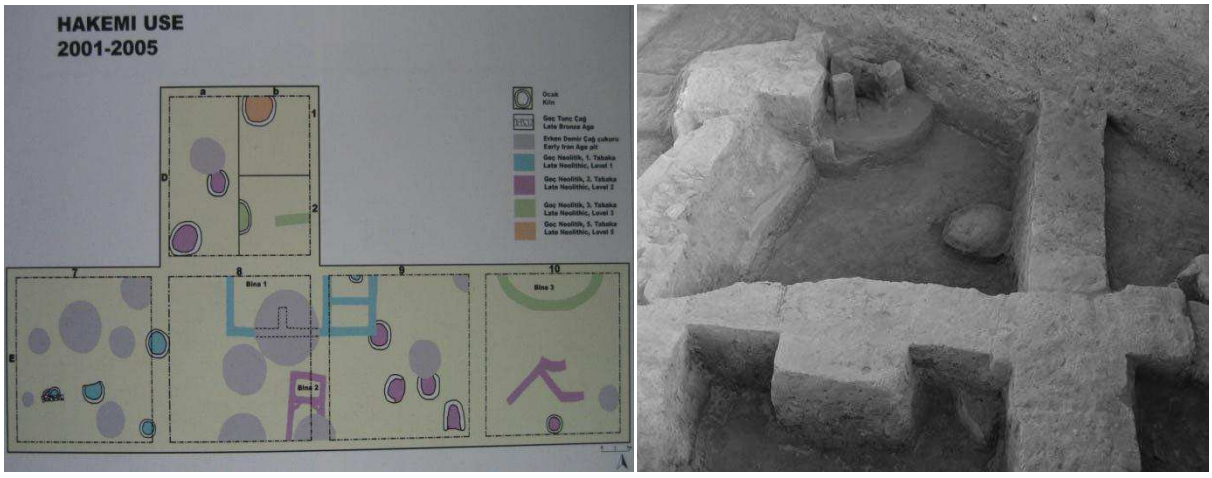
Resim 26. Tabanı kireç ve çakıl taşı döşeli olan ateş yapıları örneği (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.167)

Resim 27. Çatalhöyük yerleşmesinde çıkan ev yapısı içerisinde yer alan, kenarları yükseltilmiş, kare biçimli ocak örneği (http://www.mesaschumacher.com/science-art-and-illustration/archaeological-illustration/?album=4&gallery=5)

Resim 28. Küvet biçimli, yuvarlak, at nalı ve kare biçimli ocak örnekleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.395)

Resim 29. Hakemi Use ve Acemhöyük yerleşmesinin mutfak yapılarında çıkan ocaklar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.43)

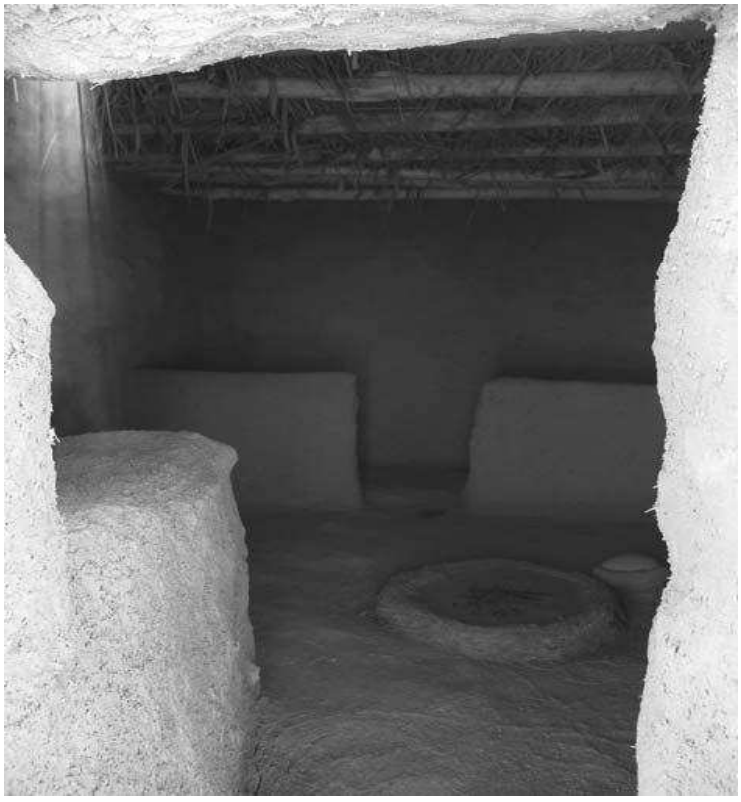
Resim 30. Dipleri kapalı taşınabilir at nalı ocak örnekleri (Karul, N., 2011, s.174)

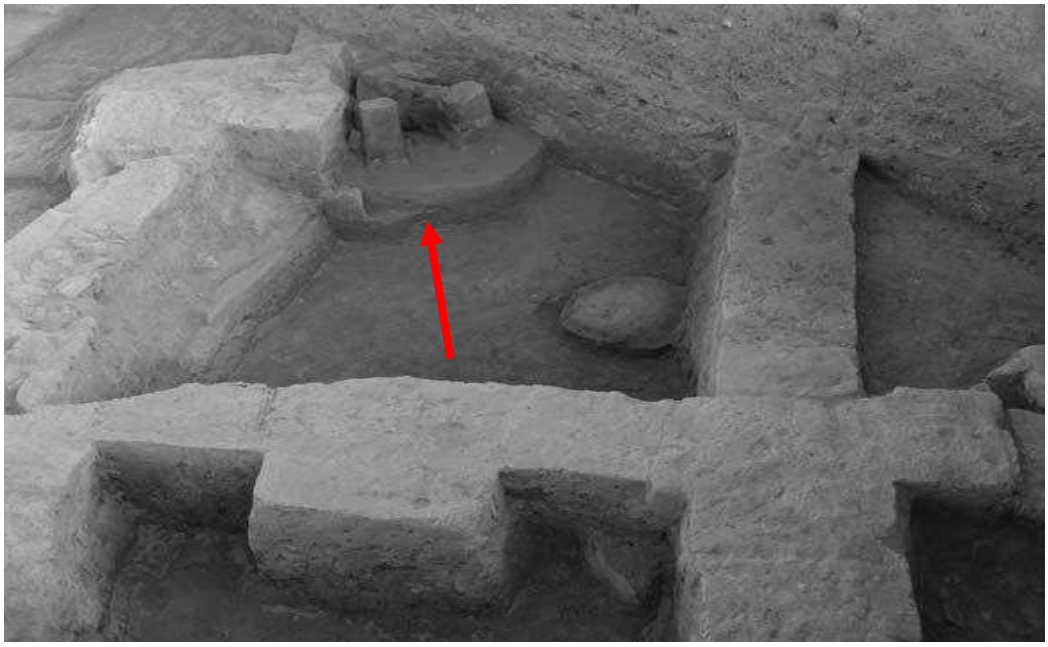
Resim 31. İnsan betimli(antropomorfik) ve at nalı şeklindeki kutsal ocak örneği (Karul, N., 2011, s.174)

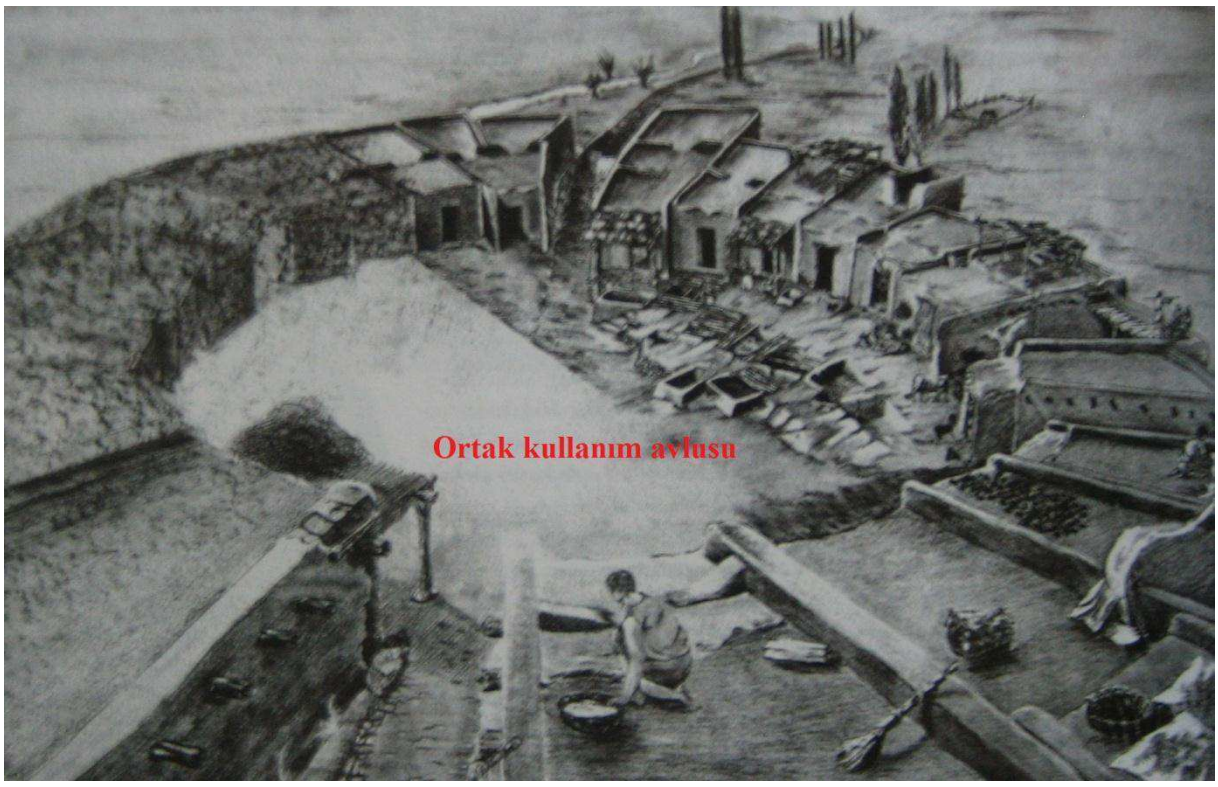
Resim 32. Beycesultan yerleşmesinde çıkan XV. tabakada ki bezemeli ocak/sunak (Lloyd, S., Mellaart J., 1962, s.347)

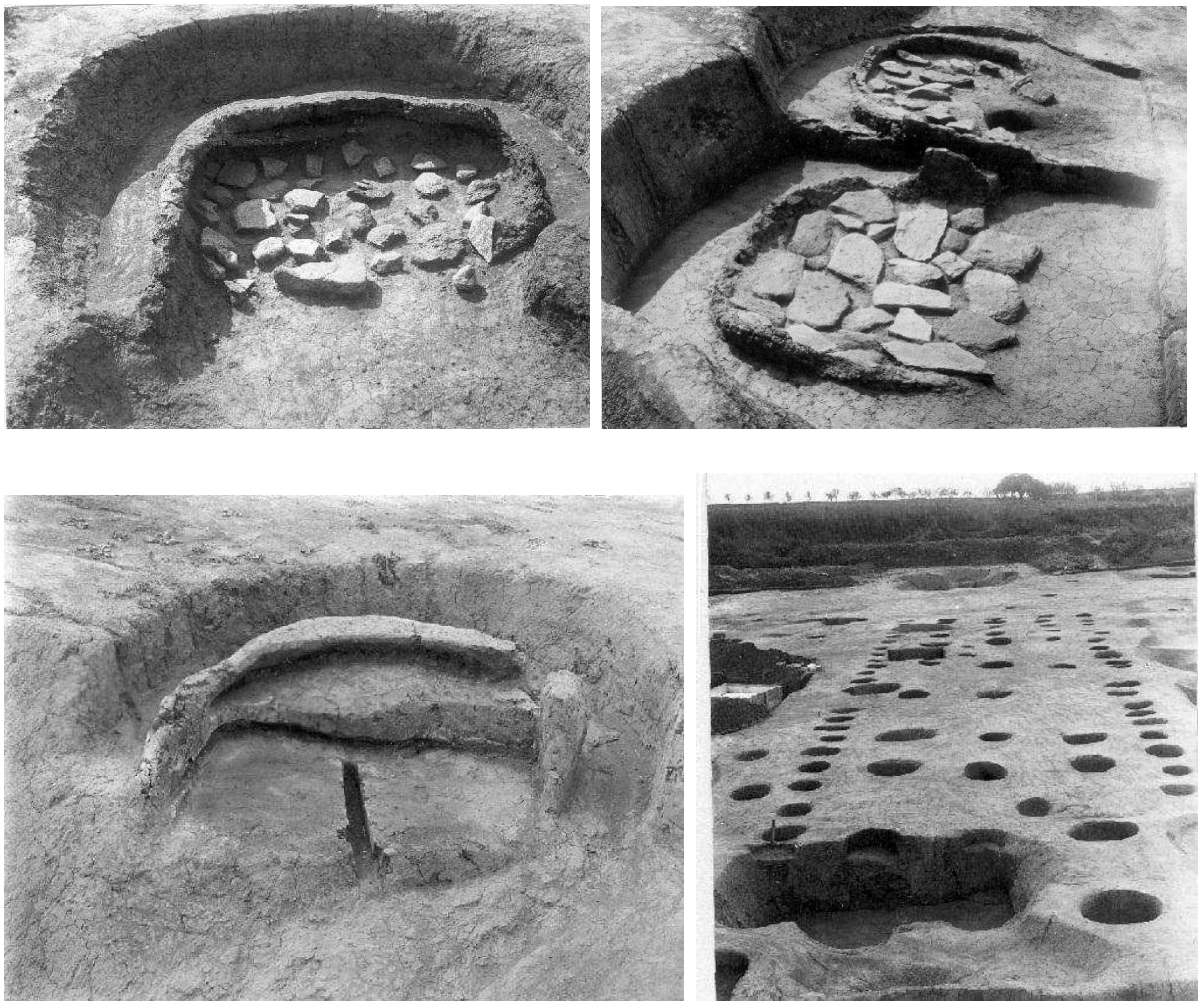
Resim 33. Yeni yapılan ev yapısının ortasında yer alan ocak örneği (Gülçur S., Çaylı P., 2008, s.267-284)

Resim 34. Acemhöyük yerleşmesinde çıkan mutfak yapısı içerisinde, duvarın köşesinde yer alan ocak örneği (Öztan A., 2006, s.549-560)

Resim 35. Anadolu Yerleşim Modeli'nde yapıların ortasında yer alan ortak kullanım avlusundaki ocaklar yapıların dışında yer alır (Karul, N., 2011, s.212)

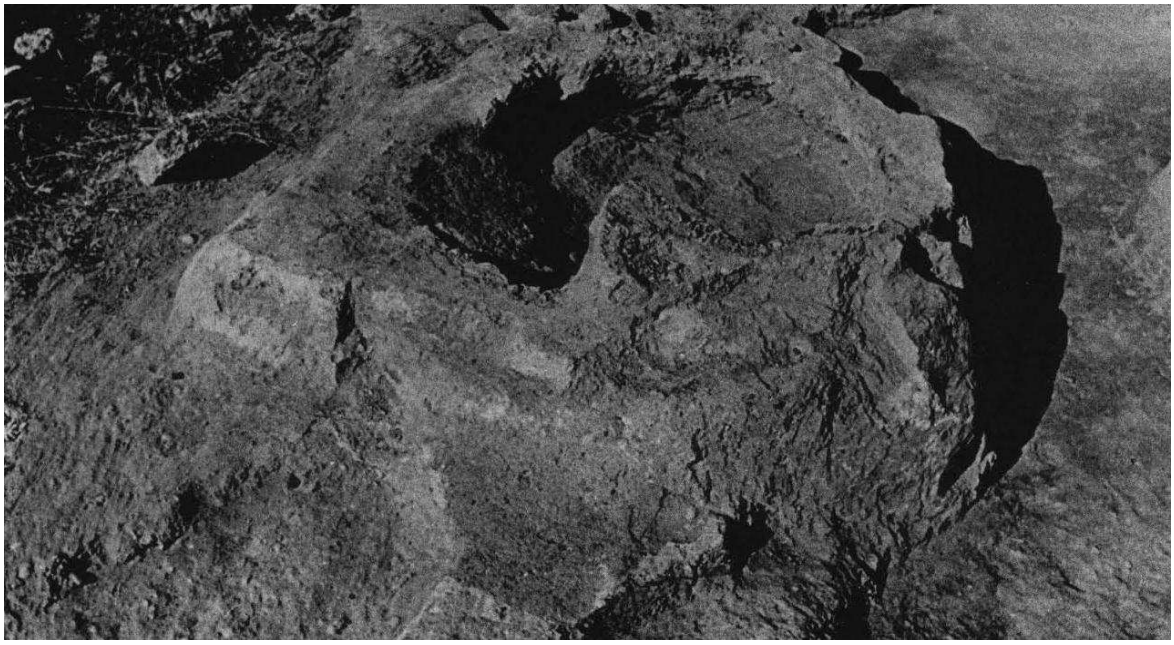
Resim 36. Bylany kazısında çıkan fırın ve kubbeli fırınlar (Prag, Çek Cumhuriyeti) (http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=http://www.bylany.com/eng/bylany_historie.html&ei=zs6XT9rVK4HatAb9y4SAQ&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=3&ved=0CDIQ7gEwAg&prev=/search%3Fq%3Dbylany%2Barchaeology%26hl%3Dtr%26biw%3D1366%26bih%3D690%26prmd%3Dimvns)

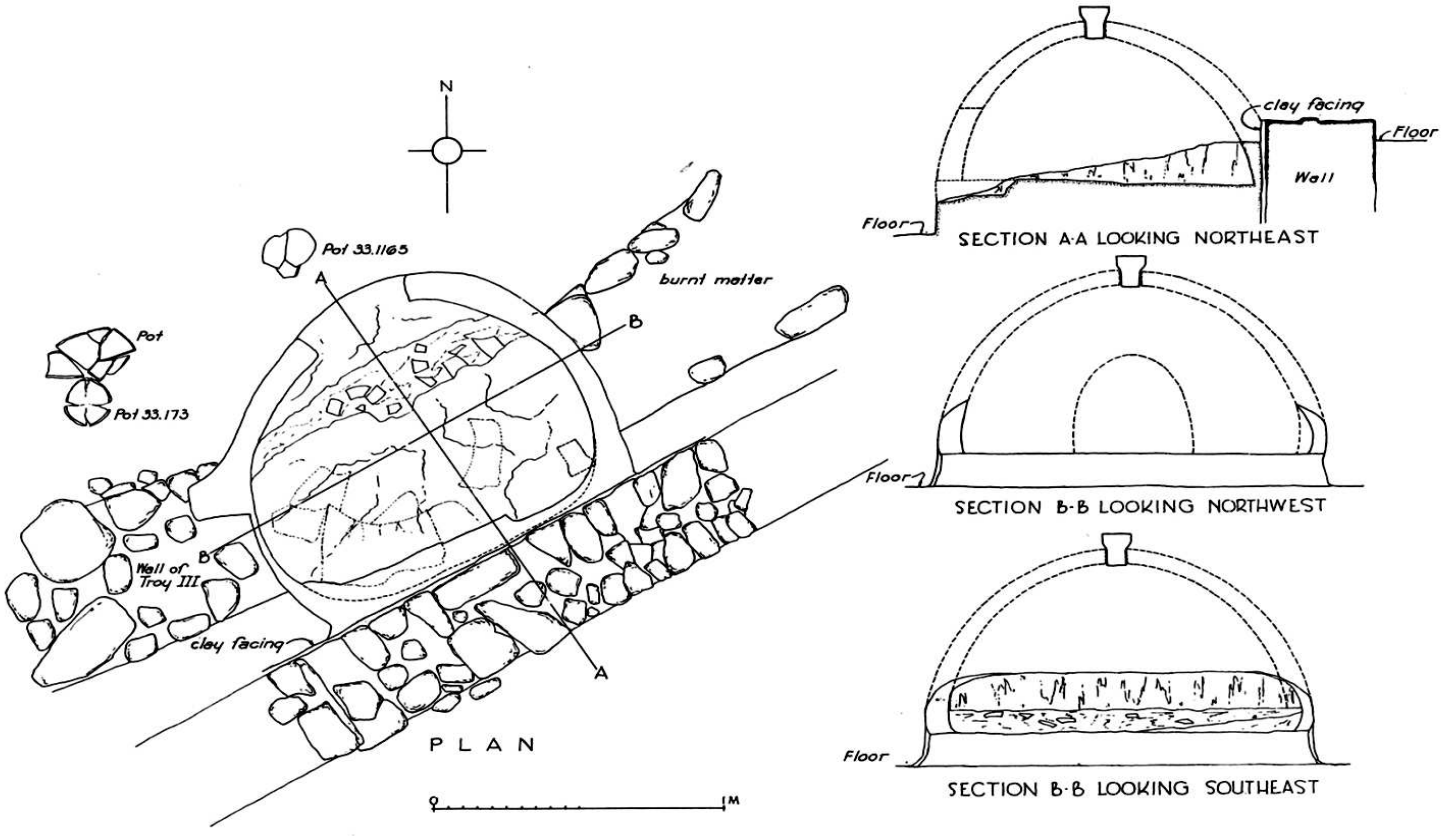
Resim 37. Çatalhöyük yerleşmesinden esinlenerek oluşturulan bir buğday kavurma ve ekmek pişirme fırın örneği (http://www.mesaschumacher.com/science-art-and-illustration/archaeological-illustration/?album=4&gallery=5)

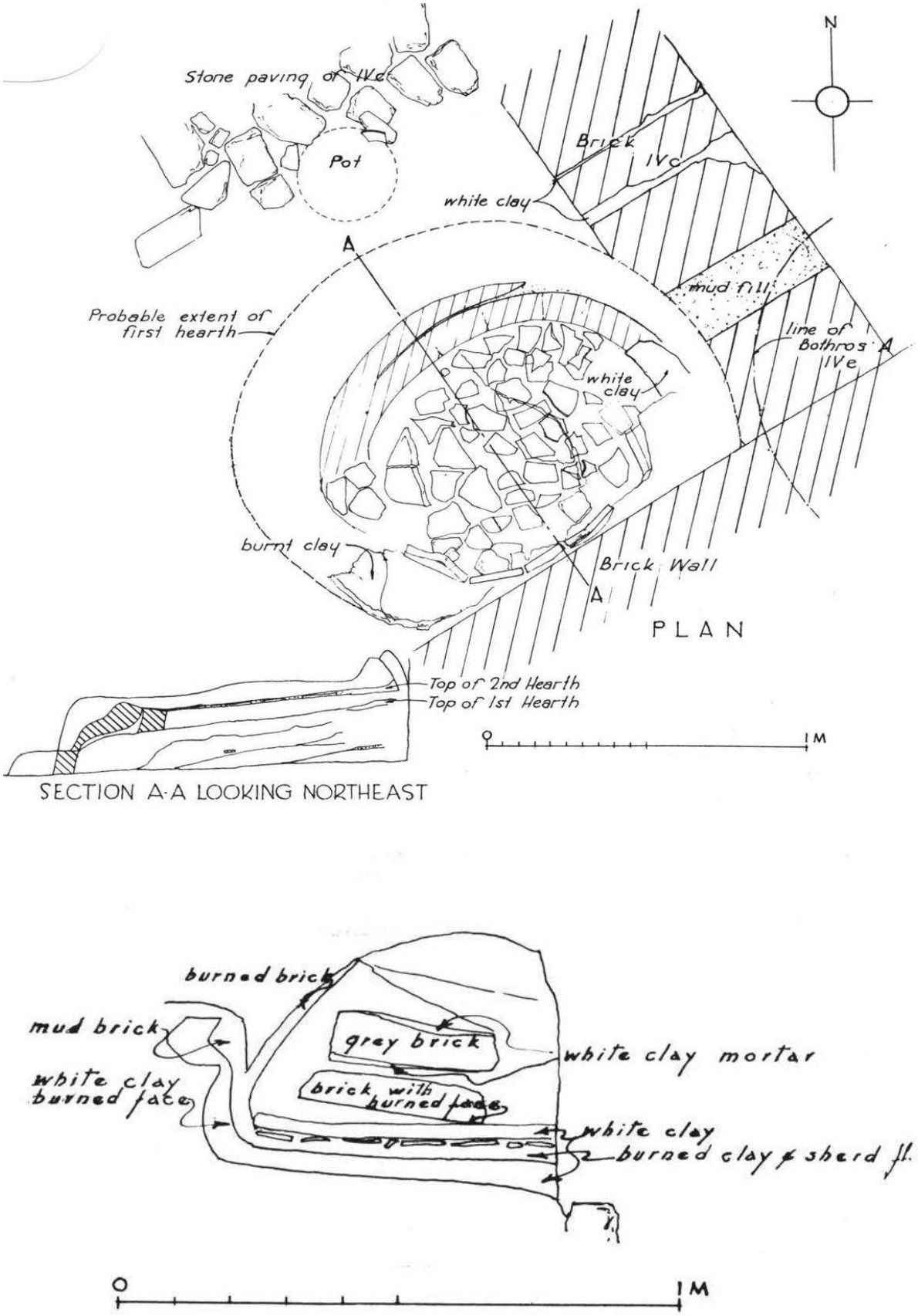
Resim 38. Minyatür bir kubbeli fırın örneği (http://ahmeterol10.tr.gg/FIRIN-YAPIMI.htm)

Resim 39. Troia IVd tabakasında ortaya çıkan köşeli bir fırın örneği (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 103)

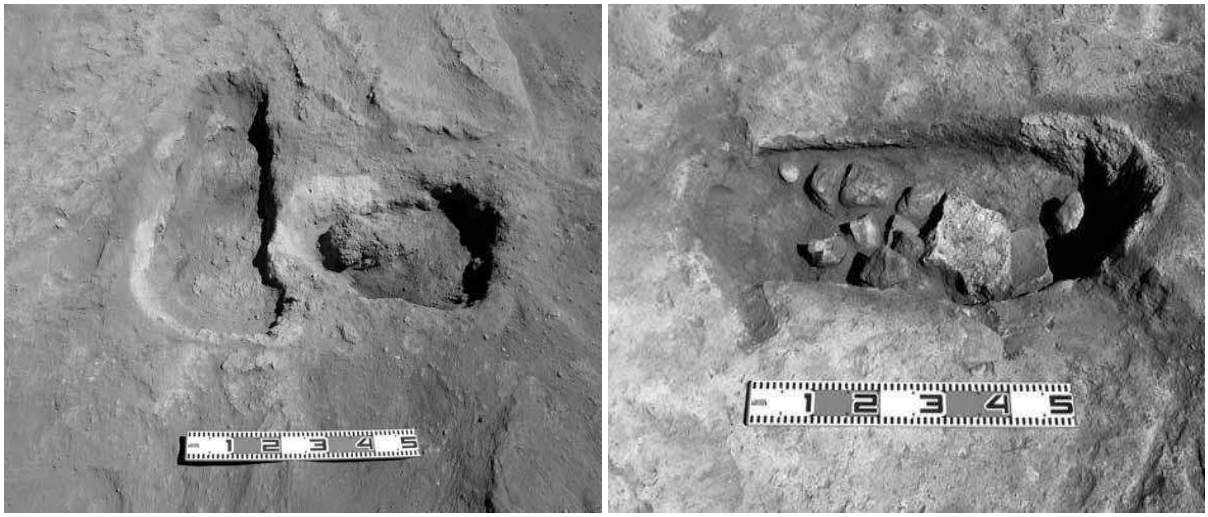
Resim 40. Troia IVa tabakasında çıkan kubbeli fırın yapısının çizimi (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 275)

Resim 41. Troia IV tabakasında ki kubbeli fırının oluşum yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 276-277)

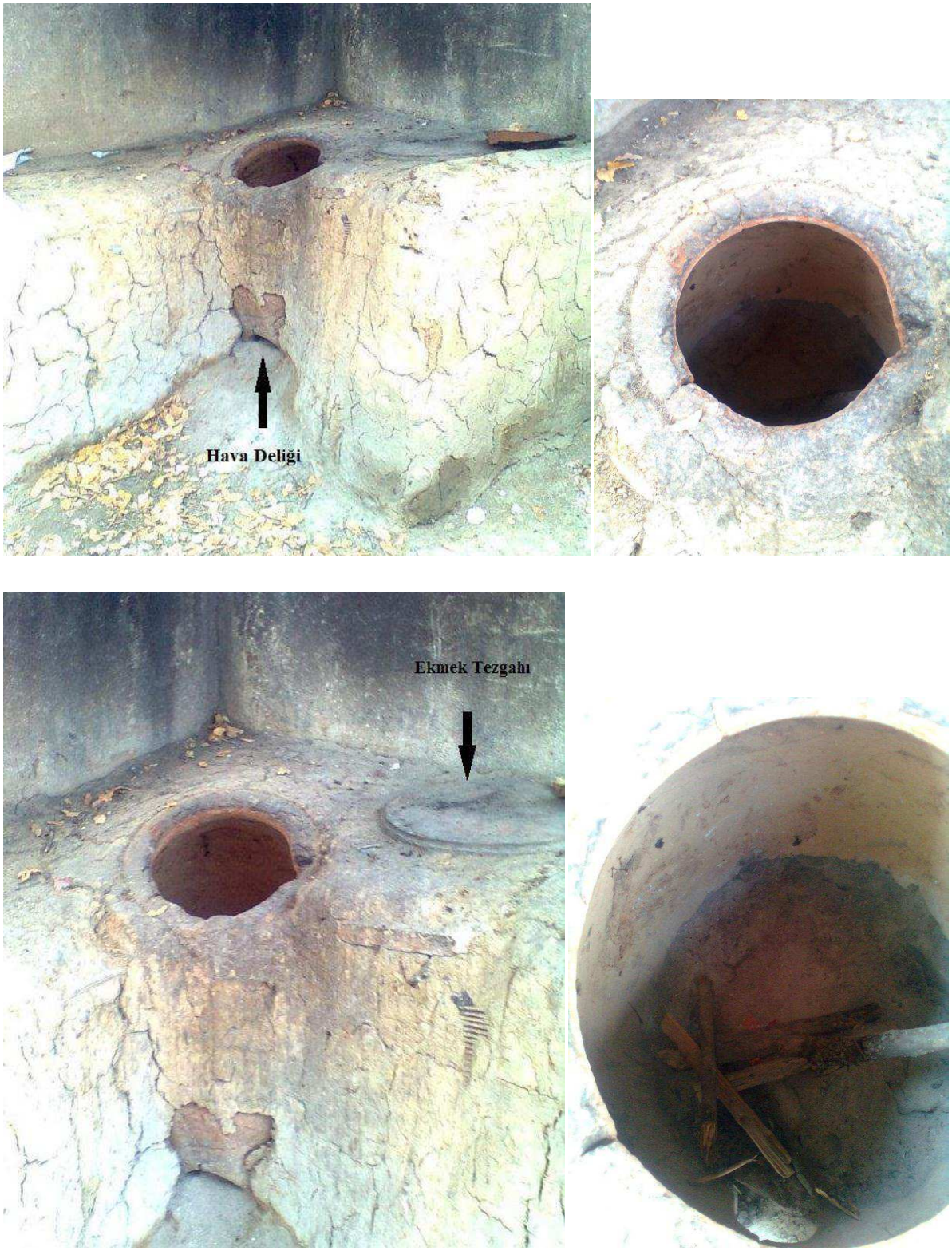
Resim 42. Günümüzde kullanılan çukur tabanlı tandır örneği (http://ozanadolutandir.com/)

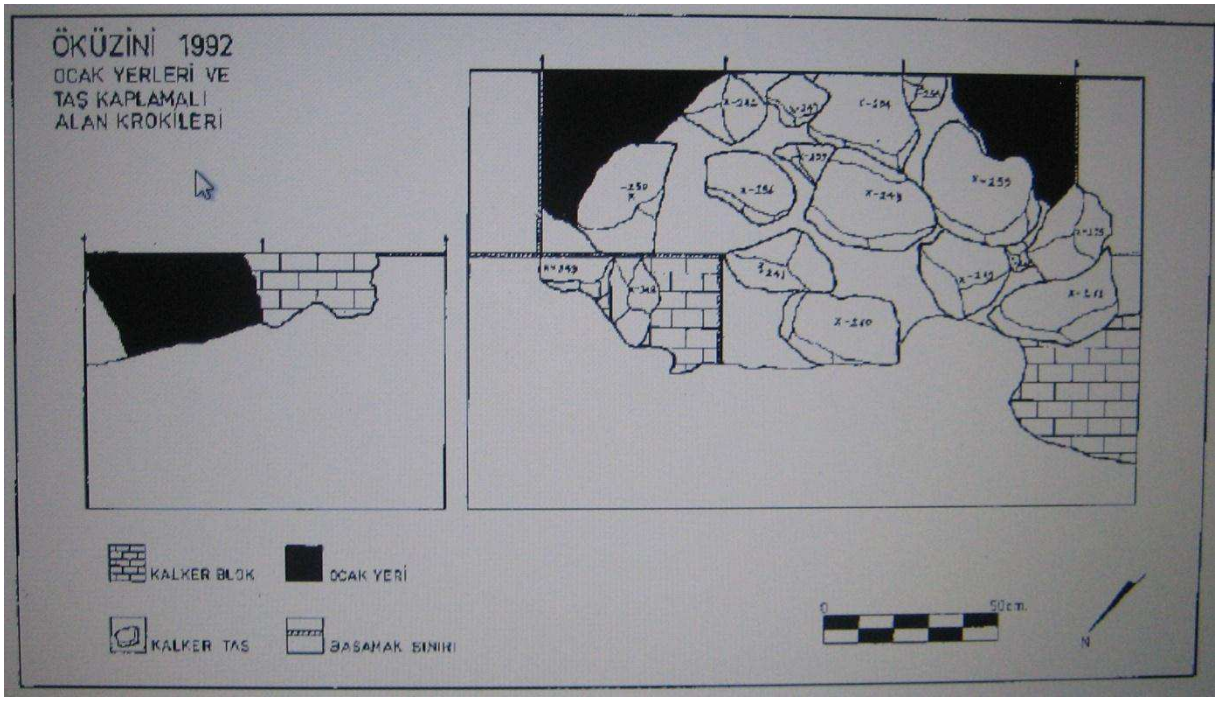
Resim 43. Salât Cami Yanı kazısında ortaya çıkan Neolitik Döneme ait çukur ve taş tabanlı ekmek pişirme tandırları (Miyake Y., 2007, s.211-222)

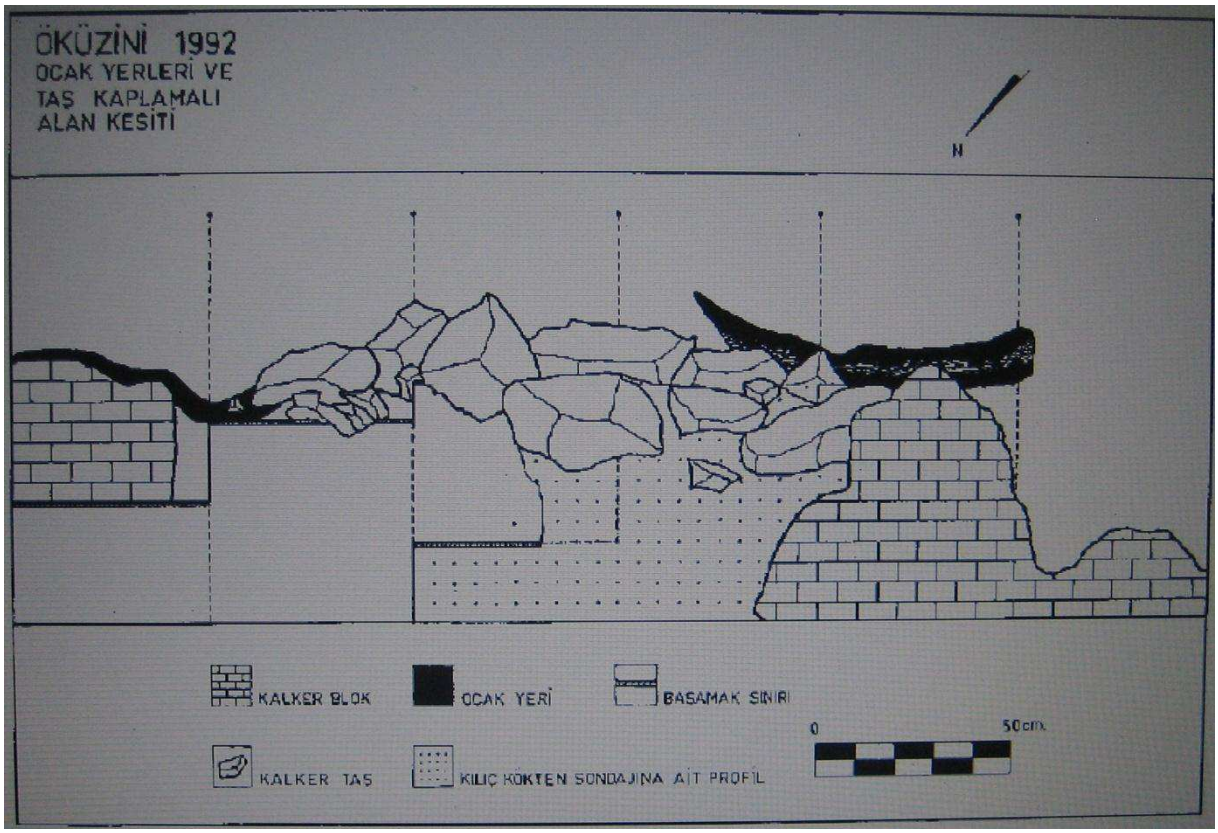

Resim 44. Mısır Piramitleri kazısında ortaya çıkan ağzı geniş ve zemin üstünde yer alan ekmek pişirme tandırları (http://uzayci.tripod.com/piramit_iscileri2.htm)

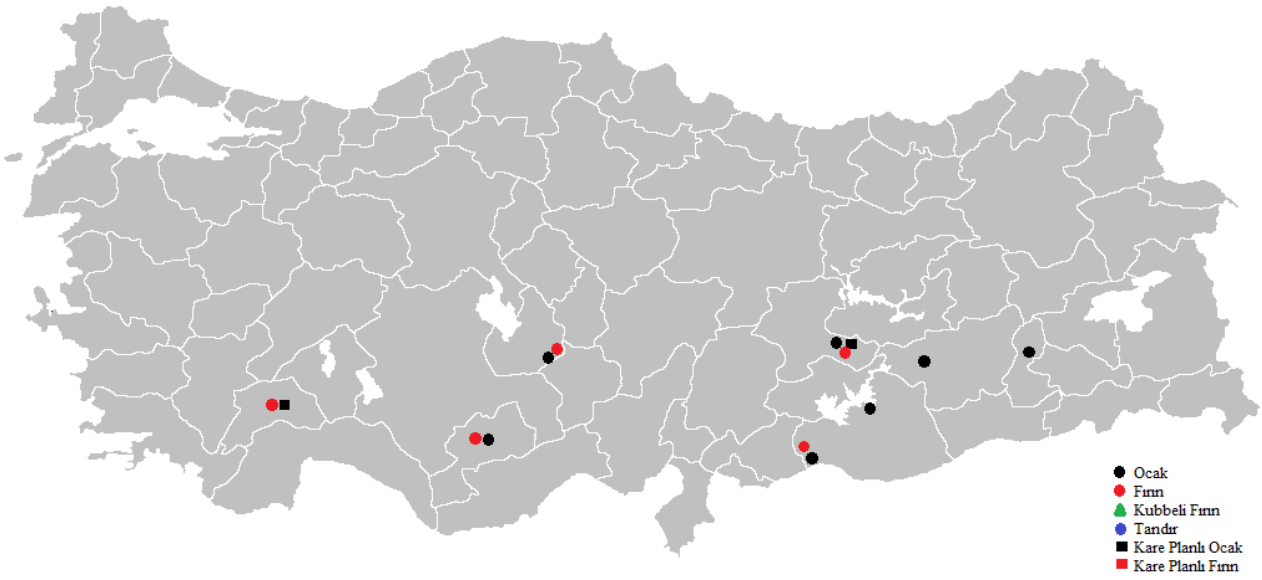

Resim 45. Günümüz tandır yapısında yer alan hava deliği, ekmek tezgâhı ve iç yapısının görünümü (http://ozanadolutandir.com/)

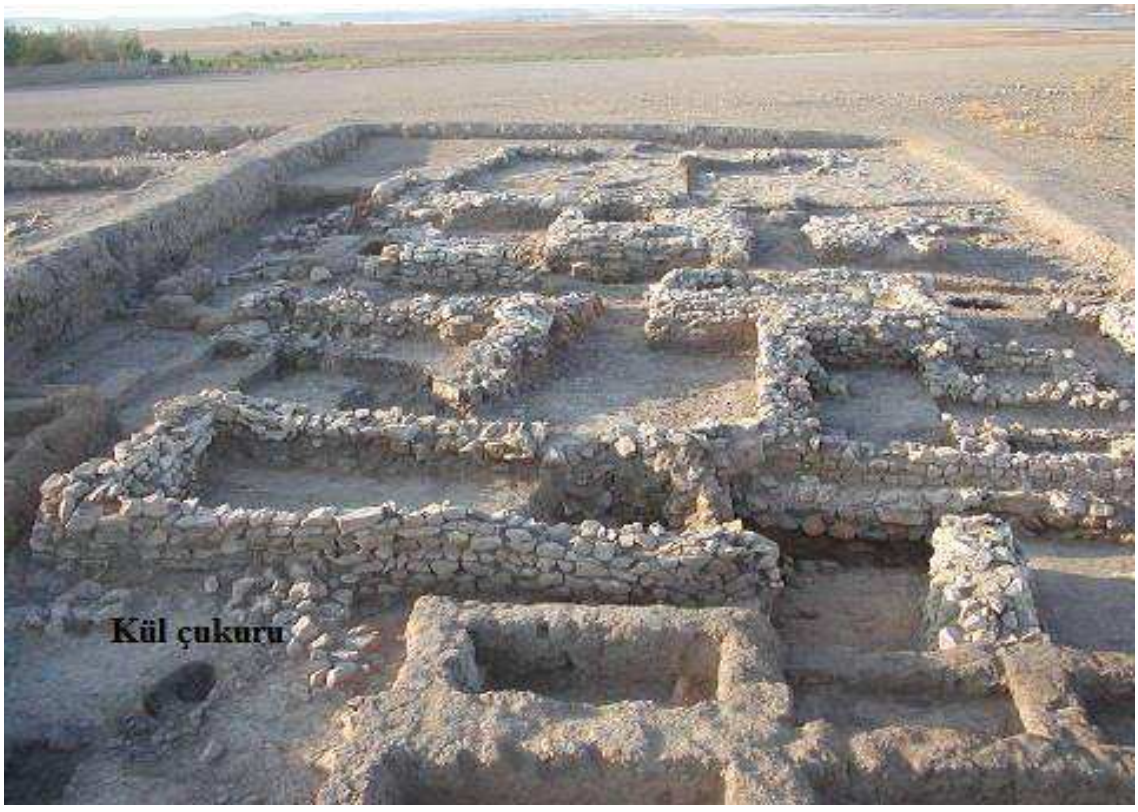

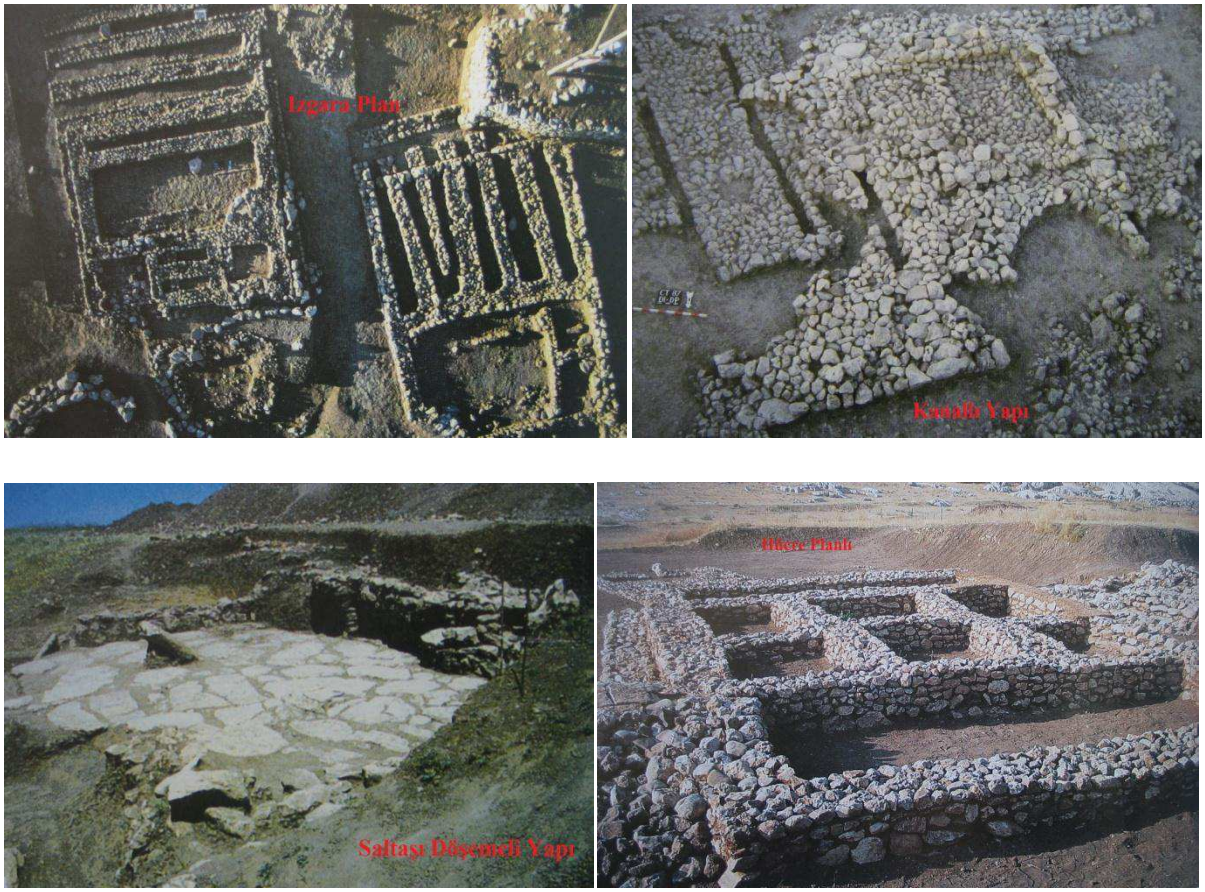
Resim 46. Öküzini Mağarasında ortaya çıkan ocak yerlerinin kesiti ve krokisi (Yalçınkaya I., 1993, s. 43-61)

Resim 47. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinde ortaya çıkan ateş yapıları (Mehmet Yılmaz)

Resim 48. Akarçay Tepe yerleşmesinin Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.152)

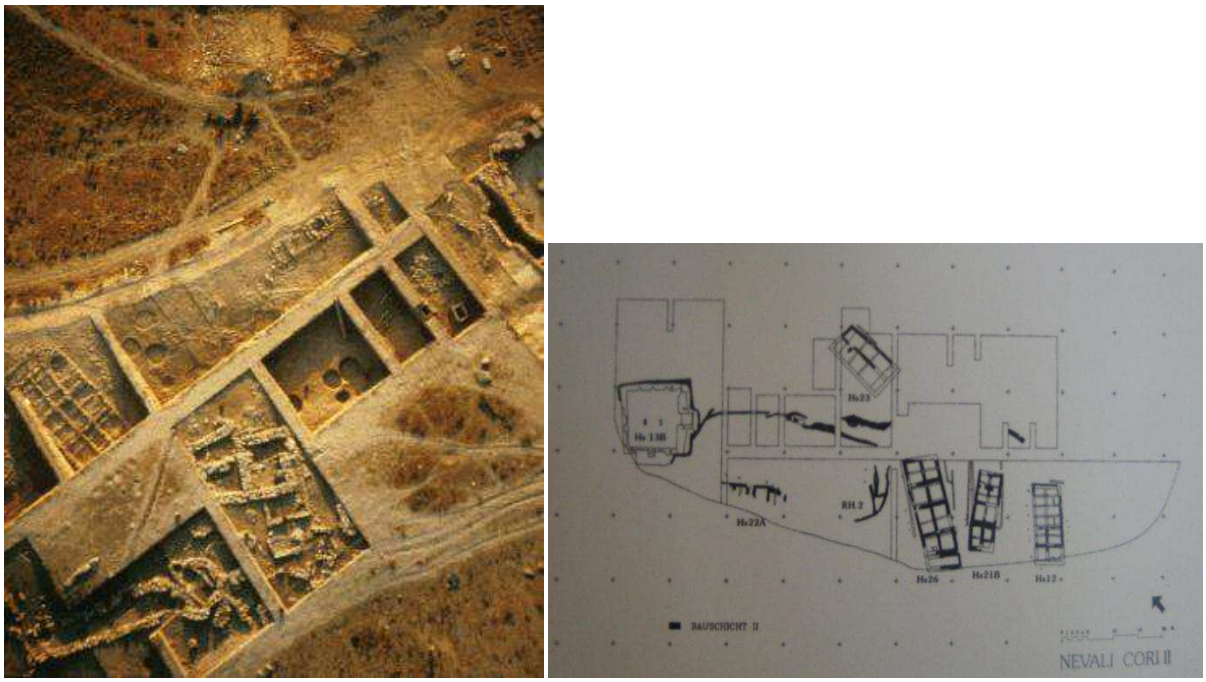
Resim 49. Çayönü yerleşmesinde Neolitik Dönem tabakalarına ait Izgara Plan, Kanallı Yapı, Saltaşı Döşemeli Yapı ve Hücre Planlı yapı örnekleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.54-77)

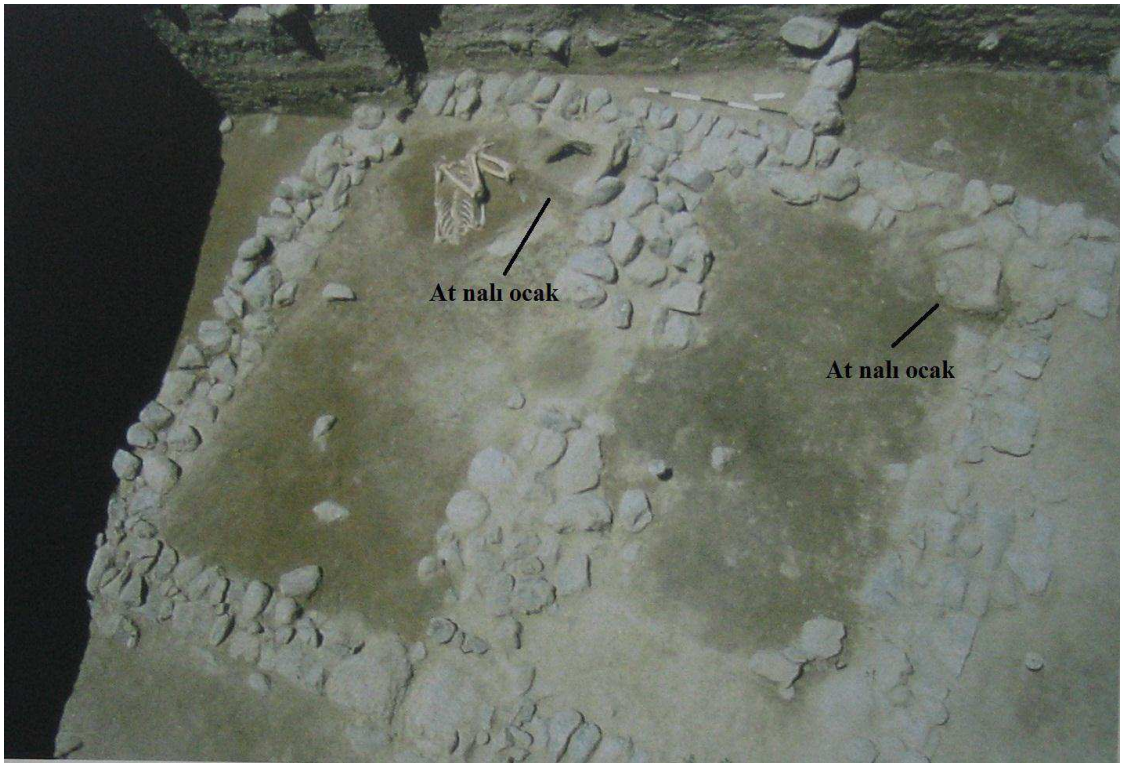
Resim 50. Çayönü yerleşmesinde ortaya çıkan Terrazzo Taban (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.54-77)

Resim 51. Hallan Çemi yerleşmesinde ki Neolitik Dönem yuvarlak yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.1-8)

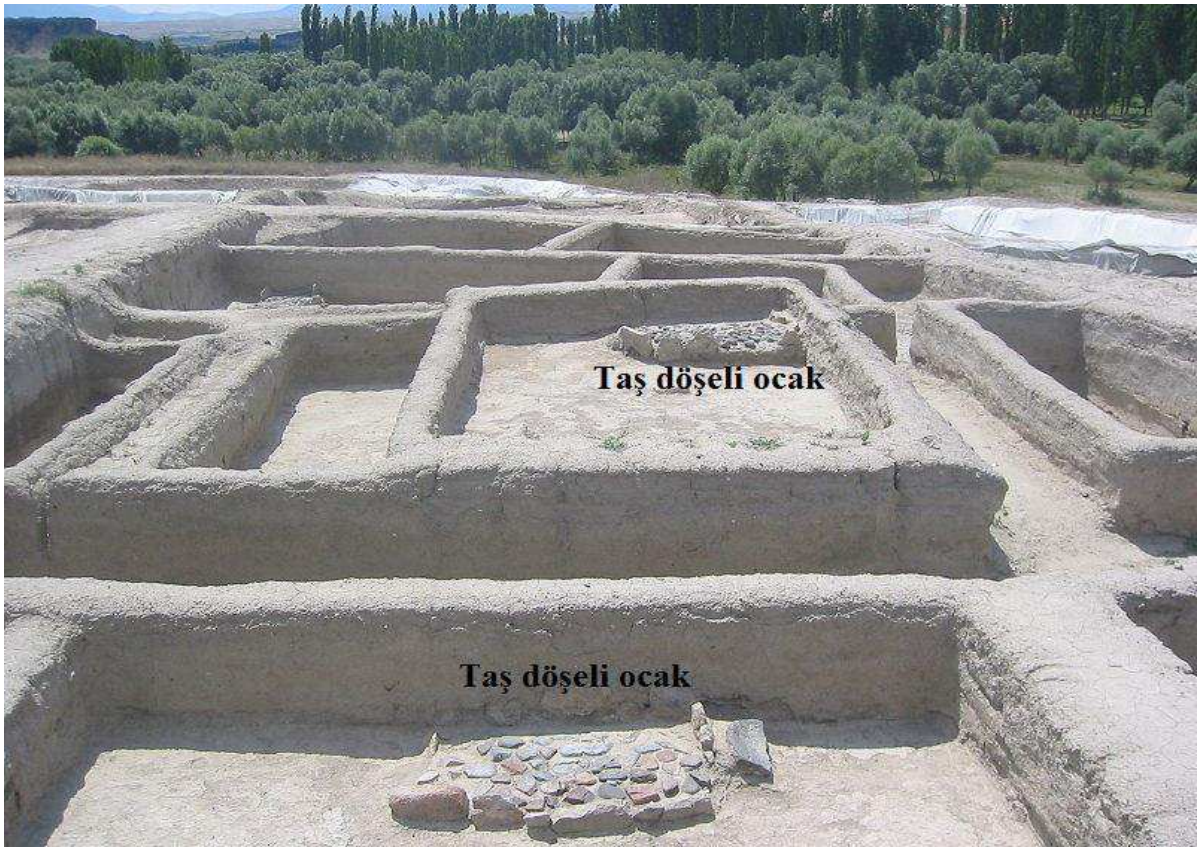
Resim 52. Nevali Çori yerleşmesinin kazı yapılan genel görünümü ve yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.132)

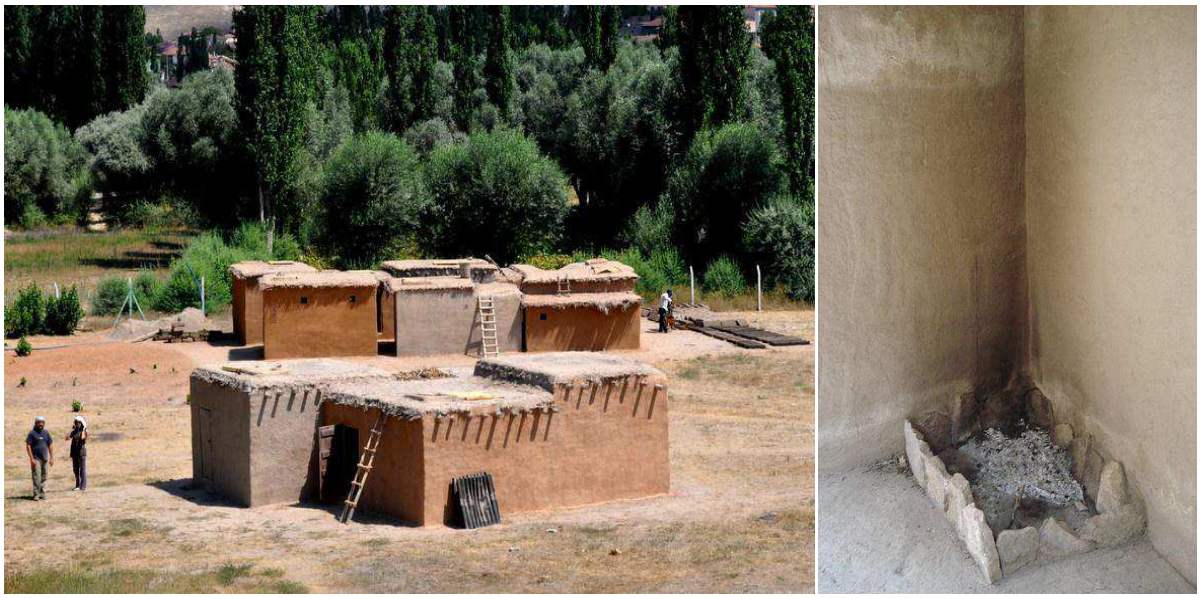
Resim 53. Cafer Höyük yerleşmesinin XII. tabakasına ait yapısında çıkan ocaklar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.88)

Resim 54. Cafer Höyük yerleşmesinin VI. tabakasında ortaya çıkan ev yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.92)

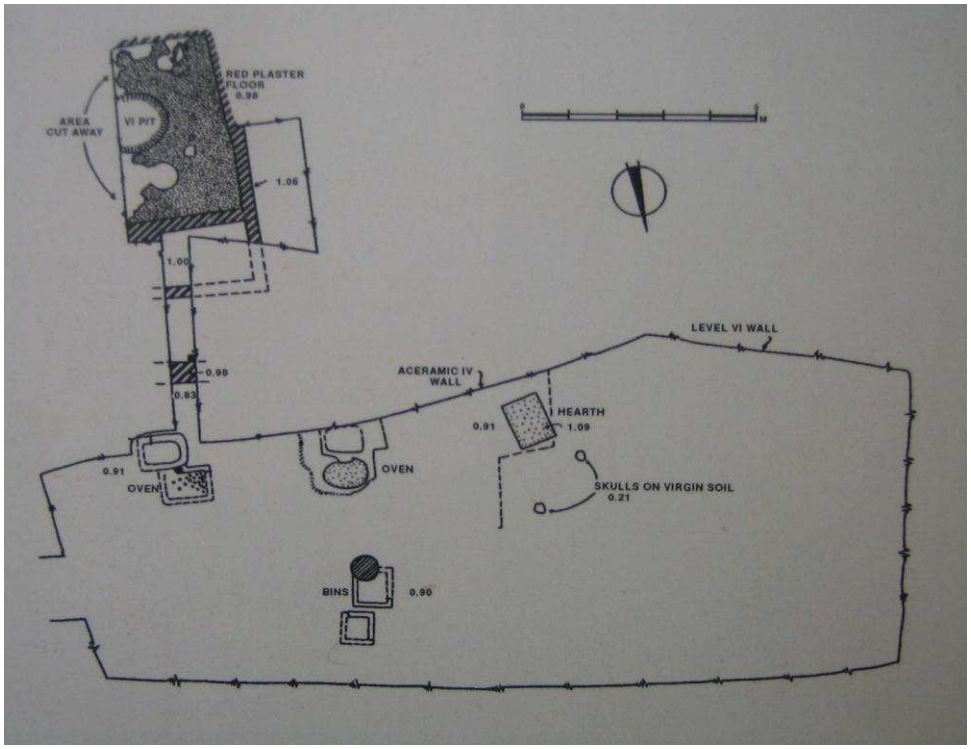
Resim 55. Aşıklı Höyük kazısında çıkan ev diplerinde ki taş döşeli ocaklar (http://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1_H%C3%B6y%C3%)

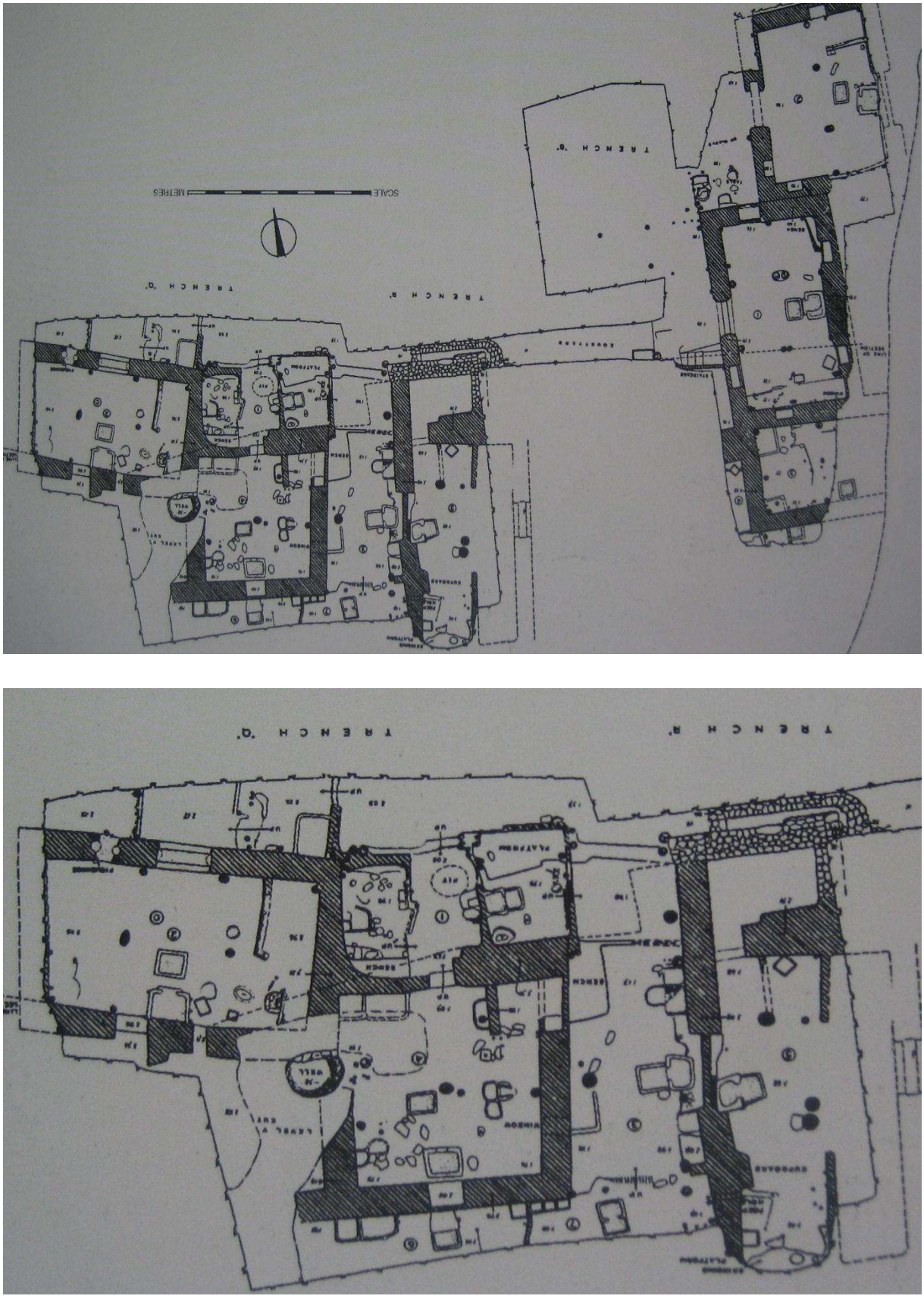
Resim 56. Aşıklı Höyük taş temelsiz yapılarının ve ocak yapısının yeniden oluşturulması (http://tr.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1_H%C3%B6y%C3%)

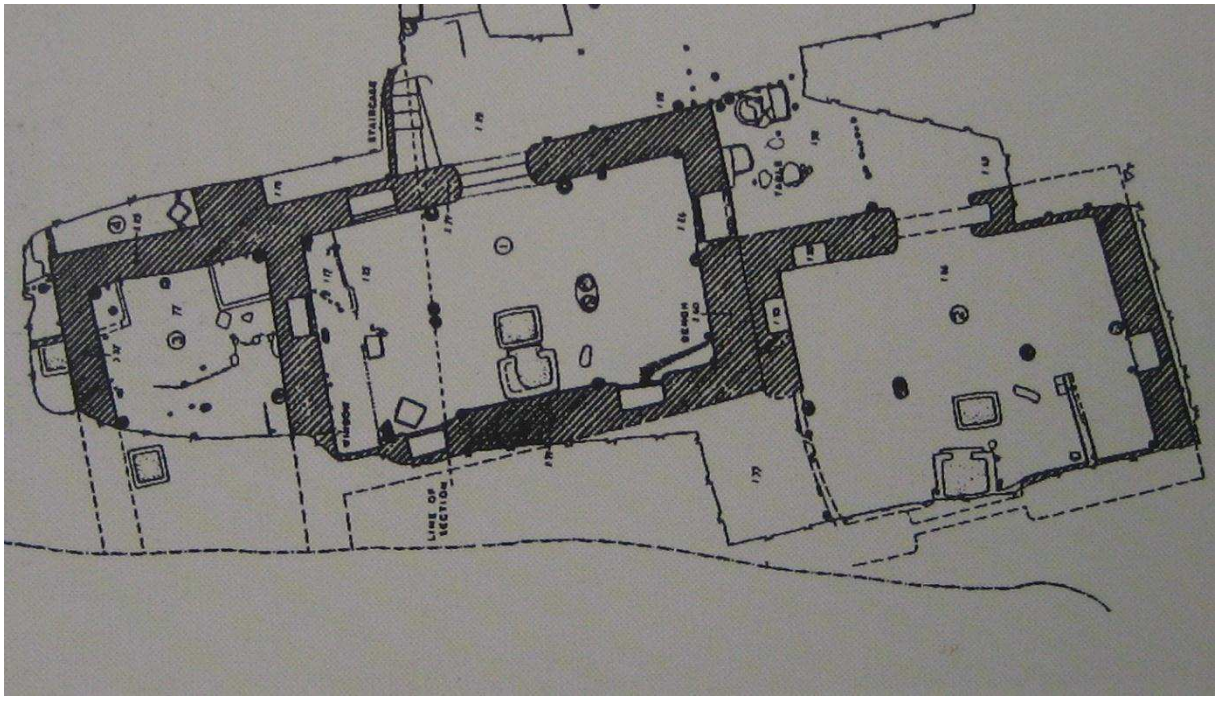
Resim 57. Can Hasan III yerleşmesinin yapı modeli (http://fe-mitolojisozlugu.com/canhasan.html)

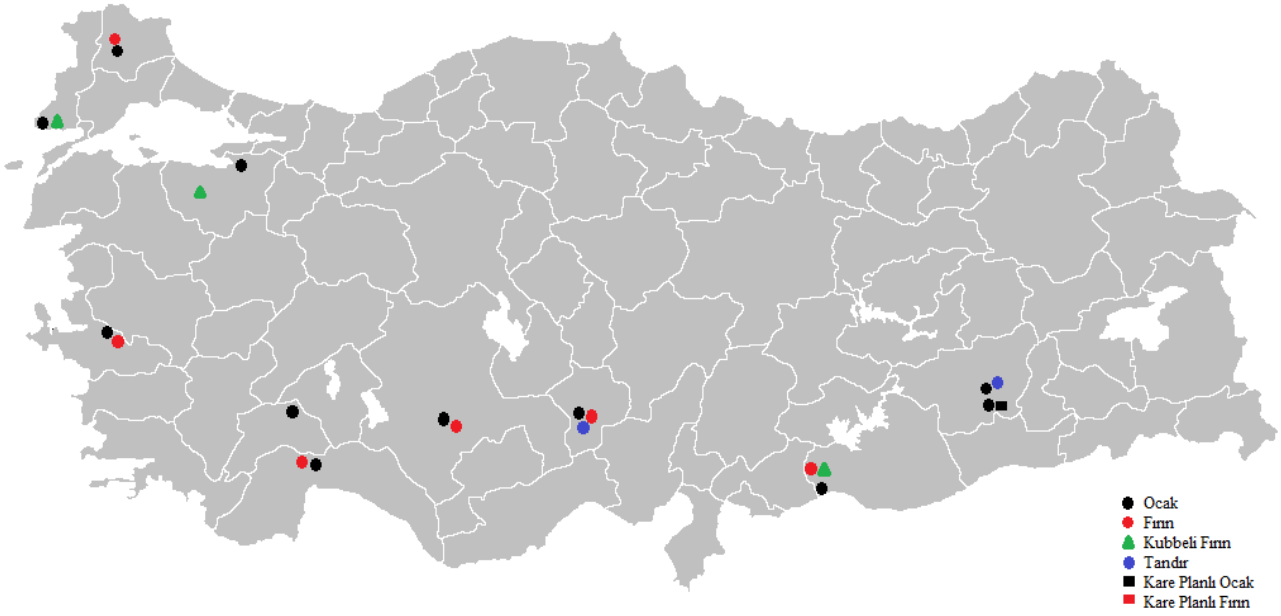
Resim 58. Hacılar yerleşmesinin V. tabakasında ortaya çıkan mutfak yapıları içinde ki oval fırınlar ve dörtgen ocaklar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.318-320)

Resim 59. Hacılar yerleşmesinin VI. tabakasında ortaya çıkan sokaklar, evler ve yapıların içerisinde çıkan ocak ve fırınlar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.318-320)

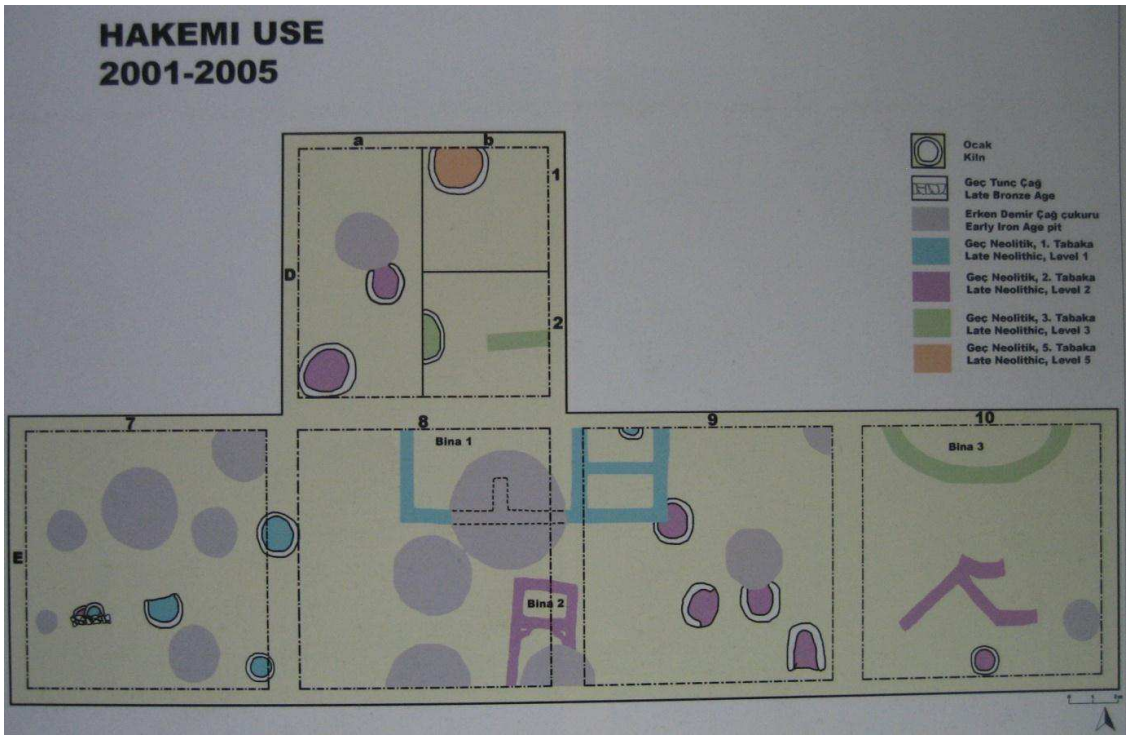
Resim 60. Hacılar yerleşmesinin VI. tabakasında ortaya çıkan yapılar ve mutfak yapısının içerisinde yer alan ocak ve fırınlar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.318-320)

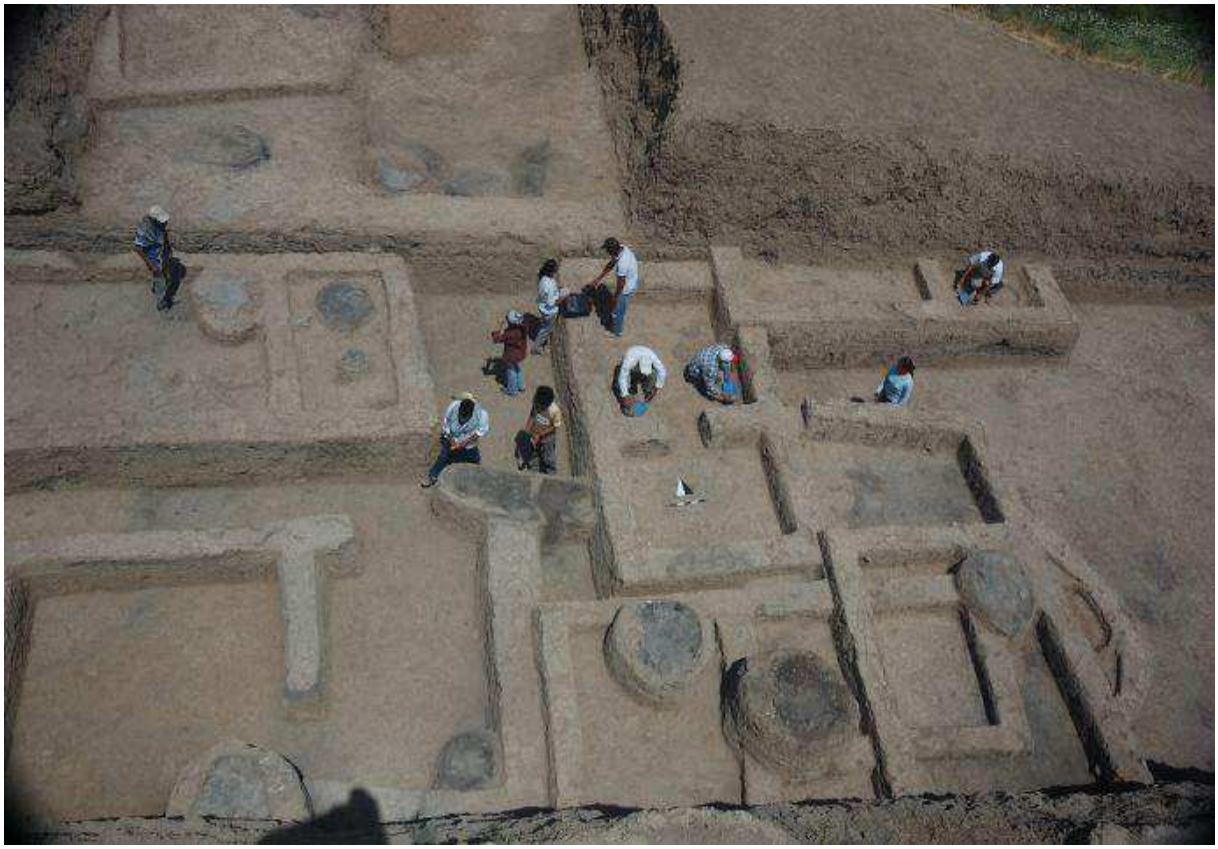
Resim 61. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem yerleşmelerinde ortaya çıkan ateş yapıları (Mehmet Yılmaz)

Resim 62. Akarçay Tepe yerleşmesinin Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.154)

Resim 63. Hakemi Use yerleşmesinin ev planları ve ocak yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.43)

Resim 64. Hakemi Use yerleşmesinde ki yapılar ve pişirme amaçlı olarak kullanılan yerden yüksek şekilde oluşan yuvarlak, taş tabanlı ocak yerleri (http://www.arkeo.hacettepe.edu.tr/tr/hakemi-use)

Resim 65. Mezraa Teleilat kazısında ortaya çıkan Hücre Planlı ve Koridorlu yapıların örnekleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.176-185)

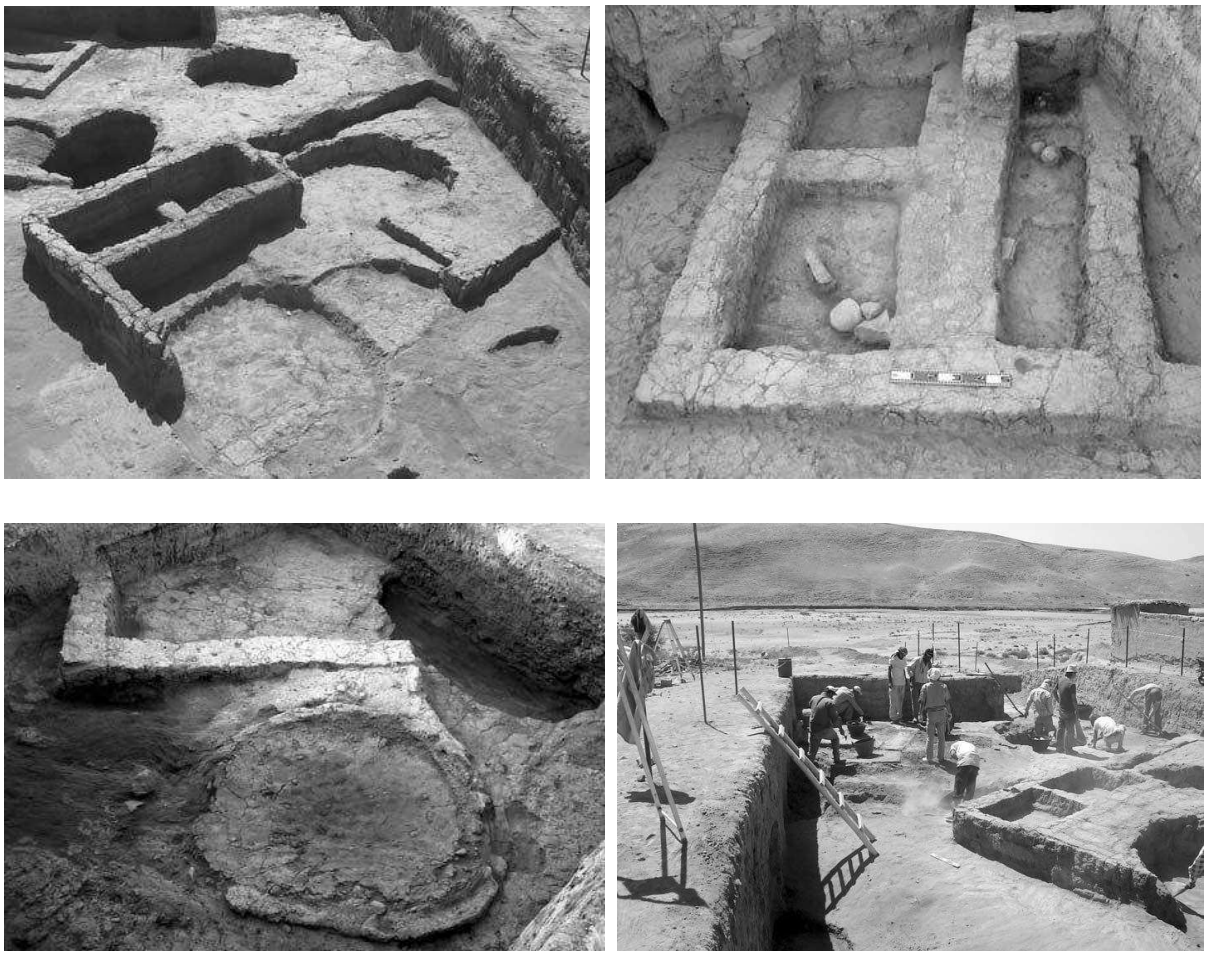
Resim 66. Mezraa Teleilat yerleşmesinde ortaya çıkan söbemsi, tabanı taş döşeli kubbeli fırın yapısı (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.167)

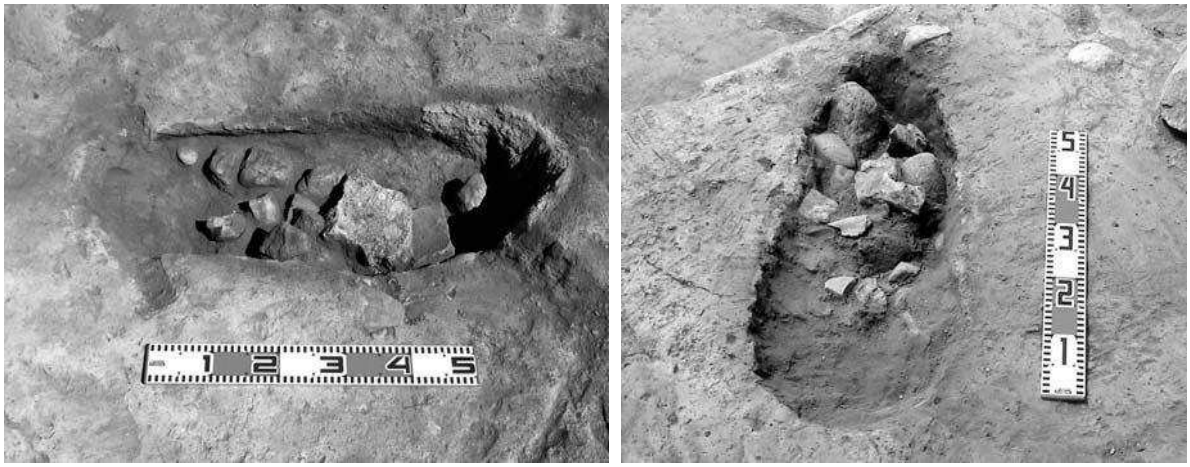
Resim 67. Mezraa Teleilat yerleşmesinde ortaya çıkan ateş çukuru (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.168)

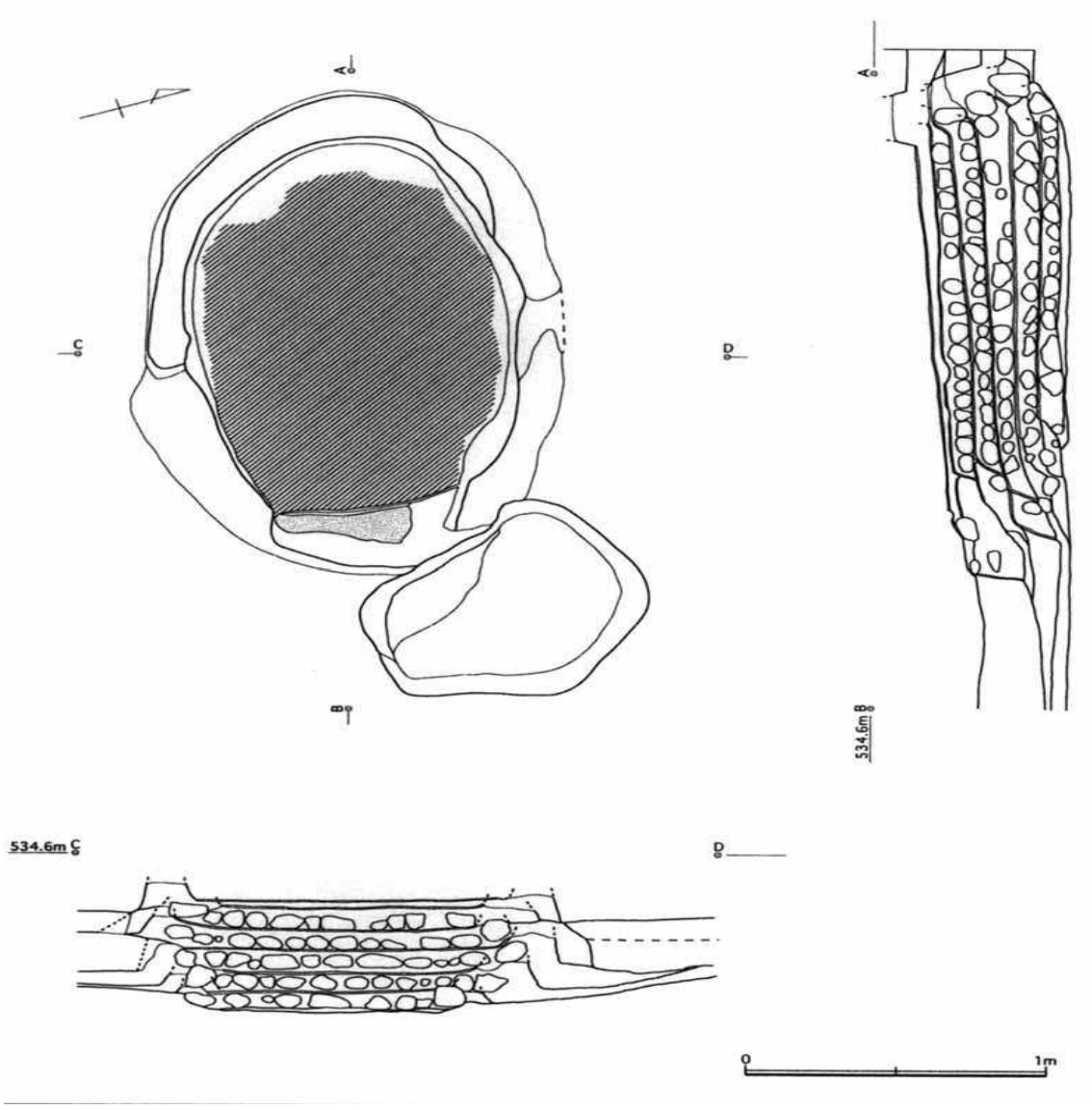
Resim 68. Mezraa Teleilat yerleşmesinde ortaya çıkan ateş çukurları ve ocaklar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.166-167)

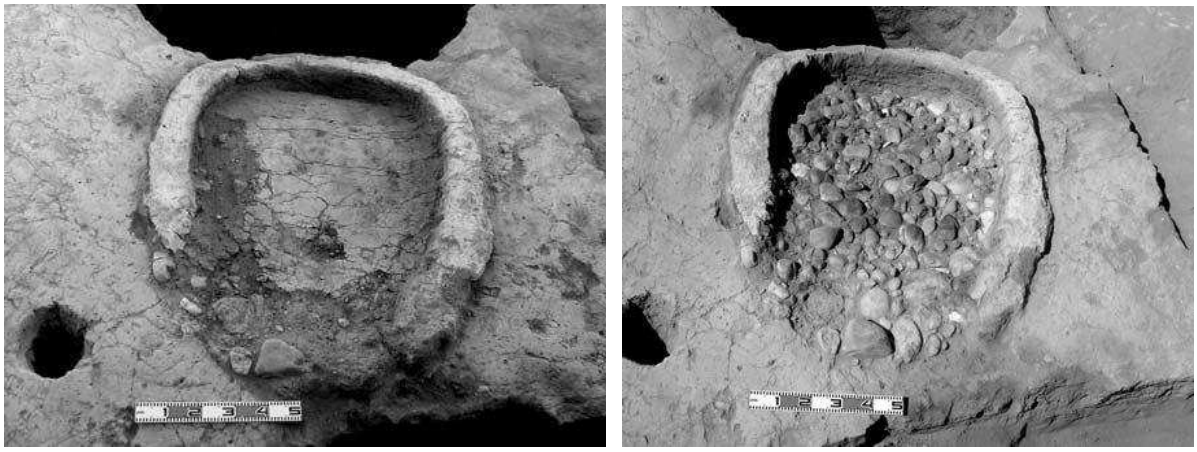
Resim 69. Salat Camii kazısında ortaya çıkan dikdörtgen planlı, pise duvarlı yapılar (Miyake Y., 2007, s.211-222)

Resim 70. Salat Cami kazısında bulunan çukur tabanlı, taş döşeli tandır yapıları (Miyake Y.,2006, s.283-294)

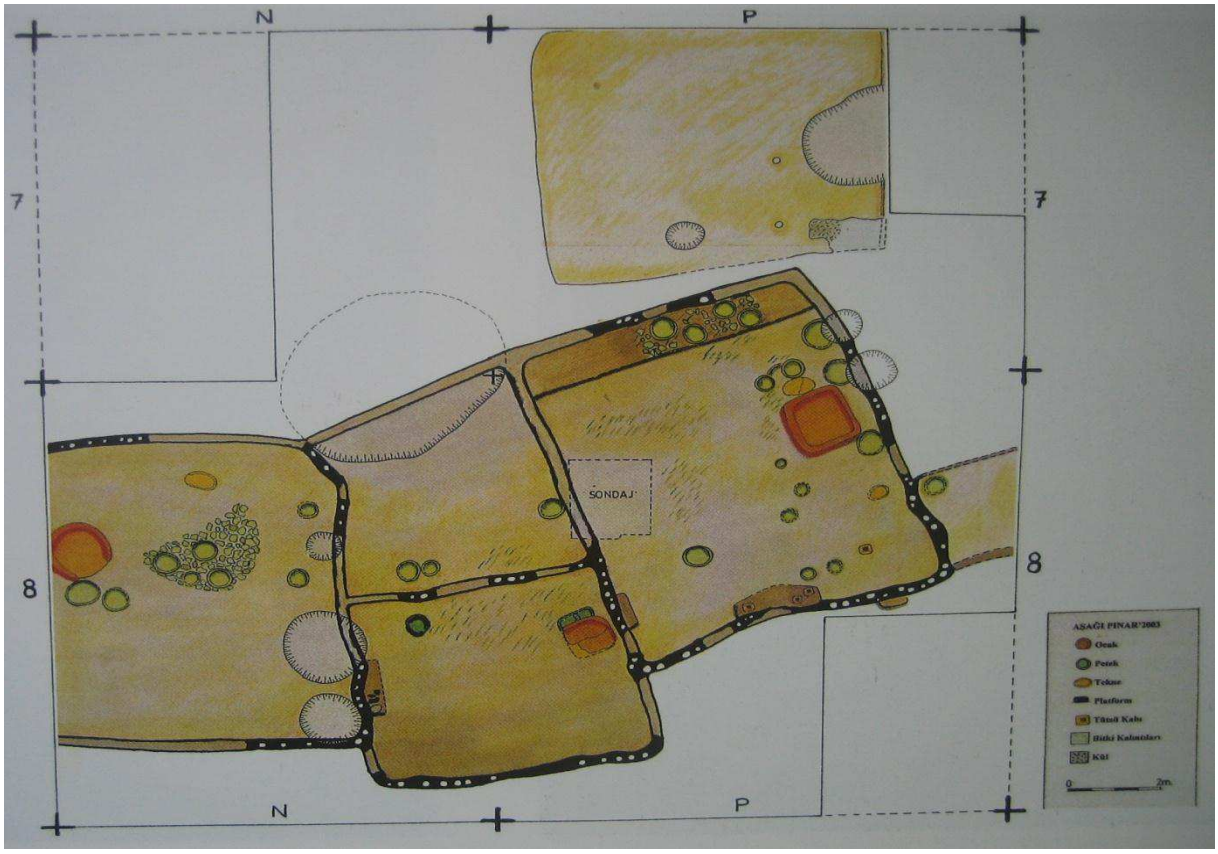
Resim 71. Salat Cami kazısında ki ocak tabanı çizimi (Miyake Y.,2006, s.283-294)

Resim 72: Salat Cami kazısında çıkan dip kısmı taş döşeli, kenarları kil sıvalı, yuvarlak ocak yapısı (Miyake Y., 2007, s.211-222)

Resim 73. Aktopraklık Höyüğünde çıkan Neolitik Dönem'e ait kerpiç duvarlı yapılar, ocaklar ve kubbeli fırınlar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.381-390)

Resim 74. Aşağı Pınar yerleşmesinin Neolitik Dönem'e ait VI. tabakasında ortaya çıkan yapılar, mutfak yapıları, işlik ve ocaklar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.423-424)

Resim 75. Aşağı Pınar yerleşmesinde çıkan, içerisinde yanmış tahıl bulunan ambar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.425)

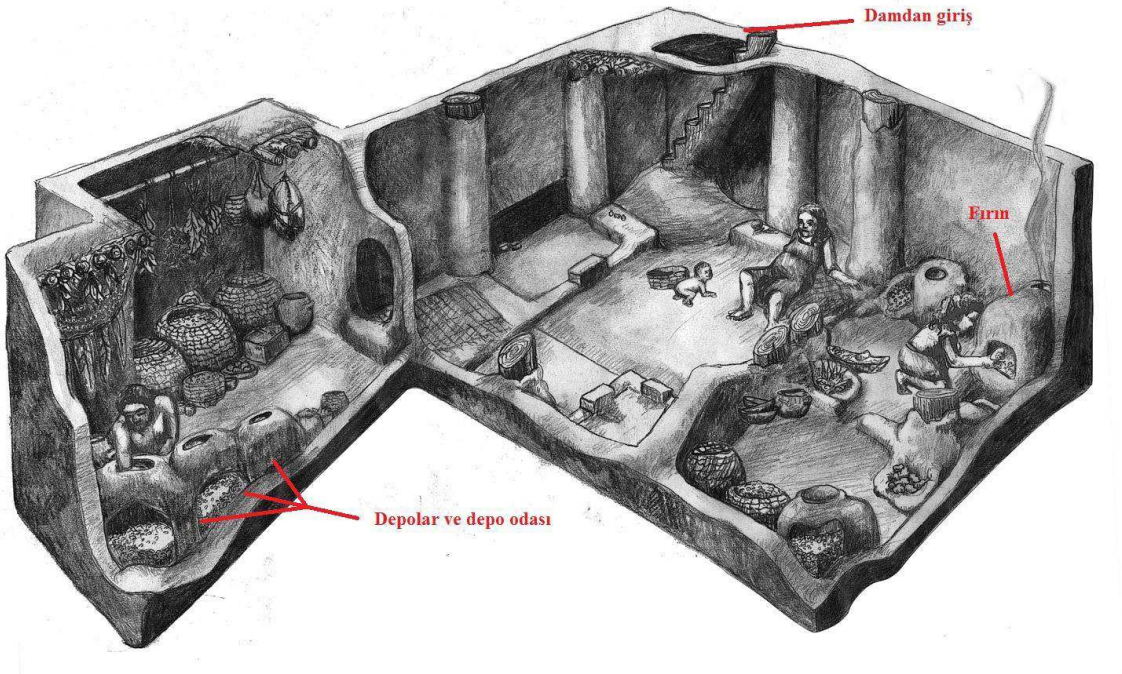
Resim 76. Hoca Çeşme kazısında çıkan II. evreye ait kare planlı yapı ve yuvarlak ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.422)

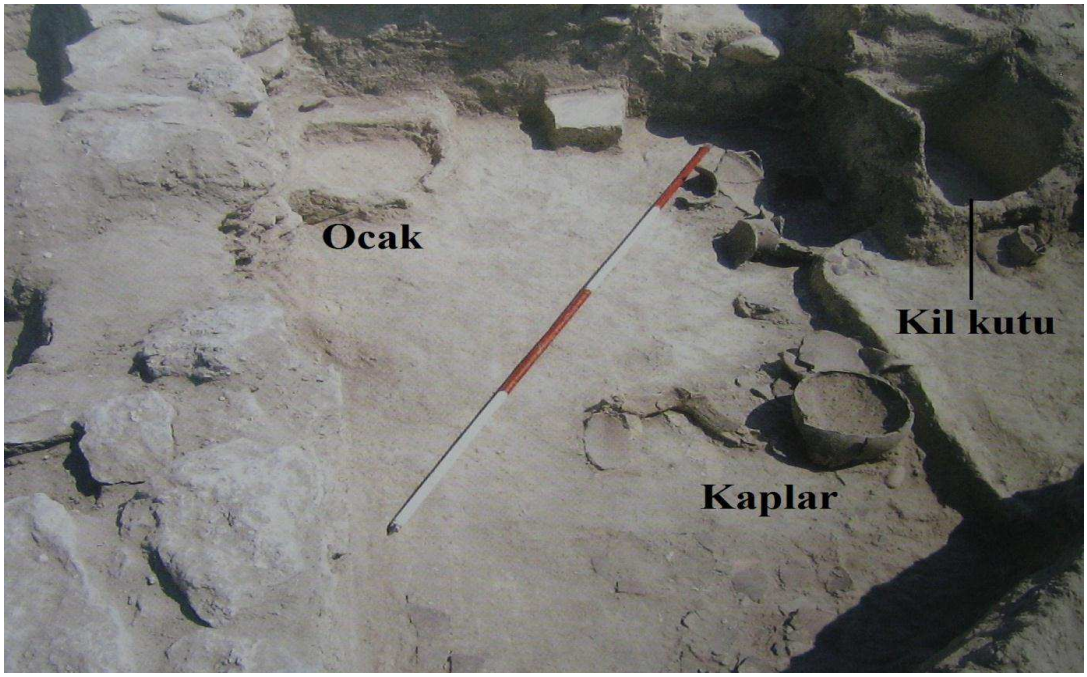
Resim 77. Ilıpınar kazısında ortaya çıkan Neolitik Dönem'e ait avluda yer alan ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.395)

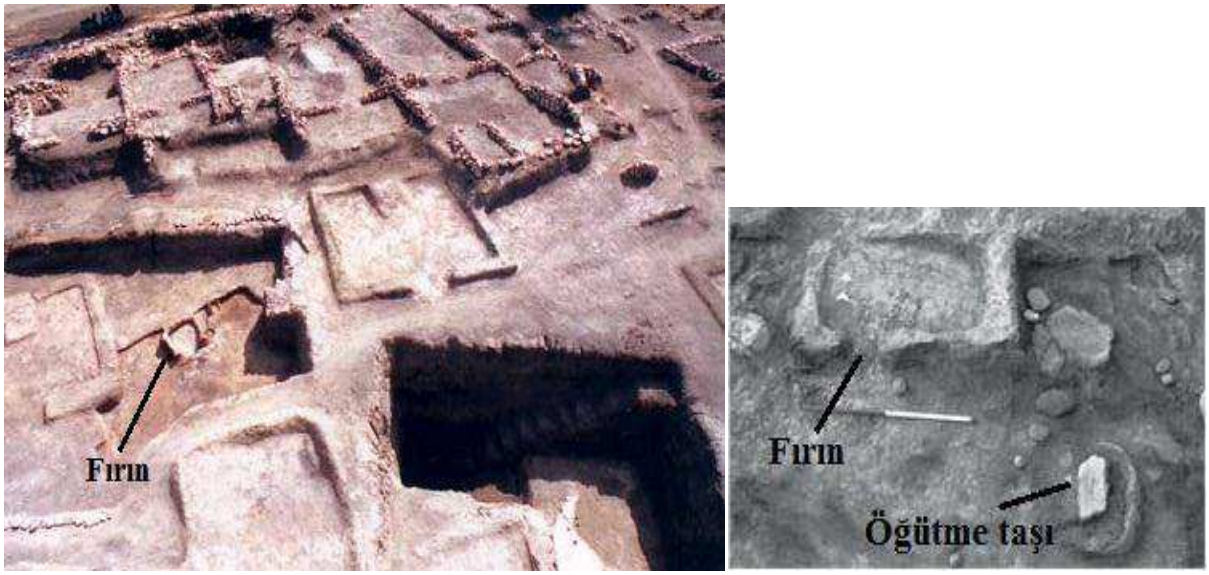
Resim 78. Çatalhöyük yerleşmesinde çıkan kare biçimli ocak (http://www.hekimedya.org/index.php/kultur-sanat/haberler/637-catalhoeyuekuen-yldz-yeniden-parlyor.html)

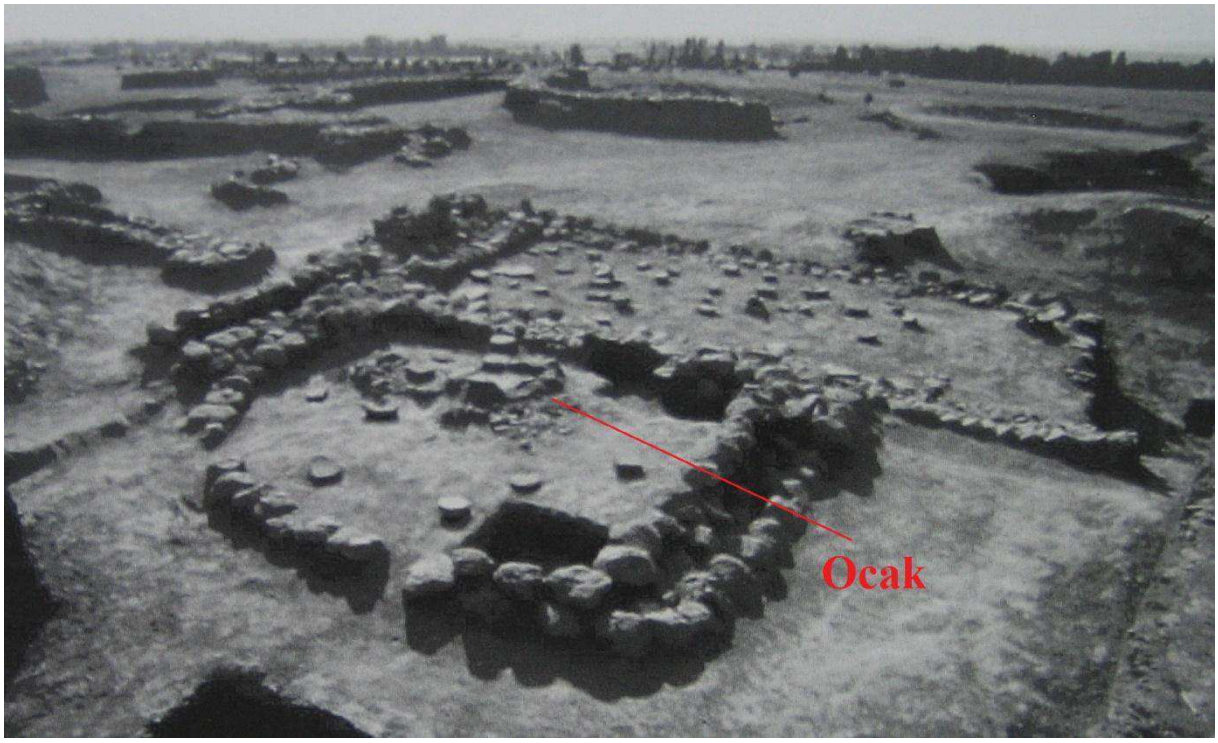
Resim 79. Temsili bir Çatalhöyük ev modeli ve içerisinde ki yapı unsurları (http://www.mesaschumacher.com/science-art-and-illustration/archaeological-illustration/?album=4&gallery=5)

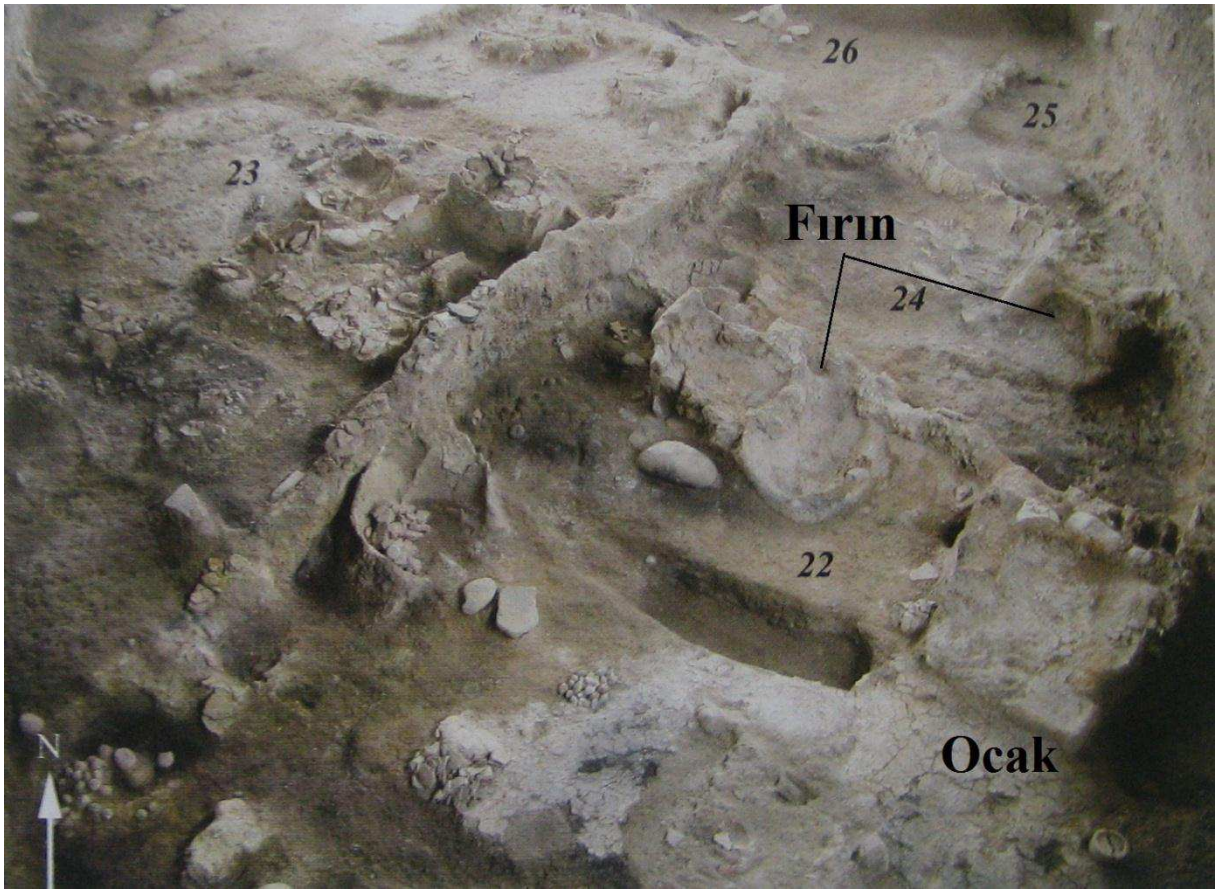
Resim 80. Köşk Höyük kazısında çıkan Neolitik Dönem'e ait mutfak yapısı (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.216)

Resim 81. Badem Ağacı yerleşmesinde çıkan ev yapıları ve kare planlı fırınlar (http://www.akmedanmed.com/article_tr.php?artID=123&catID=12)

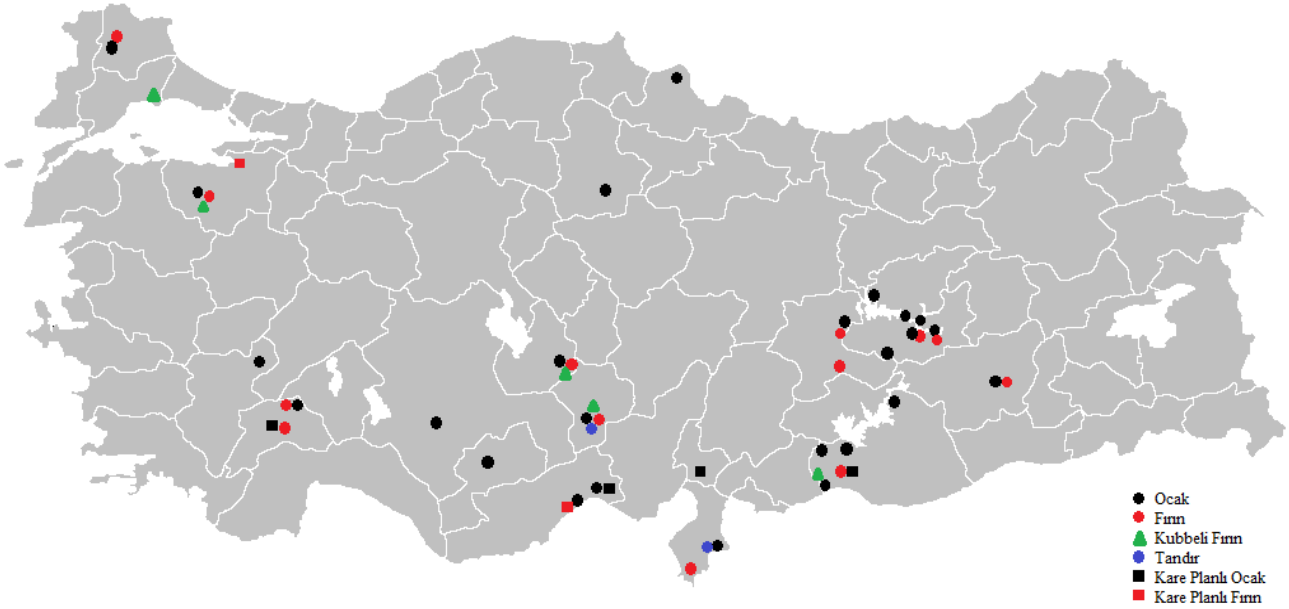

Resim 82. Kuruçay Neolitik Dönem'e ait 12. Tabakadaki iki evin yapısı ve içerisinde yer alan at nalı ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.323)

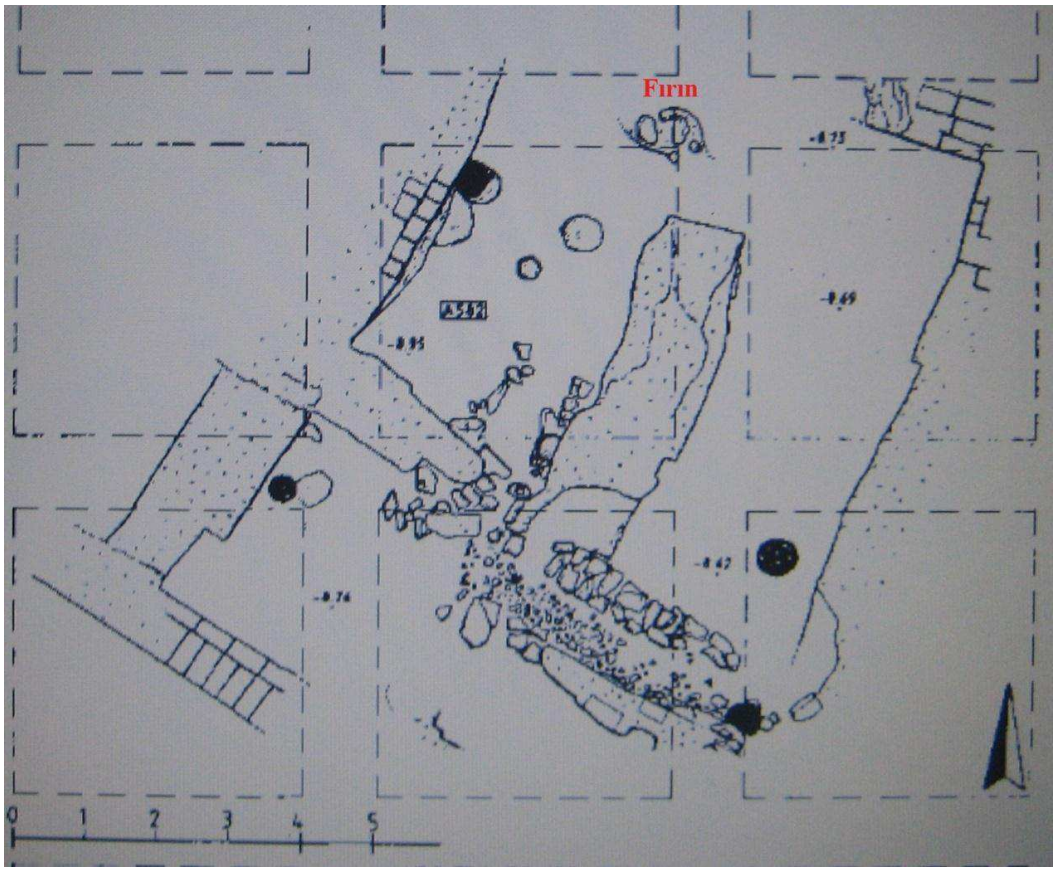

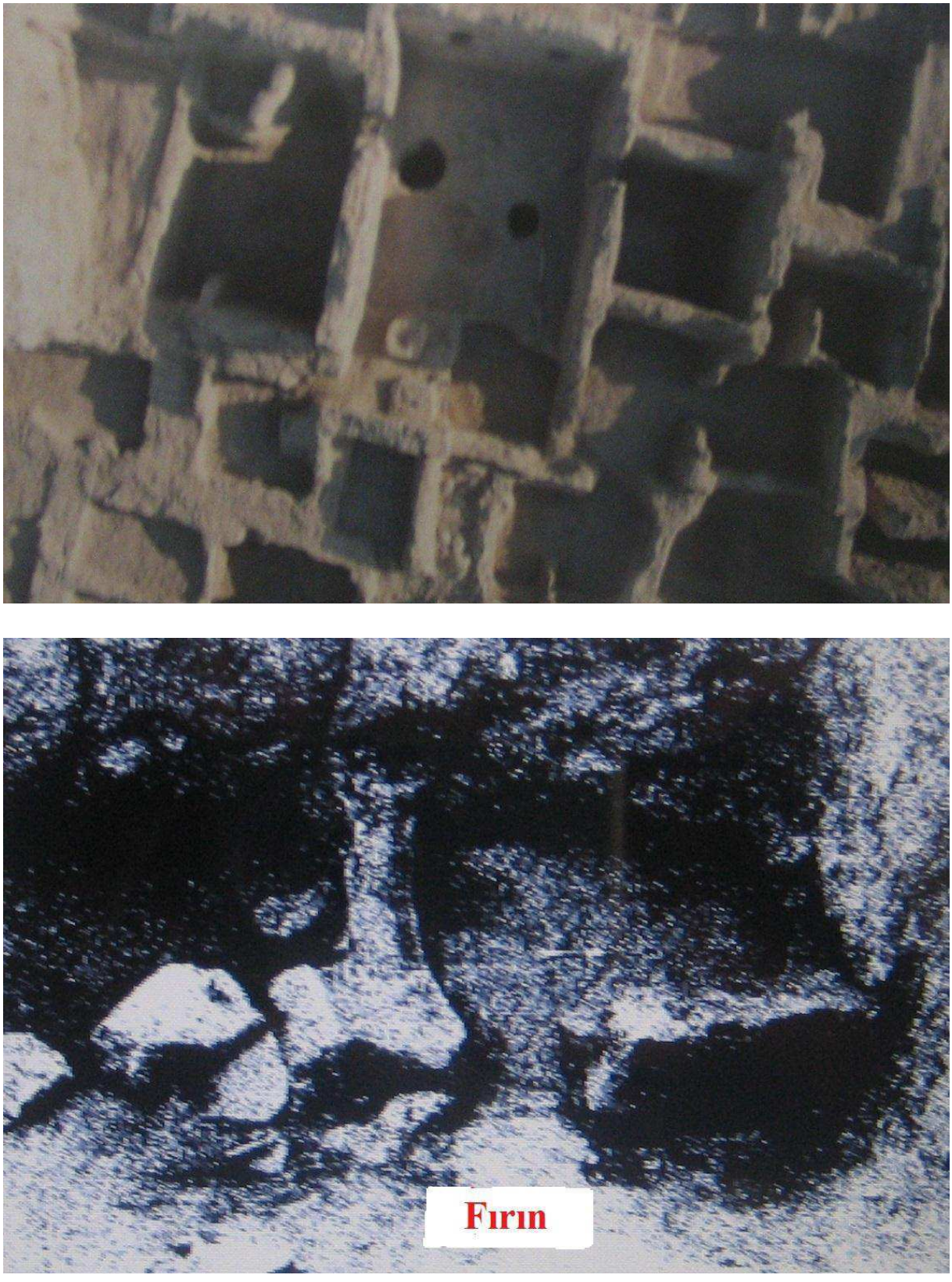
Resim 83. Ulucak Höyük kazısında ortaya çıkan Neolitik Dönem'e ait mutfak yapısı ve ocak, fırınlar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.343-358)

Resim 84. Kalkolitik Dönem yerleşmelerinde çıkan ateş yapıları (Mehmet Yılmaz)

Resim 85. Arslantepe Höyüğünün Kalkolitik Dönem açmalarının yapılar çizimi (Palmieri A., Frangipane M., 1989, s.191-196)

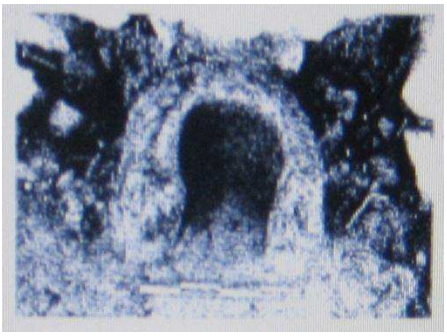

Resim 86. Değirmentepe yerleşmesinde çıkan Kalkolitik Dönem'e ait kerpiç ev yapıları ve duvar köşesinde yer alan fırın yapısı (Esin U., Harmankaya S., 1987, s.116-125)

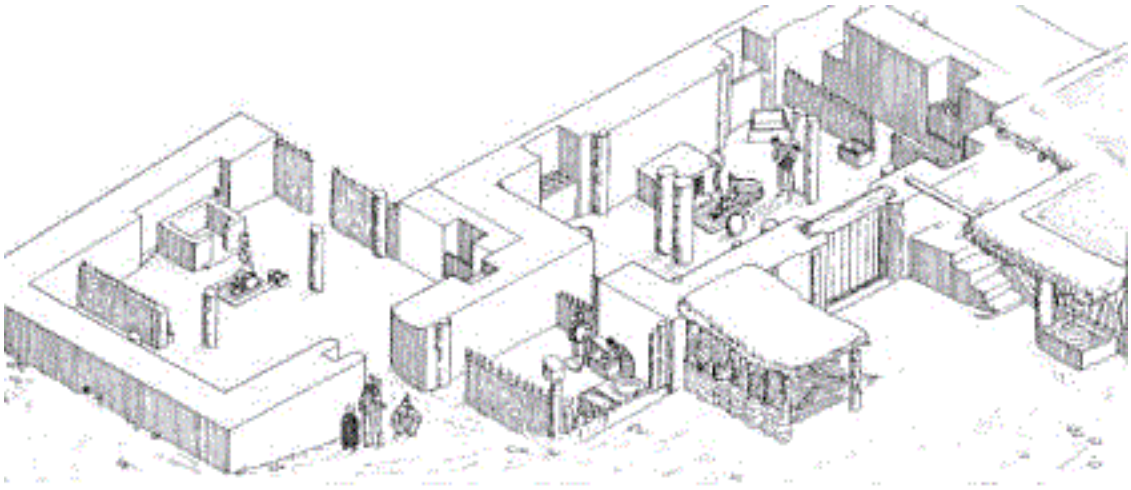

Resim 87. Norşuntepe Höyüğünün baraj suları altında kalmadan önceki kazı görünümü (http://www.ancientanatolia.com/Pictures/Gallery01/image28.htm)

Resim 88. Domuztepe yerleşmesinde çıkan kerpiç yapılar ve at nalı şeklinde ocak (Çambel H., 1985, s.279-285)

Resim 89. Hacılar yerleşmesinin Kalkolitik Dönem'e ait ev yapısı, ev yapısının yanında yer alan mutfak odası ve içerisinde ki ocak ve fırınları gösteren çizimi (http://lifeandtrip.blogspot.com/2010/06/haclar-hoyugu.html)

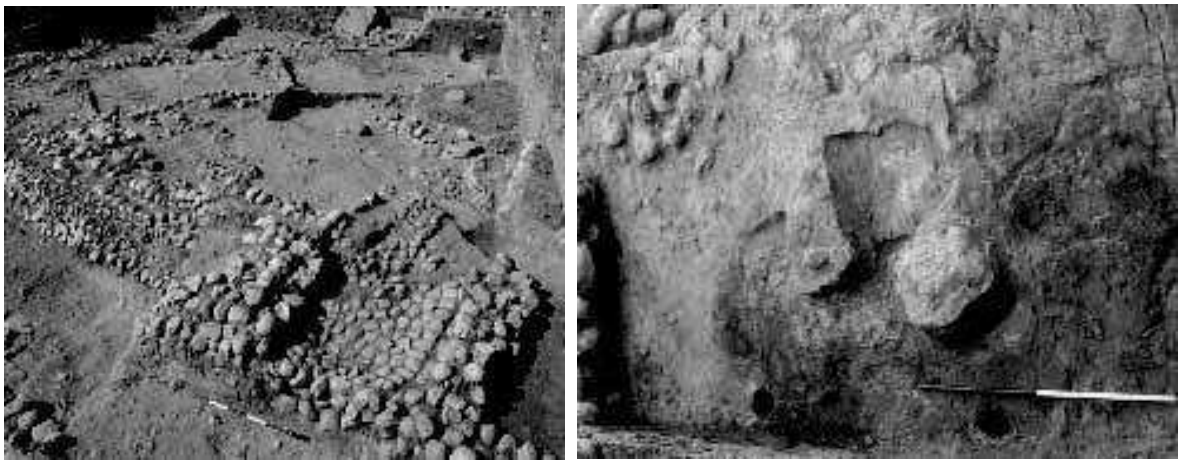
Resim 90. Kuruçay yerleşmesinin Kalkolitik Dönem'e ait taş temelli, dikdörtgen planlı evlerin ortasında yer alan yalaklı ocak (http://www.burdurweb.com/web/kurucay-hoyugu.html)

Resim 91. Tell Açana Höyüğünde ortaya çıkan yapıların kalın kerpiç duvarları (http://www.antakya.tv/tr/sightseeingTellAcana10.php)

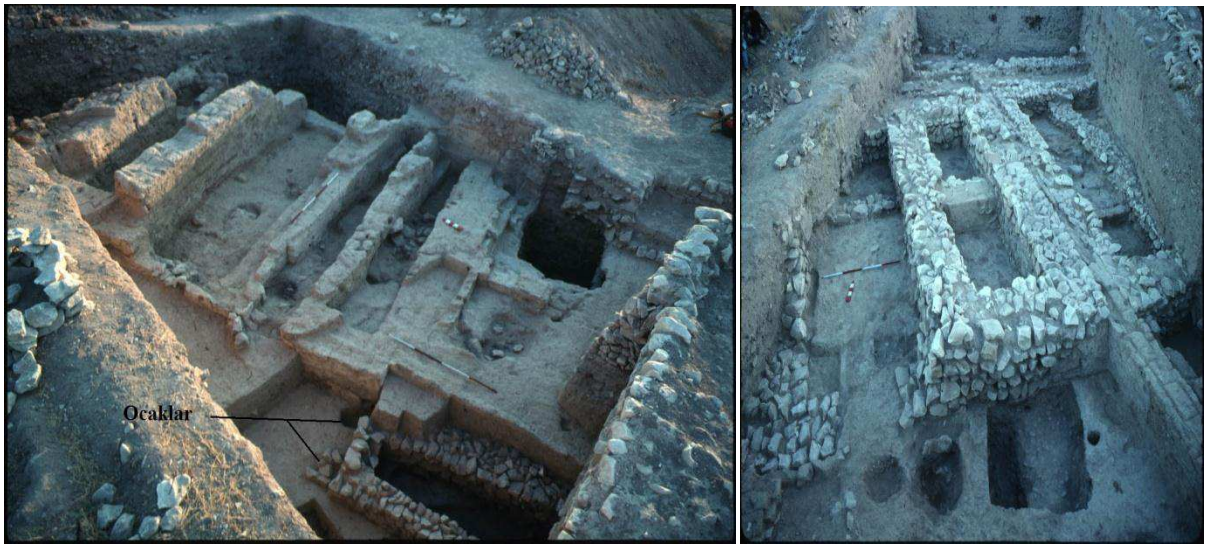
Resim 92. Tell Kurdu yerleşmesinde çıkan İn-sutu yemek hazırlama ve pişirme mekânı (http://www.nit-istanbul.org/kurdu/photos.htm)

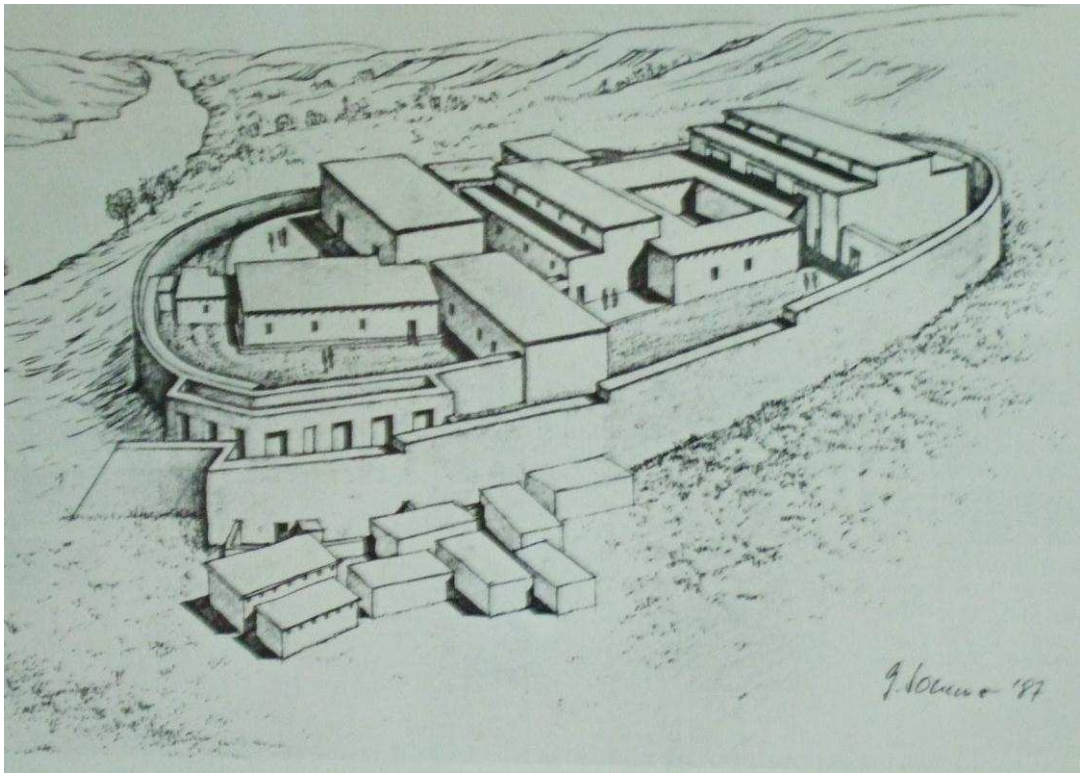
Resim 93. Yumuktepe yerleşmesinde çıkan Kalkolitik Dönem tabakalarına ait taş temelli yapılar ve yapının içerisinde çıkan kerpiç fırın (Caneva I., Köroğlu G., Köroğlu K., Özaydın T., 2004, s.208-214)

Resim 94. Fıstıklı Höyük yerleşmesinde çıkan yuvarlak kubbeli fırınlar (Bernbeck R., Pollock S., Bucak E., 2001, s.147)

Resim 95. Hacınebi yerleşmesinde çıkarılan dikdörtgen planlı yapılar ve ocaklar (http://www.panoramio.com/user/3177196?photo_page=2&comment_page=2)

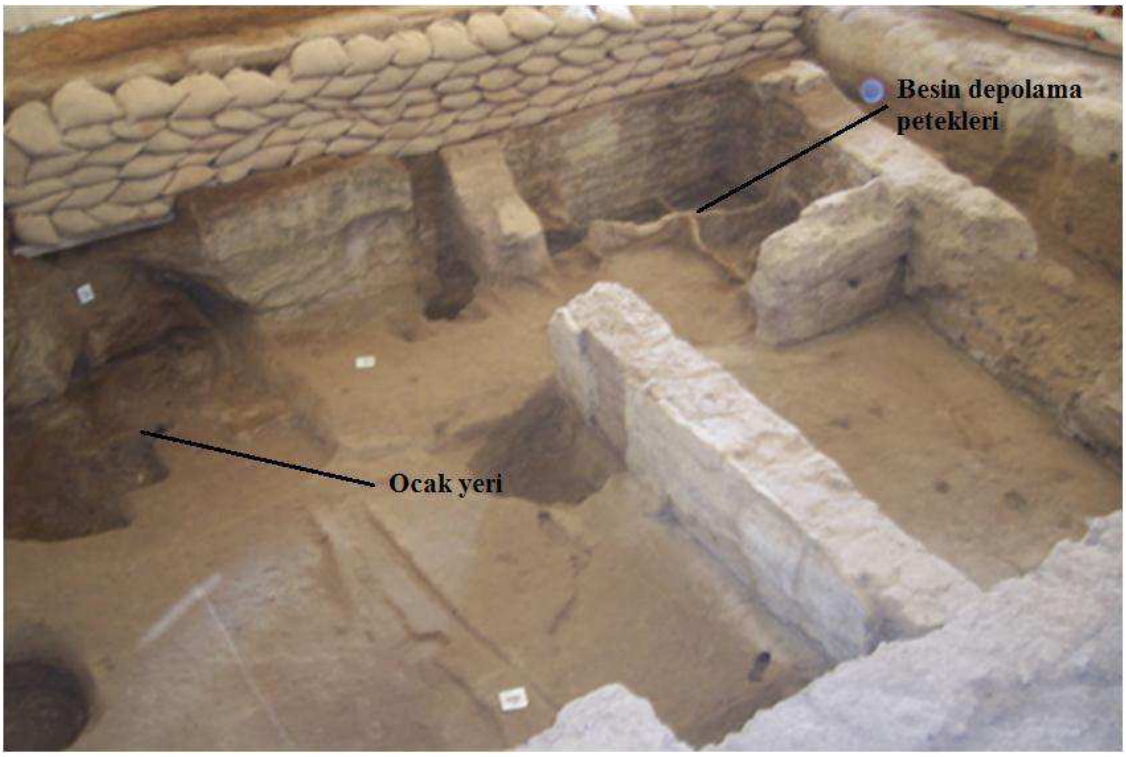
Resim 96. Hassek Höyük yerleşmesinin nehir kenarına, dağ eteğine yaslanmış şekilde kurulu olan Uruk mimarisi tipindeki yapı modeli (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.143)

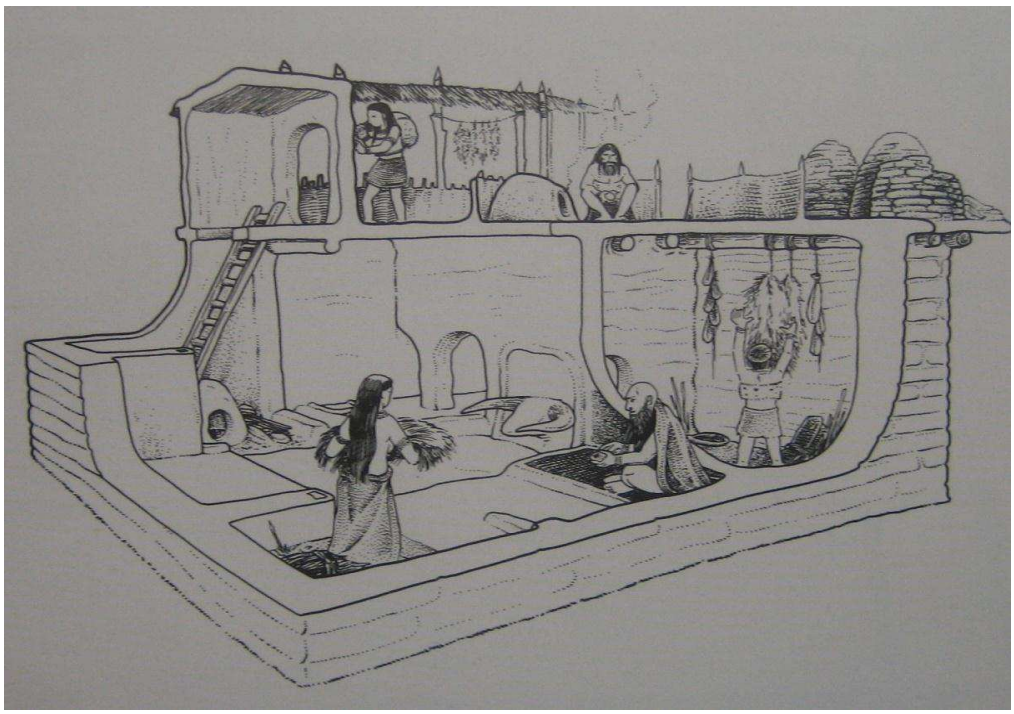
Resim 97. Kenan Tepe yerleşmesinde çıkan fırın yapısı ve duvar bölümü (http://tacdam.metu.edu.tr/node/130)

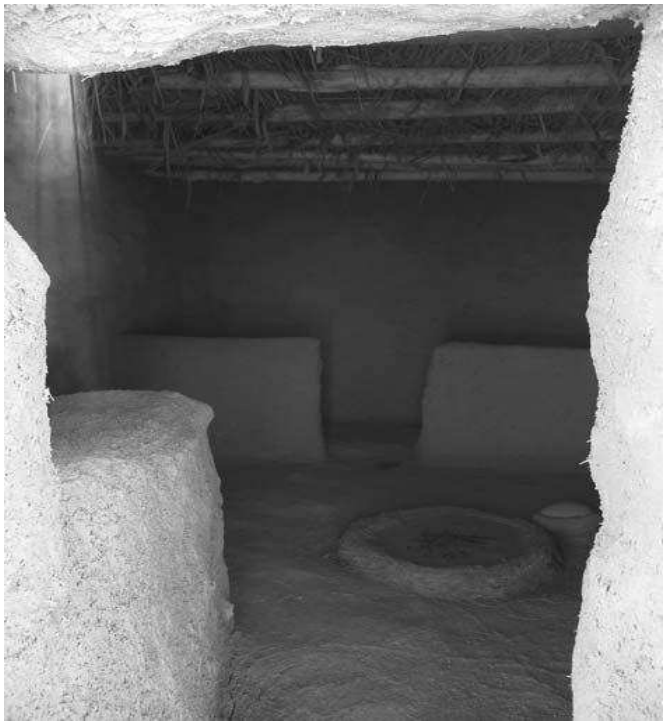
Resim 98. Zeytinlibahçe yerleşmesinde ortaya çıkan Kalkolitik Dönem'e ait yapılar ve içerisinde ki ocak ve fırın yapıları (http://tacdam.metu.edu.tr/node/145)

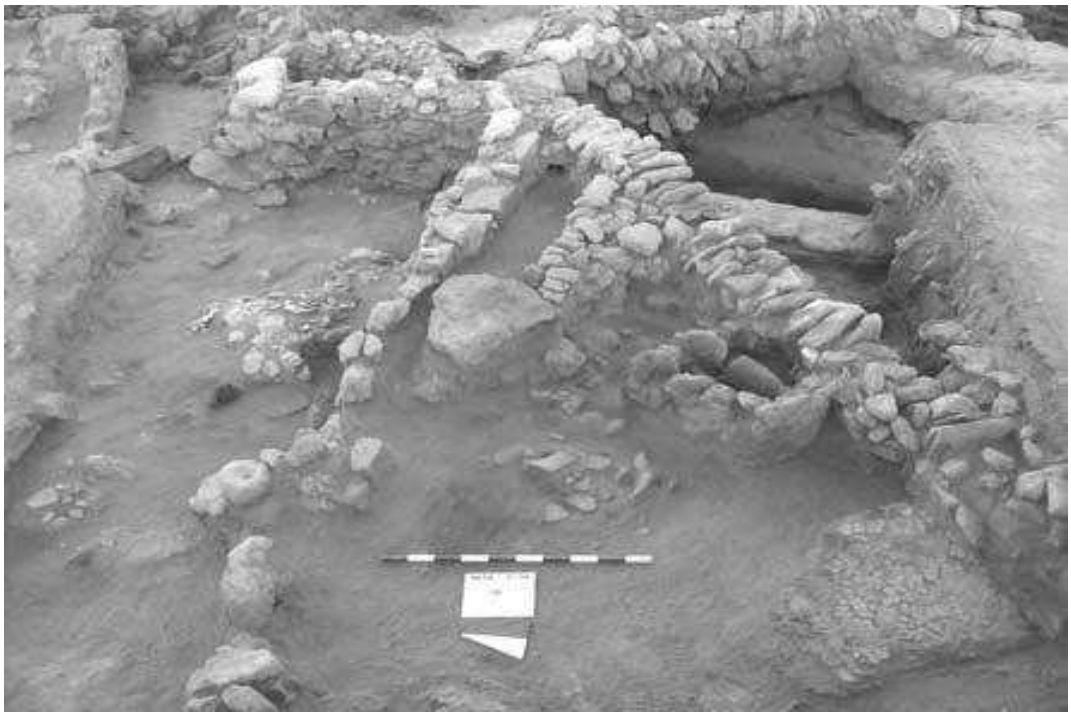
Resim 99. Çatalhöyük yerleşmesinde çıkan Kalkolitik Dönem'e ait ev yapısı (http://www.catalhoyuk.com/news/press_release_2008_tr.html)

Resim 100: Çatalhöyük, Kalkolitik Dönem'e ait 1'nolu yapının çizimi (http://www.catalhoyuk.com/news/press_release_2008_tr.html)

Resim 101. Güvercinkayası yerleşmesinde yeniden inşa edilen ev yapısı örneği (Gülçur S., Kiper Y., 2006, s.117-124)

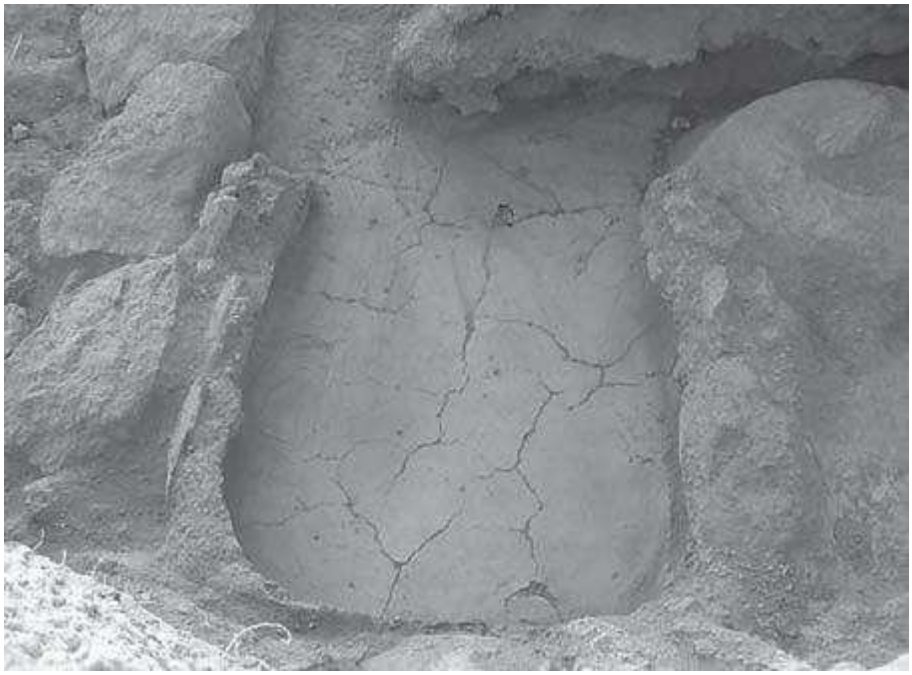

Resim 102. Güvercinkayası kazısında çıkan ev ve mutfak yapısı, buluntularıyla birlikte (Gülçur S., Kiper Y., 2006, s.117-124)

Resim 103. Güvercinkayası yerleşmesinin H açmasında ki ana mekân yapısı, içerisinde büyük fırın yapısıyla birlikte (Gülçur S., Kiper Y., 2007, s.251-260)

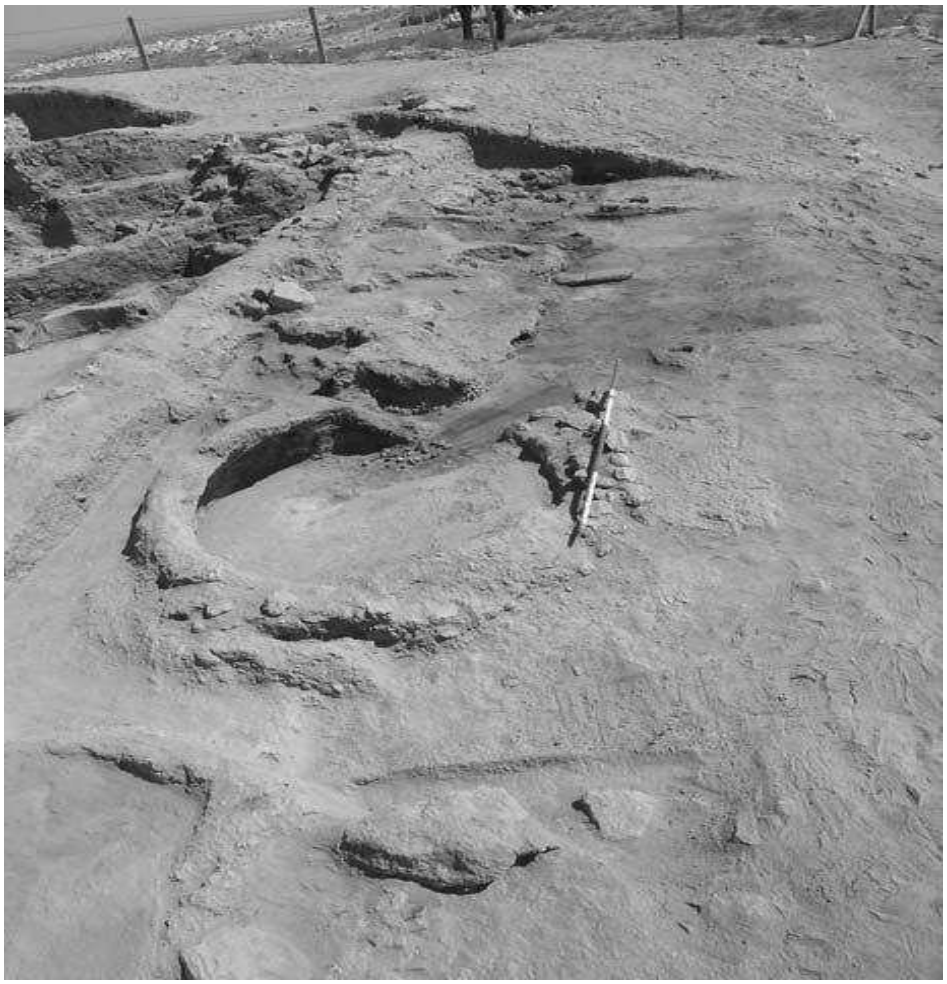
Resim 104. Güvercinkayası kazısında ortaya çıkan M11 odasında büyükçe bir fırın yapısı, köşede büyükçe bir tahıl silosu, silonun içinde depo kabı ve öğütme taşı (Gülçur S., Çaylı P., 2008, s.273-284)

Resim 105. Köşk Höyük yerleşmesinin I. tabakada ki yapısı, yanında mutfak yapısı ve içerisinde bulunan ocak, fırın, işlik ve kaplarıyla birlikte (Silistreli U., 1990, s.99-104)

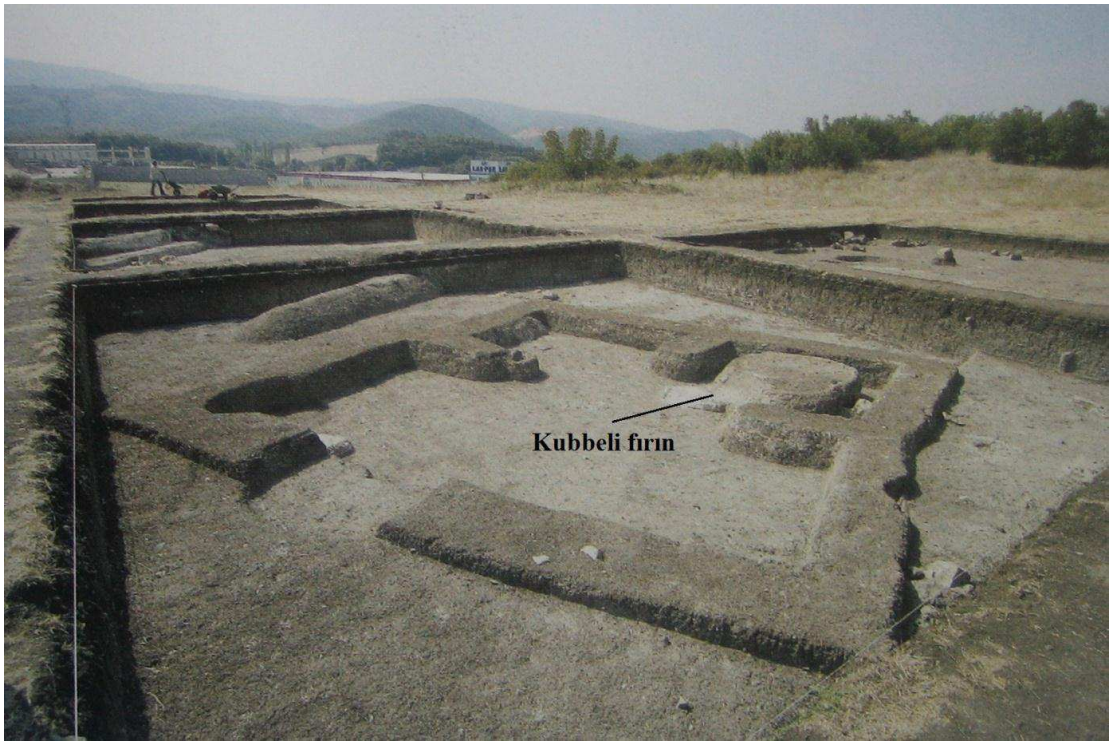

Resim 106. Köşk Höyük yerleşmesinin II. tabakada ki yapıları, kiler veya depo odaları (Silistreli U., 1990, s.99-104)

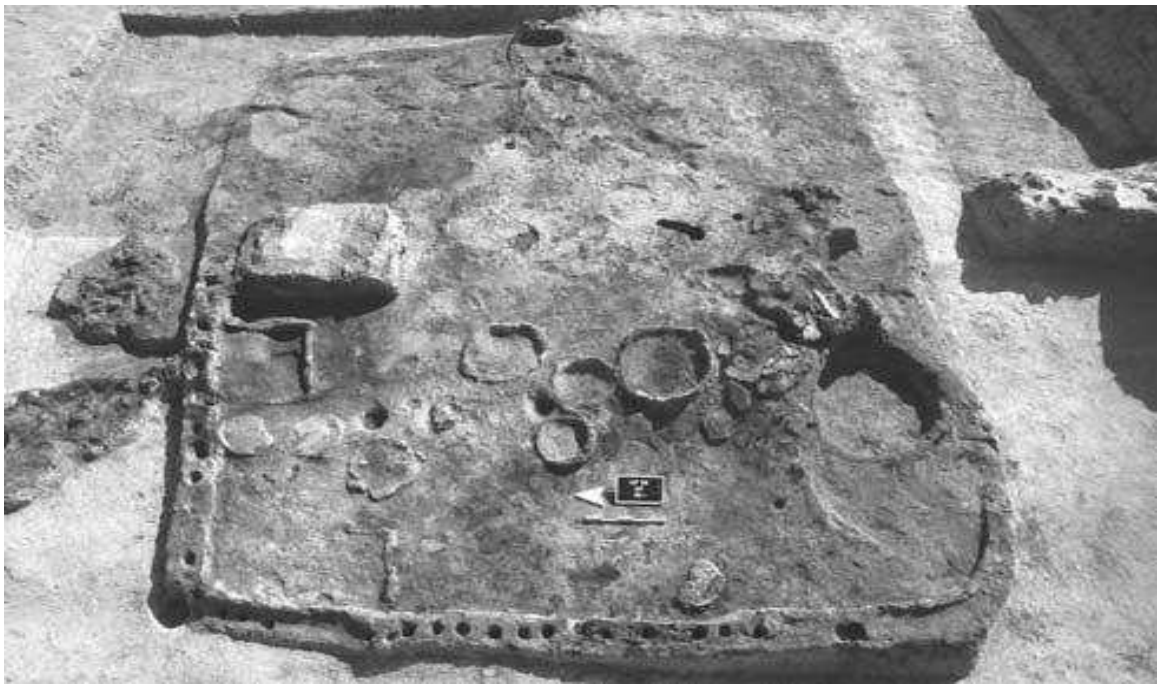

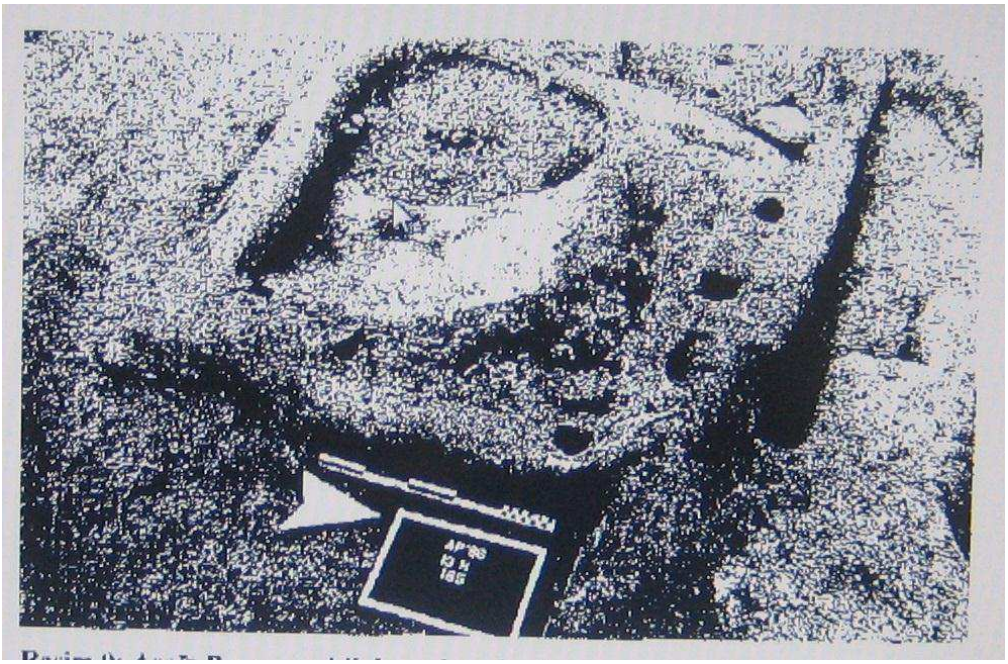
Resim 107. Köşk Höyük yerleşmesinin Kalkolitik Dönem'e ait VI. Ev yapısının içerisinde yer alan işlikler, ocaklar, fırınlar ve depolama kapları (Öztan A., Açıkgöz F., Özkan S., Erek M. C., Arbucle B. S., 2006, s.539-548)

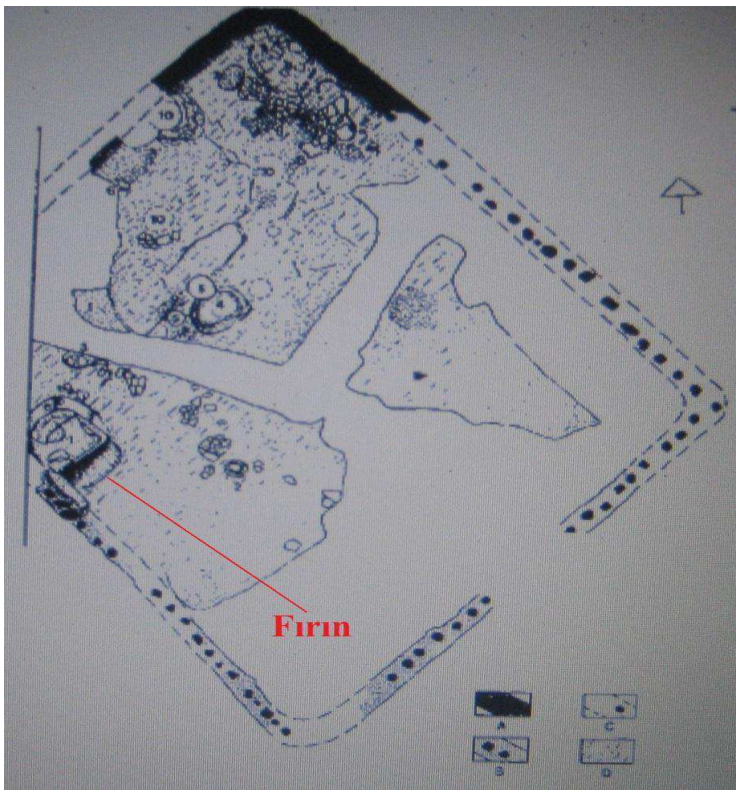
Resim 108. Aktopraklık Höyüğünün Kalkolitik Dönemi'ne ait payandalı kerpiç yapısı (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.389)

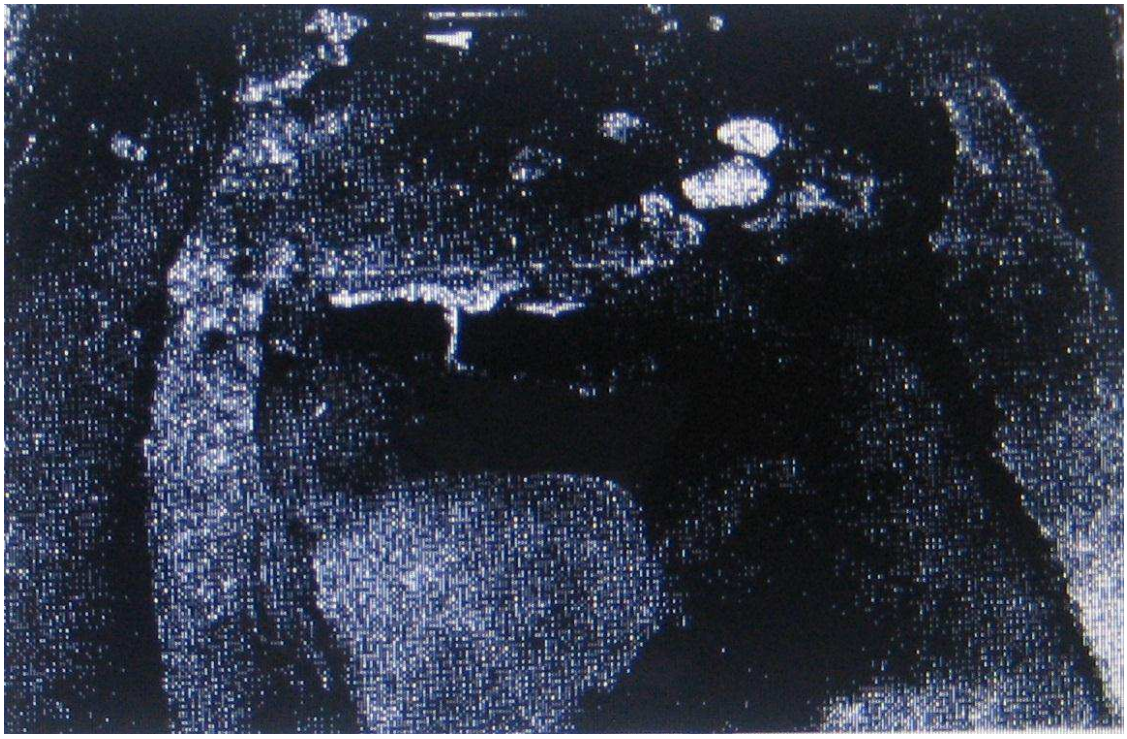
Resim 109. Aşağı Pınar yerleşmesinin Kalkolitik Dönemi'ne ait dal örgü tekniğinde ki ev yapısı ve içerisinde yer alan ocak fırın ve depolama yerleri (Özdoğan M., 1998, s.75-76)

Resim 110. Aşağı Pınar yerleşmesinde çıkan Kalkolitik Dönem'e ait fırın yapısı (Özdoğan M., Parzinger H., Karul N., 1998, s.123-130)

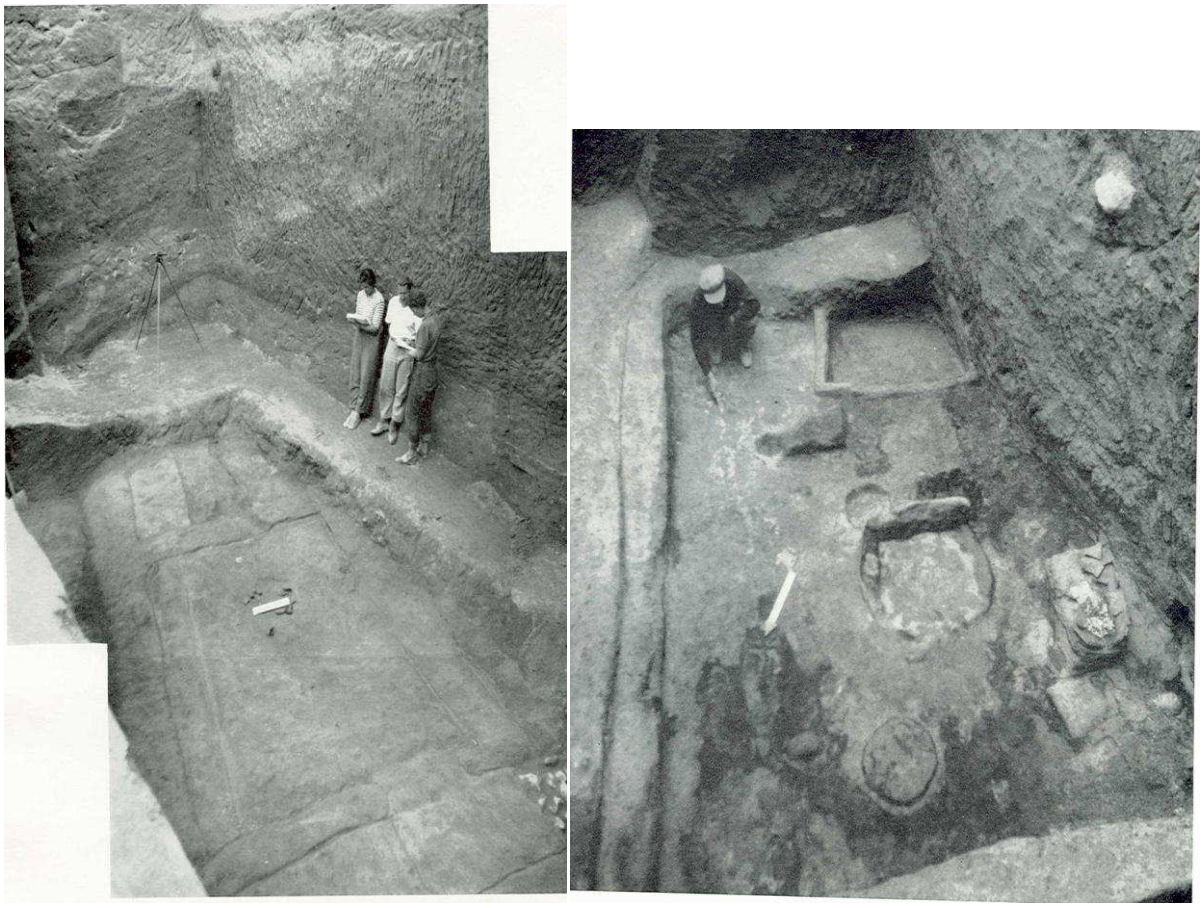
Resim 111. Ilıpınar yerleşmesinde çıkan Kalkolitik Dönem'e ait ev yapısı ve tabanı (Roodenberg J., 1989, s.99-101)

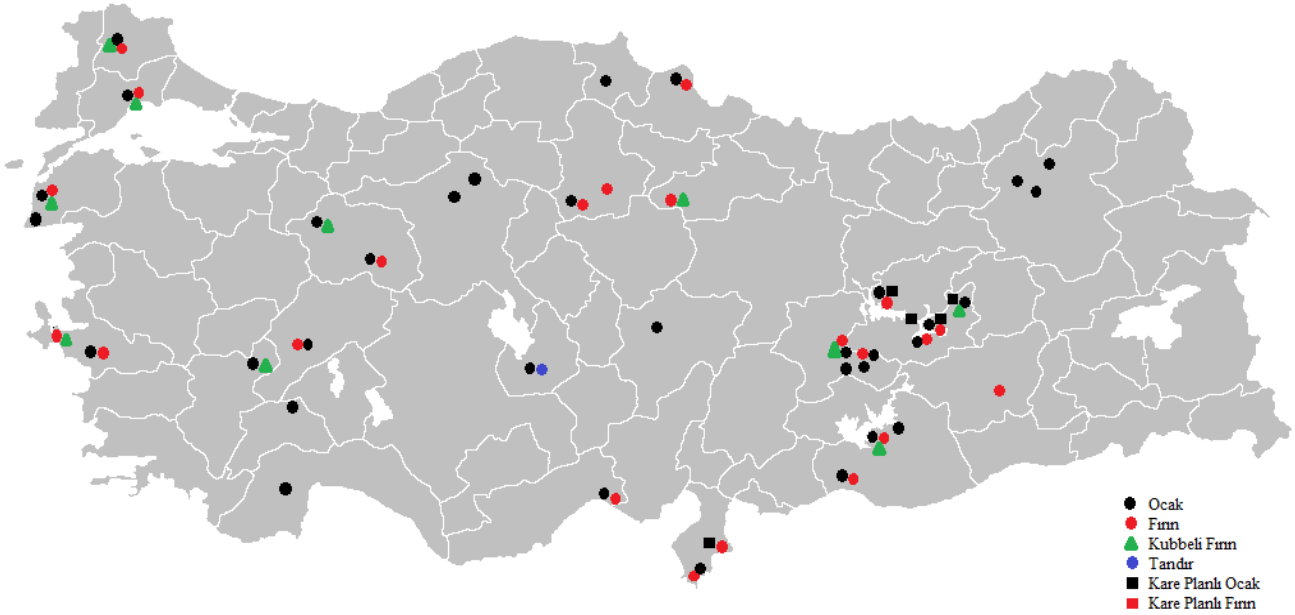
Resim 112. Toptepe kazısında çıkan Kalkolitik Dönem'e ait ev yapısı ve kubbeli fırın (Özdoğan M., 1990, s.345-375)

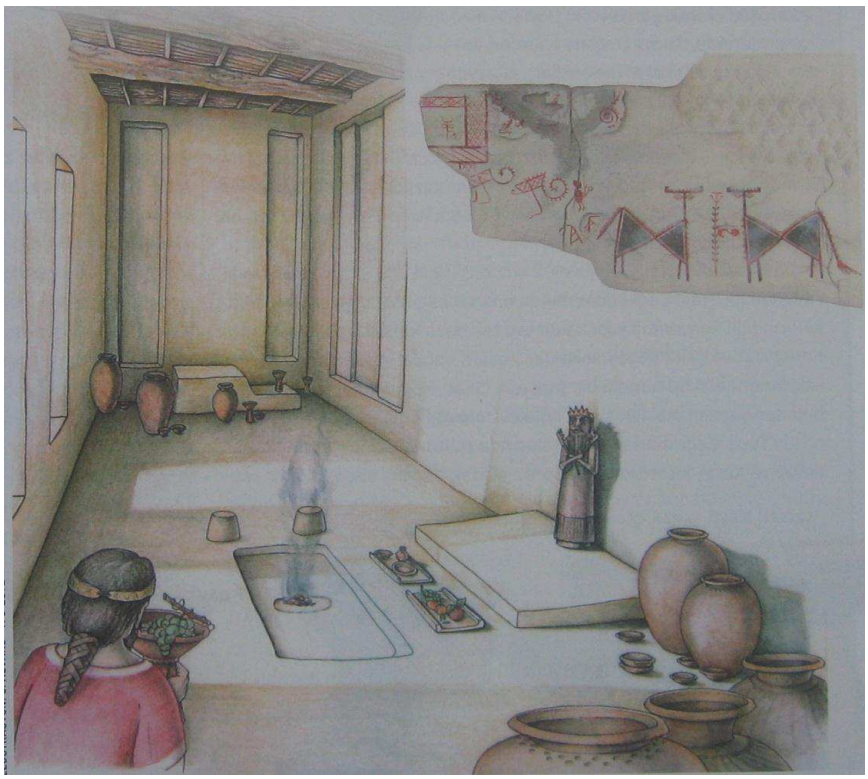
Resim 113. İkiztepe kazısında ortaya çıkan Kalkolitik Dönem'e ait ev yapısı ve ortasında yer alan üç adet ocak/sunak yeri (Önder B., 2000, s.315-326)

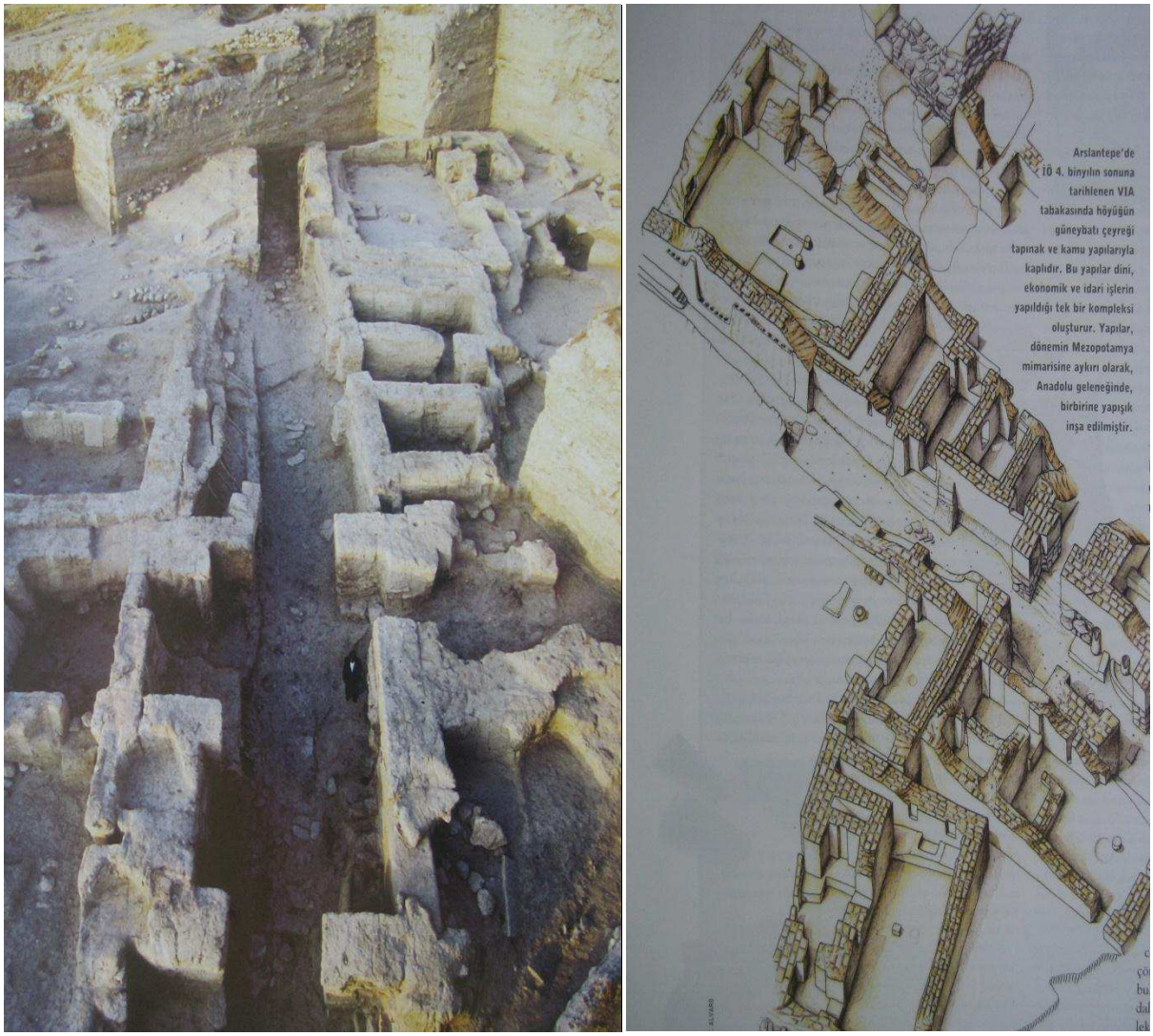
Resim 114. Beycesultan kazısında çıkan Kalkolitik Dönem'e ait 24. tabakada ki megaron yapısı ve 31. tabakada çıkan ocaklı yapı (Lloyd S., Mellaart J., 1962, s.36-49)

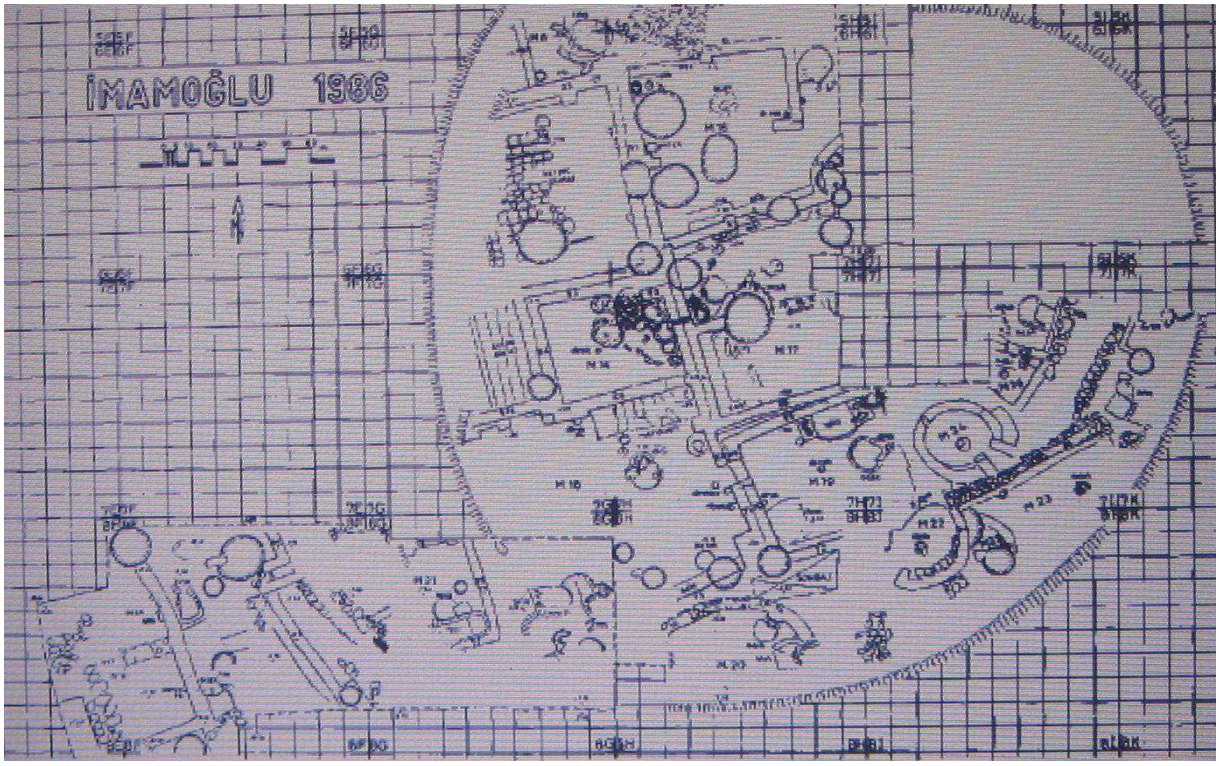
Resim 115. İlk Tunç Çağı yerleşmelerinde ortaya çıkan ateş yapıları (Mehmet Yılmaz)

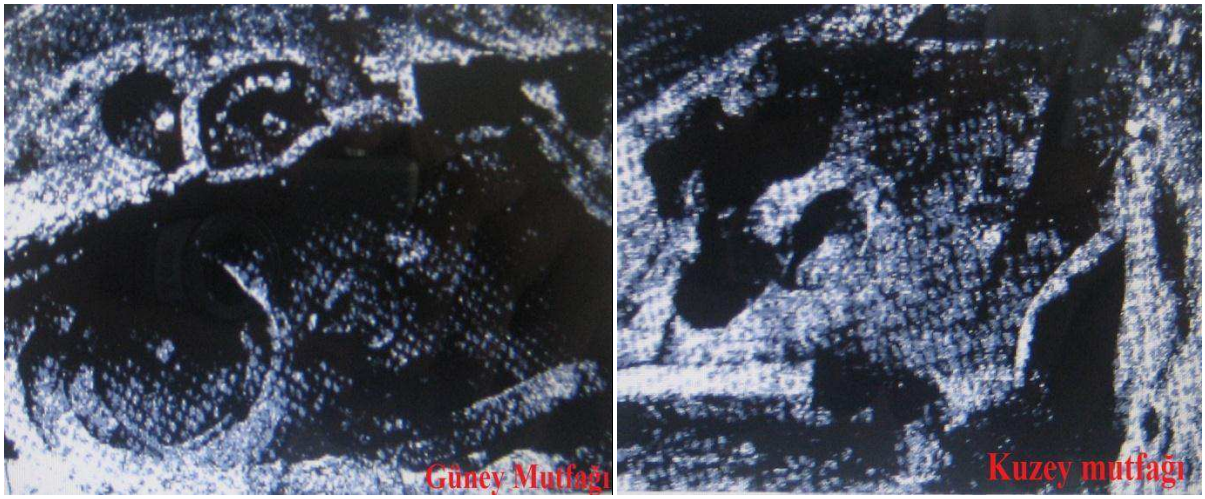
Resim 116. Arslantepe yerleşmesinin gelişmiş kent evlerinin içyapısı örneği (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.141)

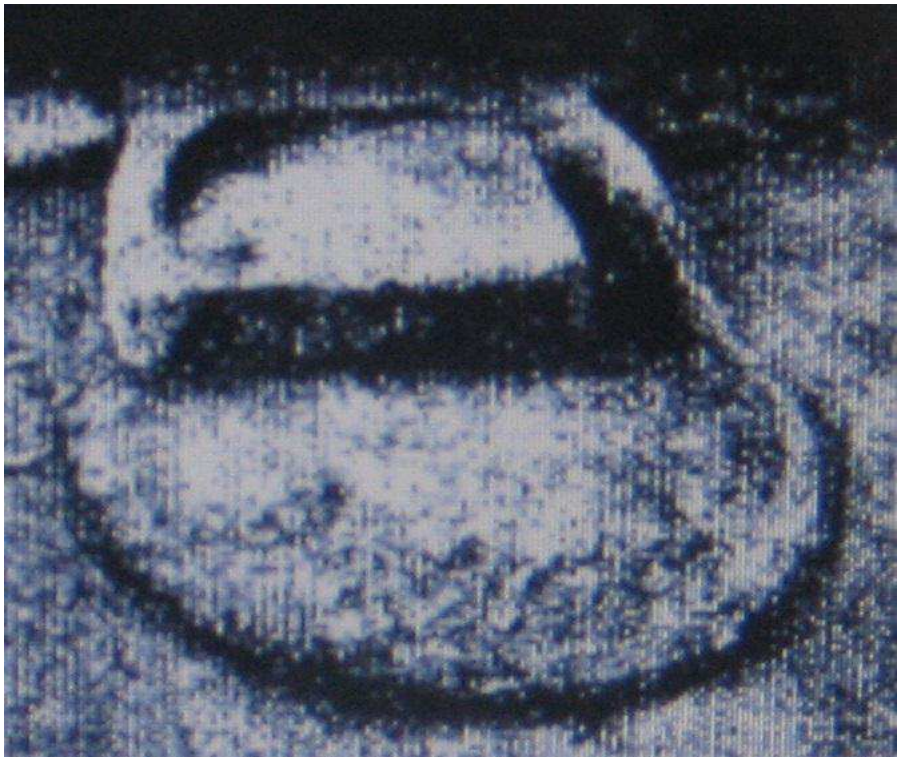
Resim 117. Arslantepe yerleşmesinin gelişmiş kent modeli (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.137)

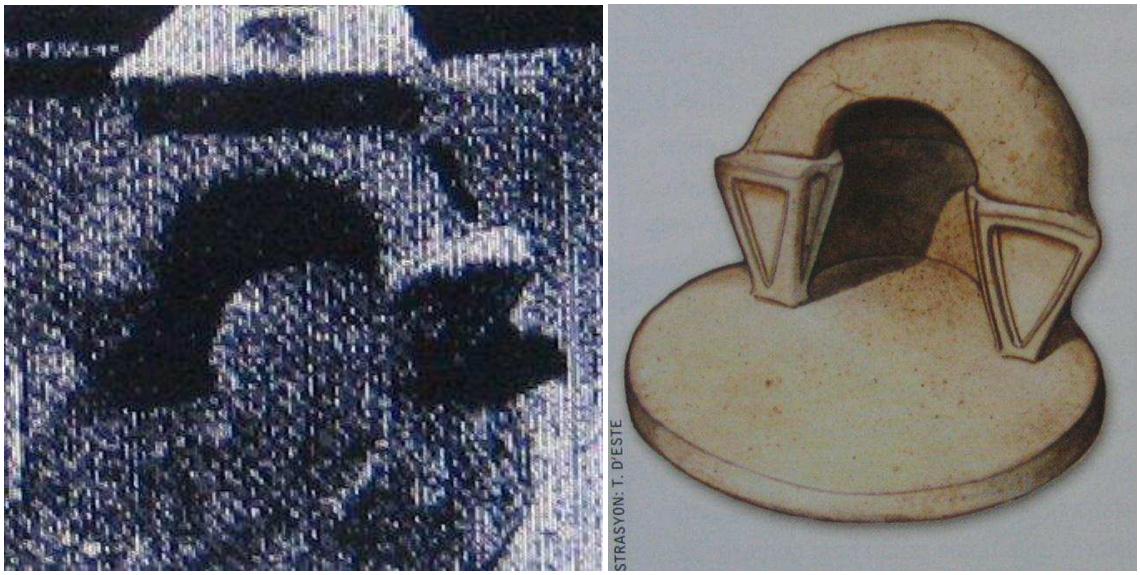
Resim 118. İmamoğlu yerleşmesinin genel yapı planları (Uzunoğlu E., 1987, s.205-228)

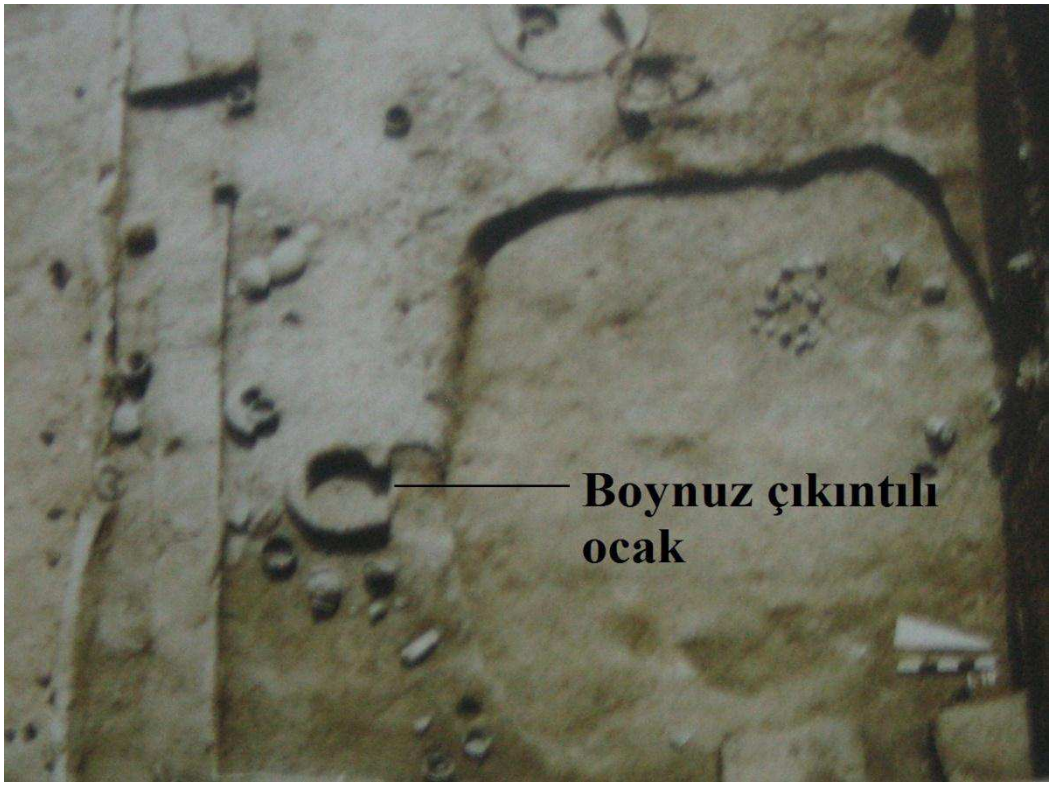
Resim 119. İmamoğlu kazısında çıkan İTÇ dönemine ait Konak yapısının her iki yanında yer alan Kuzey ve Güney mutfak yapıları (Uzunoğlu E., 1987, s.205-228)

Resim 120. İmamoğlu kazısından çıkan İTÇ dönemine ait yuvarlak küllüklü at nalı ocak (Uzunoğlu E., 1988, s.71-93)

Resim 121. Boynuz çıkıntılı, at nalı ocak şekilleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.174)

Resim 122. Norşuntepe yerleşmesinde ortaya çıkan, Karaz Kültürü ocak örneğinin yansıtan boynuz çıkıntılı ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.138)

Resim 123. Norşuntepe yerleşmesinde çıkan 7. yapı katına ait erzak depolu saray yapısı (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.138)

Resim 124. İnsan yüzü betimli, at nalı ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.163)

Resim 125. Sos Höyük yerleşmesinde çıkan İTÇ dönemine ait II. tabakanın yapıları (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.165)

Resim 126. Tepecik/Makaraztepe kazısının baraj suları altında kalmadan önceki kazı durumu (Esin U., 1982, s.61-93)

Resim 127. Acemhöyük yerleşmesinin İTÇ dönemine ait II. kat yapıları, avluları ve avluların içerisinde yer ala fırın yapıları (Öztan A., 2006, s.549-560)

Resim 128: Acemhöyük yerleşmesinin Tandır Evi olarak adlandırılan avlusunda yer alan ocak, fırın, tandır ve silo yerleri (Öztan A., 2006, s.549-560)

Resim 129. Acemhöyük kazısında çıkan 2. Ev yapısında yer alan mutfak yapısı (Öztan A., 2006, s.549-560)

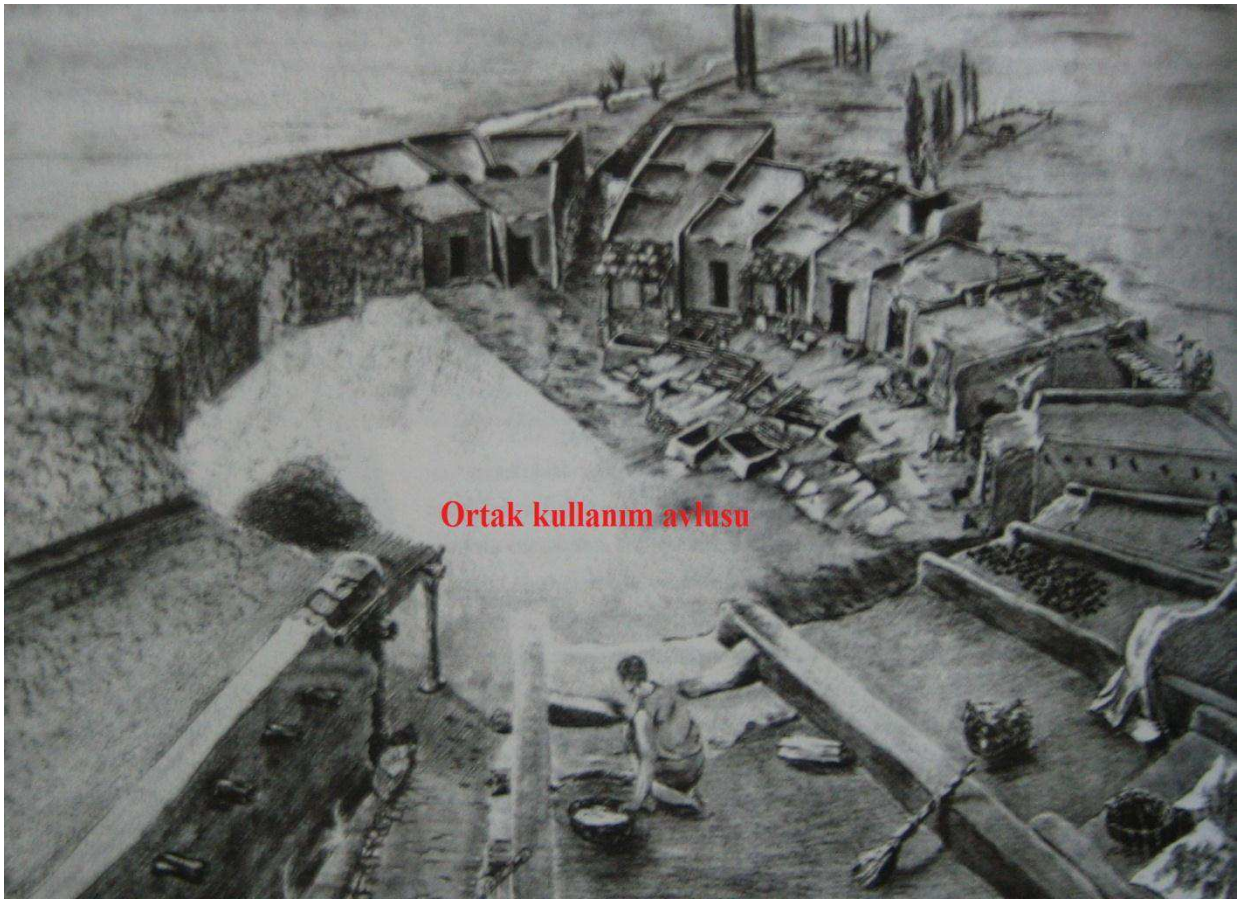

Resim 130. Acemhöyük yerleşmesinin 2. Oda yapısının ocaklı yapısı (Öztan A., 2006, s.549-560)

Resim 131. Acemhöyük kazısında çıkan İTÇ döneminin II. yapı katına ait bir fırın yapısı ve fırının arka kısmında yer alan havalandırma delikleri

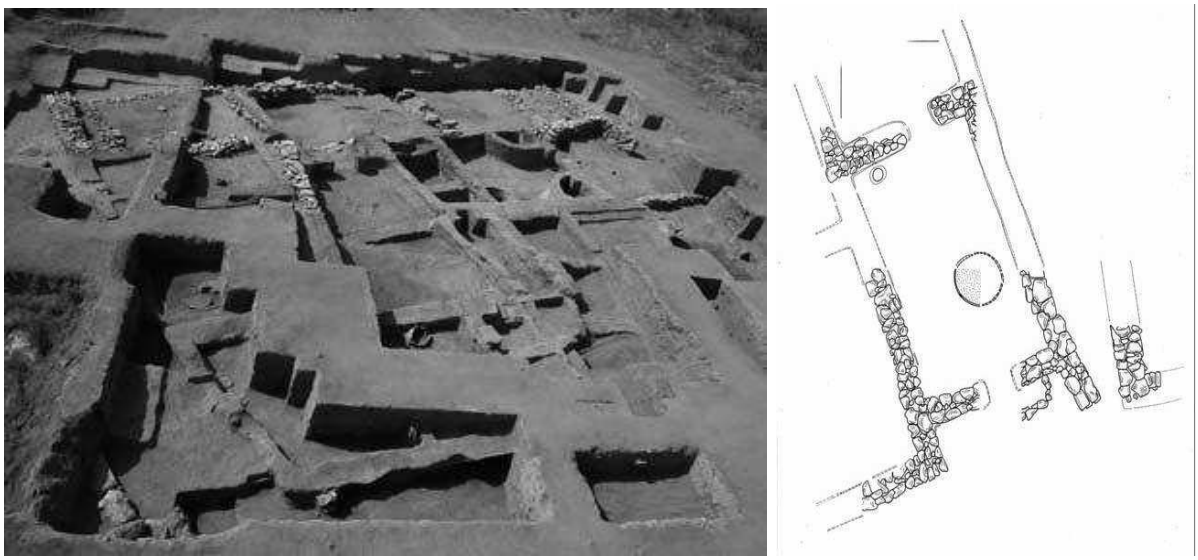
(Öztan A., 2006, s.549-560)

Resim 132. Demircihöyük yerleşmesinin daire etrafına yerleşmiş yapılarının gösterildiği genel köy planı (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.212)

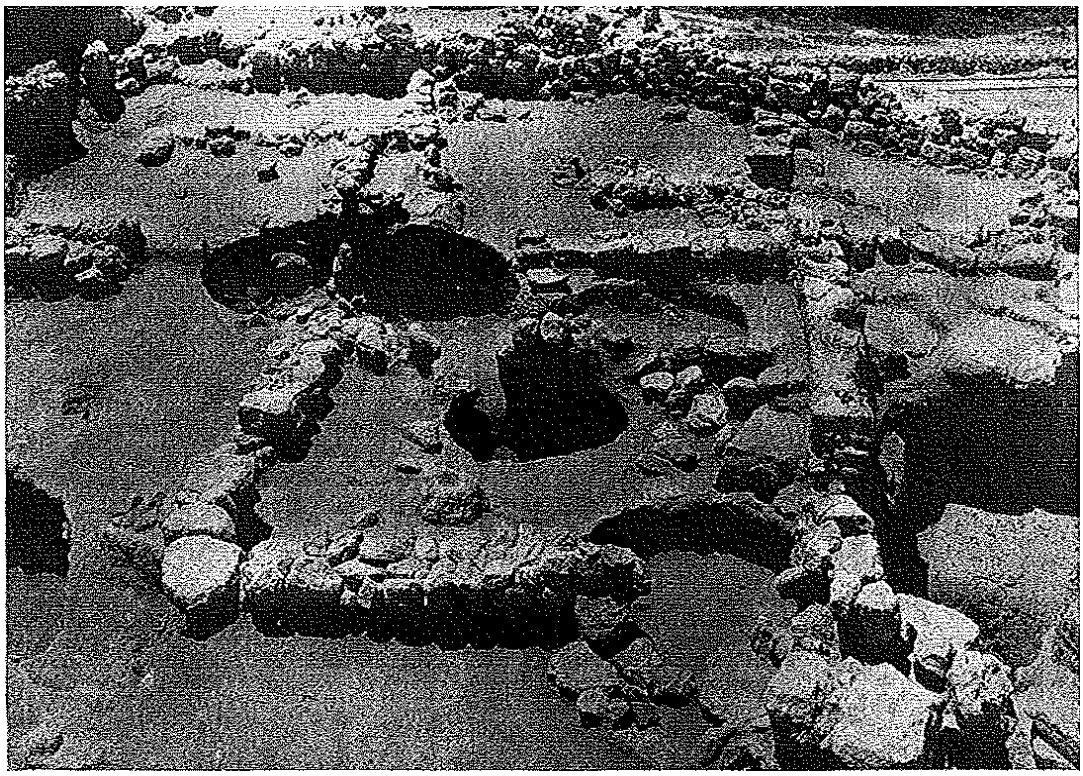
Resim 133. Demircihöyük yerleşmesinin yapılarının ve kubbeli fırınlarının resmedildiği günlük yaşam örneği (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.214)

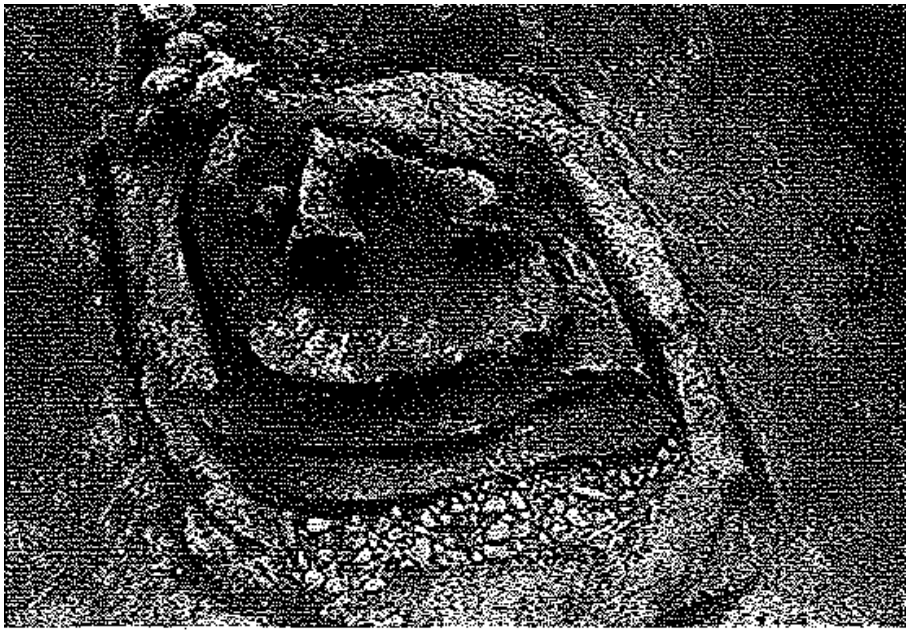
Resim 134. Küllüoba kazısında çıkan yapılar ve ocaklı megaron yapısı (Efe T., 2006, s.71-90)

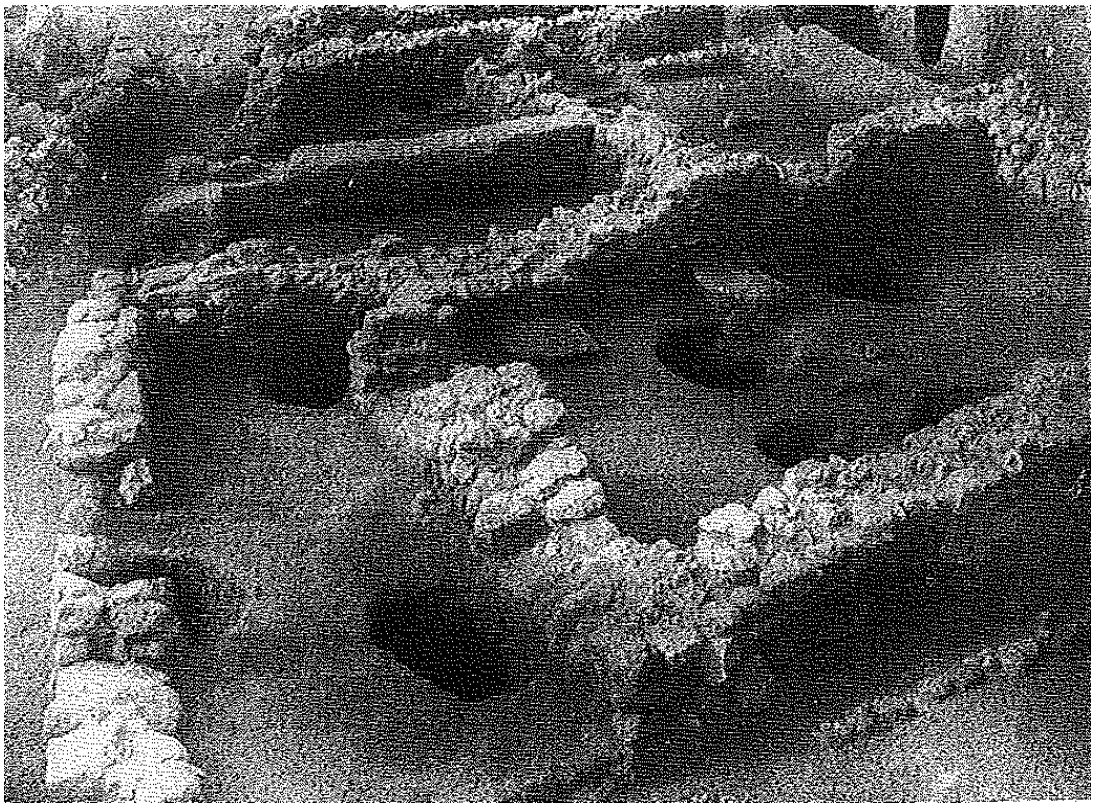
Resim 135. Kültepe/Karahöyük kazısında çıkan kerpiç yapılar, işlik, seki ve ocak yerleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.246)

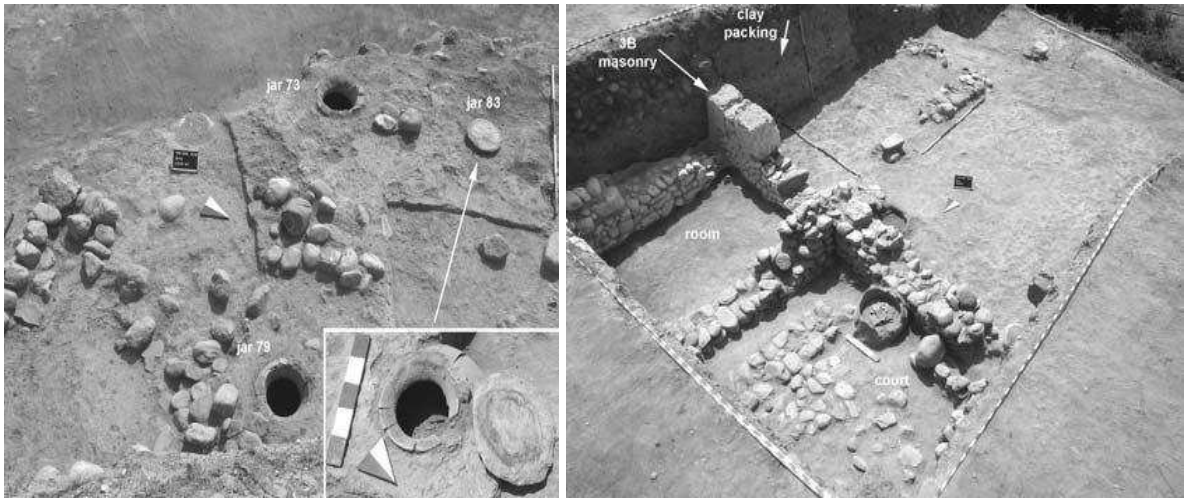
Resim 136. Gözlükule yerleşmesinin taş temelli, dikdörtgen planlı yapıları (Goldman H., 1937, s.270)

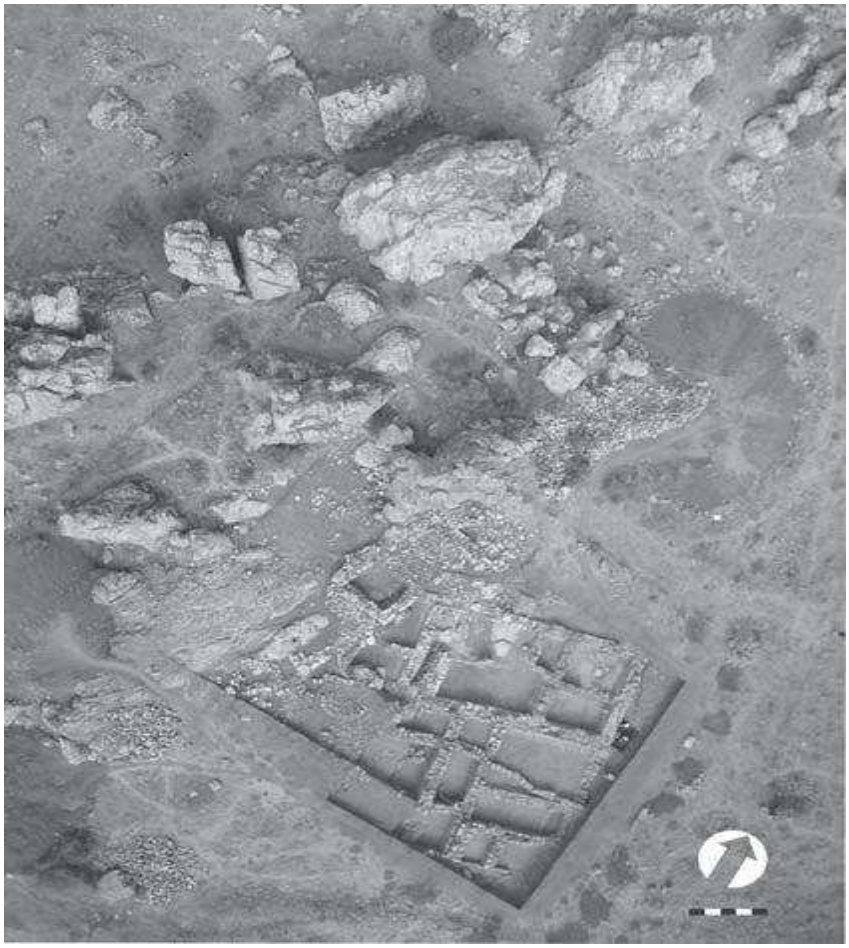
Resim 137. Gözlükule yerleşmesinde çıkan ve önünde küllük bulunan atnalı ocak (Goldman H., 1937, s.275-286)

Resim 138. Gözlükule yerleşmesinin İTÇ III. Evresine ait dörtgen planlı yapılar (Goldman H., 1937, s.275-286)

Resim 139. Kinet Höyük yerleşmesinde çıkan saklama deposu kapları ve ocaklı yapılar (Gates M. H., 2006, s.685-700)

Resim 140. Alacahöyük yerleşmesinin İTÇ dönemine ait yapılarının genel görünümü (Çınaroğlu A., Çelik D., 2008, s.91-104)

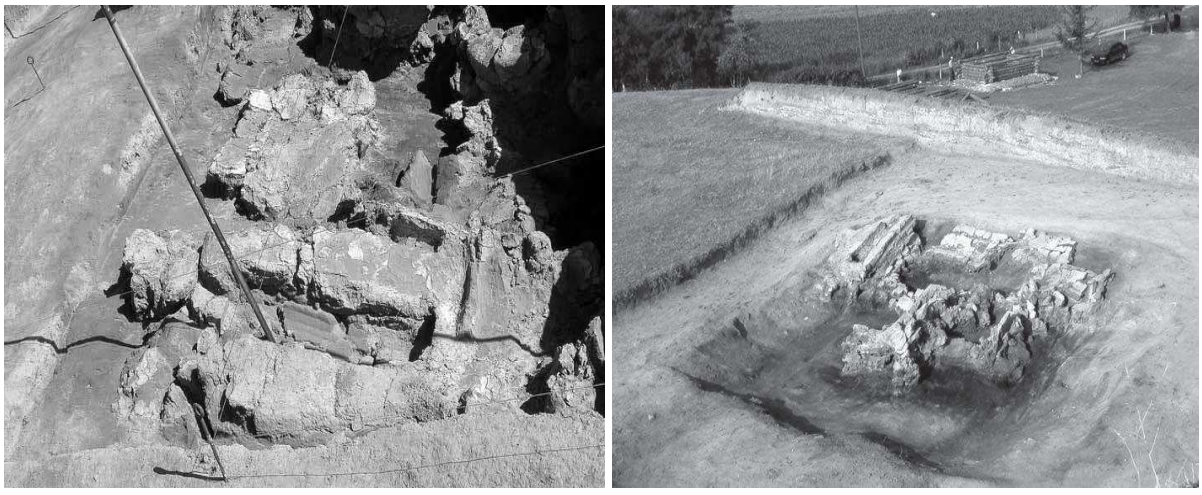
Resim 141: Boğazköy yerleşmesinde çıkan ve pişirme amaçlı olarak kullanılan ocak (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.268)

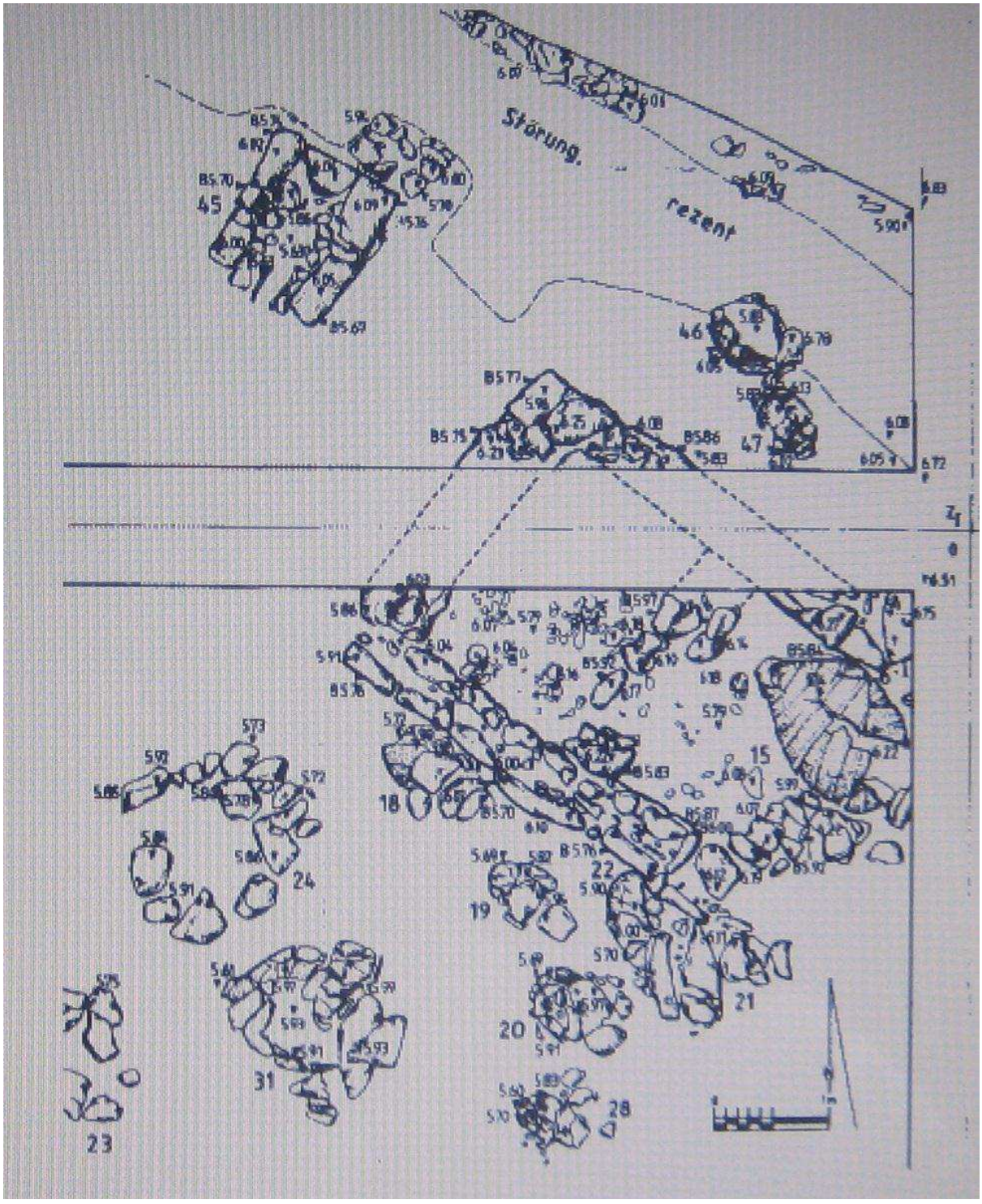
Resim 142. İkiztepe yerleşmesinde çıkan ahşap ev yapısının tabanındaki hatıl boşluğu (Önder B., 2007, s.273-278)

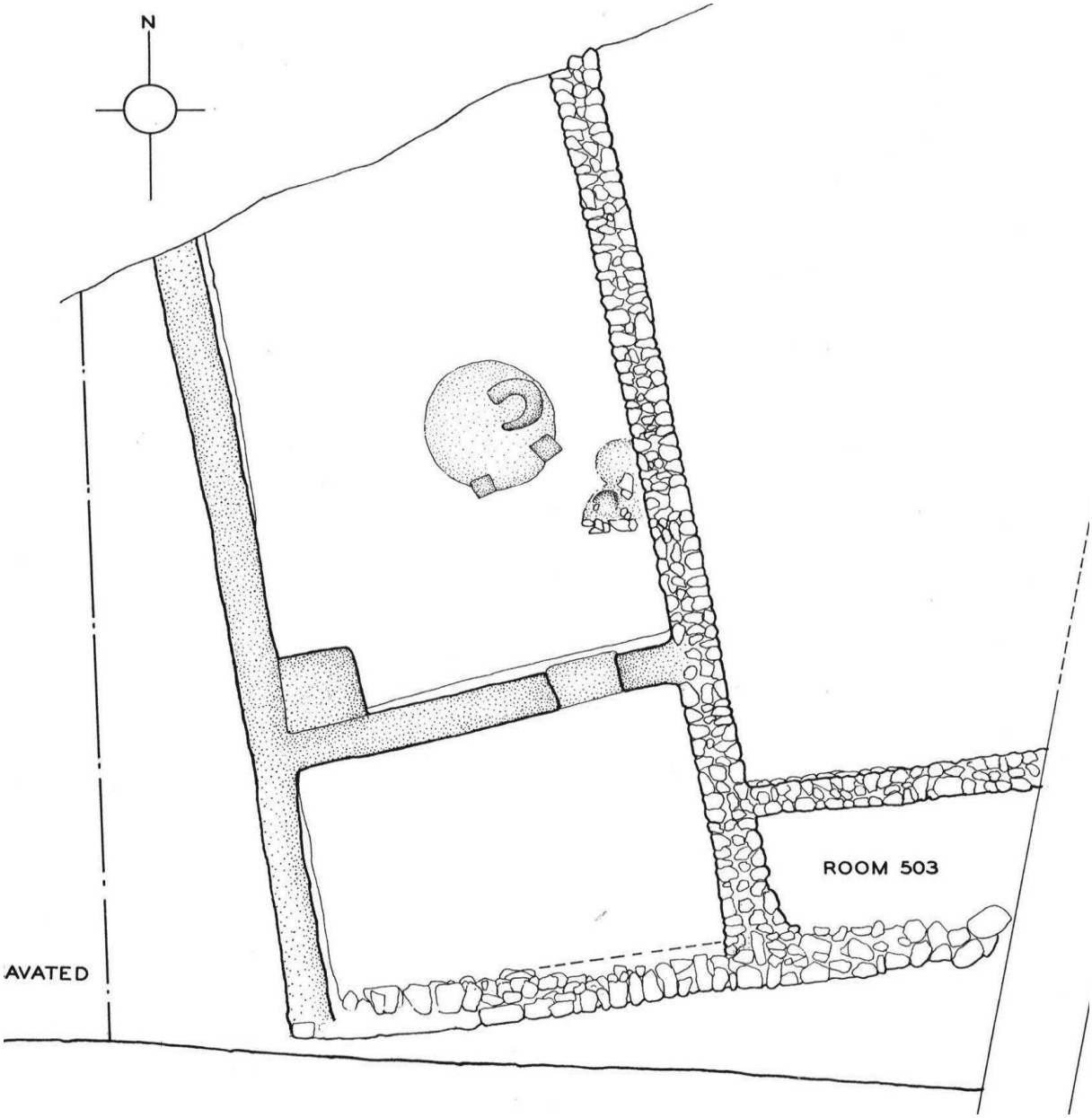
Resim 143. İkiztepe yerleşmesinde çıkan devasa boyutlu kubbeli fırın (Önder B., 2008, s.327-336)

Resim 144. İkiztepe kazısında çıkan, avluda yer alan fırınlar ve işlik yerleri (Önder B., 2008, s.327-336)

Resim 145. Beşik-Yassıtepe yerleşmesinde ortaya çıkan megaron yapısı ve ocak yeri (Korfmann M., 1985, s.229-238)

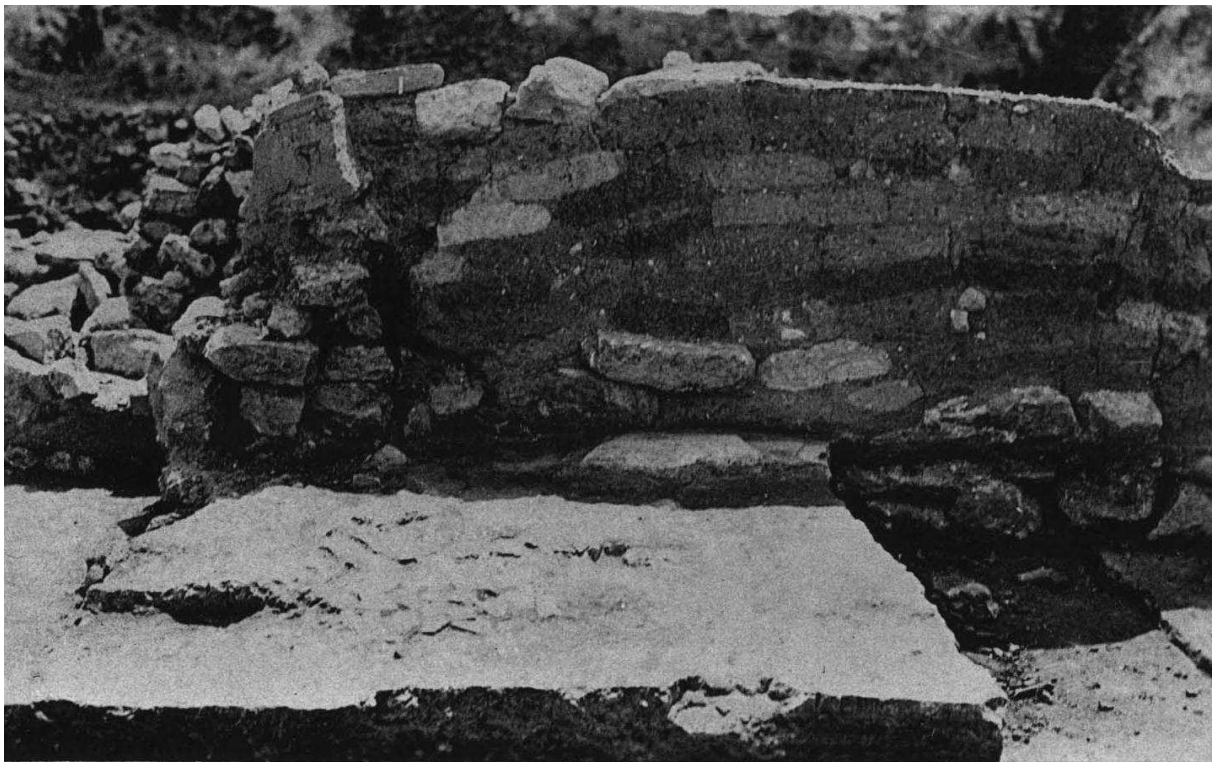

Resim 146. Troia Vb tabakasında çıkan ocaklı megaron yapısı ve canlandırılması (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 305)

Resim 147. Troia If tabakasında çıkan 112 no'lu Odada ki ocak yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., Sperling J., 1950, Fig: 159)

Resim 148. Troia IIg tabakasında çıkan 202 no'lu Odada ki yapı duvarı ve ocak yeri (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., Sperling J., 1950, Fig: 318)

Resim 149. Troia IIIa tabakasında çıkan 300 no'lu Odada yer alan 2 adet ocak yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 26)

Resim 150. Troia IIIb tabakasında çıkan yuvarlak bir ocak tabanı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 27)

Resim 151. Troia IIId tabakasının 300 no'lu Ev yapısında çıkan kenarı kıvrımlı ocak yeri (kubbeli fırınların öncüsü olduğu düşünülmekte) (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 31)

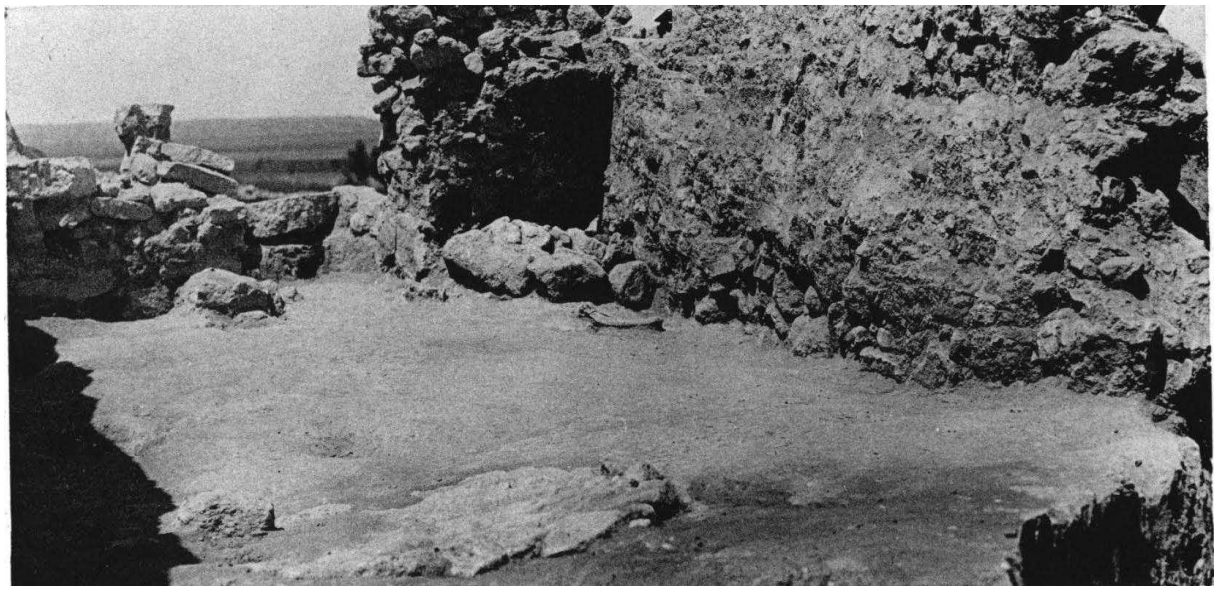
Resim 152. Troia IVa tabaksının 450 no'lu Odasında çıkan duvar köşesinde ki ocak (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 111)

Resim 153. Troia IVa tabakasının 452 no'lu Odasında çıkan yarım daireli ocak (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 113)

Resim 154. Troia IVa tabakasının 455 no'lu Odasında çıkan Z kubbeli fırını (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 116)

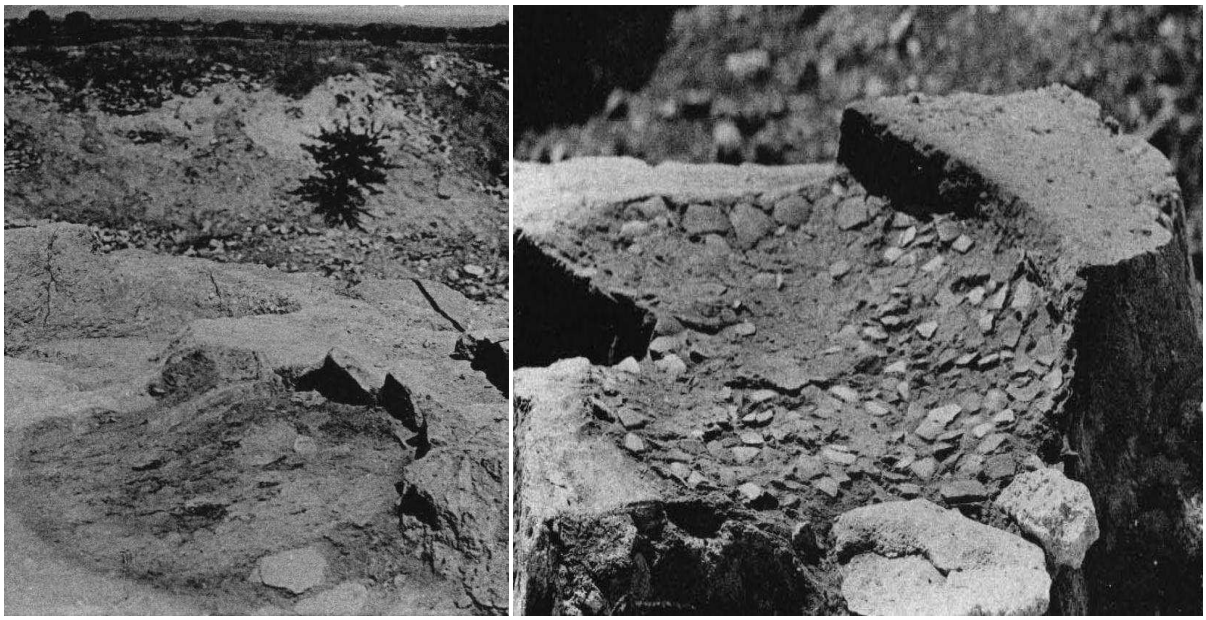
Resim 155. Troia IVa tabakasının 456 no'lu odasında çıkan ocak yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 119)

Resim 156. Troia IVb tabakasının 455 no'lu Odasında çıkan atnalı ocak yeri ve onun hemen önünde yer alan R kubbeli fırınının yuvarlak tabanı, çömlek parçalarıyla birlikte (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 126)

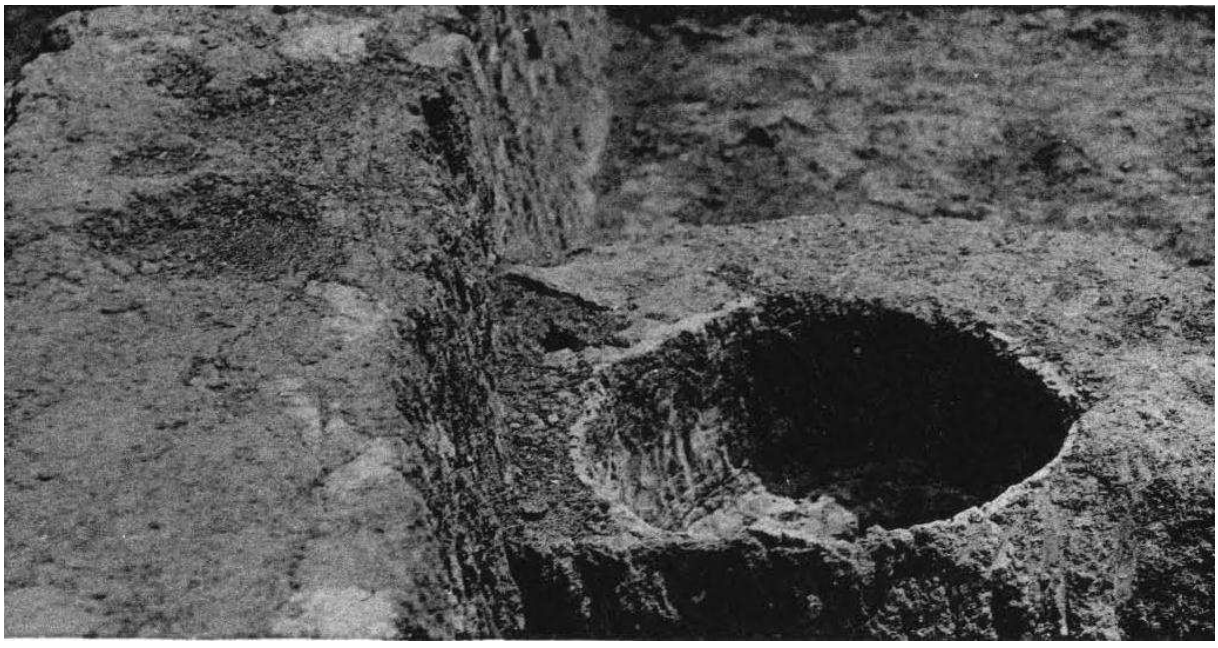
Resim 157. Troia IVc tabakasının 456 no'lu Ev yapısında çıkan C ocak yeri (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 128)

Resim 158. Troia IVd tabakasının 455 no'lu Ev yapısında çıkan A ve B ocak yerleri (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 129-130)

Resim 159. Troia IVe tabakasının 455 no'lu Alanında çıkan yuvarlak ocak tabanı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 132)

Resim 160. Troia IVd tabakasının 455 no'lu Ev yapısında çıkan kül çukuru(bothros) (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 131)

Resim 161. Troia Va tabakasının 501 no'lu Ev yapısında çıkan ve mutfak yapısı olarak kullanıldığı düşünülen yapıda ki iki adet ocak yeri
(Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 189)

Resim 162. Troia Vb tabakasının 501 no'lu Ev yapısında çıkan ve içerisinde mutfak tezgâhı, ocak yeri ve iki adet yemek hazırlama standı bulunan mutfak yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 192)

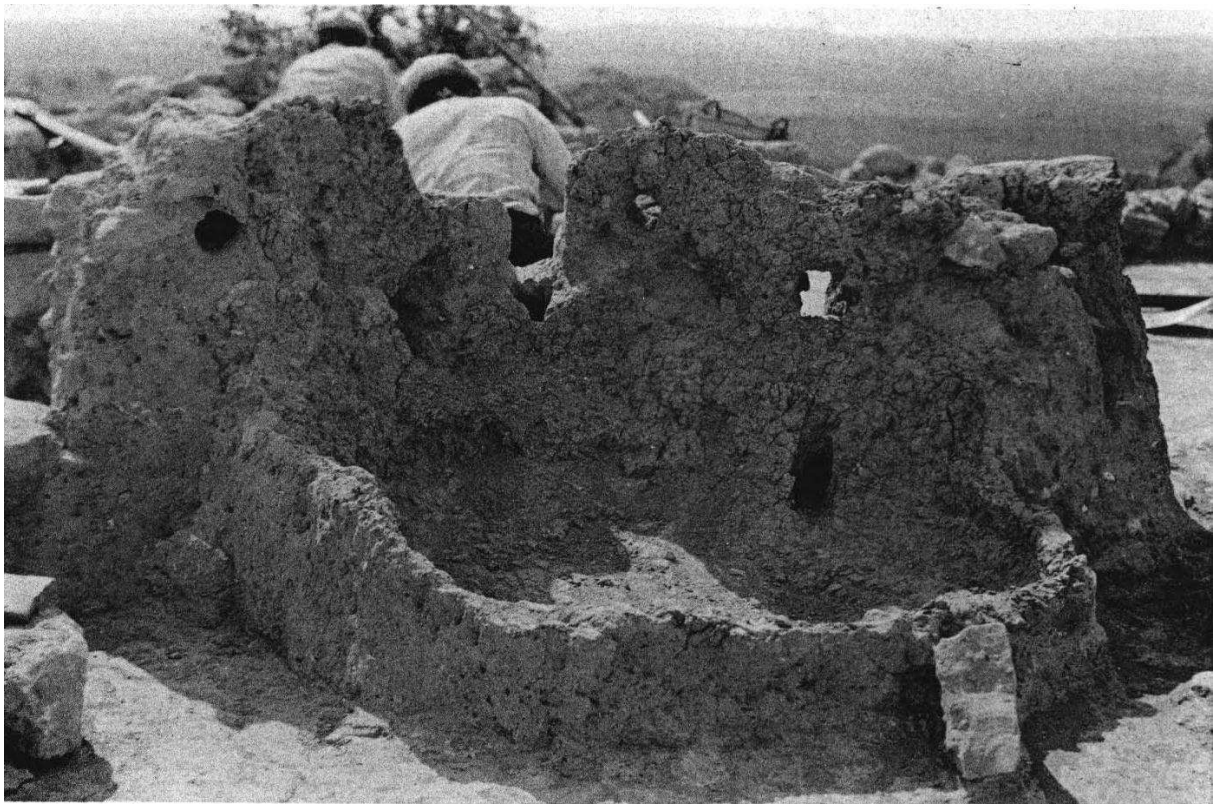
Resim 162. Troia Vc tabakasının 501 no'lu Oda yapısında ocak yeri ve kül çukuru (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 203)

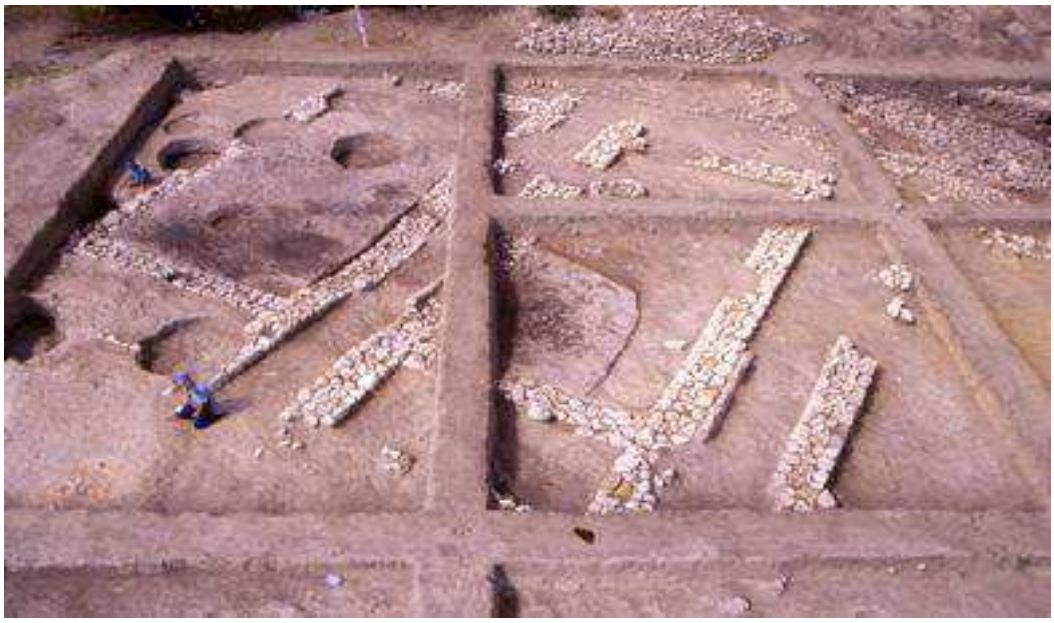
Resim 163. Troia V¹ tabakasının 553 no'lu Oda yapısında çıkan yoğun şekilde tahribata uğramış kubbeli fırın yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 214)

Resim 164. Troia V¹ tabakasının 554 no'lu Oda yapısında çıkan yan yana dizilmiş üç adet tahrip olmuş kubbeli fırın yapısı
(Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 215)

Resim 165. Troia V² tabakasının 550 no'lu Oda yapısında çıkan kubbeli fırın yapısı (Blegen C. W., Caskey J. L., Rawson M., 1951, Fig: 218)

Resim 166. Kanlıgeçit yerleşmesinde çıkan taş temelli megaron yapıları ve içerisinde yer alan büyük boyutlu ocak yerleri (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.220)

Resim 167. Lidar Höyük kazısında çıkan çömlekçi atölyelerinde ki atnalı biçimli fırınlar (Özdoğan M., Başgelen N., 2007, s.177)

Resim 168. Zeytinlibahçe yerleşmesinin İTÇ dönemine ait kare planlı kerpiç yapıları ve odanın ortasında bulunan yere gömülü ocaklar (http://tacdam.metu.edu.tr/node/145)

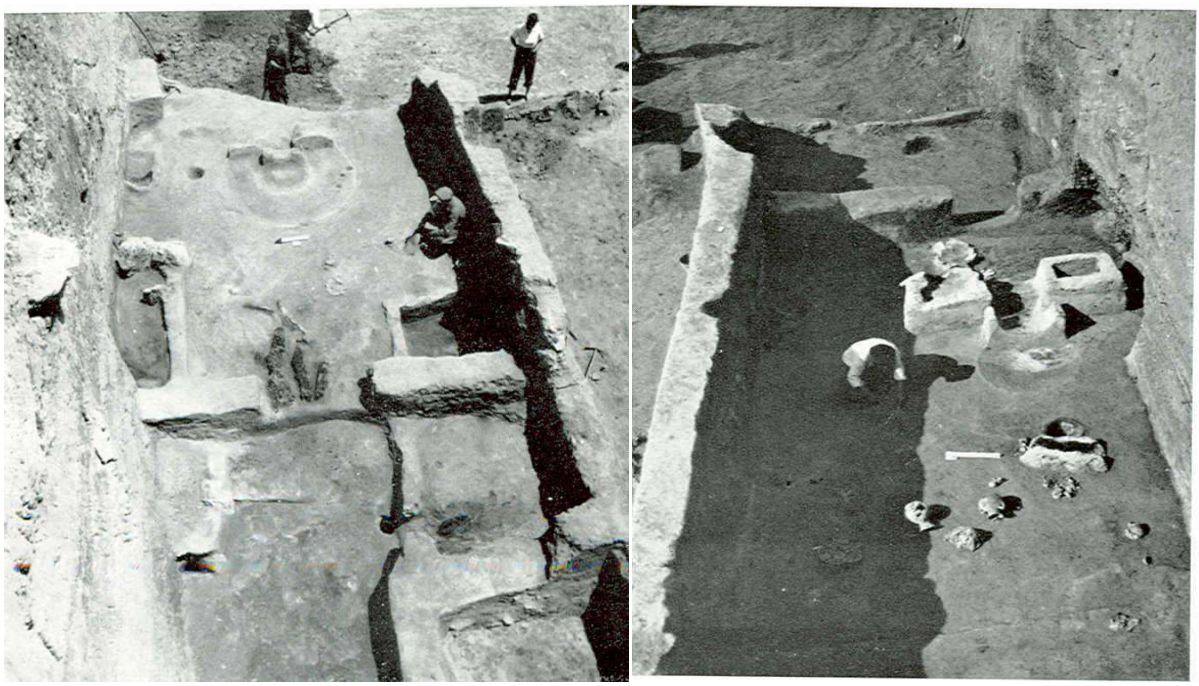

Resim 169. Bakla Tepe yerleşmesinin İTÇ dönemine ait taş temelli yapıları ve sokakları (http://ankusam.ankara.edu.tr/bakla.html)

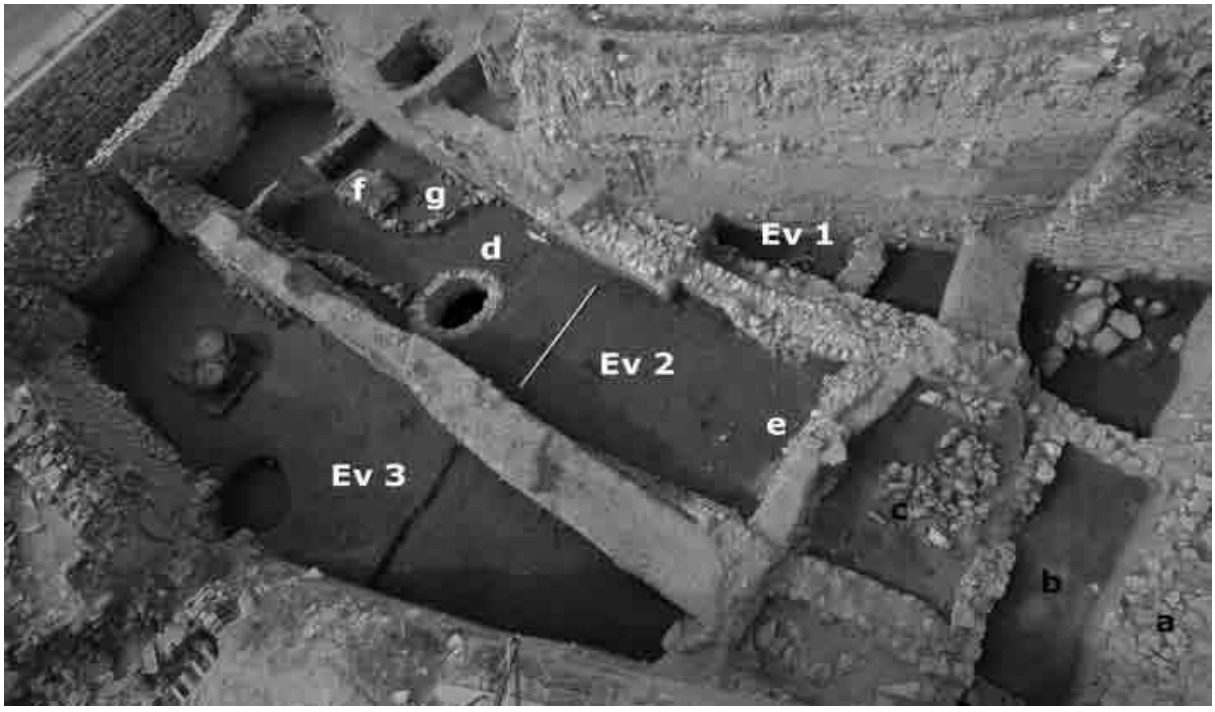

Resim 170. Beycesultan yerleşmesinin İTÇ dönemine ait XVII. Yapı katında çıkan anteli girişiyle megaron yapısı, ön ve arka odadan oluşmakta ve içinde ocak, kubbeli fırın, depo yer almaktadır (Lloyd S., Mellaart J., 1962, s.36-49)

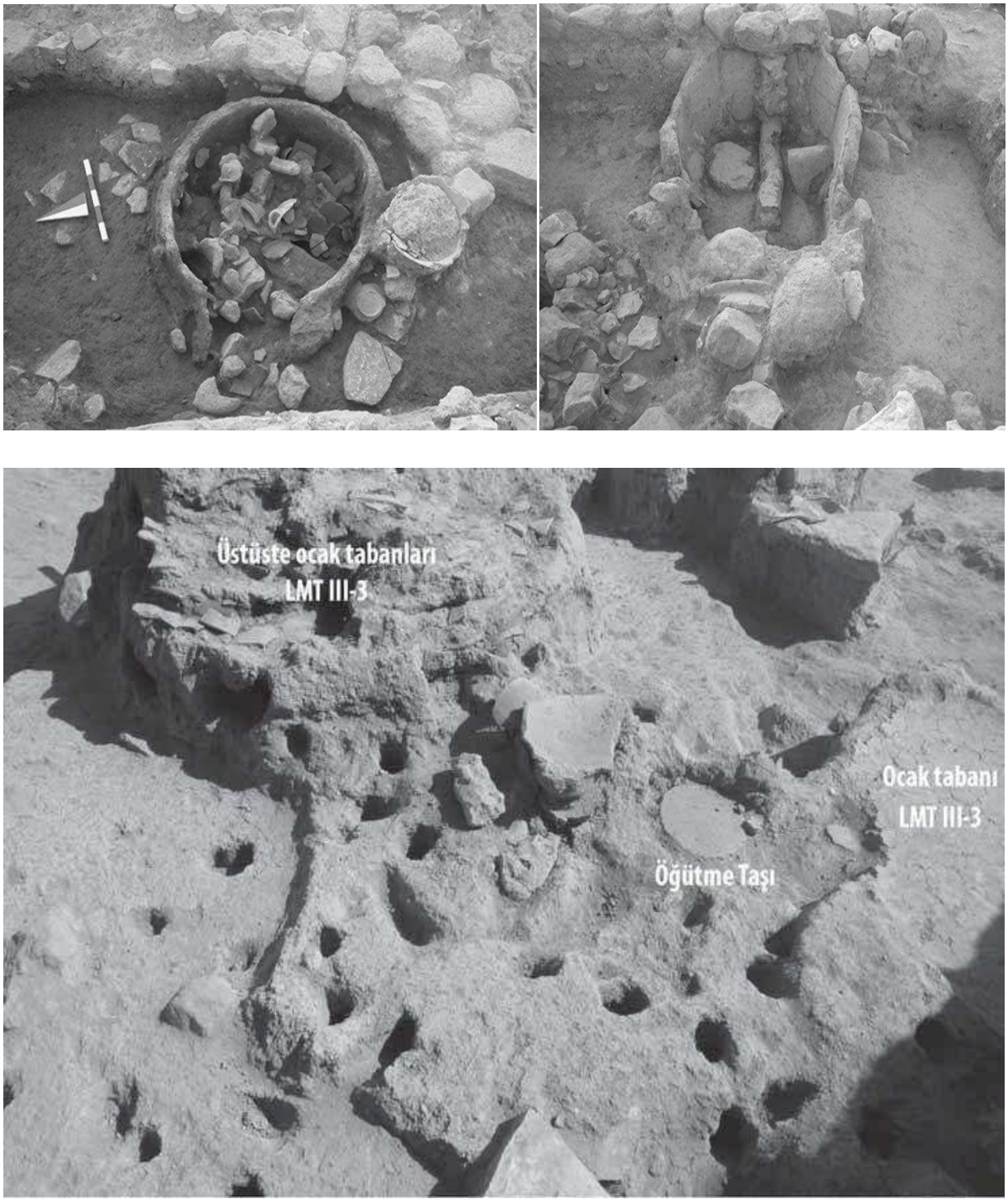
Tapınak A **Tapınak B**

Resim 171. Beycesultan yerleşmesinin İTÇ dönemine ait XIV. Yapı katında çıkan Tapınak A yapısı ve Tapınak B yapısı (Lloyd S., Mellaart J., 1962, s.36-49)

Resim 172. Liman Tepe yerleşmesinde çıkan taş temelli Koridorlu Ev yapısı (Erkanal H., Günel S., 1996, s.255)

Resim 173. Liman Tepe yerleşmesinde çıkan fırın ve ocak yapıları

(Erkanal H., Günel S., 1996, s.231-260)

Kaynakça

Algaze, G.; Evins M.; Ingraham L.; Marfoe L.; Yener K. A., *Town and Country in Southeastern Anatolia II: The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük,* Oriental Institute Publications 110, Chicago 1990, Oriental Institute.

Arsebük, G., *İnsan ve Evrim*, Ege Yayınları, İstanbul 1995. Behm-Blancke M. R., ‘’1986 Yılı Hassek Höyük Kazıları’’, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1987, s. 71-77.

Bernbeck, R.; Pollock S.; Bucak E., ‘’Excavations at Fıstıklı Höyük, 2000’’, *23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Ankara 2001, s. 143-150.

Bittel, K., *Hattuşa: Hitit Başkenti,* Oxford University Press, California Üniversitesi, USA 1970.

Blegen, C. W.; Caskey J. L.; Rawson M.; Sperling J., *Troy I. General Introduction, The First and Second Settlements*, Princeton 1950.

Blegen, C. W.; Caskey J. L.; Rawson M., *Troy II. The Third, Fourth and Fifth Settlements*, Princetion 1951.

Caneva, I.; Köroğlu G.; Köroğlu K.; Özaydın T., ‘’2003 Yılı Yumuktepe Höyüğü Kazıları’’, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Konya 2004, s. 203-214.

Çambel, H., ‘’Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1984 Yılı Çalışmaları’’, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1985, s. 271-285.

Çevik, Ö., *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Çınaroğlu, A.; Çelik D., ‘’Alacahöyük 2007 Yılı Kazısı’’, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı 3,* Ankara 2008, s. 91-104.

Çilingiroğlu, A.; Dedeoğlu F., ‘’Ulucak Höyük Kazıları 2005 Yılı Çalışmaları’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Çanakkale 2006, s. 137-146.

Dolukhanov, P., *Eski Ortadoğu’da Çevre ve Etnik Yapı*, Çev: S. Aydın, İmge Yayınları, Ankara 1998.

Duru, R.,
Keban Projesi Değirmentepe Kazısı 1973, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri III, No. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, s. 10-48.

‘’Kuruçay Höyüğü Kazıları 1984’’, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1985, s. 23-27.

‘’Kuruçay Höyüğü Kazıları 1985’’, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1986, s. 75-80.

‘’Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1988 Çalışma Raporu’’, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Antalya 1989, s. 81-90.

‘’Bademağacı Kazıları 1995’’, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1996, s. 43-48.

‘’Bademağacı Kazıları 1996’’, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1998, s. 113-121.

Efe, T., ‘’Küllüoba 2005 Yılı Kazı Çalışmaları’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Çanakkale 2006, s. 71-90.

Emre, K., ‘’Maşat Höyük'te Erken Tunç Çağı’’, *Belleten XLII-169,* Ocak 1979, s. 1-20.

Erkanal, H.; Günel S., ‘’1995 Yılı Liman Tepe Kazıları’’, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1996, s. 231-260.

Erkanal, H.; Özkan T., ‘’1997 Bakla Tepe Kazıları’’, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Tarsus 1998, s. 337-355.

Esin, P., ‘’Pişirmenin Evrimi I’’, *Tarih ve Toplum 2,* İstanbul 1984a.

Esin, U.,
‘’Tülintepe Excavations, 1973’’, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri I, No. 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, s. 115-119.

Tepecik Kazısı 1974, Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri I, No. 7. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, s. 61-93, Levha:53-78.

‘’1990 Aşıklı Höyük Kazısı (Kızılkaya köyü-Aksaray ili)’’, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Çanakkale 1991, s. 131-153.

‘’Aşıklı Höyük (Aksaray ili-Kızılkaya köyü) Kurtarma Kazısı’’, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1992, s. 131-146.

Esin, U.; Harmankaya S., ‘’Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1986’’, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1987, s. 79-125.

Eyüboğlu, İ. Z., *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1988.

Frangipane, M., ‘’The 1990 Excavations at Arslantepe, Malatya’’, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Çanakkale 1991, s. 177-195.

Frangipane, M.; Bucak, E., ‘’Excavations and Research at Zeytinlibahçe Höyük’’, *In Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*, Çev: N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoglu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2001, s. 65-132.

French, D. H.,
‘’Excavations at Can Hasan I’’, *Papers in Economic Prehistory (yayl. E.G. Hıggs),* Cambridge Univ. Press 1968a, s. 45-89.

‘’Excavations at Can Hasan III 1969-1970’’, *Papers in Economic Prehistory (yayl. E.G. Hıggs),* Cambridge Univ. Press 1972, s. 181-190.

Gates, M. H., ‘’2005 Season At Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Çanakkale 2006, s. 685-700.

Goldman, H.,
‘’Excavation at Gözlükule, Tarsus, 1936’’, *American Journal of Archaeology 41,* New Jersey 1937, s. 262-286

Excavation at Gözlükule, Tarsus, New Jersey 1950, Vol. 1, s. 135. No: 234.

Gülçur, S.; Çaylı P., ‘’Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı’’, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı 4,* Ankara 2008, s. 267-284.

Gülçur, S.; Kiper Y.,
‘’Güvercinkayası 2005 Yılı Kazısı Ön Raporu’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Çanakkale 2006, s. 111-124.
‘’Güvercinkayası 2006 Kazısı’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 3,* Kocaeli 2007, s. 243-260.

Hauptmann, H.,
‘’Norşuntepe Kazıları 1973’’, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları,* ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri I, No. 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979, s. 45-60.

‘’Lidar Höyük’’, *Anatolian Studies 31,* Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü 1981, s. 197-198.

‘’Lidar Höyük’’ *Anatolian Studies 32,* Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü 1982, s. 17-18.
‘’Nevali Çori: Architektur’’, *Anatolica XV,* Ankara 1988, s. 99-110.

Hodder, I., ‘’Report on Excavations at Çatalhöyük 1995’’, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1996, s. 17-22.

Karaca, Ö., ‘’Pirot Höyük 1980 Çalışmaları’’, *III. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara1981, s. 109-114.

Karul, N., ‘’Aktopraklık Höyük Kazı Çalışmaları 2007’’, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 30. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,* Ankara 2008, s.65-71.

Karul, N. (Ed.), *Arkeo Atlas: Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası,* İstanbul 2011, Doğan Burda Dergi Yayınları.

Karul, N.; Ayhan A.; Özdoğan M, ‘’2001 Yılı Mezraa Teleilat Kazısı’’, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Ankara 2002, s. 159-170.

Korfmann, M.,
‘’Beşik-Yassıtepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu’’, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1985, s. 229-238.

‘’Troia 1995 Kazıları’’, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1996, s. 213-229.

‘’Troia 1999 Kazıları’’, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, İzmir 2000, s. 279-282.

Koşay, H. Z.,
Keban Projesi Pulur Kazısı1968-1970, ODTÜ Keban Projesi Yayınları Seri III, No. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976, s.16-115.

‘’Keban’ın Pulur(Sakyol) Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocakları’’, *VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi*, cilt 1, Ankara 1979.

Koşay, H. Z.; Akok M., *Alacahöyük Kazısı: 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Türk Tarih Kurumu Yayınları V. Seri No: 28, Ankara 1973.

Lamb, W., ‘’Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar II’’, *Archaeology*, Cilt 87, İngiltere 1937.

Leakey, L. S. B., *İnsanın Ataları*, Çev: Güven Arsebük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Lloyd, S., Mellaart J., *Beycesultan cilt. 1*, Londra 1962.

Mellaart, J.,
Çatal Höyük, A Neolithic Town in Anatolia, London 1962.

‘’Excavations at Çatal Hüyük, fourth preliminery report, 1965’’, *Anatolian Studies 16*, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü 1966, s. 165-191.

Çatal Höyük A Neolithic Town in Anatolia, McGraw Hill, ABD 1967.

Excavations at Hacılar I-II, Edinburg University Press, Edinburg 1970.

The Neolithic in the Near East, London 1975, s. 40-120.

Yakındoğu’nun En Eski Uygarlıkları, Çev: B. Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1988.

Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent, Çev: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Mellink, M. J.,
‘’Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1966’’, *American Journal of Archaeology 71*, USA 1967, s. 251-267.

‘’Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1968’’, *American Journal of Archaeology 73*, USA 1969, s. 319-371.

Miyake, Y.,
‘’2004 Yılı Diyarbakır İli, Salât Camii Kazısı Yanı’’, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Antalya 2005, s. 117-130.

‘’2005 Yılı Diyarbakır İli, Salât Camii Kazısı Yanı’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Çanakkale 2006, s. 283-294.

‘’2006 Yılı Diyarbakır İli, Salât Camii Kazısı Yanı’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 3,* Kocaeli 2007, s. 211-222.

Naumann, R., *Eski Anadolu Mimarlığı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Önder, B.,
‘’İkiztepe Kazılarının 1999 Dönemi Sonuçları’’, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* İzmir 2000, s. 315-326.

‘’İkiztepe 2006 Dönemi Kazıları’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Kocaeli 2007, s. 273-278.

‘’İkiztepe Kazılarının 2007 Dönemi Sonuçları’’, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı 4,* Ankara 2008, s. 327-336.

Özbal, R.; Gerritsen F.; Yener K. A., ‘’2001 Tell Kurdu Kazıları’’, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Ankara 2002, s. 501-512.

Özbaşaran, M.; Molist M., ‘’Akarçay Tepe 2005’’, *Anatolia Antiqua XIV,* Anakara 2006, s. 245-249.

Özdoğan, A. E.; Işın M. A., ‘’Tekirdağ Menekşe Çatağı, Doğu Çatak Kazısı’’, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Ankara 2002, s. 377-388.

Özdoğan, E.; Schwarzberg H.; Özdoğan M.; Parzinger H.; Güldoğan E., ‘’2006 Yılı Kırklareli Höyüğü Çalışmaları’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Kocaeli 2007, s. 39-58.

Özdoğan, M.,
‘’1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı’’, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1990, s. 345-375.

‘’Hoca Çeşme Höyüğü’’, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı II,* Ankara 1993, s. 456-464.

‘’Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları’’ *Tüba-Ar 1 (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi),* Ankara 1998, s. 64-93.

Özdoğan, M.; Başgelen N., *Türkiye’de Neolitik Dönem,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Özdoğan, M.; Özdoğan A.; Bar-Yosef D.; Van Zeist W., ‘’Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme’’, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1993, s. 103-122.

Özdoğan, M.; Özdoğan A.; Caneva I.; Davis M. K.; Koyunlu A., ‘’1993-1991 Yılı Çayönü Kazıları’’, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1992, s. 81-106.

Özdoğan, M.; Parzinger H.; Karul N., ‘’Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı’’, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara 1998, s. 123-149.

Özgüç, T., ‘’1985 Yılı Kültepe - Kaniş Kazıları’’, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1986, s. 231.

Özkan, T.; Erkanal H., ‘’Bakla Tepe Kazıları’’, *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*, T.C. Kültür Bakanlığı, İzmir 1999, s. 12-42.

Öztan, A., ‘’2005 Yılı Acemhöyük Kazıları’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Çanakkale 2006, s. 549-560.

Öztan, A.; Açıkgöz F.; Özkan S.; Erek M. C.; Arbucle B. S., ‘’2005 Yılı Köşk Höyük Kazıları Raporu’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Çanakkale 2006, s. 529-548.

Palmieri, A.; Frangipane M., ‘’The 1988 Campaigin at Arslantepe, Malatya’’, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Antalya 1989, s. 191-196.

Parker, B. J.; Dodd L. S., ‘’The Upper Tıgrıs Archaeological Research Project (Utarp): A Prellminary Report From The 2002 Excavations At Kenan Tepe’’, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* Ankara 2003, s. 471-482.

Petrasch, J.,
‘’Alt-und Mittelneolithschen Grubenöfen aus Niederbayern: Ein Beitrag zur Rekonstruktion und Interpretation Neolithischen Öfen in Mitteleuropa’’, *Archäologische Korrezpondenzblatt 16*, BAA 1986, s. 135-139.

‘’Typologie und Funktion Neolithischen Öfen in Mittel und Südosteuropa’’, *Acta Praehistorica et Archäologica 18*, BAA 1986, s. 33-83.

Roodenberg, J.,
‘’Ilıpınar Höyük Kazıları: 1987 ve 1988 Yılları Kazı Çalışmalarının Özeti’’, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Antalya 1989, s. 99-101.

‘’1992 Ilıpınar Kazıları’’, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1993, s. 171-176.

Roaf, M., ‘’Mezopotamya ve Eski Yakındoğu’’, *Atlaslı Uygarlıklar Ansiklopedisi cilt.9*, Çev: Z. Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Rosenberg, M.,
‘’Hallan Çemi Kazısı 1992’’, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1994, s. 85-94.

Excavations at Hallan Çemi Tepesi, 1993 Kazı Sonuçları Toplantısı XVI, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü(in press), Ankara 1995.

‘’Hallan Çemi Excavation 1994’’, *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1995, s. 9-19.

Rosenberg, M.; Davıs M., ‘’Hallan Çemi Tepesi, an Early Aceramic Neolithic Site in Eastern Anatolia: Some Preliminary Observations Concerning Material Culture’’, *Anatolica 18*, Ankara 1992, s. 1-18.

Sagona, A.; Sagona C., ‘’Sos Höyük 2000’’, *23. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Ankara 2001, s. 265-268.

Samuel, D., ‘’Bread making and social interactions at the Amarna Workmen’s village, Egypt’’, *World Archaeology*, cilt.31, Londra 1999.

Sazcı, G., ‘’Troia I-III, die Maritime und Troia IV-V, die Anatolische Troia-Kultur. Ein Untersuchung der Funde und Befund im Mittleren Schliemanngraben’’, *Studia Troiaca 15*, 2005, s. 15-98.

Schmidt, K., ‘’Nevali Çori: Zum Typenspektrum der Silexindustrie und die Ubrigen Kleinfunde’’, *Anatolica XV*, Ankara 1988, s. 161-201.

Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınevi, İstanbul 2003.

Silistreli, U.,
‘’1985 Köşk Höyüğü’’, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1986, s. 173-179.

‘’1989 Köşk Höyük Kazısı’’, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1990, s. 95-104.

Stein Gil, J.,
‘’1996 Excavations at Hacınebi Tepe’’, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1998, s. 179-207.

‘’1997 Excavations at Hacınebi’’, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Tarsus 1998, s. 183-203.

Takaoğlu, T., ‘’The Tradition of Tandir Cooking in Southeastern Anatolia: An Ethnoarchaeological Perspective’’, *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia. Volume 4*, Ege Yayınları, İstanbul 2008, s.1-19.

Tekin, H.,
‘’Hakemi Use (Diyarbakır) 2004 Yılı Kazıları’’, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.* Antalya 2005, s. 289-296.

‘’Hakemi Use (Diyarbakır) 2005 Yılı Kazıları’’, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Çanakkale 2006, s. 357-374.

‘’Hakemi Use (Diyarbakır) 2006 Yılı Kazıları’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Kocaeli 2007, s. 1-10.

Tuğlacı, P., *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars Yayınları, İstanbul 1972.

Uhri, A., *Ateşin Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.

Uzunoğlu, E.,
‘’Malatya İmamoğlu Höyüğü, 1986 Yılı Kazısı Çalışmaları’’, I*X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1987, s. 205-228.

‘’Malatya İmamoğlu Höyüğü, 1987 Yılı Kazısı Çalışmaları’’, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1988, s. 71-93.

Ünal, A., *Etiler ve Hititler,* Etibank Yayınları, İstanbul 1999.

Van Loon, M. N., *Korucutepe I,* North Holland Publisher, Amsterdam 1978.

Yalçınkaya, I., ‘’1992 Yılı Öküzini Kazısı’’, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I,* Ankara 1993, s. 43-61.

İnternet Kaynakçası

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3965&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3966&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=645&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1176&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2840&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=60&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=458&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=961&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1041&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1690&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1919&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2111&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2132&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2856&html=ages_detail_t.html&layout=web (12.12.2011)

http://www.maxicep.com/kultur-sanat/ilk-yakilan-ates-atesin-icadi-atesi-kim-buldu-482547.html (22.03.2012)

http://www.forumdas.net/icatlar-ve-buluslar/atesin-icadi-atesi-kim-icat-etti-86074/ (22.03.2012)

www.m-w.com (22.03.2012)

http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=http://www.bylany.com/eng/bylany_historie.html&ei=zs6XT9rVK4HatAb9y4SAQ&sa=X&oi=translate&ct=result&resnum=3&ved=0CDIQ7gEwAg&prev=/search%3Fq%3Dbylany%2Barchaeology%26hl%3Dtr%26biw%3D1366%26bih%3D690%26prmd%3Dimvns (22.03.2012)

http://pcwww.liv.ac.uk/~gowlett/html/chesowanja.html (22.03.2012)

http://www.swartkrans.org/history-of-swartkrans/ (22.03.2012)

http://www.hominides.com/html/references/terra-amata-cnrs-editions-lumley-0259.php (22.03.2012)

http://www.google.com.tr/imgres?q=insan+evriminin+a%C5%9Famalar%C4%B1&um=1&hl=tr&biw=1366&bih=690&tbm=isch&tbnid=kjvS60jWEqIbpM:&imgrefurl=http://www.turkish-media.com/forum/topic/187775-evrim-kosesi-atalarimiz/&docid=Sj09MRBota3TyM&imgurl=http://media.tiscali.co.uk/images/feeds/hutch

inson/ency/0008n035.jpg&w=500&h=297&ei=tgapT7KyLOjT4QTu0smECQ&zoom=1&iact=rc&dur=455&sig=106349609141922731736&page=2&tbnh=121&tbnw=204&start=16&ndsp=24&ved=1t:429,r:1,s:16,i:105&tx=104&ty=65. (22.03.2012)

http://kozmopolitaydinlar.wordpress.com/2012/04/16/insan-atesi-boyle-yakti-atesin-tarihcesi/ (22.03.2012)
http://www.avlak.com/dogada-yasam-av-yaban-doga/33-hayatta-kalma-ates-yakma-yerinin-duzenlenmesi.html (22.03.2012)

http://www.aleviforum.com/showthread.php?t=18325 (22.03.2012)

http://birkadinfenomeni.com/yemek-pisirme-yontemleri.html (22.03.2012)

http://www.rizecity.net/rizedeki-ozel-mekanlar/62-pileki-magarasi.html (22.03.2012)

http://fenerciler.wordpress.com/2010/01/19/kis-hazirligi-malatya/ (22.03.2012)

http://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g298557-d325791-Reviews-Banpo_Neolithic_Village-Xi_an_Shaanxi.html (22.03.2012)

http://images.recitus.qc.ca/main.php?g2_itemId=5251 (22.03.2012)

http://www.wku.edu/~darlene.applegate/oldworld/webnotes/3neareast/early.html(22.03.2012)

http://terpconnect.umd.edu/~daltman/ftp3da.html (22.03.2012)

http://www.tarihharitasi.com/uygarlik-oncesi-ileri-kulturler-haritalari/112-neolitik-cag-kulturu-haritasi.html (22.03.2012)

http://www.mesaschumacher.com/science-art-and-illustration/archaeological-illustration/?album=4&gallery=5 (22.03.2012)

http://www.antakya.tv/tr/sightseeingTellAcana.php (22.03.2012)
http://www.nit-istanbul.org/kurdu/photos.htm (22.03.2012)